

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK BİLİM DALI**

**ÇAĞDAŞ DİL FELSEFESİNDE DİL, ZİHİN VE SÖZ EDİMİ
İLİŞKİSİ**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Vedat ÇELEBİ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Veli URHAN**

Ankara - 2014

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK BİLİM DALI**

**ÇAĞDAŞ DİL FELSEFESİNDE DİL, ZİHİN VE SÖZ EDİMİ
İLİŞKİSİ**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Vedat ÇELEBİ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Veli URHAN**

Ankara - 2014

ONAY

Vedat ÇELEBİ tarafından hazırlanan “Çağdaş Dil Felsefesinde Dil, Zihin ve Söz Edimi İlişkisi ” başlıklı bu çalışma, 14.04.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Felsefe Anabilim Dalı/Sistemantik Felsefe ve Mantık Bilim dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

Prof. Dr. Veli URHAN (Danışman)

[İmza]

Prof. Dr. Nurten GÖKALP

[İmza]

Prof. Dr. Emel KOÇ

[İmza]

Doç. Dr. Hakan GÜNDOĞDU

[İmza]

Doç. Dr. İbrahim MARAŞ

ÖZET

ÇELEBİ, Vedat. “Çağdaş Dil Felsefesinde Dil, Zihin ve Söz Edimi İlişkisi”, Doktora Tezi, Ankara, 2014.

Bu araştırmada, çağdaş dil felsefesinde dil, zihin ve söz edimi ilişkisini farklı açılardan ortaya koymaya çalıştık. İlk önce çağdaş dil felsefesinde söz edimi kavramını farklı filozoflar tarafından değerlendirdik. Daha sonra eylem ve niyetlilik tezini ve dil, bilinç, zihin ilişkisini farklı görüşlerle ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamızın başlığından da anlaşılacağı üzere temel olarak dil, zihin ve söz edim ilişkisinin dil felsefesi açısından değerlendirilmesi, çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmamız bu konuya yönelik literatür taramasıyla, birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılarak yapılmıştır.

Kısaca özetlersek, çalışmamızın temelinde olan söz edimleri kuramı bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğu tezinden hareket eder. Söz edimi kavramında edim eyleme, söz ise dile gönderme yapmakta olup genel bir tanımla söz edimi, gerçekleştirilmesi için dile gereksinim duyulan eylemleri gerçekleştirmeye yarayan, bir şey söylemenin belli koşullar sağlandığında bir şey yapmayı içermesi olarak ifade edilebilir. Bu noktada da anlatılmak istenen gündelik konuşmalarımızda, kendisiyle bir bildirimde bulunmadığımız; ancak bir edimde bulunduğumuz, söz verdiğimiz, ricada bulunduğumuz vb., bir çok cümlenin hiç de anlamsız olmadığına gösterilmesidir. Böylece, anlam yalnızca basit bir doğruluk-yanlışlık karşıtlığına indirgenmemiş olmaktadır.

Niyetlilik tezi ve iradi eylem ilişkisine baktığımızda ise, bir kişinin neyi bilinçli olarak kontrol edebildiği, neyi bilinçli olarak kontrol edemediğinin ayrılması önemli bir sorundur. Bir yanda, isteyerek, bilinçli bir şekilde niyet ederek yaptığımız davranışlar vardır, diğer yanda, kontrol etmek istesek de kontrol edemediğimiz istemsiz davranışlar vardır. Bu kuram niyetli eylemin bir planı takip ederek gerçekleştirilen eylem olduğunu iddia eder. Böylece, eğer niyetlilik tezi gerçekse, tüm eylem planlanmıştır. Ayrıca, her niyet doğrudan

planlı eyleme neden olur. Fakat bazı eylemler planlanmamıştır ve bazı niyetler planlı eyleme neden olmaz.

Anahtar Sözcükler:

1. Çağdaş dil felsefesi
2. Zihin
3. Bilinç
4. Eylem
5. Söz edimi
6. Niyetlilik

ABSTRACT

ÇELEBİ, Vedat, "The Relationship between Language, Mind and Speech-acts in Contemporary Philosophy of Language", Doctoral Thesis, Ankara, 2014

In this research, we tried to reveal different aspects of the relationship between language, mind and speech-acts. First, we evaluated the concept of speech-acts in contemporary philosophy of language from different philosophers's viewpoints. Then, we tried to reveal the relationship between the thesis of action and intentionality, language, consciousness and mind with different views. Basically, the relationship between language, mind and speech-acts is intended to solve in terms of the philosophy of language. Our study, with literature review for this issue has been making use of primary and secondary sources.

To summarize briefly, the theory of speech-acts that is the basis of our study moves from the premise that saying something is do something. In order that performance refers to the action and speech refers to the language in the speech-acts concept, with a general define speech-acts can be expressed as a structure which contains acts that need language for having been came true, and when certain conditions are provided saying something means to do something. At this point, in our every day speech it is wanted to be showed that a lot of sentences which we do not have any statement but have performance, give promise, ask a favour etc are not meaningless at all.

When we look at the relationship between intentionality thesis and voluntary action, the separation of what a person can control consciously or not is an important problem. On the one hand, there are behaviours we make consciously and willingly by our intention; on the other hand there are involuntary behaviours that we want to control them but cannot do. This theory claims that intending act is the act that occurs by following a plan. Thus, if intentionality thesis is real, all actions are planned. In addition, every intention causes planned actions directly. However, some actions are not planned and some intentions do not cause planned actions.

Key Words:

1. Contemporary Philosophy of Language
2. Mind
3. Consciousness
4. Act
5. Speech-acts
6. Intentionality

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, ilk olarak çağdaş dil felsefesinde dil, zihin ve söz edimi ilişkisini ortaya çıkarma amacı güdülmüştür. Çalışmamızın başlığından da anlaşılacağı üzere temel olarak dil, zihin ve söz edim ilişkisinin dil felsefesi açısından değerlendirilmesi, çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Tezimizde 20. yüzyıl İngiliz dil felsefesi düşünürleri önemli yer tutmakla birlikte diğer dil felsefesi filozoflarının da düşünceleri göz önünde bulundurulmuştur.

Çağdaş dil felsefesindeki söz edimi ve zihin ilişkisi çalışmamızın merkezini oluşturmaktadır. Bu noktada, John Langshaw Austin'in geliştirdiği söz edimleri kuramı, dilin farklı kullanım biçimleri ve işlevlerini öne çıkarması açısından, özellikle döneminin sınırlayıcı ve indirgeyici dil görüşüne göre, kapsamlı bir dil kuramı olma özelliğine sahiptir. Anlam sorunlarına, dilin kullanımına bakılarak çözüm bulunması gerektiğini belirten, gündelik dilsel felsefe geleneğinin düşünürlerinden Austin'in 1930'larda geliştirdiği ve 1955'te Harvard'ta verdiği derslerde ayrıntılarını açıkladığı kuram, söz edimleri kuramıdır ve ölümünden sonra 1962'de yayınlanan "How to Do Things With Words" adlı kitabıyla da düşünce dünyasına sunulmuştur. Austin'in bu eseri çalışmamızın çıkış noktasıdır. Bu kuram daha sonra, filozof John Roger Searle tarafından daha da geliştirilmiştir.

Söz edimi kuramının en tipik örneklerini John Langshaw Austin, John Roger Searle, Kent Bach, Michael Geis ve Haul Paul Grice gibi düşünürlerde bulmaktayız. Bu düşünürlerle göre dil, günlük etkinliklerin bir parçası olarak görülür ve böyle bir bağlantılılık içinde değerlendirilir. Bu konunun değerlendirilmesinde yukarıdaki düşünürlerden hareketle söz edimlerinin, niyet, zihin ve bilinçle olan ilişkisi ön planda tutulmuştur. Ayrıca, niyetlilik tezinde iradi eylem ilişkisi ve zihin durumlarına ait farklı yaklaşımlar çalışmamızın genel çerçevesini oluşturmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, çağdaş dil felsefesinde söz edimi kuramının yeri, söz edimleri sınıflandırması, temellendirilmesi, anlam ve kullanım ilişkisi farklı filozoflardan hareketle değerlendirilmiştir. İkinci bölümde

de akli eylem kuramı ve nedensel eylem kuramı; irade, eylem ve niyetlilik çerçevesinde incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, dil, bilinç ve zihin ilişkisi; davranış açısından ele alınarak ortaya konulmuştur. Ayrıca, zihin durumlarına ait düalizm, mantıksal davranışçılık, materyalizm ve işlevselcilik gibi farklı yaklaşımlara değinilmiştir. Sonuç olarak, ortaya koyduğumuz bu çalışma üç ana bölümden teşekkül etmiştir.

Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak, tezin genelinde ele alınan kavramların ilişkisi üzerinde durulmuş özellikle söz edimleri kuramı, eylem kuramı ve zihin, dil hakkındaki problemler tartışılarak tez sonlandırılmıştır.

Tezin yazımında kullanılan terimlerin seçiminde dikkat edilen, izlenen yönetime ilişkin olarak şunu belirtmekte yarar görülmektedir. Çağdaş dil felsefesi üzerine daha önce yapılmış olan çalışmalarda kullanılan Türkçe terimler ile kavramsal birlik sağlanmaya özen gösterilmiştir.

Çalışmanın kapsam alanı oldukça geniş olduğundan eksikliklerin olması mümkündür. Bu çalışmanın gelişmeye açık olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu çalışmada konunun belirlenmesinden, çalışmamızın bitimine kadar her türlü yönlendirmeleriyle, yerinde ve açıklayıcı uyarılarıyla yol gösteren ve değerli katkılar sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. Veli URHAN'a saygılarımı ve şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca, çalışmam süresince karşılaştığım zorluklarda beni yalnız bırakmayan eşime çok teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜNDELİK DİL FELSEFESİ VE SÖZ EDİMLERİ KURAMI

1.1. GÜNDELİK DİL VE SÖZ EDİMLERİ KURAMININ MANTIĞI	5
1.2. SÖZ EDİMLERİ KURAMI	11
1.2.1 Anlam ve Kullanım	31
1.2.1.1. Anlam, Kullanma ve Kullanım İlişkisi	37
1.3. SÖZ EDİMLERİ SINIFLAMASI	40
1.3.1. Düz söz Edimi, Edimsöz Edimi ve Etkisöz Edimi İlişkisi	40
1.3.2. İfade Edimi, Önerme Edimi ve Edimsöz Edimi İlişkisi	50
1.3.3. Edimsöz Gücünün Sınıflandırılması	57
1.3.4. Beş Tür Edimsöz Edimi Sınıflaması	64
1.4. SÖZ EDİMLERİNİ YÖNETEN KURALLAR	68
1.5. SÖZ EDİMLERİ VE NİYETLİLİK İLİŞKİSİ	76

İKİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ DİL FELSEFESİNDE EYLEM KURAMI VE NİYETLİLİK İLİŞKİSİ

2.1. ÇAĞDAŞ DİL FELSEFESİNDE EYLEM KURAMI	89
2.2. İNSAN EYLEMLERİNDE NEDENSEL EYLEM VE AKLİ EYLEM KURAMI	94
2.3. NİYETLİ EYLEMLER VE NİYETLİ NEDENSELLİK	112
2.3.1. Niyetli Nedensellik	114
2.3.2. Niyetlilik Tezi ve İrادی Eylem İlişkisi	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ DİL FELSEFESİNDE DİL, BİLİNÇ VE ZİHİN İLİŞKİSİ

3.1. DİL VE BİLİNÇ	139
3.1.1. Bilincin Temel Özellikleri	147
3.2. BİLİNÇ VE YÖNELMİŞLİK	153
3.3. BİLİNÇ VE NİYETLİLİK	157
3.4. DİL VE ZİHİN İLİŞKİSİ	162
3.4.1. Zihinsel Davranış ve Zekâ.....	168
3.4.2. Zihin Dili ve Davranışçılık	172
3.5. ZİHİNSEL DURUMLARA AİT YAKLAŞIMLAR	180
3.5.1. Düalizm	183
3.5.2. Materyalizm.....	191
3.5.3. Davranışçılık	196
3.5.4. İşlevselcilik	201
SONUÇ	209
KAYNAKÇA	219

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Üni.	: Üniversitesi
p.	: Page
s.	: Sayfa
S	: Sayı
Vol.	: Cilt

GİRİŞ

Çalışmamızın en temel unsurlarından olan söz edimleri kuramının kullanım açısından anlamı bir değerlendirme yaklaşımı olduğu söylenebilir. Söz edimleri kuramı, dil üzerinde yapılan felsefi bir çalışmadan meydana gelir. Bu çalışma konuşmacı ve dinleyicinin söyledikleri ve davranışları, kişilerarası bir konuşmada kişilerin deneyimlediği edim, hareket ve olaylar arasındaki ilişkiyi gösteren mantıksal kuralların saptanmasına ilişkin bir girişimdir. Söz edimi kavramında edim eyleme, söz ise dile gönderme yapmaktadır. Söz edimi, gerçekleştirilmesi için dile gereksinim duyulan eylemleri gerçekleştirmeye yarayan, bir şey söylemenin belli koşullar sağlandığında bir şey yapmayı içermesi olarak ifade edilebilir. Bu noktada, bir dili konuşmak, en temelde söz edimlerinde bulunmaktır. Kısaca, bir şey söylemenin, bir şey yapmayı içermesi olarak özetlenebilir.

Söz edimleri dil ile gerçekleştirilen edimler olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk kez Austin tarafından ortaya çıkarılan söz edimleri kuramı, öğrencisi Searle tarafından geliştirilmiştir. Austin, dilin olgulara ilişkin doğru ya da yanlış bildirimlerde bulunma, doğru ya da yanlış betimlemelerde bulunma işlevine dilin saptayıcı kullanımı olarak görür. Bu kullanımın karşısına dilin edimsel kullanımını koyar. Dilin edimsel kullanımında sözlerle sadece saptamalarda bulunmayız, bunun dışında bir şeyler yaparız. Bu kuram ortada biri konuşan öteki dinleyen olmak üzere en az iki kişinin olduğunu varsayar. İletişimi temele alan söz edimleri kuramında doğrulanabilirlik yerine başarı ölçütleri esas alınır. Nasıl futbol ya da satranç gibi oyunların oynanmasının imkânını ortaya çıkaran kurallarsa, söz edimlerinin yerine getirilme olanağını yaratan da kurallardır.

Mantıkçı pozitivistlerin doğrulanabilirlik ilkesine karşı çıkan gündelik dilci filozoflar, olgusal ifadeler dışındaki cümleleri de kapsayacak bir anlam kuramı oluşturmayı hedeflemişlerdir. Bu yüzden doğrudan olgusal saptamalar olanlar dışındaki cümleleri, özellikle günlük dilde sık sık kullanılanları ele almışlardır. Bu anlamda bir şeyin anlamını öğrenmek demek

o şeyin belli bir bağlamda nasıl kullanıldığını öğrenmek demektir. Dil, günlük etkinliklerin bir parçası olarak görülür ve böyle bir bağlantı içinde değerlendirilir. Bu düşünürler sınırlayıcı bir dil oluşturmak yerine, zenginlikleri sayesinde kuşaktan kuşağa aktarılan ve bir anlamda kendini yaşam biçimlerine göre yenileyen gündelik dili kullanması gerektiğini savunur. Anlamı doğrulanabilirlik ile sınırlandırmak anlam ile iletişim bağı koparmaktadır. Bu yüzden gündelik dilci filozoflar dilin temel işlevinin iletişim olduğunu düşünmektedir.

Tezin diğer bir problemi olan eylem teorisinde ise, “irade ve eylem nasıl oluşmaktadır?” sorusu ekseninde eylemin doğası, irâde ve nedensellik gibi konulara yanıt aramaktadır. Eylem felsefesi açısından eylem ile ilgili temel problem, eylemlerin rasyonel bir açıklamasının mümkün olup olmadığını, mümkün ise eylemin ne şekilde gerçekleştiğini tespit etmek ve eylemi anlaşılabilir kılan öğeleri ortaya koymaktır. En temel tartışma konusu doğal istek, zihin içeriği ve iradenin eylem üzerindeki etkisinin rasyonel ya da nedensel olarak açıklanmasıyla ilgilidir.

Tüm bu durumlarda şu soru ortaya çıkar: Nedensel dizinin hangi kısmı eylem olarak tanımlanmalıdır? Tarihsel olarak bu cevapların üç türü savunulmuştur. Birisine göre eylem nedensel dizinin tamamıyla tamamlanmalıdır. İkincisine göre eylem, dizide başlangıçtaki akli eylem olarak tanımlanmalıdır. Brand’ın “Nedensel Kuram” olarak adlandırdığı üçüncüsüne göre ise, eylemin önceki akli olayın bedensel ya da akli etkisiyle tanımlanması gerekir. Nedensel kuram, tüm eylemlerin belirli eylemsel olmayan akli olayların türünden kaynaklandığını söylemektedir. Nedensel kurama göre, bireyin yaptığı şey belirli bir zihinsel olaydan kaynaklanıyorsa yani isteme, inanma ya da niyetlenme bileşimiye birey eyleme geçmiş demektir.

Searle’e göre, niyetler nedensel açıdan kendi kendilerine göndermede bulunan şeylerdir. Niyetler, ancak niyetin kendisi kendi yerine getirilme şartlarının geri kalan kısmına neden olursa yerine getirilmiş olurlar. Bu kuram, ben kolumu kaldırırım şeklindeki olgudan, kolum kalkar şeklindeki olguyu çıkarır ve kolumun kalkmasından önce geçen ve buna sebep olan bir

zihnî bir durumun olduğunu ifade eder. Bu yaklaşıma göre, kolumu kaldırma kararı zihnî bir olaydır ve bunun sonucu, yani kolun kalkması da o zihnî olayın eseri ve etkisidir.

Felsefeyi, bir düşünme eylemi olarak kabul edersek, akla ilk gelen kavram, düşünmeye doğrudan bağlı olduğu düşünülen zihin kavramıdır. Zihnin tanımına bağlı olarak zihnin özü sembolize etme, soyutlama ve dili kullanma kabiliyetidir. Zihin, eylem ilişkisi açısından karşımıza çıkan filozoflardan bazıları L. Wittgenstein, Gilbert Ryle, John Roger Searle, Myles Brand, Daniel Denett ve Samuel Guttenplan'dır. Onlar zihin dilini incelemeye, yani bir zihin veya zihinsel olay, hal veya süreçten söz eden herhangi bir cümleyi söz konusu cümlelerin orijinal anlamını muhafaza eden, ancak zihin dilini kullanmayan bir biçimde uzun olarak açıklamaya imkân veren bir kuramı geliştirmeye girişmişlerdir.

Zihin, bilinç ilişkisine baktığımızda, genel anlamında zihin, bütün bilinç durumlarını, iradi eylemleri içeriyor gözükmektedir. Onun bu öznel niteliği, onun etkilerince ortaya konulan eylemlere bağlı olarak kendini belli etmektedir. Bu bakımdan, zihin probleminde, zihnin ontolojik konumu, zihin içerikleri, bilinç, niyetlilik gibi kavramlar değerlendirilir. Beyin ve bilinç arasındaki ilişkiler nedir? Beynin yapısının bilinç üzerindeki rolü nedir? soruları temel bir problemdir. Bu sorular genelde zihin beden problemi olarak ele alınır.

Zihne ait en temel uğraşlardan biri de zihin-beden ayrımı ve bunların birbiriyle ilişkisi olmaktadır. Zihin-beden ayrımı tarihsel gelişim bakımından ele alındığında, bu ikiliğin daha önceki dönemlerde ruh-beden olarak değerlendirildiği görülmektedir. Felsefe tarihinde ruh-beden ayrımı olarak anılan bu problem çağdaş zihin felsefesinde zihin-beden problemi haline gelmiş ve hatta materyalist ya da fizikalist yaklaşımlarca yalnızca beyin-zihin problemi olarak konumlandırılmıştır.

Zihin-beden ayrımına yönelik olarak ortaya çıkan fikirler, Descartes'ten sonra, söz konusu düalizme destek verip onu geliştirmek ya da karşı çıkmak şeklinde biçimlenmiştir. Descartes'ın zihin-beden problemine ilişkin savunduğu görüş, 'düalist etkileşimcilik' olarak adlandırılır. Descartes maddi

töz ile zihinsel tözü birbirinden keskin bir şekilde ayırmıştı. Düalist etkileşimcilik, zihinsel ve fiziksel olmak üzere iki farklı töz kabul eder ve bunların birbiriyle etkileşimini nedensel olarak açıklamaya çalışır. Düalizme göre, zihinsel durum sadece kişinin kendisi tarafından deneyimlenebilir. Zihinsel nitelikleri fiziksel unsurlara indirgemek mümkün değildir.

Düalizme karşı olarak, zihin durumlarını beynin çalışmasına, yerine getirilen işleve ve davranışa indirgeyen yaklaşımlar söz konusudur. İşlevselci yaklaşım zihinsel durumları, bir nörolojik durumun sahip olabileceği nedensel ya da fonksiyonel rolü bakımından ele alır. Bu teorinin en büyük temsilcileri Hilary Putnam ve Jerry Fodor'dur. Davranışçı yaklaşımda ise özellikle Gilbert Ryle zihni, zihin durumlarını bedenden ve davranıştan ayrı bir nitelik olarak değil; eylemin, davranışın kendisi olarak değerlendirir. Ona göre zihinsel durumlar da, fiziksel olaylar gibi gözlemlenebilirdir. Gizli, nüfuz edilemez bir zihin ya da zihinsel durum yoktur. Ryle, geleneksel zihin anlayışındaki zihinsel durumların içkin ve gizli olduğu anlayışına karşı çıkar ve bilinç kavramında dışa yansıyan bir olgu olarak değerlendirir. Ona göre; düşünmek, ummak, algılamak, hatırlamak gibi zihni kavramlar bir davranış veya bir davranışa kabiliyetli olmaktır. Özet olarak davranışın ötesinde bir zihin ya da zihin durumu, zihinsel diye nitelendirilebilecek bir şey yoktur.

Bu tezin amacı, çağdaş dil felsefesinde dil, zihin ve söz edimi ilişkisini, genel hatlarıyla ele alıp, düşüncelerini incelediğimiz gündelik dilci filozofların bu problem içindeki konumlarını belirlemek ve etkilerini ortaya çıkarmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜNDELİK DİL FELSEFESİ VE SÖZ EDİMLERİ KURAMI

1.1. GÜNDELİK DİL VE SÖZ EDİMLERİ KURAMININ MANTIĞI

Analitik felsefenin ikinci döneminde temel anlayışın, dilin değişik kullanımlarına yöneldiği ve dilin incelikleri üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Dil artık, ilk dönemdeki aksine kusursuz bir mantıksal biçime dayandırılmaz, değişik kullanım biçimleri ve işlevleri açısından ele alınır. Bu anlamda gündelik dilcilerin, dile artık doğruluk-yanlışlık karşıtlığı içinde bakmaları söz konusu değildir. Dil, günlük etkinliklerin bir parçası olarak görülür ve böyle bir bağlantılılık içinde değerlendirilir. Dolayısıyla birinci dönem analitikçilerden ayrı olarak gündelik dilciler, dili, bir edim alanı içinde ele alır. Dili, konuşanın ve dinleyenin yönelimleri, edimleri vb. açısından değerlendirirler.¹

Dilin insan edimleriyle ilişkisini gören bu anlayış dil ile dünya arasındaki ilişki yerine dil, anlam ve iletişim üzerine yoğunlaşmaktadır. Mantıkçı pozitivistlerin doğrulanabilirlik ilkesini temele almalarına karşı çıkan gündelik dilci filozoflar, gündelik dilde kullanılan ifadeleri de içeren yeni bir yaklaşım oluşturmayı hedeflemektedir.

Gündelik dil, teknik dilin onun üzerinde inşa edildiği temeldir. Gündelik dil bütün özel terim üretme etkinliklerinin ve onları açıklayan araştırmaların kavramsal temelinde yer alır. Gündelik dil bir topluluğun her türden deneyimini yansıtır ve o bize dünya hakkında bir şeyler öğretir. Bu bakımdan, gündelik konuşmanın sahip olduğu hazinenin zenginliğinin soruşturulması bizi gerçeklik hakkında ya da en azından gerçekten var olan verili bir dilsel topluluktan türetilen kavrayış hakkında bilgilendirebilir.²

¹ Ricoeur, Paul; **Söz Edimleri Kuramı ve Etik**, Sunuş ve Çeviri: Atakan Altınörs, Bursa, Asa Kitabevi, 2000, s. 27.

² Rossi, Jean Gerard; **Analitik Felsefe**, Çev. Atakan Altınörs, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2001, s. 48.

Çağdaş Fransız düşünürü Michel Foucault, dilin kullanımı ile düşünme biçimleri arasında bir ilişki kurar. Foucault, farklı tarihsel dönemlerde dilin işleyişinin farklı olduğunu, dolayısıyla her dönemde değişik düşünme biçimlerinin ortaya çıktığını savunur. Modern çağda Foucault'ya göre, dilin nesnelleşmesiyle dilin gerçek şeylerin gerçek düzenini temsil edeceği düşüncesi, dilin temsil yetkisi sorgulanır hale gelmiştir. Böylece mantıkçı pozitivistlerin doğrulanabilirlik ilkesinden hareketle anlamlılık koşulu olarak ileri sürdüğü dilin dünyadaki şeyleri temsil etmesi gerekliliği anlayışı etkisini kaybetmektedir. Foucault, klasik çağ söz konusu olduğunda temsil edilmemiş hiçbir şeyin belirli bir şey olamayacağını ve dilin düşünceyi, düşüncenin kendi kendisini temsil ettiğini öne sürer. Ona göre klasik çağda Genel Dilbilgisi, işaretler ve temsil hakkındaki genel bir teori ile açıklanır. Bu da klasik epistemenin dili, düşünceden ayırmadığı anlamına gelir. Modern çağda ise Foucault'a göre, temsilin anlamı olduğu gibi taşıyabilen ya da doğru anlam yaratan bir iletişim biçimi olmadığı anlayışı ortaya çıkmaktadır.³ Ona göre on dokuzuncu yüzyıldan itibaren, kendi içine kapanmış, kendine özgü yoğunluğuna kavuşmuş, yasalarını ve kendi nesnelliğini ortaya koymuş olan dil, canlı varlıkların ve yaşamın, servetin ve değer, olayların ve insanların tarihinin yanında bir bilgi konusu haline gelmiştir.⁴

Bu doğrultuda çağdaş dil felsefesindeki dönüşüm kendisini temsil düşüncesinden, gündelik dile geçiş olarak ortaya koymaktadır. Gündelik dilci filozoflara göre, dilin temel işlevi, mantıkçı-pozitivistlerin ileri sürdüğü gibi dünyayı resmetmek, olguların tasarımını sunmak değildir. Bunun dilin işlevlerinden yalnızca biri olduğunu, ana işlevinin ise insanlar arası iletişimi sağlamak olduğunu düşünmektedirler.

Gündelik dilin en önemli temsilcilerinden Austin, "How to Do Things With Words" isimli eserinde yaptığı felsefeye "gündelik dil felsefesi", "dilci felsefe", "analitik felsefe" ya da "dil çözümlemesi" denmesini istememektedir. Austin, bu felsefe anlayışına "dil fenomenolojisi" denebileceğini söyler.

³ Urhan, Veli; **Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi**, Say Yayınları, 2013, s. 141–142.

⁴ Urhan, Veli; **a.g.e.** s. 157.

Austin, kendisininde bir üyesi olduğu Anglo Amerikan düşünce dünyasına o sıralarda egemen olan mantıkçı pozitivist felsefe anlayışını kabul etmeyerek gündelik dil üzerinden felsefeye yeni bir başlangıç yaptığını düşünmekte ve yaptığına fenomenoloji demektedir.⁵

Austin, dilin kullanışlarını çokçu bir açıdan ele almaktadır. Ona göre, “dilnin görevleri eskiden beri sanıla geldiği gibi betimleyici, gözlemleyip saptayıcı bir çerçeveye sıkıştırılamaz. Sıkıştırılırsa, birçok zarara yol açmış olan betimleme yanıltısına (descriptive fallacy) düşülür. Dil, evreni olduğu gibi bırakmayıp evrene değişiklikler getirmekle işin, eylemin önemli özelliğini paylaşır. Dilin bir değil birçok, hatta sonsuz görevleri olduğu öne sürülebilir. Nitekim evrene bakıp bulduğunu sergileyen sözcüklerin, konuşmaların yanında eylemsel, sözleşmeci, duyurucu, yargılayıcı, yetki kullanıcı, işle bağlayıcı, davranışçı ve daha başka benzeri deyimler yer alır.”⁶

Austin’e göre, gündelik dilin uzun bir tarihi vardır ve insanlar tarafından uzun dönemlerdir çeşitli ayrımlar yapmak da dâhil olmak üzere çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Gündelik amaçlar için kullanılan bu dilin insan hayatı için vazgeçilmez bir değeri vardır. İnsan onun sayesinde erili dışıdan, canlıyı cansızdan, dostu düşmandan, köşeyi yüzeyden, daireyi kareden ayırır. Gündelik dil içerisinde listesi neredeyse sonsuza dek uzayan bu ayrımlar nedensiz değildir. Her ayrımın insanın hiç bitmeyen dünyevi etkinlikleriyle ilgili bir amacı vardır.⁷

Şimdi de gündelik dil ile söz edim kuramı arasındaki ilişkiye değinelim. Anlam sorunlarına, dilin kullanımına bakılarak çözüm bulunması gerektiğini belirten, gündelik dilsel felsefe geleneğinin düşünürlerinden Austin’in 1930’larda geliştirdiği ve 1955’te Harvard’ta verdiği derslerde ayrıntılarını açıkladığı kuram, söz edimleri kuramıdır. Kuram, filozof John Roger Searle tarafından daha da geliştirilmiştir.⁸

⁵Austin, John Langshaw; **Söylemek ve Yapmak**, Harvard Üniversitesi William James Dersleri, Çev: R. Levent Aysever, İstanbul, Metis Yayınları, 2009, s. 18-19.

⁶ Uygur, Necmi; **Kuram-Eylem Bağlamı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 37.

⁷ Austin, **a.g.e.**, s. 182.

⁸ Finch, G.; **Linguistic Terms and Concepts**, New York, St. Martin’s Press, Inc, 2000, s. 180.

Söz edimleri terimi, alışlagelmiş dil üzerinde yapılan felsefi bir çalışmadan meydana gelir ki bu çalışma konuşmacı ve dinleyicinin söyledikleri ve davranışları, kişilerarası bir konuşmada kişilerin deneyimlediği edim, hareket ve olaylar arasındaki ilişkiyi gösteren mantıksal kuralların saptanmasına ilişkin bir girişimdir. Özellikle kapsam tarafından aydınlatılan soru “belirgin bir özellik taşıyan bu seslere ne denir?” örneğin kipte gramer olarak zorunlu olan sayısız cümle belki de farklı işlevlere sahiptir ya da farklı bir söz edimi sayılır.⁹

Genel bir tanımla söz edimi, gerçekleştirilmesi için dile gereksinim duyulan eylemleri gerçekleştirmeye yarayan ve amacı konuşucuların birbirleri karşısındaki durumlarını değiştirmek olarak ifade edilebilir.

Söz edimleri kuramının eylem açısından anlama bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Edim, söylemi aşar ve söylemesi kolay yapması zor gibi atasözleri söz ve edim arasındaki ayrımı net bir biçimde belirler. Ancak sanılanın aksine Austin bu ikisi arasında çoğu zaman net bir fark olmadığını ifade etmiştir. Austin, kelimelerin kendi içlerinde edimi barındırdıklarını ve bu söz edimlerinin sistematik bir biçimde ele alınıp incelenebileceklerini fark eden ilk düşünürlerden biridir.¹⁰

Herhangi bir söz ortamında veya iletişimsel durumda dinleyici, ilk olarak ifadenin bu dili ciddi bir biçimde kullandığı ve dinleyicileri ile iletişim kurmaya çalıştığı varsayımından yola çıkar. Başlangıçta konuşmacının yalın yani anlatmak istediklerini birebir anlattığını varsayar ve bu sebepten dolayı konuşmacının yalın olarak ne anlatmak istediğini anlamaya çalışır. Eğer anlamazsa bu durum, konuşmanın makul bir biçimde yalın bir tercümesinin yapılamadığı ya da konuşma esnasında söylenilen sözlerin mecazi anlamda söylendiğine istinaden bir takım ipuçları bulunduğunun göstergesidir. Ancak bu durumda konuşmacı mecazi anlamda ne demiştir. Konuşmacı

⁹ Bell, Roger T.; **Translation and Translating**, London, Longman, 1991, s. 173.

¹⁰ Peccei, Jean Stillwell; **Pragmatics**, London, Routledge, 1999, s. 43.

söylediklerinin aynıyla bu noktada söylenilenlerin işlevsel anlamına getirilmiş bulunmaktadır.¹¹

Belirtmemiz gerekirkı söz edimleri kuramı, her şeyden önce sözcüğü değil, cümleyi temele alan bir bakıştır. Daha da önemlisi, zihinci ve göndergeci kuramların bilgi felsefesi çıkışlı olmalarının bir sonucu olarak yalnızca bildiri cümlelerini, yani bir doğruluk değeri olan cümleleri dikkate almalarına karşılık, bu kuram bildiri cümleleri yanında, soru, emir, istek vb. cümleleride açıklayabilecek bir kuramdır. Dili kullanmanın bir davranışta bulunmak, daha açık bir deyişle konuşan kişinin uyarım koşullarına gösterdiği tepki olduğunu ileri sürer ve anlamı bu iki kavramın; uyarım koşulları ile tepki kavramlarının kılavuzluğunda açıklamaya çalışır.¹²

Searle, kuramın temelini oluşturan temel düşünceyi şöyle açıklamaktadır: “Söz edimleri kuramı, insan bildirişiminin küçük biriminin cümle ya da anlatım değil de, belli çeşit edimlerin icrası olduğu varsayımı ile başlar. Bunlardan bazıları düz ifade kurma, soru sorma, emir verme, betimleme, açıklama, özür dileme, tebrik etme vb. dir.”¹³

Austin’de insanların kelimeleri sadece doğruluk ölçüsünden hareketle tarif edemeyeceklerini belirtir. Doğru veya yanlış diyemediğimiz cümlelerin varlığını ileri sürer. Wittgenstein’de dilin bir temsil sistemi değil her tür sosyal faaliyet için bir araç olduğunu düşünür. Önerdiğinin ne anlama geldiğini değil, ne işe yaradığını sorun der.¹⁴

Austin, günlük dilde sözcüklerin anlamından da söz edildiğini kabul eder. Ancak, ona göre, bir sözcüğün anlam taşıdığını söylemek demek, aslında, o sözcüğün geçtiği anlamlı cümleler olduğunu söylemektir. Sözcüğün anlamını bilmek demek de sözcüğün geçtiği cümlelerin anlamını bilmek demektir. Bu anlamda sözcüklerin bütün yaptığı, sözcüğün geçtiği

¹¹ Richards, Jack C.; Schmidt, Richard, W; **Language and Communication**, New York, Longman Publishing, 1986, s. 35.

¹² Alston, William P.; **Philosophy of Language**, Engewood Cliff, N.J, Prentice Hall, 1965, s. 25-26.

¹³ Levinson, C. S.; **Pragmatics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, s. 229.

¹⁴ Bach, Kent; . **Speech Acts**, In E. Craig, (Ed.), Routledge Encyclopedia of Philosophy. London, Routledge., 1998, s. 2.

cümleleri anlamak için bir takım önerilerde bulunmaktır.¹⁵ Dolayısıyla, günlük yaşamda sürekli olarak karşılaştığımız “X sözcüğünün anlamı nedir?” biçimindeki sorulara yanıt verirken yapılacak iki şey vardır: (1) “Sözcüğün dizim bilgisini açıklamak”, yani X’in ne olduğunu betimleyip sözcüğün kullanılabildiği ve kullanılamayacağı cümle örnekleri vermek; (2) “sözcüğün anlam bilgisini göstermek.” Amaç soruyu soran kişinin, sözcüğü içeren cümleler aracılığıyla doğru olarak betimlenen durumları gözünde canlandırmasını, hatta yaşamasını sağlamaktır. Ancak soruna sözcüklerin anlamı sorunu diye bakanlar bu sorulara verilen yanıtla yetinmemişlerdir; daha genel bir soru, yani sözcüğün anlamının, ya da anlamın ne olduğunu sormuşlar sonrada onun “bir kavram”, “soyut bir ide”, “imge” bir benzer duyular sınıfı olduğu yanıtını vermişlerdir. Oysa soruda, yanıtıda olanaksızdır; çünkü bir sözcüğün X’in anlamı denilen doğal ve gözle görülür, elle tutulur bir karşılığı yoktur.¹⁶

Bu noktada belirtmeliyiz ki, Oxford Düşünürü J.L. Austin’in çalışması birçok açıdan dile karşı takınılan geleneksel ve etkileyici tutumlara verilen bir tepki olarak karşımıza çıkmaktadır. Austin’in karşı çıktığı bu tutumlar aşağıdaki durumları varsayar.

- a. Dildeki temel cümle tipi bildirimseldir;
- b. Dil kullanımının esas amacı durumu tanımlamaktır;
- c. Söylenilenlerin anlamı, gerçek veya yanlış olup olmadıkları açısından tanımlanabilir.

Bu varsayımlar mantıkçı pozitivistler olarak tanınan düşünür grubu ile ilgilidir. Mantıkçı pozitivist terimi ilkin Viyana Çevresindeki matematikçi ve mantıkçı düşünürler için kullanılmıştır. Bu düşünürler için önem arz eden konu bir cümlenin anlamı o cümlenin doğrulanabilirliğine istinaden ne derece kısaltılabilir olmasıyla ilgilidir.¹⁷ Özet olarak, söz söyleyerek bir etkinlikte bulunduğu üzerinde duran dilciler söz edimleri kuramını geliştirmişlerdir. Bu

¹⁵ Austin, John Langshaw; **Philosophical Papers**, Edited. J. O. Urmson and G. J. Warnock, New York, Oxford University Press, 1979, s. 56.

¹⁶ Austin, **a.g.e.**, s. 57–60.

¹⁷ Saeed, John; **Semantics**, Oxford, Blackwell Publishing, 2003, s. 223.

kuramın gelişmesinde belirleyici olan etken, dil çalışmalarında ilginin dilin yapısı, anlamları ve kurallarına değil de bunların dilin kullanıldığı toplumsal bağlam içerisinde hangi işlevleri yerine getirdikleri konusuna kaymasıdır. Söz edimleri kuramını ortaya atan Austin'in ilgilendiği konu dilin cümleleri değil, bir konuşma durumunda kullanılan ifadelerin niteliğidir.

1.2. SÖZ EDİMLERİ KURAMI

Söz edimleri kuramının kurucusu olan Austin, ilk olarak betimleyici ve edimsel ifadeler arasında ayrım yapmıştır. Betimleyici ifadeler düz cümlelerdir; işlevleri bir olayı, işlemi ya da durumu betimlemektir. Bu ifadeler doğru ya da yanlış olma özelliğine sahiptir. Edimsel ifadeler ise doğruluk değerine sahip değildir; bir şeyin durum olup olmadığını belirtmekten ziyade iş yapmak için kullanılırlar.¹⁸

Austin'e göre, doğru ya da yanlış olmayan; buna karşılık, gündelik konuşmalarımızda kullandığımız ve kendileriyle bir takım eylemler gerçekleştirdiğimiz söylemler vardır. Sözelimi, "istek belirten anlatımlar, emirler, ünlem cümleleri vb." Ancak Austin, birtakım felsefecilerin yine de, yalnızca olgulara ilişkin bildirimde bulunan veya durumları doğru ya da yanlış olarak betimleyen ifadeleri ilgilenmeye değer bulduklarını belirtir.¹⁹

Edimsel bildirim ile gözlemsel bildirim arasındaki bu ayrım bizzat Austin'in kendisi tarafından aşılacak, böylelikle Searle'ün söz edimleri kuramının yolu açılacaktır. Bu iki bildirim sınıfı arasındaki ilk karşıtlık, gözlemsel olsun edimsel olsun tüm bildirimlerde seçikleştirilebilecek hiyerarşik katmanlarla ilgili daha kökten bir ayrım kapsamına alınır.²⁰

Austin, söz edimleri kuramını ve bir şey söylemenin bir şey yapmak anlamına geldiğini ifade eden "edimsel dil" kavramını ortaya atmıştır. Austin'e

¹⁸ Lyons, John; **Semantics**, Cambridge, Cambridge University Press, Volume II, 1979, s. 726.

¹⁹ Austin, **a.g.e.**, s. 233.

²⁰ Ricoeur, Paul; **Başkası Olarak Kendisi**, Çev. Hakkı Hünler, Doğu Batı Yayınları, 2010, s. 58.

göre, konuşmacının yaptığı şey, belirli sosyal bağlamlar içerisinde sosyal gerçeklikler ortaya koymak, yani bir iş yapmaktır.

Bu noktada Austin, edimsel dili oluşturan edimselleri şu şekilde açıklar. Bunların hepsinde tekrar tekrar belli bir takım fiillere rastlansın, bu fiiller de birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipinde ve etken çatıda olsun. Ona göre bu koşulları sağlayan ifadeler bulmak mümkün, ancak:

A. bunlar bir şey betimlemezler, aktarmazlar, ya da saptamada bulunmazlar; doğru ya da yanlış olmazlar;

B. bunlarda cümleyi ifade etmek, eylemde bulunmaktır, ya da eylemde bulunmanın parçalarıdır ve bu eylem de normal olacak bir şey söylemek, ya da yalnızca bir şey söylemek olarak betimlenemez.²¹

Austin'in, herhangi bir şeyi betimlemeyen, aktarmayan; salt olarak bir saptama olmayan, dolayısıyla da doğru veya yanlış olmayan cümlelere şu örnekleri verir.

1 “Evet - Ben bu kadını yasal eşim olarak kabul ediyorum -” (evlenme töreninden)

2 “Ben bu gemiye “Queen Elisabeth” adını veriyorum.” (bir gemiye ad verme töreninden)

3 “Saatimi kardeşime veriyor ve devrediyorum.” (bir vasiyetnameden)

4 “Yarın yağmur yağacağına dair seninle altı lirasına bahse girerim.”²²

Bu örneklerde açıkça görünüyor ki, cümleyi ifade etmenin, yapmakta olduğunu ifade ederken söylemiş olduğum şeyi betimlemek, ya da yapmakta olduğumu bildirmek olmadığı, o şeyi yapmakta olduğudur. Bunlar bir şey betimlemezler, aktarmazlar ya da saptamada bulunmazlar; doğru ya da yanlış olmazlar. Bunlarda cümleyi ifade etmek, eylemde bulunmaktır, ya da eylemde bulunmanın parçasıdır ve bu eylemde normal olarak bir şey söylemek, ya da yalnızca bir şey söylemek olarak betimlenemez. Austin'e göre, bu ifadelerin hiçbirisi doğru ya da yanlış değildir. Yukarıdaki örneklerde,

²¹ Austin, **Söylemek ve Yapmak**, s. 42-43.

²² Austin, **How To Do Things With Words**, s. 5.

a) evlenme, b) bir gemiye isim verme, c) miras bırakma, d) bahse girme eylemleri gerçekleştirilmektedir.²³

Bir eylemin edimsel veya etkisel olup olmadığını anlamak bazı durumlarda çok kolay değildir. Austin, bu durum için sopasını sallayan bir adamı örnek gösterir. Bu eylem seni uyarıyorum sözlerine eş olabilir ve durum böyleyse edimseldir ya da kişi kendisini izlemekte olanlara bir uyarı teşkil edecek şekilde sesine sert bir ton katmışsa söz tarzına eş olabilir. Durum böyleyse izleyicilerin onun sopa sallamasından etkilenmesinde etkisellik söz konusudur. Buradaki sorun bir insanın sopa sallamasının göreneksel olup olmamasındadır. Austin'e göre göreneklerin nerede başlayıp nerede bittiğini söylemek zordur. Austin tarafından verilen başka bir örnek cümle de vur onu! cümlesidir. Bu cümle elinde silah olan kişiye onu vurmanı emrediyorum, seni buna teşvik ediyorum veya sana bunu tavsiye ediyorum şeklindeyken edimsel güce ancak seni bunu yapman için ikna etmeye, zorlamaya, korkutmaya çalışıyorum derken de etkisel bir güce sahiptir. Etkisel davranışlar dilsel biçimlere göreneksel olarak daha az bağlı bulunduklarından bu alanda farklı yorumlar yapmak olasıdır.²⁴ Bir insan bir emir veya uyarı alabilir ancak bu emir veya uyarıya uymayabilir. Bu sebepten dolayı dilbilimciler etkisel davranışlara çok fazla ilgi duymaz.

Edimseller, açık veya örtülü olabilir. Ayağa kalk! Cümlesi bir emir içermektedir ve bu sebepten dolayı eylemseldir. Ancak biz burada edimsel bir fiil kullanmıyoruz. Emretme eylemi ima edilmiştir ve işte bu sebepten dolayı üstü örtülüdür. Bir edimselin açık veya üstü kapalı olup olmadığını tespit etmek için bazı ölçütler bulunmaktadır. Açık edimsellerin kendine has özellikleri onların anlaşılmasını kolaylaştırır. Açık edimsellerde 'iş bu' zarfını görürüz veya bu zarfın ilave edilmesi bize garip gelmez. Bu kelime o cümlenin söylenmesiyle edimin yerine getirildiğinden emin kılar. Bu noktada, Leech bize aşağıdaki ölçütü verir.

1. Özne, tekil veya çoğul birinci şahıstadır. (Ben veya Biz)

²³ Austin, **a.g.e.**, s. 6.

²⁴ Saeed, John; **a.g.e.**, s. 228.

2. Fiil geniş zamandadır. (durum, soru sorma, özür, af, vs.)
3. Dolaylı nesne, varsa, sizsinizdir.
4. İşbu zarfını ilave etme olasılığı vardır.
5. Cümle olumsuz değildir.²⁵

Austin'de betimleyici ifadeler, düz cümlelerdir; işlevleri bir olayı, işlemi ya da durumu betimlemektir. Bu ifadeler doğru ya da yanlış olma özelliğine sahiptir. Edimsel ifadeler ise doğruluk değerine sahip değildir; bir olay durumunu anlatmak yerine iş yapmak için kullanılırlar.²⁶

Austin, üzgünüm gibi bir ifadenin edimsel mi, yoksa saptayıcı mı olduğunun ayırt edilebilmesi içinde şu dört testi önerir. 1) Sözcüklerin söylenmesinin bir edimin gerçekleşmesini sağlayıp sağlamadığının anlaşılması gerekir. Bireyin gerçekten üzgün olup olmadığı belirlenmelidir, bu da ifadenin edimsel veya saptayıcı olarak belirlenmesinin durumla bağlantılı olduğunu gösterir. 2) Birey herhangi bir şey söylemeksizin edimi gerçekleştirebiliyor mu? buna bakılır. Birey sessizce özür dileyemez fakat herhangi bir şey söylenmeden pişman veya üzgün olabilir. 3) Eylem bilerek veya isteğe bağlı olarak yapılabilecek bir şey midir? Özür dilemek isteğe bağlı bir eylemken üzgün olmak değildir. 4) İfadenin gerçekten yanlış olması mümkün müdür? Austin'in amacı bu testle doğru ya da yanlış olabilen saptayıcılarla başarılı veya başarısız olabilen edimselleri birbirinden ayırt edebilmektir.²⁷

Üzgünüm diyen kişinin üzgün olmasının doğru olması gerekmez, bununla birlikte özür dilerim diyen kişinin özür dilemesi yanlış olamaz, kişi bunu söylerken içten olmasa ya da özür dileme işlemini kötüye kullansa da bu durum değişmez.²⁸

Belirtmemiz gereken husus, saptayıcı ifadelerin doğru ya da yanlış, edimsel olanların ise yerinde ya da yersiz biçiminde olduklarıdır. Bu noktada,

²⁵ Leech, Geoffrey; **Semantics**, Second Edition. Harmondsworth: Penguin, 1981, s. 322.

²⁶ Lyons, **a.g.e.**, s. 726.

²⁷ Coulthard, Michael; **An Introduction to Discourse Analysis**, London, 1985, s. 17.

²⁸ Coulthard, Michael; **a.g.e.**, s. 17.

Austin ve Searle'e göre, "bir cümlemin anlamı, o cümle söylenirken yerine getirilen edimin başarı koşullarında aranmalıdır."²⁹

Austin, bir edimsel ifadenin başarılı olması için bazı koşulları yerine getirmesi gerektiğini düşünmektedir. Austin, bundan hareketle, bir edimselin isabetli ya da isabetsiz olup olmadığını belirleyebilmek için birtakım koşullar; onun ifadesiyle "yerindelik koşullarını" sıralar. Böylece bir edimselin isabetli olduğunu söylemek, o edimsel ifadelerin bu koşulları karşıladığını söylemek demektir. Bir edimselin görevini iyi bir biçimde ya da yerli yerinde yapması için zorunlu koşulların bazılarını ifade etmeye çalışalım. Austin, edimlerinin gerçekleşebilmesi için aşağıdaki koşulları öne sürüyor³⁰:

(A.1) Ortada, belirli bir uyuşumsal etkisi olan, kabul görmüş belli bir geleneksel işleyiş bulunmalıdır.

(A.2) Oluşturulan bir durumda koşullar ve belli kişiler, belirli işleyiş için uygun koşullar ve kişiler olmalıdır.

(B.1) İşleme katılan kişiler, bunu doğru bir biçimde yerine getirmelidir.

(B.2) İşleme katılanlar, gerekenleri eksiksiz bir biçimde yerine getirmelidir.

(C.1) İşleme katılanlar, gerekli duygulara, düşüncelere, niyetlere sahip kişiler olmalıdır.

(C.2) İşleme katılanlar, niyetli oldukları şeyi sonuçta gerçekten davranış olarak göstermelidirler.

Dolayısıyla bu kurallardan herhangi biri yerine getirilmediğinde, ifadenin isabetsiz olduğunu söyleyebiliriz. Böylece, bir ifadenin "yerinde olma" ya da "yerinde olmama" durumu bu koşullar açısından belirlenecektir. Bu altı kuraldan birine aykırı davranıldığında edimsel ifade başarısız olmuş demektir. Bir ifadenin başarısızlık türlerini ikiye ayıran Austin, A.1'den B.2'ye kadar olan kurallara uymayan ifadelerin başarısızlık durumlarına "karavana" adını vermektedir. İkinci başarısızlık türünü ise, "kötüye kullanma" olarak

²⁹ Güçlü, A; Uzun, E; Uzun, S; Yolsal, Ü. R.; **Felsefe Sözlüğü**,. Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003, s. 62.

³⁰ Austin, **a.g.e.**, s. 14-15.

adlandırır; kötüye kullanma, C.1 ve C.2 koşullarına aykırı davranıldığında ortaya çıkmaktadır.³¹

Özetle, Austin edimsel ifadelerin başarılı olabilmesi için üç çeşit gerçekleşme kuralını taşımaları gerektiğini belirtmektedir. (1) Uzlaşımsal etkiye sahip uzlaşımsal bir süreç olmalıdır. (2) Şartlar ve kişiler süreçte açıklandığı gibi uygun olmalıdır. (3) Süreç, doğru ve tam yönetilmelidir. Sıklıkla, kişilerin süreçte açıklandığı gibi gerekli düşünceleri, hisleri ve niyetleri olmalıdır.³²

Edimsel, saptayıcı ayırımına yukarıda değinmiştik, şimdi de edimsel fiillerle ilgili farklı değerlendirmelere bakalım.

Marcelo Dascal'a göre, Austin'in edimsel hipotezi sayısız farklı nedenlerden dolayı çökmüştür. Ona göre ilk olarak, edimsel fiilleri edimsel olmayan fiillerden ayırt edebilmek için herhangi bir gramer kuralı bulunmamaktadır. Edimselleri betimleyicilerden ayıran nitelikler belirgin değildir. Çünkü bunlar sadece tekil şahıs, aktif kip ya da şimdiki zaman içerisinde olmayan edimsellerin örnekleridir.³³

Dascal buna söz edimi yanılması olarak belirtici cümleler içerisinde şimdiki zamana dayanan bir söyleyişi açıklama girişimi adını vermiştir. Edimsel fiillerin gramer kurallarına uygun ayırt edici özelliklerinin temelini sarsan örnekler aşağıdaki gibidir:³⁴

1. Örnek: Mahkeme şüpheliyi suçsuz bulmuştur. (Örnek sivil mahkemeden değil denizcilik mahkemesi mareşalinden alınmıştır.)
2. Örnek: Bu sebepten dolayı işinize, derhal geçerli olmak kaydıyla, son verilmiştir.
3. Örnek: A: Devletin müdahale ettiğini inkâr mı ediyorsunuz?
B: Evet, onu inkâr ediyorum.

³¹ Austin, **a.g.e.**, s. 15-16.

³² Levinson, C.; Stephen, **Pragmatics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 236.

³³ Dascal, Marcelo; **Interpretation and Understanding**, John Benjamins Publishing: Amsterdam, 2003, s. 513.

³⁴ Thomas, J.; **Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics**. London and New York, Longman, 1995, s. 45.

Adlandırılan edimin başarılı bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için bazı belirli koşulların yerini getirilmesi gerekmektedir. Bu koşullar Austin tarafından konulan gerçekleşme koşullarıdır. Jenny Thomas, bunlara bu koşulların daha kısa ve öz bir versiyonunu ekler³⁵:

A: (i) Alışlagelmiş etkiye sahip alışlagelmiş bir prosedür olmalı. (ii) Kişiler ve koşullar uygun olmalı.

b: Prosedür (i) doğru ve (ii) tam bir biçimde gerçekleştirilmiş olmalı.

c: Çoğu zaman

(i) Kişiler gereken duygu, düşünce ve amaçlara sahip olmalı

(ii) İzleyen davranış belirlenmiş ise ilgili taraflar bunu yapmalıdır.

Bu sebepten dolayı sadece yetkili konuşmacı, sadece ilgili durumda belirgin edimi yerine getirmelidir. Bir diğer deyişle edimin gerçekleştirilişi, koşulların suistimalinden dolayı başarısız veya etkisiz olabilir. Örneğin, gemi isimlendirme ediminde, ilgili durum ve prosedür dahilindeki yetkili kişiden başka birisinin, gemiye bir şişe şampanya fırlatması, isimlendirme söz ediminin yerine getirilmediği anlamına gelir.³⁶

İkinci olarak, edimsel fiiller kullanmak eylem gerçekleştirmek anlamına gelmez. Örneğin, “eğer susmazsan, sana söz veriyorum oraya gelip seni gebertirim” cümlesinde konuşmacı bir eylem gerçekleştiriyor ancak söz verdiği eylemi değil. Cümlenin içeriği dikkate alınırsa, verdiği sözdeki edimden ziyade tehdit edimini gerçekleştiriyor. Üçüncü olarak ta edimsellerin kullanılmasıyla ilgili olmayan edimleri gerçekleştirme şekilleri bulunmaktadır. Bir diğer ifadeyle, edimsel fiiller kullanmadan edim gerçekleştirmek mümkündür. Davet etmek veya hakaret etmek gibi fiilleri birini davet ederken veya birine hakaret ederken kullanmak alışılmış bir şey değildir ancak davet veya hakaret etme edimi vardır. Grundy tarafından da belirtildiği üzere herhangi bir şey söyleyen biri bir tür bir edim gerçekleştirmektedir. Yapılan en

³⁵ Thomas, **a.g.e.**, s. 37.

³⁶ Thomas, **a.g.e.**, s. 37.

basit ve en tarafsız açıklama bile ifade edildiği dünyada bir nebze de olsa hala etkilidir. Ve bu etki bir tür edimsel eylem tarafından elde edilir.³⁷

Edimsel eylemler konuşmacının iletişimsel isteği ile oluşur. Dinleyici söylenilenin edimsel gücünü düz söz edimi aracılığı ile yorumlar. Başarılı bir iletişim kurmak için söylenen sözün koşula bağlı olarak ne olduğu ve gerçekleştirdiği edim ile konuşmacının telaffuz ettiği kelimelerin etkileşimleri oldukça önemlidir. Bazen söyleyişin edimsel gücü aşağıdaki örnekte olduğu gibi, dinleyici tarafından doğru bir biçimde yorumlanır. Örnekteki konuşmacılar amatör bir dedektif olan Peter Wimsey ile uşağı Bunter'dir. "Bunter, alaylı bir şekilde, derhal şuraya oturup yemeğini yemezsen seni atacağım der..." Bunun üzerine, Bunter itaatkâr bir biçimde bir sandalye çeker ve oturur.³⁸

Bunter, Peter'in söyleyiş tarzındaki edimsel gücü, iş verenine akşam yemeğinde eşlik etmek için belirtilen bir davet veya bir istek olarak, sahte bir tehdit şeklinde doğru bir biçimde yorumlar. Bu durumda konuşmacının niyeti belirlenmiştir. Ancak konuşmalar her zaman bu kadar açık ve net değildir. Bazen iletişimde kopukluklar meydana gelir ve edimsel güç aşağıdaki örnekte olduğu gibi yanlış yorumlanabilir³⁹:

Bir adam ve bir kadın bir sanat galerisinden içeri girerler. Adam içerisine ıvır zıvır konan plastik bir poşet taşımaktadır. Kadın galeriye giriş biletlerini satın almaya giderken kocası galeriye girmiştir. Galeri yetkilisi ve kadın arasında aşağıdaki konuşma gerçekleşir.

Galeri yetkilisi: Acaba beyefendi poşeti burada bırakmak ister mi?

Kadın: Yok hayır, teşekkür ederim. Çok ağır değil.

Galeri yetkilisi: Ben sadece... yani biz... dün bir hırsızlık olayıyla karşı karşıya geldik, anlarsınız ya şeklinde cevap vermektedir.

Yukarıdaki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu yaklaşım, yani dilsel yapı ile sosyal yapının iletişimde birlikte işlediği durum, en çok söz ediminde karşımıza çıkmaktadır.

³⁷ Thomas, **a.g.e.**, s. 167.

³⁸ Thomas, **a.g.e.**, s. 50.

³⁹ Thomas, **a.g.e.**, s. 50.

Olshtain ve Weinbach'de şikâyetin, söz edimlerinin arasında yer alabilmesi için gerekli olan ön koşullar hakkında tartışmalarda bulunmuşlardır. Onlara göre, bunun için aşağıdaki dört ön koşul yerine getirilmelidir⁴⁰:

- 1) Konuşmacı; bir randevu, bir borcun ödenmesi, verilen bir sözün yerine getirilmesi gibi olumlu bir olayın meydana gelmesini beklemiş ya da bir iptal, hasar, hakaret vb. gibi olumsuz bir olayın meydana gelmesinin engellenmesi beklentisi içine girmiş olmalıdır. Bu sebepten dolayı edim, nahoş olayı devreye sokarak ya da onu önlemekte başarısız kalarak konuşmacının beklentilerinin ihlal edilmesiyle sonuçlanmıştır.
- 2) Konuşmacı edimlerin kendisi için kötü sonuçlar doğurabileceğini düşünür. Bu sebepten dolayı edim rahatsız edici bir edimdir.
- 3) Konuşmacı dinleyiciyi edimden sorumlu olarak görür.
- 4) Konuşmacı kendi öfke ve memnuniyetsizliğini sözel olarak ifade etmeyi seçer.

Konuştığımız zaman bir durum içerisinde bulunan konuşma olayları içindeki bazı eylemleri gerçekleştiririz. Örneğin, sokaktaki birine saatin kaç olduğunu sorduğunuzda “Saat kaç?” dersiniz. Cevap ta “Saat X” olur. Son olarak “Teşekkür ederim” dersiniz. Saati sormak, saatin kaç olduğunu bilmediğinizde ve zamanı öğrenmek istediğinizde meydana gelir. Katılımcılar bu durumda üç söz edimi kullanır, saatin kaç olduğunu sormak, saatin kaç olduğunu söylemek ve teşekkür etmek gibi dil fonksiyonlarını kullanmış olurlar. Bu örnekte gösterildiği üzere, söz edimleri bazı dil fonksiyonları ve konuşmacılar ile ilgilidir, konuşmacılar iletişimi gerçekleştirir ve söz edimleri aracılığı ile dil fonksiyonlarını aktarırlar.⁴¹

Austin'in öğrencisi olan ve söz edimleri kuramını daha da geliştiren Searle, söz edimlerini “insanın dille iletişiminin eksiksiz en küçük birimi olarak

⁴⁰ Olshtain, E.; Weinbach, L; “**Complaints: A Study of Speech Act Behavior Among Native and non-Native Speakers of Hebrew**”, International Pragmatics Conference, Amsterdam, 1987, s. 195-196.

⁴¹ Scollon, R.; Scollon, S. W.; **Intercultural communication**, Oxford, UK: Blackwell Publisher Inc, 1997, s. 19.

tanımlar ve insan davranışı incelemelerinin bir kısmını da dil incelemelerinin oluşturduğunu belirtir.”⁴²

Searle, söz edimleri üzerinde yoğunlaşma nedenini ise, şu şekilde izah eder. Ona göre, her dilsel iletişim dil edimleriyle olur. Dilsel iletişim birimi, genellikle sanıldığı gibi, simge, sözcük ya da cümle örneği değil, söz ediminde bulunulurken simge, sözcük ya da cümle üretme ya da kâğıda dökme eylemidir. Örneğin bir ileti almak demek, onu ağızdan çıkmış ya da kâğıda dökülmüş bir örnek olarak almak demektir. Daha doğru bir deyişle, belli koşullar altında bir cümle örneğinin ağızdan çıkması ya da kâğıda dökülmesi, bir söz edimidir; söz edimleri ise dilsel iletişimin temel ya da en küçük birimidir. Searle’ün söz edimleri dediği davranışların ardındaki yönelimler, ancak belli türden yönelimler olabilir.⁴³

Searle, insanın konuşması ile herhangi bir dil dışı eylem yerine getirmesi arasındaki koşutluğa vurgu yapar. Searle, her iki eylem türü arasındaki ortak noktayı, söz edimleri de diğer bütün eylemler gibi niyetli olarak belli sonuçlar üretmeyi ve bu niyetin bu sonuçların üretiminde nedensel rol oynamasını gerektirir biçiminde özetlemektedir. Böyle olmakla birlikte, herhangi bir edimle, dilsel edim arasında tam bir koşutluktan söz edilemeyeceği açıktır. Searle, dil dışı edimlerle, dilsel edim arasındaki farkı “söz edimlerinin anlamlı olması” olarak belirtir. Bir başka deyişle, insan ağzını açarak bir takım sesler çıkardığında, bu eylemin yürümek, oturmak, elini sallamak gibi herhangi bir eylemden farkı yoktur, ancak, dil edimini özgün kılan, ağızdan çıkan seslerin belli uzlaşımlar çerçevesinde anlamlı bir dizge oluşturmasıdır.⁴⁴

Searle’e göre, bir iletişimin, söz edimi olabilmesi için ortada bilinçli bir davranışın; bir başka deyişle, iletişimsel niyetin ve içselleştirilmiş kuralların

⁴² Searle, John Roger; **Bilinç ve Dil**, Çev: Muhittin Macit ve Cüneyt Özpilavcı, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2005, s. 228.

⁴³ Searle, **a.g.e.**, s. 16-17.

⁴⁴ Searle, John Roger; **a.g.e.**, s. 228-229.

olması gerekmektedir. Diğer taraftan Searle, sadece belirli türdeki niyetlerin onun söz edimleri dediği davranış için yeterli olacağını söylemektedir.⁴⁵

Söz edimleri ya da bir cümle ifade edilirken, yerine getirilen edimler genelde cümlelerin anlamının bir işlevidir. Bir cümlelerin anlamı, o cümlelerin belirli bir ifadesi sırasında yerine getirilen söz edimini her durumda aynı biçimde belirtmez. Çünkü konuşan kişi aslında söylediğinden daha fazlasını anlatmak isteyebilir ve onun anlatmak istediğini dolaysızca dile getirmesi ilkece her zaman olanaklıdır. O halde, dolaysızca konuşanın, bağlamına uygun olduğunun kabul edilmesi koşulu ile bir kişinin yerine getirdiği ya da yerine getirebileceği her söz ediminin belirli bir cümle tarafından tek biçimde belirlenmesi ilkece olanaklıdır. Bu nedenledir ki ilkece cümlelerin anlamı ile ilgili bir soruşturma, söz edimleri ile ilgili bir soruşturmadan ayrı değildir.⁴⁶

Searle'de Austin'de olduğu gibi, bir edimsöz ediminin başarılı ve kusursuz olması için bazı koşullar olduğunu ifade eder. Gerekli dört ana koşulu şöyle sıralar: Önerme içeriği koşulları, hazırlayıcı koşulları, içtenlik koşulları ve temel koşullarıdır.

Önerme içeriği koşulları birçok durumda edimsöz gücünün türü, önerme içeriğine belirli koşullar dayatır. Sözgelimi bir kişi söz verdiğinde, söz vermenin içeriği, konuşan kişinin gelecekte belirli bir eylemi gerçekleştireceğini belirtmek zorundadır. Bundan dolayıda, başka birisi adına ya da geçmişte yapılmış bir eyleme ilişkin söz verilemez. Başka bir deyişle önerme içeriği, "...yapacağıma ..." biçiminde olmalıdır. Böylece aslında, önerme içeriğinin belirli bir sözdizimsel yapıya sahip olduğu söylenebilir.⁴⁷

Birçok edimsöz edimi için, eylem yalnızca belirli diğer koşullar sağlandığında hem başarılı hem de kusursuz olabilir. Searle'e göre, başarılı bir biçimde söz verilebilir ve böylece edimsöz ereğine de ulaşılmış olunabilir; ancak, konuşan kişinin yapmak için söz verdiği şey, dinleyen kişinin yararına değilse ve dinleyen kişi de, onun bunu yapmasını istemiyorsa, eylem hala

⁴⁵ Searle, John Roger; **Speech Acts**, s. 17.

⁴⁶ Searle, John Roger; **a.g.e.**, s. 18.

⁴⁷ Searle, John Roger; Vanderveken, D.; **Foundations of Illocutionary Logic**, Cambridge; New York, Cambridge University: 1989, s. 16.

kusurlu olacaktır. Searle'e göre, konuşan kişinin sözgelimi başarılı ve kusursuz biçimde söz vermiş olması için gerekli olan bu hazırlayıcı koşullar psikolojik durumunu göstermez; onlar daha çok, eylemin başarılı ve kusursuz olarak gerçekleşmesi için sağlanması gereken belirli kurallardır. Konuşan ve dinleyen kişiler, hazırlayıcı koşulları belirleyen kuralları içselleştirirler. Böylece de kurallar, konuşan-dinleyen kişinin psikolojisinde yansıtılır. Ancak kurallarca belirlenen bu olay durumlarının kendilerinin psikolojik olması gerekli değildir.⁴⁸

Hazırlayıcı koşullar, edimsöz gücüne özgü bir varsayımlar sınıfı belirler. Ancak Searle'e göre, önerme içeriğine özgü diğer bir varsayımlar sınıfı daha vardır. Sözgelimi, "Fransa kralı keldir" kesinlemesi, bir Fransa Kralının var olduğunu varsayar. Bu tür varsayımlar, edimsöz gücünden kaynaklananlarla karıştırılmamalıdır. Searle'e göre, birçok hazırlayıcı koşul, edimsöz ereğince belirlenir. Sözgelimi, ereği dinleyen kişiye bir şeyler yaptırmak olan bütün eylemler -emir, rica, buyruklar vb-, dinleyen kişinin, söz konusu eylemi gerçekleştirebileceği gibi bir hazırlayıcı koşula sahiptir. Ancak bazı hazırlayıcı koşullar, belirli edimsöz güçlerine özgüdür. Buna ek olarak, Searle'e göre, hazırlayıcı koşullar ve edimsöz ereğine ulaşma yolu arasında bir bağlantı vardır; çünkü bir edimsöz edimini, kendine özgü ereğine ulaşma yoluyla gerçekleştirebilmek için, hazırlayıcı koşulların sağlanması gerekmektedir.⁴⁹

İçtenlik koşulunu ise şu şekilde açıklar. Searle'e göre, "bir önerme içeriğiyle bir edimsöz ediminde bulunmak demek, bu önerme içeriğiyle, belirli bir psikolojik durumun dışı vurulması demektir. Böylece, Searle açısından, söz verildiğinde, bir eylemi gerçekleştirmeye ilişkin bir yönelim açığa vurulmuş olunur ya da bir bildirimde bulunulduğunda, bir inanç dışı vurulmuş olunur. Bundan dolayı Searle, edimsöz ediminin önerme içeriğiyle dışı vurulan psikolojik durumun önerme içeriğini özdeş olarak değerlendirir.

⁴⁸ Searle, John Roger; Vanderveken, D.; **a.g.e.**, s. 16-17.

⁴⁹ Searle, John Roger; Vanderveken, D.; **a.g.e.**, s. 17-18.

Dolayısıyla içten olmayan bir söz edimi gerçekleştirildiğinde, konuşan kişi aslında, içinde bulunmadığı bir psikolojik durumu dışa vurmuş olmaktadır.”⁵⁰

Searle’e göre, içten olmayan söz edimi kusurludur; ancak, kesinlikle başarısız değildir. Sözelimi bir yalan, başarılı bir kesinleme olabilir. Ancak yine de, Searle’e göre, edimsöz ediminin başarılı bir biçimde gerçekleşmesi için, kesinlikle, bu tür bir edimin içtenlik koşulunca belirlenmiş bir psikolojik durumun dışavurumunu gerektirir.⁵¹

Searle’ün düşüncesine göre, her zaman olmamakla birlikte, çoğu zaman, içtenlik koşullarının şiddet derecesi ve edimsöz ereğinin şiddet derecesi birlikte değişir. Ancak bir emrin edimsöz ereğinin şiddet derecesi, dışa vurulan psikolojik durumunun şiddet derecesinin daha fazla olmasına gerek olmasada ricanın, edimsöz ereğinin şiddet derecesinden daha fazladır. Emretmenin edimsöz ereğinin şiddet derecesinin daha büyük olması, edimsöz ereğine ulaşma yolundan kaynaklanır. Çünkü emir veren kişi, erkinden kaynaklanan gücü kullanır.⁵²

Temel koşul ise, dinleyenin edimsöz edimini gerçekleştirmesini sağlama girişimi sayılır. Ve genel olarak temel koşul, öteki koşulları belirler. Örneğin, rica etmenin temel kuralı, ifadenin dinleyene bir şey yaptırma girişi mi sayılması olduğu için, önerme içeriği kuralı dinleyenin gelecekteki bir davranışından söz etmek zorundadır.⁵³

1950’li yıllarda dili konuşmanın kurala dayalı bir davranışta bulunmak demek olduğunu savunan önemli bir isimde H. Paul Grice’tir. Austin’den farklı olarak Grice, bir şey söyleyip söylediğimizden başka bir şey anlatmaya çalıştığımız durumları dikkate alan bir dil-anlam çözümlemesi sunar. Grice’in dil felsefesine en önemli katkısı, dilsel davranışın yönelimsel bir davranış olduğu görüşüdür. Ona göre, konuşan kişinin bir şey anlatmaya çalışırken ürettiği cümle, onun bu cümleyi üretirkenki yönelimlerinin de taşıyıcısıdır.⁵⁴

⁵⁰ Searle, John Roger; Vanderveken, D.; **a.g.e.**, s. 18.

⁵¹ Searle, John Roger; Vanderveken, D.; **a.g.e.**, s. 18.

⁵² Searle, John Roger; Vanderveken, D; **a.g.e.**, s. 20.

⁵³ Searle, John Roger; **Söz Edimleri**, s. 145.

⁵⁴ Grice, H. Paul; **Studies in the Way of Words**, Cambridge, Londra, Harvard Un. Press, 1989, s. 22.

Etkileşim içindeki bireylerin konuşmacının anlamını çözmeye çalıştığını belirten Grice'a göre anlam, ilgili dinleyici tarafından anlaşılacak suretiyle gerçekleştirilecek olan açık bir niyeti ifade eder. Grice, genel olarak bir sözcüğün anlamının farklı zamanlarda ve durumlarda o sözcüğü söyleyerek konuşmacıların demek istediğinin türevsel bir işlevi olduğunu ortaya koymuştur. Grice'a göre, bir sözcüğün anlamı onu söyleyen konuşmacının ifade etmek istediği anlamdır. Belirli bir konuşmacının bir göstergeyle ifade etmek istediği şey, o göstergenin standart anlamından uzak bir şeyi ifade edebilir.⁵⁵

Grice, ifade edilen cümleyle, söylenen ve anlatılan şeyin birbirinden farklı olduğu durumlarda anlaşmayı mümkün kılan bir ilke bulunduğunu düşünmektedir. "İşbirliği ilkesi" adını verdiği bu ilkeyi şöyle tanımlamaktadır: "Konuşmaya katkını, katkırı yaptığı aşamanın gerektirdiği biçimde, taraf, olduğun söz alış-verişinin kabul görmüş amacı doğrultusunda yap." Grice, bu buyruğun içerdiğini düşündüğü dört alt ilke grubunu şöyle sunmaktadır. 1. Nicelik: Konuşmaya katkını tarafı olduğun söz alış-verişinin o andaki amaçlarının gerektirdiği ölçüde bilgilendirici olsun. Konuşmaya katkını, gerektiğinden fazla bilgilendirici olmasın. 2. Nitelik: Yanlış olduğuna inandığın şeyi söyleme, elinde yeterli kanıtı olmayan şeyi söyleme 3. Bağıntı: Konuşmaya katkını ilgisiz olması 4. Kiplik: Anlatımda bulanıktan kaçın; belirsizlikten kaçın, kısa konuş, derli toplu konuş.⁵⁶

Searle, Speech Acts'ta Grice'in açıklamalarına bazı noktalarda itiraz etmektedir. Bu itirazlar arasında en önemlisi, Grice'in bir şey söyleyip o şeyi anlatmayı istemenin, bir etkisöz ediminde bulunmaya yönelme olduğunu düşünmesidir. Searle'e göre, örneğin "merhaba" diyerek bir selamlama ediminde bulunan kişinin dinleyen üzerinde, selamlanmakta olduğu bilgisi dışında uyandırmaya yöneldiği bir durumdan söz edilemez. Dinleyenin,

⁵⁵ Grice, H. Paul; "Meaning", Londra, Philosophical Review, 1957, s. 381.

⁵⁶ Altınörs, Atakan; **Dil Felsefesine Giriş**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2003, s. 78.

selamlayan kişinin söylediğini anlamasıyla oluşan bu bilginin de fazladan bir tepki ya da etki olmadığı açıktır.⁵⁷

Wittgenstein ise, dilde şeyler hakkında konuşmanın yanı sıra bir çok farklı işlevin emir verme, çağırma, soru sorma, tartışma gibi yerine getirildiğini ifade eder. Gündelik dile, yani kullanımdaki dile baktığımızda ki Wittgenstein da örneklerini bu yolda vermektedir, sözcüklerin kullanımının farklı şekillerde olduğu görülür.⁵⁸

Wittgenstein'ın anladığı şekilde örnekle tanımlamayı açmak gerekirse, bir şeyin adını sorma ve söyleme pratiğinde adın verildiği şey ile birlikte oluşturulan örnekle tanım, kendi başına bir dil oyunudur. Bir x'i tanımlarken x'e işaret edip, "bu x'tir" ya da "buna x denir" denildiğinde bir örnekle tanım yapılmış olur. Ancak bu sorun bağlamında "bir adı kullanmanın adlandırılan nesneyi öğrenmekten daha fazla bir şeyi öğrenmeyi gerektirdiği" ortaya çıkmaktadır.⁵⁹ Çünkü gündelik dil kullanımında, bir sözcüğün çok farklı kullanımları söz konusudur ve dili öğrenmek için sadece nesnelere ad vermek yeterli olmamaktadır.

Wittgenstein, bu noktada temel sorunu, "tanımlanan sözcüğün kullanılma biçimiyle örnekle tanımlama (işaret etme eylemi ve sözcüğü söyleme) arasındaki bağlantı sorunu" olarak ele almaktadır. İşte sözcüğün kullanım biçimi söz konusu olduğunda Wittgenstein'in dili kullanım etkinliği olarak ortaya koyduğu söylenebilecek olan dil oyunu anlayışı önem kazanmaktadır.⁶⁰

Wittgenstein dilin ne olduğunu, sormaktansa, dil oyunlarına bakmamız gerektiğini söyler. Wittgenstein, dilde ilişkiler görmekte ve dil kavramını oyun kavramına benzetmektedir. Dil oyunu, bir sıra dilsel ifadeden oluşur ve ekseriya bu ifadelere başka eylemler eşlik eder. Yaşanan bir olayın anlatılması, kitap okumak, buyruk vermek, teşekkür etmek gibi eylemler dil

⁵⁷ Altınörs, Atakan; **a.g.e.**, s. 78.

⁵⁸ Baker, G. P; Hacker, P.M.S.; **Wittgenstein: Understanding and Meaning**, Oxford, Basil Blackwell., 1980, s. 168.

⁵⁹ Hunter, J. F. M.; **Understanding Wittgenstein**, Edinburgh University Press, 1985, s. 10.

⁶⁰ McGinn, Marie; **Wittgenstein and the Philosophical Investigations**, London, Routledge, 1997, s. 62.

oyunlarına örnektirler. Bu örneklerle karşın, Wittgenstein dil oyununun genel bir tanımını vermez. Dil oyunları için satranç oyunu model olarak alınır. Wittgenstein’da “dil oyunu” terimi, dili konuşmanın, bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin parçası olduğu olgusunu ortaya çıkarma anlamına gelir. Wittgenstein, “dil ile dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütüne de dil oyunu” der.⁶¹

Dil, dil oyunlarından başka bir şey değildir. Bunun anlamı, dilin dil oyunlarının toplamı olduğunu demek değildir. Wittgenstein’a göre dil oyunları, kendi içinde kapalı anlaşma dizgeleridir. Wittgenstein’a göre dil oyunu, sanki önceden kestirilemez bir şey gibidir. Onun kendi dışında temeli yoktur. Dil oyunu akla ne uygundur, ne de aykırıdır. Dil oyunlarını oldukları gibi kabul etmek gerekir. Wittgenstein’ın “oyun” kavramına başvurusu, dile ilişkin özcü anlayışa bir alternatif getirme amacı taşımaktadır. Dilin özünü aramak, bir bakıma, bütün cümlelerde ortak olan tek bir işlev bulma şeklindeki olanaksız bir idealin peşinde koşmaktır.”⁶²

Wittgenstein’ın anlamı olan ve olmayan arasındaki ayrımına göre, sözcükler ancak kullanıldıkları cümle, söz dizimi içinde gerçekliği resmedebilirler. Böylece anlam, sözcüğün dil oyunlarında kullanılışıyla sınırlanmış olmaktadır. Bu sözcüklerin anlamının sınırı olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu da sınırın çizilmiş bir sınır olduğunu, ön belirlenmiş olmadığını söylemek demektir.⁶³

Dil, gündelik pratiklerimizin içinde bir ağ gibi örülmüştür. Bir bakıma, örnekle tanımlamada işaret etmenin de, doğrudan bedensel ya da zihinsel bir eylemin göstericiliğine ihtiyacı olmadığı düşünülebilir. İşaret etme asıl olarak gündelik yaşam pratiğimizle iç içe olan dil kullanımında anlam kazanmaktadır. Dilin sosyal işleyişinden ve kültürel yaşamla iç içe oluşundan dolayı, biz işaret etmede neye işaret edildiğini, ne kastedildiğini ve bu yolla örnekle tanımlamanın iş görmesini de başarabilmekteyizdir. Sözcükler farklı

⁶¹ Wittgenstein, Ludwig; **Felsefi Soruşturmalar**, Çeviren: Haluk Barışcan, İstanbul, Metis Yayınları, 2000, s. 15.

⁶² Altuğ, Taylan; **Dile Gelen Felsefe**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları., 2001, s. 157.

⁶³ Wittgenstein, Ludwig; **a.g.e.**, s. 63.

bağlamlarda kullanıldığından, her sözcüğün içinde kullanıldığı dil oyunundaki işlevine bakmak ve görmek gerekir.⁶⁴

Söz edimleri kuramında değinmemiz gereken diğer önemli bir düşünür, Kent Bach'de, bu konuyu birçok yönden inceler ve ele alır. Söz edimlerini niyeti temele alarak açıklar. Eve anahtarsız gelen birinin kapı ziline basma niyeti örneğini verir. Burada kapı ziline basma niyeti sadece kapı ziline basmakla kalmayıp evdeki eşini uyandırmak ve sonuç olarak eve girme niyetidir. Bach için bu da söz edimlerinin sadece bazı sesler çıkarmak için yapılan eylemler olmadığını gösteren bir durumdur. Amaç ve niyetin önemini belirtmek için başka bir örnek daha verir. Bu örnekte, “bir avukata telefon edeceğim” cümlesinden hareket edilir. Konuşmacının amacına bağlı olarak, bu cümle bir öngörü, söz verme veya bir uyarıda bulunma anlamlarını taşıyabilir. Edimsel bir eylemin başarılı bir biçimde hayata geçirilmesinde amacın son derece önemli olduğunun altını çizer.⁶⁵

Bach, iletişim ile ilgili olan edimsel eylemleri dört ayrı söz edimi türü altında toplar. Birincisi betimleyiciler, konuşmacının inanç ve niyetini ifade ederler ve böylelikle dinleyici benzer bir inanca sahip olur ya da benzer bir inanç geliştirir. Bu eylemlere örnek olarak kabul, tavsiye, onaylama, anlaşma, uzlaşma, ilan etme, cevap verme, varsayma, atama, iddia etme, sınıflandırma, sona erdirmeye, itiraf etme, teyit etme, beyan etme, reddetme, açık etme, tahmin etme, katılma, bildirme, ısrar etme, yargılama, itiraz etme, rapor etme, açıklama, öngörme, söyleme vesaire gösterilebilir.⁶⁶

İkincisi direktifler; konuşmacının, dinleyicinin bazı ileriye dönük edimlerine ilişkin davranışını ve konuşmasının yapılan bu edime sebep olarak dikkate alınması amacını ifade eder. Direktifler tavsiye etme, soru sorma, yalvarma, işten çıkarma, affetme, men etme, talimat verme, emretme, izin verme, talepte bulunma, isteme, gerektirme, önerme, teşvik etme, uyarma vb. olabilir. Üçüncüsü yükleyicilerde ise, konuşmacı diğerini

⁶⁴ Hunter, J. F. M.; **a.g.e.**, s. 26.

⁶⁵ Bach, Kent; Harnish, R.; **Linguistic Communication and Speech Acts**, Cambridge, MA: MIT Press, 1979, s. 103.

⁶⁶ Bach, Kent; Harnish, R.; **a.g.e.**, s. 40–42.

anlaşma, garanti etme, davet etme, sunma, söz verme, yemin etme veya gönüllü olarak bir şeyler yapmaya mecbur kılar. Son olarak tasdikler, dinleyici veya konuşmacının amacına ilişkin duyguları, söylediklerinin toplumsal bir beklentiyi yerine getirdiğini belirten kabullenme, özür dileme, teklif etme, acısını paylaşma, tebrik etme, karşılama ve teşekkür gibi bazı duyguları ifade eder.⁶⁷

Edimsel eylem	İfade edilen tutum	İstenen dinleyici tutumu
Açıklama yapma	--	--
Talep etme	--	--
Söz verme	--	--
Özür dileme	--	--

Bach'a göre, yukarıdaki tablo iletişim ile ilgili dört edimsel eylemin sınıflandırılmasına ilişkin ölçütü göstermektedir. Göreneksel edimsel eylemler etkileyiciler ve yargısallar olarak ikiye ayrılır. İletişimsel olanlar anlaşmalara dayandığından iletişimsel olmayanlardan farklıdırlar. Etkileyiciler, kurumsal durumlardaki değişiklikleri etkiler ve gerçekleri verir. Yasaklama, teklif etme, sansür, seslendirme, eğlenme, işten çıkarma, suçlama, taşıma, aday gösterme, affetme, cezalandırma, yükseltme, alçaltma, askıya alma, reddetme ve oy verme gibi ortak olarak gerçekleştirmesi kabul edilen şeyleri yerine getirdiğine inanıldığından başarılı bir biçimde etkili olurlar. Yargı ile ilgili olanlar anlaşmalarca alınan kararlardır ve bağlam olarak resmidirler; bunlar serbest bırakma, değerlendirme, çağrılma, sertifikalandırma, temize çıkarma, ikna etme, derecelendirme, yargılama, rütbelendirme, sıralama, yönetme olarak ortaya çıkarlar. Özel veya tüzel, resmi bir sonucu olan doğrunun belirleyicileridirler.⁶⁸

⁶⁷ Bach, Kent; Harnish, R.; **a.g.e.**, s. 42–45.

⁶⁸ Bach, K.ent; Harnish, R.; **a.g.e.**, s. 110–119.

Dilsel iletişim ve Söz edimleri kitabında Bach ve Harnish, “iletişimle ilgili edimsel eylemler” adı altında toplanmış çeşitli edimsel eylemlerin, düşünce sergileme veya ifade etme eylemleri olduklarını savunurlar. Edimsel eylemler yani anlatımsal güç eylemlerinin ifade ettikleri düşünceler tarafından özgünleştirilmesi gerektiğini önermektedirler. Bir söylemin onay, kabul, taahhüt veya bir emir olup olmadığı söylem tarafından hangi düşüncelerin ifade edildiğine bağlıdır.⁶⁹

Bach ve Harnish uzun bir edimsel eylemler listesi ile birlikte bunların yanına edimlerin karakteristiğini oluşturan düşünceleri de ilave ederler sebep olarak ta benzer türden bir eylemin yerine getirilmesi için bu düşüncelerin ifade edilmesinin gerekli ve uygun olduğunu ileri sürerler. Örneğin, 17 sayısının asal sayı olduğunu kabul ederek, Bach ve Harnish, 17 sayısının hem asal sayı olduğu inancını hem de aynı inanca bir başkasını ikna etme isteklerini dile getirmişlerdir.⁷⁰

Burada, bir kelimeyi tanımlamak için kullanılan istekler bu düşüncelerin var olduğuna inanılmasını amaçlamaktadır. Bir konuşmacı, dinleyicisinden inanmasını istemediği bir şeyi neden dinleyicinin düşünmesine sebep olsun? Bach ve Harnish bunu aşağıdaki şekilde açıklar: “Konuşmacının dinleyicisinden konuşulanları yeterli bir sebep olarak almasını istemesine gerek yoktur. Yetersiz bir sebep olduğuna inanılırsa, bununla tatmin olabilir, mesela düşünce yoksunluğundan dolayı karşıt varsayımların öne sürdüğü daha iyi sebeplerden ötürü reddedilen bir sebep söz konusu olabilir. Bundan başka, kişi kendisinde olmayan bir şey için bir sebep göstermek isteyebileceğinden, ruhsal veya manevi düşüncelerini ortaya koymak, kişinin o ruh halinde olduğunu ifade etmez.”⁷¹

Bach ve Harnish’e göre, bazı insanlar buna karşı çıkacaklardır, çünkü onlara göre edimsel eylem türünü belirleyen şey konuşmacının ruh hali değil, çevre ve uzlaşmadır. Bu noktada, niyetçi kuramın aynı zamanda birçok

⁶⁹ Bach, K.ent; Harnish, R.; **a.g.e.**, s. Xv.

⁷⁰ Bach, K.ent; Harnish, R.; **a.g.e.**, s. 42.

⁷¹ Recanati, F.; “On Defining Communicative Intentions”, **Mind & Language** 1, 1986, 213 242. s. 221.

edimselle ilgili doğru ve yanlışların nereden geldiğini açıklamakta yetersiz kaldığı söylenebilir.⁷²

Edimsel eylem ve amaç ilişkisinden kuşku duymak için bazı sebepler vardır. İlk olarak öz-gönderimsel niyetleri kontrol etmek oldukça zordur. Bundan başka, içeriğine maksadın ta kendisinden bahseden bir unsur da dâhildir. Fakat bu unsur neye benzer? Amacı, sadece ve sadece amacı, diğerlerinden nasıl ayrılır? Niteliklerini belirleyerek, mesela sadece amaca ait özellikleri belirleyerek mi bu ayırım yapılır? Ancak bu nitelikler neler olabilir? Edimsel eylem gerçekleştirdiğimizde bunlar aklımızın bir köşesinde midir? Ya da amaç, gösterge ifadesi ‘bu amaç’ kelimesine emsal mi içermektedir; örneğin “zihinsel belirtici” gibi? Ancak tanımlayıcı niteliklere sahip olmamak kaydıyla onun amaca işaret ettiğini ne temin eder? Ona uygun rastlantısal bir ilişkisi olması gerçeği mi? Ancak uygun kelimesi yuvarlamaksızın nasıl ayrıntılı bir biçimde anlatılır? Neticede öz-gönderimsel amaç ve istekler çok çeşitli hassas soruların ortaya çıkmasına neden olur.⁷³

Kent Bach, kendi kendimize konuşarak bazı edimsel eylemleri gerçekleştirebileceğimizi düşünür. Eğer konuşmacı edimsel sözü kendisine yöneltirse, Bach ve Harnish’e göre, bu kişinin bunu yapma sebebi söz konusu düşüncelerin kendisinde de olduğuna inanmak için bir sebep üretmek amaçlıdır. Ancak bunun anlaşılması biraz zordur. Normal durumlarda, örneğin konuşmacı bu düşünceler ile ilgili Freud benzeri bir kendini aldatma durumundan muzdarip değilse, kendisinin bu düşüncelere sahip olup olmadığını zaten daha öncesinden bilir.⁷⁴ Sonuç olarak şu söylenebilirki, bu tür amaçlar edimsel eylemleri gerçekleştirmek içinde gerekli olmalıdır. Fakat Bach, çocukların bu türden aşırı derecede karmaşık amaçlara sahip olma kabiliyetleri olduğundan şüphelidir; hâlbuki onların edimsel eylem gerçekleştirmelerini kısıtlayan herhangi bir şey bulunmamaktadır. Bach ve

⁷² Mark, Siebel; “Illocutionary Acts and Attitude Expression”, **Linguistics and Philosophy**, Published by: Springer, Vol. 26, No. 3, 2003, s. 356.

⁷³ Mark, Siebel; **a.g.m.**, s. 356.

⁷⁴ Mark, Siebel; **a.g.m.**, s. 356–357.

Harnish bu tür eylemlerde bulunan insanların psikolojik kabiliyetleri üzerinde oldukça büyük taleplerde bulunmaktalar.⁷⁵

Kısaca değineceğim bir diğer düşünür Michael Geis'tir. Geis, Dinamik Söz Edimi kuramına kendisi alternatif bir Söz Edimi kuramı sunar. Bu kuramın temel tezleri kısaca şöyledir⁷⁶:

1. Herhangi bir cümleyi söylerken konuşmacı ister istemez söylenen cümle biçimine ilişkin yalın bir eylemde bulunur.
2. Searle'ün temel söz edimleri dediği sunma, söz verme, talepte bulunma, davet etme, önerme vb. dir. Bu eylemler edim bilimci ve diğerlerinin daha çok ilgisini çekmiştir, tabiatı gereği dilsellikten ziyade toplumsaldır. Bu sebepten dolayı söz edimlerinden ziyade daha çok iletişimsel edimler olarak görülür.
3. Bireysel söylemlerden temel söz edimlerine giden bir yol haritası olduğu ya da olması gerektiği tezinden vazgeçilmelidir.
4. Herhangi bir etkileşimde özellikle herhangi bir iletişimsel etkileşimde ne yaptığımızı, yapmakta olduğumuz etkileşim tipi karakteristiklerince sınırlıdır.

Sonuç olarak Geis için, söz edimleri doğal olarak dilseldir ve bireysel söylemlerden ziyade etkileşimlerden verilen örneklerle konuşulan hakkında birçok şey ifade ederler. Geis, aynı zamanda etkileşim özellikleri ile söylemlerin meydana geldikleri etkileşimlere yaptığı katkıların söz edimi kuramında o söylemlerde gerçekleştirdiğimiz eylemlerden çok daha önemli olduğunu ileri sürmektedir.⁷⁷

1.2.1 Anlam ve Kullanım

⁷⁵ Mark, Siebel; **a.g.m.**, s. 357.

⁷⁶ Geis, Michael L.; **Speech Acts and Conversational Interaction**, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, s. 9-10.

⁷⁷ Geis, Michael L.; **Speech Acts and Conversational Interaction**, s. 10.

Söz edimleri değerlendirmemizden sonra, bununla ilişkili olarak şimdi de anlam ve kullanım ilişkisine değinelim.

Sözcüğün anlamı, onun kullanımı olarak anlaşılır, günlük dil esas alınır. Artık dil ile gerçeklik arasında bir uyum aranmaz; tersine böyle bir şey metafizik olarak nitelendirilir.⁷⁸

Sözün anlamı onun kullanımı demek olduğu gibi, “bir sözü anlamak” ta “onun nasıl kullanıldığını bilmek, onu uygulayabilmek” demektir. Bunun anlamı da sözü kurala göre kullanabilmektir. Bu nedenle “anlam” (gösterim) ile kural kavramları arasında bir ilişki vardır. Sözcükte asıl olan, onun anlamı, gösterimidir. “Sözcük aynı gösterime sahip başka bir sözcük ile yer değiştirebilir. Böylece cümlede sözcük için bir yer sahiplendirilmiş olur. Bu yere aynı gösterimli başka bir sözcük konabilir. Nasıl ki bir sözcüğün anlamı, onun kullanımı ise ve sözcüğün kullanımını anlamak, bazen, cümlede onun yerine gösterimi aynı olan başka bir sözcüğü koymak ise, aynı şekilde cümlelerin anlamı onun kullanımıdır.”⁷⁹

Özellikle Wittgenstein’e göre, felsefi sorunsallar dilin yanlış kullanımından kaynaklanmaktadır. Kavramsal karışıklıklar ve metafizik kuruntular da bu yanlış kullanımların bir sonucudur. Bundan dolayı felsefenin görevi, dilin yanlış kullanımlarını düzelterek, bu kavram karışıklıklarını ve metafizik kuruntuları ortadan kaldırmaktır. Böylece, Wittgenstein için felsefi çözümlemenin, sözcüklerin ve anlatımların yanlış kullanımının neden olduğu felsefi sorunları çözmenin amaçlandığı, sözcüklerin ve anlatımların gündelik kullanımlarının bir betimini yapmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁸⁰

Wittgenstein, “Philosophical Investigations” adlı eserinde, birinci dönem çalışmalarına yönelik bu anlayışa ciddi bir eleştiri başlatır ve bu çalışmasıyla, ilk dönemdekinden oldukça farklı bir dil kavramı geliştirir. Wittgenstein bu yapıtta, birinci dönemdekinin aksine anlamı sözcüğün kullanımında arar. Böylece Wittgenstein’in ilgisinin, Tractatus’ta betimlendiği biçimiyle, insan davranışlarından ve yaşamından kopuk, mantıksal olarak

⁷⁸ Soykan, Ömer Naci; **Felsefe ve Dil**, İstanbul, MVT Yayıncılık, 2006, s. 95.

⁷⁹ Soykan, **a.g.e.**, s. 97.

⁸⁰ Katz, Jerrold J.; **The Philosophy of Language**, New York and London: Harper&Row, 1966, s. 76.

kusursuz bir dil kavramından geri bir dönüşle, insan yaşamına doğru kaydığını ve dilin doğasının ne olduğuna ilişkin bir soruşturmanın yerini, onun nasıl kullanıldığına ilişkin bir soruşturmanın aldığı görülür.⁸¹

Artık Wittgenstein için anlam, sözcüklerin ya da anlatımların gündelik dil içindeki kullanımlarında belirlenecektir. Sözcüklerin veya anlatımların gündelik dil içinde kullanım biçimleri, konuşanın onu gündelik dil içinde nasıl kullandığı ya da kullanma biçimleri yeni anlam öğretisinin temelini oluşturacaktır. Bu noktada, bir sözcüğün ya da anlatımın anlamı olarak gösterilecek belirli bir dayanak yoktur. Buna örnek olarak "oyun" sözcüğü verilebilir. Wittgenstein'a göre, oyun sözcüğüne karşılık gelecek ve tek tek bütün oyunlar düşünüldüğünde, tümünde ortak olacak bir şeyi kapsayan bir tanımın yapılamayacağı, sözgelimi kart oyunları, satranç ya da bir çocuğun duvara topu atıp yakalaması vb.; ancak benzerliklerin ve akrabalığın olduğu görülecektir. Bundan dolayı da, tam bir tanımlamanın yerini, bir sözcüğün çeşitli kullanımlarının bir diğeriyle nasıl ilişkili olduğunu gösteren "aile benzerliği" kavramı olacaktır.⁸²

Wittgenstein, bırakın sözcüklerin kullanımı size anlamlarını öğretsin derken, sözcüğün anlamını, resmetmenin içinde ve aracılığıyla resmedebilir olan, tarif edebilir olan dil kullanıcılarının uzlaşmalarına bağlamış olmaktadır. Sözlükler mutlak ve evrensel geçerli anlamların açıklayıcıları değil, aynı dilsel anlamlarla, tariflerle iş gören, yaşamın pratiklerini paylaşan, yani aynı bağlamda uzlaşan insanların, anlamları nasıl kullandıklarını gösteren geçici referans rehberleridir.⁸³

Wittgenstein, oyunlara, kuralları izleme olgusunun araştırılabileceği bağlamlar olarak başvurur. Kurallar, bir dil oyunundaki etkinlikleri yöneten tutanaklardır. Ancak bu etkinlikler her durumda kurallar tarafından sınırlandırılmazlar. Burada sorun, kuralı kavramakla, kurala göre eylemde bulunma arasında tam bir örtüşme bulunmayışından kaynaklanmaktadır.

⁸¹ Pears, David F; **Wittgenstein and Austin**, British Analytical Philosophy, Hew York: Humanities Press., 1966, s. 25.

⁸² Katz, **a.g.e.**, s. 72.

⁸³ Wittgenstein, Ludwig; **Felsefi Soruşturmalar**, s. 99.

Kurala göre olan her eylem, bir yorumdur. Her zaman için kuralı farklı biçimde yorumlama imkânı vardır. “Burada “yorum” kelimesini, kuralın bir ifadesinin diğerinin yerine kullanılması ile sınırlamamız gerekir.”⁸⁴

Nasıl ki sahte para dolaşıma girebiliyor ve kullanılabiliyorsa, duyum sözcükleri de kendilerine karşılık gelebilecek bir nesne olmaksızın kullanımı yoluyla anlam kazanabilmektedir. O halde, yapılması gereken sözde anlamı oluşturan bir nesne aramak değil, yine gündelik ve toplumsal pratikte temellenen bir dil oyunu olarak duyum dilinin işleyişinde somutlaşan duyum sözcüklerinin kullanımına bakmaktır. Bu noktada Wittgenstein’a göre, “bir dil imgelemek, bir yaşam biçimi imgelemek” demektir.⁸⁵ “Anlam” sözcüğünü kullandığımız durumların geniş bir sınıfı için bu sözcük şöyle tanımlanabilir. “Bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullanımıdır.”⁸⁶

Sözcüklerin bağlamsal olarak, yani gündelik kullanımları yoluyla yaşamlarımızda belirli amaçlara hizmet eden araçlar olarak kullanıldığını düşünecek olursak, sözcüklerin ideal anlamlara sahip oldukları düşüncesinden de kurtulabiliriz. O halde, “bir sözcüğün anlamı, onun kullanımını çevreleyen etkinliklerde, yaşam biçiminde aranmalıdır. Bir ifade, ancak yaşam akışı içerisinde anlama sahiptir. Sözcükler resim değildir, çeşitli dil oyunlarında kullanılan parçalardır.”⁸⁷

Wittgenstein’a göre, “cümleyi ne zaman anlarız sorusu felsefi bir soru olmamalıdır. Çünkü ona göre, burada söz konusu olan dil değil, bilinç eylemidir. Bir cümleyi anlamak, bazen onu el-kol hareketiyle anlatmakla olur. Bazen de bir el-kol hareketi cümleye aktarılır. Böylece sözün, cümlelerin ve işaretin kullanımı ile anlamı aynı görülür. Wittgenstein, doğal işaretleri “anlam-kullanım” kavramı dışında tutar. Wittgenstein’a göre, Çince cümleleri nasıl anlamıyorsak, Çinlilerin el kol hareketleri de sözcükler gibi uzlaşma

⁸⁴ Wittgenstein, **a.g.e.**, s. 120.

⁸⁵ Wittgenstein, **a.g.e.**, s. 19.

⁸⁶ Wittgenstein, **a.g.e.**, s. 43.

⁸⁷ Altug, Taylan; **Dile Gelen Felsefe**, s. 160.

dayalıdır ve anlamları vardır. Biz o uzlaşımı bilmediğimiz için hareketleride anlayamayız.”⁸⁸

Ona göre, sözcüklerin bağlamsal olarak, yani gündelik kullanımları yoluyla yaşamlarımızda belirli amaçlara hizmet eden araçlar olarak kullanıldığını düşünecek olursak, sözcüklerin ideal anlamlara sahip oldukları düşüncesinden de kurtulabiliriz.⁸⁹ Bu nedenle, Wittgenstein’in anlama kullanımı ilişkilendirmesi bir özdeşleştirme olarak düşünülmesi de, sözcüğün anlamının onun kullanılma biçiminde görülmesi gerektiği açıktır.⁹⁰

İşleyiş açısından Wittgenstein, dildeki sözcükleri bir alet kutusundaki aletlerle karşılaştırır. Bir alet kutusundaki aletlerin işlevleri ne kadar çeşitliyse sözcüklerin işlevleri de o kadar çeşitlidir.⁹¹ Özet olarak ona göre, sözcüklerin kullanımı dil oyunundaki işlevlerden başka bir şey değildir. Çünkü dil, gündelik yaşam pratiğimizle iç içedir ve anlam da sosyal bir zeminde işleyen dilde kurulur.

Diğer önemli bir isim Paul Horwich ise, anlamın kullanım kuramını farklı bir açıdan yeniden değerlendirir. Horwich, bir kelimenin anlamının onu içeren belirli cümlelerin belli bir kökten türetilmemiş kabulünden oluştuğunu savunur. Bunun kullanım kuramı sayesinde olduğunu ele alır ve semantik şart koyma fenomeninin uygun bir izahını yapmayı amaçlar. Bunun izahı şudur: “Semantik şart koyma anlamsız W* kelimesini içeren cümleleri kabul etme kararından oluşur. Eğer birisi karar verdiği gibi yaparsa, W türetilmemiş bir kabul özelliği edinecektir. Bir kelimenin anlamını tutan kullanım kuramı temel bir noktadan türetilmemiş kabul özelliğinden oluşur. Böylece, karar ve etkileri kelimeye bir anlam verir.”⁹²

Ona göre, bazı cümleler yani W içeren cümle şemaları türetilmemiştir. Bu türetilmemiş kabul özelliği, temel kabul özelliğidir ve bağımsız prensipleri

⁸⁸ Soykan, Ömer Naci; **Felsefe ve Dil**, s. 86.

⁸⁹ Altug, Taylan; **a.g.e.**, s. 160.

⁹⁰ Lugg, Andrew; **Wittgenstein’s Investigations**, (A Guide and Interpretation), London, Routledge, 2000, s. 83.

⁹¹ Wittgenstein, Ludwig; **a.g.e.**, s. 11.

* W: Anlamı belirsiz, belli bir kökten türetilmeyen kelimeler için kullanılmıştır. (Word –W)

⁹² Horwich, Paul; **Reflections on Meaning**, Oxford, Clarendon Press, 2005, s. 139.

ile beraber kelimenin genel kullanımını izah eder.⁹³ Kabul, Horwich'in kuramında en temel temel unsur olarak görünür.⁹⁴

Horwich, semantik şartta doğru isim ve yüklemeleri çoğunlukla şart ile tanıtır. Kapalı tanım ve referans sabitleri semantik şartın çeşitlilikleridir. Semantik şartta insan kasten W kelimesinin bir anlam getirdiğini anlar. Nasıl sorusuna? Horwich aşağıdaki cevabı verir. “Bir kelime, eğer temel türetilmemiş bir kabul özelliğine sahipse, bir anlam ifade eder. Böylece, birisi bir kelimeye anlam vermek için temel türetilmemiş kabul özelliği getirmelidir. Bunu gerçek kelimesini içeren cümlelere ilişkin karar vererek başarabiliriz.”⁹⁵

Ona göre, semantik koşullandırma edimsel bir eylemdir. Ancak belirli varsayımların yerine getirilmesi koşullarıyla gerçekleştirdiğimiz belirli eylemler vardır. Bu varsayımlar bir kabul düzenliliğinin varlığını ilgilendirmez. Örneğin, sağduyu isimlendirme, vaftiz etme ve şart koşma gibi eylem türlerini bilir ve buna karşılık gelen açık edimsel cümlelerin üstesinden geliriz. Edimsellikle ilgili eylem türünün eylemlerinin performansı bir köpek yavrusu ismi olan “Pooch’a dönebilir. Bu tür eylemi gerçekleştirmenin bir yolu açık edimsel cümleyi kullanmaktır. Bunun anlamı doğru şartlar altında “sana burada Pooch ismini veriyorum şeklindedir.”⁹⁶

Bir şeyi yaptığınızı söylemeniz, bunu yapmayı nasıl oluşturur? sorusu temel bir problemdir. Horwich'e göre, öyle belirli eylem türleri vardır ki bunları gerçekleştirme niyeti oluşturur. Bunun standart örneği söz vermektir. Buna göre, bir eylem, ancak ve ancak bir söz verme olarak niyetlenilirse söz vermektir. Böylece, yaptığım bir şeyi bir şeye söz verme niyetimle yaparım ancak böylece söz vermiş olurum. “Eğer size geleceğimin sözünü burada veriyorum” gibi açık bir edimsel cümle ile niyetimi ortaya koyarsam, niyetimi bu şekilde açık ifade ederek söz verme niyetimi açığa koyarım. Eğer açık

⁹³ Horwich, Paul; **Meaning**, Oxford, Oxford University Press. 1998, s. 45.

⁹⁴ Horwich, Paul; “A Use Theory of Meaning”, **Philosophy and Phenomenological Research**, 2004, s. 360.

⁹⁵ Horwich, Paul; **Meaning**, s. 138.

⁹⁶ Lewis, D.; “Scorekeeping in a Language Game”, **Collected papers**, Oxford University Press, 1983, pp. 233–249, s. 248.

edimsel cümlelerin söylenmesi uygun ise işler konuşmacının söylediği gibidir.⁹⁷

1.2.1.1. Anlam, Kullanma ve Kullanım İlişkisi

Söz konusu durum Ryle'in "Gündelik Dil" makalesinde öne konmuştur. Bu makalede Ryle, bir kelimeye ait kullanma ve kullanım arasında önemli bir ayrım yapmaktadır.⁹⁸

Ryle'a göre kullanım, bir tekniktir. Bir manipüle etme veya yönetme yoludur. Daha çok ya da daha az dile getirilmiş bir rutindir. Bir bildirinin uygun formu bir kural veya tariftir. Bir kullanım sonuç olarak bir tarihi ya da coğrafi lokasyonu olan bir şey değildir. Örneğin birisi bir çekici uzam-zamansal koordinatlara yerleştirebilir ama çekici nasıl kullanması gerektiğini bilmeyebilir. Diğer taraftan bir kullanım "bir gelenek, pratik, moda veya popülerite olabilir". "Yerel ya da geniş çaplı olabilir, eski veya güncel olabilir, kırsal veya kentli olabilir, amiyane veya akademik olabilir. Daha fazla yanlış kullanım olmayabilir ve yanlış bir gelenek ya da moda olabilir. Dil bilimi metotlarını keşfetme metotları filolojistlerin metotlarıdır."⁹⁹

Ryle, "kullanma" ve "kullanım" arasındaki ayrımı devam ettirmek ister. Bu özel terim anlamında kategori veya tür ayrımıdır. Bu durum Ryle'in ayrımlılık türü kriterinden gelir bunu kategoriler isimli makalesinde şu şekilde ifade eder. "İki önerme faktörü, örneğin kelime veya ifadeler farklı kategori ve türlerdir. Eğer bu faktörler için ifadeler aynı boşluk işaretlerini tamamlayıcı alternatifler olarak alındığında sonuçtaki cümleler bir durumda belirgin diğer durumda absürddür. O zaman "kullanma" ve "kullanım" arasındaki kategorisel ayrım farklı uygunluklarında gösterilir. Örneğin eşleme çerçeveleri "John" ve "Cumartesi" arasında kategoriyel ayrımlarla büyük ölçüde aynı

⁹⁷ Kemmerling, Andreas; "Grice's Actions". In G. Cosenza (Ed.), Paul Grice's Heritage, **Turnhout: Brepols**, 2001, pp. 69–95, s. 84.

⁹⁸ Ryle, Gilbert; "Ordinary Language", **Philosophical Review**, Vol. LXII, No. 2, s. 167.

⁹⁹ Ryle, Gilbert; **a.g.m.**, s. 174-175.

şekildedir ve çerçeve için farklı uygunlukta gösterilir.¹⁰⁰ Herhangi bir cümleyi kullanmak için içerikleri geliştirebilir ancak bu tarz içerikleri belirtmesi zor olabilir ve ortaya çıkması pek muhtemel değildir. Böylece, oluşan semantik sınıflar çok küçük olacaktır.

Bununla beraber bunların hiçbirisi Ryle'in kullanma-kullanım ayrımlarının değer üretmediğini kanıtlamaya yetmez. "Yanlış kullanımı", yanlış kullanım ve "kullanma" ve "kullanım" gramerlerinin ilgi çekici cümle çerçeveleri yeterli sayıları için birinin nihayetinde kategorisel ayrımlar kavramına vererek değişebilecekleri mümkündür. Ryle'in "kullanma" ve "kullanım"a yüklediği anlamı anlamının en iyi yolu Ryle'in şu ifadelerine bakmaktır. "Kullanımlarla birlikte bir jilet, bir bir kelime, ya da bir yolcunun çeki ya da bir kano küreği ile işlem yapmak bir teknik ya da bir yöntemdir."¹⁰¹

Öğrenmek, o işin nasıl yapılacağını öğrenmektir, jilet, kelimeler, yolcunun çekleri ya da kano kürekleri ile diğer insanların yaptıkları hakkında sosyolojik genellemeler bulmak değildir. Robinson Crusoe kendisi için boomerang yapmayı ve fırlatmayı öğrenebilir fakat bu buluş ona aslında bunları aynı şekilde yapan ve kullanan Avusturyalı aborjinleri hakkında hiçbir şey söylemez. Biri sihirbaz oyununun tarifi oyunu yapan ya da daha önce yapmış olan tüm sihirbazların tarifi değildir. Aksine, oyunun performansını tarif edebilmek için oyunun kendisi hakkında tarif verebilmemiz gerekiyor. Bayan Beeton bize nasıl omlet yapacağımızı söyler fakat Parisli şefler hakkında hiçbir bilgi vermez. Baedeker bize Parisli şefler hakkında bir şeyler söyleyebilir ve hangilerinin omlet yaptığını söyleyebilir ancak eğer ondan nasıl omlet yaptıklarını bize söylemesi isteniyorsa o zaman onların tekniklerini Bayan Beeton'ın omlet yapma tekniklerini tarif ettiği şekilde tarif etmesi gerekir."¹⁰²

Şimdi farkına varılması gereken ilk şey Ryle'in "kullanma" ve "kullanım" arasındaki ilişki kavramının sıradan kullanım gibi kabul

¹⁰⁰ Ryle, Gilbert; **Categories in Logic and Language**, (A.G.N. Flew, ed.). Second Series, Oxford, Basil Blackwell, 1953, s. 65.

¹⁰¹ Ryle, Gilbert; "Ordinary Language", s. 175.

¹⁰² Ryle, Gilbert; **a.g.m.**, s. 175-176.

edilmemesidir. Burada bir şeyin nasıl yapıldığının söylenmesi ile yapıldığının söylenmesi hakkında güçlü bir ayrım vardır. Sözlüklerin rastgele örneklemesi, örneğin, Yeni Yüzyıl ve Amerikan Kolejini kullanma ve kullanımı tarif etmede uyumlu bulmuştur. L dilinde U'nun doğru kullanım olduğunu söylemeye istekli olduğumuzun, ayrıca U'nun L'de bu şekilde kullanıldığını söylemeye istekli olduğumuzun farkına varın. Kullanma ve kullanım arasındaki sıradan dil ayrımı mantıksal olmaktan çok biçimseldir. Muhtemelen kullanma ve kullanım arasındaki açık ayrım sıradan dil yaptırımlarının sadece kelimeler ve kelime kombinasyon ve biçimlerinin kullanımının olduğudur.¹⁰³

Kullanımın, zorunluluk nedeniyle bir dil topluluğu ile sınırlı olduğunu söylemek ya da yerel tonlara sahip olduğunu söylemek uygun değildir. Biri Fransız ve İngiliz kullanımlarının bir kelime ya da stil konusunda aynı fikirde olduğunu ya da olmadığını söyleyebilir. Biri hatta Fransız ve İngiliz kullanımlarının devrik soru cümlesi yapısı konusunda aynı olduğunu da söyleyebilir. Önceden bahsettiğimiz gramatik eşitlik yoluyla eğer o zaman biri sıradan kullanım ciddiye alırsa, onun fark etmesi gereken şey kullanma hakkında konuşma ile kullanım hakkında konuşma arasındaki dikkate değer benzerliktir.¹⁰⁴

Daha önce de belirttiğimiz gibi Ryle'in "Kullanma" ve "Kullanım" arasındaki ayrımı teknik bir ayrımdır. Ryle "kullanma" ve "kullanım"ı günlük kullanımlarından farklı şekilde kullanıyor. Fakat daha ilginç olanı eğer biri Ryle'in kullanma ve kullanım arasındaki ayrımı bir şeyin nasıl yapıldığı ile bir şeyin yapıldığını söylemek arasındaki farka işaret etmek için tereddütle kabul ediyorsa o zaman Ryle'in bazı önemli noktalarda yanıldığı sonucuna varabilir.

Bir kullanımı tarif etmek, bir kelimeyi istihdam etmeyi (ya da kullanmayı), ya da bir benzetmeyi ya da gramatik bir biçimi tarif etmektir. Ve bir kullanımı öğrenmek aynı zamanda bir şeyi nasıl yapacağını da

¹⁰³ Ryle, Gilbert; **a.g.m.**, s. 176.

¹⁰⁴ Ryle, Gilbert; **a.g.m.**, s. 177.

öğrenmektir. Bu durum sosyolojik genellikler bulmaktan ayırt edilmelidir.¹⁰⁵ Chomsky'e göre, böyle bir kuram söz konusu dildeki yetenekli konuşmacının yapabildiği şeyleri yapmak için bize izin vermelidir. O dilde gramatik olarak düzenli cümleler kurmak, o dildeki telaffuzun anlamını açıklamak, vb. Genel bir dil kuramı, Chomsky'ın Syntactic Structures (Sözdizimsel Yapılar) kitabında belirttiği gibi, o dilin konuşmacılarının en azından bazı dilbilimsel davranışının açıklamasıdır. Böyle bir kurama sahip olmak, bir şeyi nasıl yapacağını bulmaktır.¹⁰⁶

1.3. SÖZ EDİMLERİ SINIFLAMASI

1.3.1. Düz söz Edimi, Edimsöz Edimi ve Etkisöz Edimi İlişkisi

Söz edimleri sınıflamasında ilk olarak Austin'in sınıflamasına değinelim. Söz edimleri kuramında dilin işlevleri terimiyle bireylerin dille ne yaptıkları açıklanmaya çalışılmıştır. Her cümlemin sözle yerine getirilen bir eylem olduğu varsayılmaktadır. Bir başka ifadeyle tüm ifadelerin sahip oldukları anlamdan başka, belli güçlerle belli işler yaptıkları söylenebilir. Bu noktada, Austin aşağıdaki üç çeşit edimden bahsetmektedir¹⁰⁷:

(1) Düz söz edimi: Kesin bir anlam ve gönderimle olan bir cümlemin ifadesidir; yani, anlamı olan sesler ve cümlelerdir. Austin'e göre, bir düz söz ediminde bulunduğu anda sırasıyla şu üç edim gerçekleştirilmiş olur. Bunlar seslendirme edimi, dillendirme edimi ve anlamlandırma edimidir.

(2) Edimsöz edimi: Bir cümleyi söyleyerek onunla çağrıştıran uzlaşım sal güçle bağıntılı düz ifade de bulunma, ikram etme, söz verme vs.; yani, gelenekselleşmiş iletişim gücü olan ifadelerdir. Bu nokta, söz edimin işlevini

¹⁰⁵ Chomsky, Noam; **Syntactic Structures**, Mouton and Co., S-Gravenhage, 1957, s. 59-60.

¹⁰⁶ Chomsky, Noam; **a.g.e.**, s. 59-60.

¹⁰⁷ Levinson, C. Stephen; **Pragmatics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, s. 236.

göstermektedir. Edimsözler, düzsöz ediminde bulunurken gerçekleştirilen edimleri kapsar. Dil yoluyla kişilere bir iş yaptırılırken ortaya çıkan edimsöz güçleridir. Örneğin, bildirimde bulunma, soru sorma, bilgi verme, emretme, rica etme, randevu alma gibi edimsözler gerçekleşmektedir.

(3) Etkisöz edimi: Bir cümleyi söyleyerek dinleyici üstünde ifadenin şartlarına özel etkilere yol açma; yani, sözün yarattığı etki, söz edimin sonucunu ya da etkisini gösteren bölüm olarak değerlendirilmektedir.

Bir söz edimi gerçekleştirmekle, dünyadaki bir şeye etkide bulunulur. Demek ki Austin'in saydığı üç edim, bir şeyler söylemek; bir şeyler söylemiş olmakla edimde bulunmak; bir şey söylemiş olmakla edimde bulunmak yoluyla bir şeye etki etmek olarak karakterize edilebilir.

Şimdi yukarıda değindiğimiz bu edimler arasındaki ilişkiye daha ayrıntılı bir biçimde değinelim.

Düz söz ediminde bulunmak genel olarak, aynı zamanda ve bir edimsöz ediminde bulunmaktır. “Dolayısıyla, bir düzsöz ediminde bulunurken, bir soru sorar ya da bir soruya yanıt veririz, bir bilgi veririz, bir güvence veririz, bir uyarıda bulunuruz... bir saptamada bulunuruz, ya da bir betimleme yaparız ve benzeri daha bir çok edimde bulunuruz. Bir düzsöz ediminde bulunduğumuzda konuşma yeteneğini kullanırız. Austin, bir edimde bulunmayı, bir “edimsöz” ediminde bulunmak yani bir şey söyleme ediminde bulunmanın karşıtı olarak bir şey söylerken bir edimde bulunmak olarak izah eder. Yerine getirilen edime “edimsöz edimi” adını verir.”¹⁰⁸

Edimsöz edimleri, öteki edimlerden farklı olarak, bir takım sesler çıkarılırken ya da bir takım çizgiler çizilirken yerine getirilir. Peki, yalnızca birtakım sesler çıkarmak ya da çizgiler çizmekle bir edimsöz ediminde bulunmak arasındaki fark nedir? İlk fark, kişinin bir edimsöz ediminde bulunurken çıkardığı seslerin ya da çizdiği çizgilerin bir anlamı olduğunun söylenmesi; bununla bağlantılı ikinci bir fark, kişinin bu sesleri çıkararak ya da çizgileri çizerek bir şey anlatmak istediğinin söylenmesidir. Bir kişi konuştuğunda yaptığı başka işlerden farklı olarak, söylediği şeyle bir şey

¹⁰⁸ Austin, **How To Do Things With Words**, s. 98-99.

anlatmak ister; kişinin söylediği şeyin, yani çıkardığı ses dizisinin başka şeylerden farklı olarak bir anlamı olduğu söylenir.¹⁰⁹

Austin'e göre, düzsöz edimi bir şey söylemekken, edimsöz edimi bir şey yapmaktır: "...bir edimsöz ediminde bulunmak, yani bir şey söyleme ediminde bulunmanın karşıtı olarak bir şey söylerken bir edimde bulunmaktır. Austin yerine getirilen edime, edimsöz edimi adını verir, dilin burada söz konusu olan farklı türden işlevleriyle ilgili öğretilen edimsöz güçleri öğretisi diye söz eder."¹¹⁰

Bir şey söylemek bir düzsöz edimi gerçekleştirmekle özdeşdir. Diğer bir deyişle, bir düzsöz edimi gerçekleştirmeksizin bir şey söylenemez. Austin, düzsöz edimleri arasındaki bazı ilişkileri açıklamaktadır.

Austin'e göre, seslendirme edimi, belirli sesleri ifade etme, dillendirme edimi, belirli bir dilbilgisine uyan, belirli bir dilin sözlüğü içerisindeki belirli sözcükleri ifade etme, anlamlandırma edimi ise, bu sözcükleri, az çok belirli birtakım şeyleri anlatmaya çalışarak ve belirli bir şeye göndermede bulunarak kullanma edimidir.

Bir dillendirme edimi gerçekleştirebilmek için bir seslendirme ediminde bulunmak gerekir. Ama bunun tersi doğru olamaz: "Bir maymun, "git" gibi bir ses çıkardığında bu bir dillendirme edimi değildir. Bir dillendirme edimini gerçekleştirmek için belli bir dilin sözlüğünde yer alan sözcükleri, o dilin dilbilgisi kurallarına uygun biçimde ve belirli bir tonlamayla söylemek gerekir. Bundan dolayıdır ki, "bu üçgenler pek sinirli" demekle bir dillendirme edimi gerçekleştirilemez. Dillendirme edimi, seslendirme edimi gibi özü gereği (tonlama, göz kırpması ve diğer jestlerle) taklit edilebilen ve yeniden üretilen bir edimdir. Ancak, anlamlandırma edimi yalnızca aktarılabilir."¹¹¹

Bir düzsöz ediminde, o sırada da bir edimsöz ediminde bulunmak, başka bir tür edimde daha bulunmak olabilir. Bir şey söylemek çoğu zaman, dinleyicinin, konuşan kişinin ya da başka kişilerin duyguları, düşünceleri ya da edimler üzerinde dolaylı etkiler yaratacaktır. Bu, tasarladığımız, niyetinde

¹⁰⁹ Searle, John Roger; **Speech Acts**, s. 42-43.

¹¹⁰ Austin, John Langshaw; **Söylemek ve Yapmak**, s. 1.

¹¹¹ Austin, John Langshaw; **How To Do Things With Words**, s. 95-96.

olduğumuz ya da amaçladığımız bir şey olabilir. Dolayısıyla da, bunu düşünerek, konuşan kişinin, düzsöz ya da edimsöz ediminde bulunmaya ya dolaylı göndermeler yapan ya da hiç gönderme yapmayan bir terminoloji kullanarak bir edimde bulunmuş olduğunu söyleyebiliriz.

Düzsöz ve edimsöz edimlerinden sonra Austin, etkisöz edimini açıklamaya çalışır. Etkisöz edimi için şöyle bir tanımlama yapar. Bir şey söylemek çoğu zaman, konuşan kişinin, dinleyici ya da başka kişilerin duyguları, düşünceleri ya da edimleri üzerinde dolaylı etkiler yaratacaktır. Bu tür bir edimde bulunmaya, bir etkisöz ediminde bulunmak, yerine getirilen edime de, uygun olduğu yerlerde, etkisöz der.¹¹²

Ona göre, edimsöz edimini, etkisöz ediminden ayırmamız gerekir. Örneğin, “o şeyi söylerken onu uyarıyordumu, “o şeyi söyleyerek onu ikna ettim, onu şaşırttım, ya da onu durdurdum” derken kastedilen etki sözlerin, bir ifadenin bir edimsöz olduğunu söylerken kastedilenlerle ilgisi olmadığı için, bir biçimde, işin dışında tutulması gerektiği açıktır. Çünkü her etkisöz ediminin, birtakım özel koşullarda, önceden hesap ederek ya da etmeden, her ne türden olursa olsun herhangi bir ifade, özellikle saptayıcı olduğu apaçık bir ifade üretilerek başarılan edimlerden olduğu açıktır.¹¹³

Etkisöz edimi kavramı, edimsöz edimi kavramıyla bağlantılı, edimsöz edimlerinin dinleyen kişilerin edimleri, düşünceleri, inançları vb. üzerindeki sonuçlarını, ya da etkilerini gösteren bir kavramdır. Örneğin, düşüncelerimi gerekçelendirerek karşıımızdaki kişiyi kandırmaya ya da ikna etmeye, birini uyararak onu korkutmaya ya da telaşlandırmaya; birinden bir ricada bulunarak, kişiye bir şey yaptırmaya, bilgilendirerek, kişiyi ikna etmeye çalışabilirim. Bütün bu anlatımlar etkisöz edimlerini gösterir.¹¹⁴

İletişimde başarılı olabilmek için okuyucunun anlamasını sağlayarak belli bir etki yaratabilmek ve okuyucuda bir tepkiye yol açmak gerekmektedir. Etkileşimsel düzeyde etkisöz ise ikna etmek, inandırmak gibi amaçların başarılanması ile gerçekleşmektedir. Etkisöz, ifade edilen ifadenin sonucu

¹¹² Austin, John Langshaw; **a.g.e.**, s. 122.

¹¹³ Austin, John Langshaw; **How To Do Things With Words**, s. 110-111.

¹¹⁴ Searle, John Roger; **Speech Acts**, s. 25.

olarak okuyucunun bilgi, fikir ve düşüncesinin değişikliğe uğraması olarak nitelendirilmektedir.¹¹⁵

Belirtmek gerekir ki, işin içinde olan araçlar uyulaşimsal olmadıkça, ortada bir edimsöz edimi olamaz; dolayısıyla onu gerçekleştirmek için başvuru olan sözel olmayan araçlarda uyulaşimsal olmalıdır. Edimsöz edimleri uyulaşimsal edimlerdir. Etki söz edimleri ise uyulaşimsal olmazlar. Her iki tür edim sözel olmayan bir biçimde yerine getirilebilir; fakat böyle olduğunda bile bir edimin edimsöz adını hak edebilmesi için, o edimin uyulaşimsal nitelikte söz-dışı bir edim olması gerekir. Ama edimsöz edimini gerçekleştirmek için uyulaşimsal edimlerden yararlanılmasına rağmen etki söz edimleri uyulaşimsal değildir. Etki söz edimi, ya bir etki söz hedefinin gerçekleşmesi, ya da edim sözün devamı olan bir etki söz edimin yaratılması olabilir. Bir edimsözün etki söz hedefi, bir başkası için devamındaki etki söz olabilir.¹¹⁶ Austin'e göre, etkisözlerin aksine, edimsözler dil dışı araçlarla da gerçekleştirilebilmelerine karşın, mutlaka uyulaşimsal olmalıdırlar.

Bu noktada Searle'ün, Austin'in sınıflandırması hakkındaki düşüncelerine değinelim. Searle, Austin'in yaptığı düzsöz edimi ile edimsöz edimi ayrımını doğru bulmaz. Austin'in düzsöz-edimsöz ayrımı belli bir anlamla bir cümle ifade etmek ile belli bir güçle, bir cümle ifade etmek arasında yapılan ayrıma denk düşen bir ayrımdır. Bu ayrıma göre konuşanın dinleyen karşısında ifadesi, bir söz verme, bir bildirim, bir uyarı gücü taşıyabilir. Ama bu cümlelerin her iletişim ortamında bir işlemi vardır. Yapmak ile anlatılmak istenen her iletişim ortamında aynıdır. Farklı iletişim ortamlarında göndermesinin de aynı olması yani hepsinde bu sözcüğüyle aynı edime göndermede bulunması koşuluyla, bu cümlelerin ifade edildiği her durumda yerine getirilen düzsöz edimi de aynı olur. Başka bir deyişle, böyle bir durumda karşımızdaki edim aynı düzsöz ediminin farklı bir örneğidir.¹¹⁷

¹¹⁵ Ilie, Cornelia; **What Else Can I Tell You? A Pragmatic Study Of English Rhetorical Questions as Discursive and Argumentative Acts.** Stockholm: Almqvist And Wiksell International. 1994, s. 37.

¹¹⁶ Austin, **a.g.e.**, s. 119-121.

¹¹⁷ Searle, John Roger; "Austin on Locutionary and Illocutionary", **The Philosophical Review**, sayı 77, 1968, s. 406-407.

Searle'e göre, Austin'in düzsöz-edimsöz edimi arasında yaptığı ayrım şöyle bir örnekle gösterilebilir. Konuşan bir kişi tarafından ifade edilen, onu yapacağım gibi ciddi ve düz bir cümle, bir söz, bir öndeyi, bir tehdit, bir uyarı vb. olabilir. Ancak bu cümle anlamca belirsiz değildir. Yalnızca ve yalnızca bir düz anlamı vardır. Anlatmaya çalıştığı bir şey vardır ve onun farklı ifade edişleri de aynı göndermeye sahiptir. Aynı göndermeye sahip bu düz anlamla, bu cümlelerin farklı ifadeleri yalnızca ve yalnızca bir düzsöz edimi ve bir düzsöz türünün farklı düzsöz örnekleri olabilirler. Ancak, aynı şeyi anlatmaya çalışarak ve aynı şeye göndermede bulunarak, bu aynı ifadeyle, farklı birçok edimsöz ediminden herhangi biri gerçekleştirilebilir ve bu ifade farklı edimsöz güçlerine sahip olabilir. Çünkü biri öndeyi olabilirken, bir diğeri bir söz verme ya da bir tehdit olabilir. Aynı düzsöz türünün farklı örnekleri olan ifadeler, farklı edimsöz türlerinin örnekleri olabilirler.¹¹⁸

Searle'e göre burada, Austin'in yaptığı ayrıma ilişkin karşılaşılabilecek ilk güçlük, düzsöz ve edimsöz edimlerinin, tümüyle birbirini dışlayan edimler olarak gösterilemeyecek olmalarından kaynaklanır. Çünkü en azından bazı cümleler için anlam, Austinci anlamda, cümlelerin ifade edilişinin edimsöz gücünü belirler.

Searle'e göre, cümlelerin anlamını içermesinden dolayı, isabetli bir biçimde gerçekleştirilmiş bir düzsöz edimi olarak yapılacak bir edim tanımı, belirli bir edimsöz ediminin bu anlamca belirlenmesinden dolayı, zaten edimsöz edimine ilişkin bir tanımdır. Searle'e göre, bu edimler bir ve aynı edimlerdir. Belirli bir anlamla bir cümle ifade etmek, Austin'e göre, belirli bir düzsöz edimi gerçekleştirmek demektir. Belirli bir güçle bir cümle ifade etmede de, belirli bir edimsöz edimi gerçekleştirmek demektir. Ancak Searle, belirli bir gücün anlamın parçası olduğu, anlamın da yalnızca belirli bir gücü belirlediği durumlarda, iki ayrı edim olmadığını, aynı edimin iki ayrı adlandırılışı olduğunu belirtir.¹¹⁹

¹¹⁸ Searle, **a.g.m.**, s. 407.

¹¹⁹ Searle, **a.g.m.**, s. 407.

Searle, düzsöz-edimsöz ayrımının, Austin'in yaptığı gibi, bütünlüklü bir söz edimi içerisinde yapılacak bir soyutlamaya dayandırılmayacağını da belirtir. Searle'e göre, ifadenin anlamının soyutlanması, gücün bu anlamda olduğu yerde, edimsöz gücünün soyutlanmasını da beraberinde getirecektir.¹²⁰

Searle'e göre, belirli bir anlama sahip bir ifade kavramı, yani bir düzsöz edimi kavramı, belirli bir güce sahip bir ifadeden, yani edimsöz edimi kavramından, farklı bir kavramdır. Ancak anlamı, cümlelerin düz anlamıyla ciddi ifade edilişinin belirli bir güce sahip olmasını belirleyen birçok cümle vardır. Bundan dolayı, edimsöz edimleri sınıfı, düzsöz edimi sınıfının üyelerini içerecektir. Bu kavramlar farklıdır; ancak aynı zamanda üst üste binen iki sınıftırlar.¹²¹

Searle'e göre, söz edimi anlam ve kuvvetin temel birimidir. İşte bu sebepten dolayı hem betimleyici hem de edimselleri kapsarlar. Searle, bir dilde edimsel ve etkisel edimler olduğunu kabul eder. Bu kavramlarda Austin ile mutabıktır ancak Searle edimsel edim ve yalın anlatım edimi arasında ayrım yapmaz; bunun yerine hem söyleme edimi hem de önermesel edim olan edimsel edim arasında ayrım yapar.¹²²

Searle'e göre, bir anlamlandırma edimi, bir cümlelerin belirli bir anlamla ifadelenmesini gerektiriyorsa ve bu cümle anlamının bir parçası olarak her zaman edim sözel bir güç göstergesi içeriyorsa, belirli bir anlamla ifade edilen hiçbir cümle güç bakımından tümüyle boş olmayacaktır. Ancak Searle'e göre bu, ciddi ve düz anlamıyla söylenen ifadeler için geçerlidir. Bir cümlelerin düz anlamı ve onun ifade edilişindeki yönelinen güç arasında bir ayrımın yapılabileceği ifadeler bulmak da olanaklıdır. Ancak bir cümlelerin düz anlamı ve yönelinen anlamı, cümlelerin anlatmak istediği ve konuşmacının ifadesiyle anlatmak istediği şey arasındaki bu ayrım özel bir durumdur. Genel bir edimsöz edimleri kuramıyla özel hiçbir ilgisi yoktur; çünkü yönelinen edimsöz

¹²⁰ Searle, **a.g.m.**, s. 408.

¹²¹ Searle, **a.g.m.**, s. 407-408.

¹²² Halion, Kevin, Joseph; **Deconstruction and Speech Act Theory: A Defence of the Distinction between Normal and Parasitic Speech Acts**, 1989, s. 23.

gücü, konuşan kişice yönelinmiş anlamın, cümlelerin düz anlamının ötesine geçebilir.¹²³

Searle, Austin'i eleştirir; çünkü Austin'in sınıflandırması ona göre edimsel fiillerin bir sınıflandırmasıdır. Ancak durum şudur ki liste halinde verilen fiillerin tümü edimsel değildirler. Örneğin, istemek edimsel değildir. Bir insan istiyorum diyerek istemez. Bir isteği ifade etme edimi vardır. Diğer eleştiri ise, sınıflandırmanın teorik temelini yetersiz olması hakkındadır. İşte bu sebepten dolayı sınıflandırmadaki kategoriler arasında birçok örtüşme mevcuttur. Örneğin, tanımlama fiili hem yargısal hem de açıklayıcı olarak verilmiştir. Searle'e göre, bir kategoride farklı türden fiillerin olması ile birlikte kategoride liste halinde verilen birçok fiil o kategori için verilen tanımlamaları yerine getirmemektedir. Bu sebepten dolayı edimsel noktaya kuramsal olarak dayanan, kendi alternatif sınıflandırmasını ve ona uyma yönünü, konuşmacının psikolojik durumu ve edimin içeriğini sunar.¹²⁴

Searle'e göre, Austin'in düzsöz, edimsöz gibi yerinde olmayan bir sınıflandırmaya gitmesinin nedeni üç ilkeyi gözden kaçırmasıdır.

1. Austin, birinci ilkeyi gözden kaçırdığı için, anlam ve güç arasında bir ayrım yapmıştır. Ancak bu birinci ilke bize gösterir ki, her cümlelerin, edimsöz gücüne ilişkin birtakım belirticiler içermesinden dolayı, cümlelerin anlamı belirli bir şeyi anlatmaya çalışma ve belirli bir şeye göndermede bulunma açısından ve cümlelerin ifade edilmesiyle gerçekleştirilebilecek edimsöz edimleri güç açısından birbirinden ayrı olarak düşünülemez. Çünkü konuşan kişinin, her bir olanaklı edimsöz edimi için, gerçekleştirebileceği olanaklı bir cümle ya da bir dizi cümle, uygun koşullar altında, bu edimsöz ediminin gerçekleştirilebileceği ciddi ve düz anlamıyla kullanılan bir ifade her zaman vardır. Sözelimi, "ondan uzaklaş!" gibi, edimsöz gücü açık olmayan bir ifade, dinleyiciden gelecek yanıtla ya da buna gerek kalmadan da daha açık hale getirilebilir.¹²⁵

¹²³ Searle, **a.g.m.**, s. 413.

¹²⁴ Saeed, John I.; **Semantics**, s. 229.

¹²⁵ Searle, **a.g.m.**, s. 418-419.

Austin, birinci ilkeyi, yani dile getirilebilirlik ilkesini gözden kaçırdığı için, cümlelerin düzsöz anlamı ile edimsöz gücünü birbirinden ayırma yoluna gitmiştir. Oysa her cümlelerin örtük ya da belirtik, bir edimsöz gücü belirtici içerdiği olgusuyla birlikte birinci ilke dikkate alındığında, bundan, anlam ile güç soruşturmasının iki ayrı soruşturma olmayıp, iki farklı bakış noktasından yapılan bir ve aynı soruşturma olduğu çıkar. Buna göre, yerine getirilmesi istenen her olanaklı edimsöz edimi için, uygun koşullardaki ifadesi o edimin yerine getirmesi olan bir cümle ya da cümle dizisi bulmak olanaklıdır. Dolayısıyla cümlelerin düzsöz anlamı ile edimsöz gücü birbirini dışarıda bırakan iki ayrı farklı şey değildir.¹²⁶

2. Bir cümlelerin anlamının, onun bütün anlamlı parçalarının anlamlarınca belirlendiği, herkes için apaçık bir hakikattir. Ama bir cümlelerin anlamlı öğelerinin, içerisinde geçen sözcüklerle ve bu sözcüklerin dizilip sırasıyla sınırlı olmadığı, herkes için apaçık bir hakikat değildir. Bir cümlelerin derin dizimsel yapısı, vurgusu, tonlaması da onun anlamını belirleyen öğeler arasında yer alır.¹²⁷ Bir cümlelerin anlamının, tümüyle onun anlamlı parçalarının anlamlarınca belirlendiği doğrudur; ancak onların sözcükler ve diziliş sıralarıyla sınırlı olmadığı da açıktır. Bir cümlelerin anlamlı içerikleri, onun derin sözdizimsel yapısını ve onun ifade edilmesindeki vurgu ve tonlama biçimini de içerir. Anlamı belirleyen yalnızca sözcükler ve sözcüklerin dizilişleri değildir.

Searle'e göre Austin, ikinci noktayı gözden kaçırmıştı; dolayısıyla, edimsöz gücünün cümlelerin anlamının bir parçası olduğunu görememiştir. Sonuçta Searle, Austin'in, anlamlandırma ediminin bir cümlelerin belirli bir şey anlatılmaya çalışılıp, belirli bir şeye göndermede bulunularak ifade edilmesi olarak nitelemesinin, birtakım güçlükler doğurduğunu belirtir. Bu güçlük, bu nitelemenin bizi, belirli bu şeyi anlatmaya çalışma ve belirli bir şeye göndermede bulunmanın, onların taşıyıcısı olarak sözcüklere ya da en fazla sözcük takımlarına odaklanmaya sürüklemesinden kaynaklanmaktadır.

¹²⁶ Searle, **a.g.m.**, s. 416.

¹²⁷ Searle, **a.g.m.**, s. 416.

Ancak aynı zamanda, derin sözdizimsel yapı ve onun ifade edilmesindeki vurgu ve tonlama biçimi de anlamın taşıyıcılarıdır. Searle'e göre, Austin'in bunu görememesinin nedeni, Fregeci anlatmaya çalışma ve gönderme kavramlarını kullanmasıdır.¹²⁸

3. İfadelerin hangi edimsöz gücünü taşıdıkları az çok belli, ya da, tersinden söyleyecek olursak, az çok belirsiz olabilir. Örneğin, sizden benim için bir şey yapmamı istediğimi düşünün ifadesi rica biçiminde olabileceği gibi, yakarı ya da bir emir gücünde de olabilir. Ama hangisi olursa olsun, bulunduğum edimsöz edimini, sizden benim için şunu-şunu yapmanızı istediğimi söyleyerek betimleyebilirim. Daha da önemlisi, bu belirli edimsöz edimlerinden hangisinde bulunduğum konusu benim için de belli olmayabilir. Örneğin, size bana biraz yardım edin dediğimi düşünün. Bu ifadede ile sizden benim için bir şey yapmanızı istediğim benim içinde, sizin içinde açıktır. Ancak öyle durumlar olabilir ki, bunu söylerken bulunduğum edimsöz ediminin bir emir mi, bir rica mı, yoksa bir yakarı mı olduğu sizin için olduğu kadar benim içinde belli olmayabilir. Nitekim bu isteğimi geri çevirdiğinizde, "emrediyorum" diyerek, yine geri çevirdiğinizde "rica ediyorum" diyerek, bir kez daha geri çevirdiğinizde "yalvarıyorum" diyerek ifadenin edimsöz gücünü art arda değiştirmemi engelleyen herhangi bir şey yoktur.¹²⁹

Austin'in üçüncü ilkeyi gözden kaçırmaması sonucunda da, "birine bir şeyleri yapmasını söyleme", "olup-olmadığını sorma" gibi düzsöz fiillerinin, "... açıklama", "birine emretme" veya "söz verme" gibi edimsöz fiilleriyle aynı olduğunu görmemesine neden olmuştur.¹³⁰

Sonuç olarak, Austin'in birinci ilkeyi gözden kaçırmaması, cümlelerin düzsöz anlamı ile edimsöz gücünü birbirinden ayırmasına yol açarken, ikinci ilkeyi göz ardı etmesi de edimsöz gücünün cümlenin anlamının bir parçası olduğu olgusunu gözden kaçırmamasına yol açmıştır.

Anlamlandırma edimini belli bir işlemle veya belli bir göndermeyle bir cümle olarak görmesi, onun, cümlenin taşıdığı edimsöz gücünü ya da

¹²⁸ Searle, **a.g.m.**, s. 419.

¹²⁹ Searle, **a.g.m.**, s. 416.

¹³⁰ Searle, **a.g.m.**, s. 417.

taşıyabileceği edimsöz güçlerini belirleyen en önemli öğeleri gözden kaçırmamasına yol açmıştır. Cümlelerin anlam sorunu, bir işlem ve gönderme sorunu olarak görüldüğünde, işlem ile gönderme sözcüklere ve betimlere özgü şeyler olarak ele alındığında, sözcüklerle ya da betimlerle bağlantılı olmayan anlam öğelerinin, dolayısıyla da çoğu durumda birer edimsöz gücü belirteci olan öğelerin gözden kaçırılması kaçınılmazdır. Son ilkeye gelince, Searle'e göre, bu ilkeyi gözden kaçırmış olması Austin'in şöyle-şöyle olacağını söylemek, olduğunu söylemek, yapacağını söylemek, yapmasını söylemek ya da olup olmadığını sormak gibi anlatımların, en az olduğunu bildirmek, yapmasını emretmek, yapacağına söz vermek anlatımları kadar birer edimsöz anlatımı olduğunu görmemesine yol açmıştır.¹³¹

Searle, bütünlüklü bir edimsöz edimi içerisinde, edimin türü ve edimin içeriği arasında bir ayrım yapılması gerektiğini düşünür. Böylece Searle, edimsöz gücü bakımından boş bir önerme dile getirme edimini, edimsöz ediminden ayırır. Dolayısıyla farklı edimsöz edimleri aynı önerme edimine sahip olabilir. Searle'e göre, "seni terk edeceğim" gibi bir önerme, ayrı edimsöz güçlerine sahip ayrı ifadelerin ortak bir içeriği olabilir. Bundan dolayı da Searle, aynı ifadenin ayrı dile getirişlerinin aynı içeriğe sahip olabileceğini söyler. Sözgelimi "seni terk edeceğim" konusunda tehditte bulunabilir, söz verebilir ya da bir bildirimde bulunabilirim. Sonuçta Searle, edimin türü ve edimin içeriği arasında bir ayrım yapar. Çünkü önerme ediminin özdeşlik koşulları ile edimsöz ediminin özdeşlik koşulları aynı değildir ve aynı önerme edimiyle, birbirinden tümüyle farklı edimsöz edimlerinde bulunabilir.¹³²

1.3.2. İfade Edimi, Önerme Edimi ve Edimsöz Edimi İlişkisi

Bu başlık altında Searle'ün Austin'e karşı alternatif olarak geliştirdiği edimler ve onlar arasındaki ilişkiye değineceğim.

¹³¹ Searle, **a.g.m.**, s. 417-419.

¹³² Searle, **a.g.m.**, s. 420.

İlk olarak belirtmek gerekirse, Searle, Austin'in yapmış olduğu edimsel ve saptayıcı ayrımını kabul etmekte, söz edimlerinin anlam ve gücün temeli olduğuna karşı çıkmamaktadır. Searle'e göre de, edimsöz edimi ve etkisöz edimi vardır; etkisöz edimi anlayışı Austin'den çok farklı da değildir. Ancak Searle edimsöz edimi konusunda Austin'den tamamen farklı düşünmektedir. Ona göre, edimsöz ve düzsöz edimleri ayrımı gereksizdir. Yapılması gereken edimsöz edimi ile ifade edimi ve önerme edimi arasındaki farklılıkların belirlenmesidir.

Searle, yukarıda bahsedilen sorunlardan dolayı, Austin'in yaptığı bu ayrımı yerinde bulmaz ve konuşan kişinin bir cümle ifade ettiğinde aşağıdaki edimlerde bulunduğunu belirtir¹³³:

- a) İfade edimi: Sözcükleri(biçimbirimler, cümleler) ifade etmek. Austin'in seslendirme ve dillendirme edimlerini de içerir.
- b) Önerme edimi: Gönderme yapıp yüklemde bulunmak.
- c) Edimsöz edimi: Bildirmek, soru sormak, emretmek, söz vermek vb.
- d) Etkisöz edimi: Bir şey söyleyen kişinin dinleyenin düşünce, eylem ve inançlarını etkilemesi.

Searle, bunları, bir insanın aynı anda bir yandan sigara içip kitap okuması bir yandan da kafasını kaşınması gibi, konuşan kişinin rastgele olarak aynı anda yaptığı ayrı ayrı işler olarak görmez. Tersine, insanın bir edimsöz ediminde bulunurken karakteristik olarak önerme edimi ile ifade ediminde de bulunduğunu söyler. Fakat bundan hareketle, ifade edimi ile önerme ediminin, bileti alıp trene binmenin bir tren yolculuğuna çıkmaya karşılık gelmesi anlamında, bir edimsöz edimine karşılık geldiği düşünülmemelidir.¹³⁴

Birinci edimde sözcükler ya da sözcük takımları (cümleler) ifadelendir, ikinci edimde birisine ya da bir şeye gönderme ve yükleme ediminde bulunulur, üçüncü edimde ise, bildirmek, söz vermek, emir vermek vb. bir edimde bulunulur. Ancak bir kişi bir önerme ediminde bulunmadan da ifade

¹³³ Searle, John Roger; **Speech Acts**, s. 23–24.

¹³⁴ Searle, **a.g.e.**, s. 24.

ediminde bulunabilir. Yine aynı biçimde, farklı ifade edimlerini gerçekleştirerek de aslında aynı önerme ve edimsöz ediminde bulunabilir.¹³⁵

Sözelimi;

1. Sam sürekli sigara içer.
2. Sam sürekli sigara içer mi?
3. Sam, sürekli sigara iç.
4. Sam keşke sürekli sigara içse gibi dört cümle düşünölsün.

Bu cümlelerde, Sam Bey diye birisine gönderme ve onun sigara içme edimine yönelik bir yükleme ediminde bulunulur. Yukarıdaki 1-4 cümlelerinde göndermede bulunulan kişiye yönelik bir gönderme ve yükleme ediminde bulunulduğu, yani aynı önerme ediminde bulunulduğu ve 1. cümledeki edimsöz edimiyle de aynı edimsöz ediminde bulunulduğu, yani bildirimde bulunulduğu; ancak bunun ayrı bir ifade edimiyle gerçekleştirildiği söylenebilir.¹³⁶

Konuşan kişi bunlardan birini ifade ederken yalnızca birtakım sözcükleri sıralamaz, karakteristik olarak bir şeyler de söyler. Birinci cümleyi ifade ederken bir kesinlemede bulunur, ikincisinde bir soru sorar, üçüncüsünde bir emir verir, dördüncüsünde ise bir arzusunu ya da isteğini dışa vurur.¹³⁷

Cümlelerin dördü de söylenirken gönderme ile yükleme aynı olmakla birlikte, her birinde, bu ortak gönderme ile yükleme, öteki üçünden farklı, gerekli bütün niteliklere sahip bir söz ediminin parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, gönderme ile yükleme kavramlarını hepsi tam anlamıyla birer söz edimi olan kesinleme, soru sorma, emir verme vb. kavramlarından ayırmak zorundayız. Bu ayırımın dayanağı, aynı gönderme ile yüklemenin farklı söz edimlerinde karşımıza çıkabilmesidir. Austin, bu dört dörtlük söz edimlerine "edimsöz edimleri" adını vermiştir; Searle'de burada aynı terim dizgesini kullanır. Ona göre İngilizcede edimsöz edimlerini gösteren fiillerden kimileri şöyle sıralanabilir: "bildirmek, betimlemek,

¹³⁵ Searle, **a.g.e.**, s. 24.

¹³⁶ Searle, **a.g.e.**, s. 22–23.

¹³⁷ Searle, John Roger; **Söz Edimleri**, s. 92.

kesinlemek, uyarmak, yorumda bulunmak, özür dilemek, kınamak, onaylamak, gerekçelendirmek.”¹³⁸ Austin’de İngilizcede böyle binlerce anlatım bulunduğunu ileri sürmüştür.

Searle, önerme edimini, gönderme edimi ve yükleme edimi olarak iki başlık altında incelemektedir. İlki tam bir söz edimidir, çünkü kişi hakkında bir şey söylemeden bir nesneye gönderme yapabilir. İkincisinde ise böyle bir şey söz konusu değildir. Ancak herhangi bir önermenin söylenmesi, onun bir edimsöz edimi olduğunu göstermez. Doğrusu onun bir önerme edimi olmasıdır. Searle bunu şöyle ifade eder¹³⁹:

“Bir önermenin dile getirilmesi, bir edimsöz edimi değil, bir önerme edimidir. Başka hiçbir şey yapılmadan bir önermenin dile getirilmesi olanaksızdır; ancak eksiksiz bir edimsöz ediminde bulunularak bir önerme dile getirilebilir... İfadenin içindeki önermeyi açıkça gösteren cümlecikler, tam cümleler değildir. Dile getirilen bir önerme her zaman bir edimsöz edimi içinde dile getirilebilir.”

Searle’e göre, gönderme söz edimi, tipik gönderme anlatımı örnekleri verilerek, bir edimsöz edimi içinde bu anlatımların ifade edilmesinin işlevi açıklanarak, bir de bu anlatımların kullanımları öteki anlatımların kullanımlarıyla karşılaştırılarak açıklanmalıdır. Cümlelerin yüzey yapıları dikkate alınacak olursa, şu anda kullandığımız dilde tipik gönderme anlatımları üç çeşittir: Özel adlar, belgili adlarla belgili betimlemeler, bir de adıllar. Bir gönderme anlatımının söylenmesi, karakteristik olarak belirli bir nesneyi öteki nesnelerden seçip ayırmaya ya da o nesneyi belirlemeye yarar.¹⁴⁰

Ona göre, belgisiz anlatımların gönderme amaçlı kullanımlarını, gönderme dışı kullanımlarından ayırmak zorundayız. Örneğin, “Bir erkek içeri girdi” söyleminde geçen “bir erkek”, “John bir erkektir” söyleminde geçen “bir erkek”ten farklıdır. İlk kullanımda bir gönderme, ikincisinde bir yükleme söz konusudur. Russell, bir yazısında, bu iki kullanımda da bir gönderme

¹³⁸ Searle, John Roger; **a.g.e.**, s. 92.

¹³⁹ Searle, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁴⁰ Searle, John Roger; **Söz Edimleri**, s. 98–99.

ediminin söz konusu olduğunu, fakat ikinci cümlelerin bir özdeşlik bildiriminde bulunmak için kullanıldığını ileri sürmüştür. Bunun yanlış olduğu ortadadır. Çünkü eğer ikincisi bir özdeşlik bildirimi olsaydı, olumsuz biçimi “John bir erkek değildir” söz konusu olduğunda, John’un olmadığı erkeğin hangi erkek olduğunu sormak anlamlı olurdu. Searle’e göre bu saçma bir sorudur.¹⁴¹

Searle’ün söz edimleri kuramında, yukarıda da belirtildiği gibi, bir söz edimini oluşturan tüm edimler birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Sözelimi bir önerme ediminde bulunmadan bir ifade ediminde bulunulamamaktadır. Yine bir edimsöz ediminde bulunmadan da bir önerme ediminde bulunamayacaktır. Dolayısıyla Searle’e göre, bir dili konuşmak demek, temelde bir edimsöz ediminin gerçekleştirildiği bir söz edimi gerçekleştirmek demektir. Bu edimleri olanaklı kılan da, Searle’e göre, dilsel öğeleri yöneten birtakım kuralların olmasıdır; bu edimler bu kurallara göre yerine getirilir.

Searle’ün ifade edimi, Austin’in seslendirme ve dillendirme edimlerine karşılık gelmektedir. Buna ek olarak, hala Austin’de olduğu gibi anlamı belirlemez. Gönderme edimi olmadan anlamlı bir şeyler söylenmiş olunmaz. Searle bu iki edimi seslendirme ve dillendirme edimlerini ifade edimine indirger. Searle önerme edimini, Austin’in düzsöz edimi yerine kullanır ve önerme edimi, gönderme edimi ve yükleme ediminden oluşur.

Searle’ün sözlerinden yola çıkarak denilebilir ki; ifade edimi belirli bir anlam taşımayan bir söz edimidir. Bir önerme edimi gerçekleştirmeden ifade ediminde bulunmak, hiçbir şey söylemeden kelimeleri ifade etmekten başka bir şey olamayacaktır. Bu bağlamda Searle’ün ifade ediminin tam olarak olmasa da Austin’in dillendirme edimine karşılık geldiği ileri sürülebilir. Austin’in dillendirme edimi belirli bir dilin sözcük ve söz dizimsel birimlerini ifade etmektir. Her iki edimde de dil kullanımının belli bir işlem ve göndermeyle olduğu söylenmekte; ancak Searle farklı ifade edimlerinin aynı önerme edimini kapsayabileceğini iddia etmektedir. Ama Austin’e göre ise, farklı dillendirme edimleri aynı anlamlandırma edimlerini oluşturmaz.

¹⁴¹ Searle, *a.g.e.*, s. 97.

Ona göre, düzsöz-edimsöz ayrımı geçersiz ve bazı düzsöz edimleri edimsöz edimleridir. Searle'e göre, burayı terk etmenizi emrediyorum şeklinde ifade edilen bir cümle'nin belli bir işlemi ve göndermesi vardır. Austin bunu düzsöz edimi olarak kabul eder, ama bu cümle aynı zamanda bir edimsöz edimdir. Ancak böyle bir cümle sizi iştirmeyen birisine söylendiğinde, ya da siz konum olarak bu cümleyi söyleyecek durumda değilseniz, Austin'in deyişle isabetsiz bir edimde bulunmuş olursunuz. Bu bağlamda da Austin'in yapmış olduğu düzsöz-edimsöz ayrımı, eksiksiz ve tam bir ayrım olabilir. Ancak Searle bu noktaya da, böyle bir yaklaşımın düzsöz-edimsöz ayrımının bir edimsöz edimim deneme ve başarılı olma ayrımı gibi basit bir belirlemeye indirgeme olacağı düşüncesiyle itiraz eder.

Searle, düzsöz-edimsöz ayrımı konusundaki güçlüğü belirlemek için söylediği şu sözler, bu zorluğu gözler önüne sermektedir: "Düzsöz edimi ve edimsöz edimi kavramları, terrier ve köpek kavramlarının birbirinden farklı olduğu kadar farklıdır. Ama kavramsal farklılık ayrı edim sınıflarının farkını belirlemek için yeterli değildir, çünkü her terrier bir köpektir, böylece her düzsöz edimi bir edimsöz edimdir."¹⁴²

Searle, bu noktada üç temel ilke belirler¹⁴³:

- 1 - Denmek istenen her şey söylenebilir. (İfade edilebilirlik ilkesi)
- 2- Bir cümle'nin anlamı onun tüm anlamlı parçalarının anlamıyla betimlenebilir.
- 3- İfadelerin edimsöz güçleri daha fazla ya da az olabilir ve farklı edimsöz edimi tiplerinin ayırt edilebilmesi için farklı ayrım ilkeleri vardır.

Austin'in yapmış olduğu, isabetli (felicitous), isabetsiz (infelicitous) ayrımı yetersiz kalmaktadır. Başka bir deyişle Searle'ün üzerinde durduğu nokta sadece isabetli-isabetsiz ayrımı değil, başarılı ve eksiksiz söz edimleridir. Austin ve Searle'ün söz edimlerini karşılaştırdığımızda karşımıza şöyle bir sınıflandırma çıkmaktadır¹⁴⁴:

¹⁴² Searle, **a.g.m.**, s. 413.

¹⁴³ Searle, **a.g.m.**, s. 415.

¹⁴⁴ Searle, John Roger; **Expression and Meaning**, Cambridge University Press, Newyork, 2005, s. 9.

Austin

1. Düz söz edimi
 - a. Seslendirme edimi
 - b. Dillendirme edimi
 - c. Anlamlandırma edimi
2. Edimsöz edimi
3. Etkisöz edimi

Searle

1. İfade edimi
2. Önerme edimi
 - a. Gönderme edimi
 - b. Yükleme edimi
3. Edimsöz edimi
4. Etkisöz edimi

Searle, Austin'in üç tür söz edimine karşılık; ifade edimi, önerme edimi, edimsöz edimi ve etkisöz edimi olmak üzere toplam dört edim türü ortaya koyar. Searle'e göre, Austin'in en önemli eksiği önerme edimine yer vermemesidir.

Searle, "A Taxonomy of Illocutionary Acts"ta edimsöz edimlerini sınıflandırırken, Austin'in yaptığı sınıflandırmayı da kendisine çıkış noktası yapar. Ancak ona göre, Austin'in yaptığı sınıflandırma kusursuz bir sınıflandırma değildir. O her şeyden önce, edimsöz edimlerini değil, edimsöz fiillerini sınıflandırmaktadır. Oysa yukarıda da belirtildiği gibi, bir dilde yerine getirilebilecek her edimsöz edimi için ayrı bir edimsöz fiilin olması zorunlu değildir.

Öte yandan Searle, Austin'in sınıflandırmasında olumsuz gördüğü başka konulara da değinir. Searle'e göre, Austin'in saydığı edimsöz fiillerinin kimileri, edimsöz fiili bile değildir. Örneğin "duygudaş olmak," "diye saymak," "kastetmek," "niyetinde olmak," böyle fiillerdir. Elbette, söz gelişi uygun iletişim ortamında "yarın sinemaya gitmek niyetindeyim" diyen kişi bir edimsöz ediminde bulunmuş sayılır. Ancak böyle bir durumda yerine getirilen edimsöz ediminin karşılığı olan edimsöz fiili "niyetinde olmak" değil, "bir niyeti dile getirmektir." Bir edim olarak bir şey yapma niyetinde olmak, asla bir edimsöz edimi değildir; bir niyeti dile getirmek ise, her durumda, bir edimsöz edimdir.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Searle, *a.g.e.*, s. 9.

1.3.3. Edimsöz Gücünün Sınıflandırılması

Austin, bir dilde gerçekleştirilebilecek beş tür edimsöz olduğunu söylemektedir. Bu sınıflama, daha sonra Searle'ün yapacağı beşli sınıflamanın da temelini oluşturmaktadır. Austin'in beş kategorisi aşağıdaki gibidir¹⁴⁶:

1. Karar belirticiler ya da yargısallar. Karar belirticiler resmi veya gayri resmi bir bulgunun, değerli veya gerçekliliği açısından delil ya da nedenler üzerine ayırt edilebilir oldukları sürece ifade edilişinde vuku bulur. Bu sınıfta yer alan fiillere; suçsuz bulma, tutuklama, hesaplama, tanımlama, inceleme, değer biçme, tahmin etme, derece ve karakterize etmek gibi örnekler verilebilir.
2. Kullanım belirticiler ya da kararlaştırıcılar. Bunlardan bir tanesi “yapılan belirli bir edimin veya edim savunmasının lehine veya aleyhine karar vermektir...”, “bu böyledir yargısından farklı olarak, bu böyle olmalı şeklinde karar vermek” yukarıdakine getirilebilecek açıklayıcı bir örnektir. Bazı diğer örneklerde aşağıdaki gibidir: “emir, komut, emretmek, savunma yapmak, yalvarmak, tavsiye etmek, üstelemek ve önermek.” Yukarıdakilerin yanı sıra Austin, atama, tayin etme, işten alma, aday gösterme, reddetme, son verme, başlatma, ilan etme, uyarma, bildirme ve verme gibi kelimeleri de liste halinde verir.
3. Zorlayıcılar ya da yükleyiciler. Austin bize “yükleyicinin tüm amacının konuşmacıyı belli bir davranış biçimine hapsetmek” olduğunu söyler. Bazı belirgin örnekler arasında söz vermek, ant içmek, yemin etmek, vaat etmek, uzlaşmak, taahhütte bulunmak, sözleşme yapmak, teminat vermek ve sahiplenmek yer almaktadır.
4. Açıklayıcılar ya da davranış belirticiler. Görüşlerin izah edilmesi, tartışmaların yürütülmesi, kullanım şekilleri ile referansların netlik kazanması ile ilgili açıklama faaliyetlerinde kullanılır. Austin bunlar hakkında birçok örnek verir ve bu örnekler arasında onaylama, reddetme, vurgulama,

¹⁴⁶ Searle, John Roger; “A Classification of Illocutionary Acts”, **Language in Society**, Published by: Cambridge University Press, Vol. 5, No. 1, pp. 1-23, 1976, s. 7.

sergileme, cevap verme, rapor etme, kabul etme, itiraz etme, uygun bulma, tanımlama, sınıf, tespit etme ve adlandırma bulunmaktadır.

5. Serimleyiciler ya da tavır/tutum benimseyiciler. Austin hiç memnun olmadığı bu sınıfa şokçu adını vermiştir. Bu sınıfa dâhil olanlar arasında diğer insanların tutum, davranış ve şanslarına olan tepkili düşünce ile bir başkasının geçmiş alışkanlıkları ve tabiatından gelen alışkanlıklarına karşı sergilenen tutum ve ifadeler yer almaktadır.

Bu sınıflandırmaya daha detaylı bakacak olursak, şunlar söylenebilir. Karar belirticiler, birbirlerinden ayrılabilirdikleri kadarıyla değerler ya da olgularla ilgili, kanıtlara ya da gerçeklere dayanarak resmi ya da gayri resmi bir karar vermeyi içerir. Bir karar belirtici, her ikisi de kullanım belirtici olan yasama edimleriyle yürütme edimlerinden ayrı birer yargı edimidir. Ancak, sözgelişi bir jüri yerine bir yargıç tarafından yerine getirilen bazı yargı edimleri, geniş anlamda, fiilen birer kullanım belirtici niteliğindedir. Karar belirticilerin, doğruluk ve yanlışlıkla, sağlam olmaklık ve olmamaklıkla, hakkaniyetli olmakla ve olmamakla çarpıcı bağlantıları vardır.¹⁴⁷

Bir zorlayıcının bütün ereği, kişiye bir edim tarzının sorumluluğunu yüklemektir. Örnekleri şunlardır: “söz vermek, taahhüt etmek, ahdetmek, adamak, benimsemek, garanti vermek, planlamak, amaçlamak vb.” Niyet beyanları, taahhütlerden farklıdır, dolayısıyla aynı sınıfa sokulup sokulamayacakları sorgulanmalıdır. Rica etmek ile emretmek arasında nasıl bir fark varsa, niyetinde olmak ile söz vermek arasında da bir fark vardır. Ancak birincil edimsel olan “yapacağım! edeceğim” bu ikisini de kapsıyor, nitekim elimizde “muhtemele yapacağım-edeceğim”, “elimden gelenin en büyük bir olasılıkla yapacağım-edeceğim” gibi düz sözler bulunuyor.”¹⁴⁸

Austin’e göre serimleyiciler, bir tartışma ya da karşılıklı konuşmada ifadelerin nasıl gerçekleştiğini; sözcüklerin nasıl kullanıldığını ya da daha genel bir ifadeyle nasıl açıklandığını belirten edimsöz gücünü işaret ederler.

¹⁴⁷ Austin, **How To Do Things With Words**, s. 151-153.

¹⁴⁸ Austin, **a.g.e.**, s. 157-158.

Yanıtlama, tartışma, kabul etme, örnekleme, farz etme, talep etme bu sınıfa verilebilecek örneklerdir.

Austin bir şey yapıp söylerken yapıp-ettiğimiz işlere “edimsöz edimi” ya da kısaca “edimsöz” der ve onları şu şekilde ifade eder¹⁴⁹:

1. Bu yaptıklarımın bir bölümünde bir takım kararlar veririz. Örneğin; jürilerle, yargıçların yürütülen yargılamalarda, hakemlerin yönettikleri maçlarda vardıkları kararları söylerken yapıp- ettikleri budur.
2. Bir gücü, bir hakkı kullanırız. Örneğin; atamalar yaparız, emirler veririz, önerilerde bulunuruz.
3. Yükümlülükler altına gireriz. Örneğin; söz veririz.
4. Tutum ve davranışlar sergileriz. Örneğin; özür dileriz, kutlamada bulunuruz, saygımızı sunarız, beddua ederiz.
5. Bir de konuşma sırasında yaptıklarımız vardır; örneğin yanıt veririz, kabul ederiz, açıklamada bulunuruz.

Austin’in listesinde bulunan örnekler arasında özür dilemek, teşekkür etmek, üzüntü duymak, merhamet etmek, acı duymak, tebrik etmek, kutlamak, hoş görmek ve hoş karşılamak, takdir etmek, eleştirmek, kutsamak, lanet ve beddua etmek ve şerefine kadeh kaldırmak bulunmaktadır. Aynı zamanda cüret etmek, meydan okumak, protesto etmek ve kafa tutmakta yukarıdakilere dâhildir.¹⁵⁰

Bu listeler hakkında fark edilen ilk şey edimsel söz edimleri sınıflandırmaları değil de bunların İngilizce edimsel söz fiilleri olduklarıdır. Austin, sırf farklı fiillerin sınıflandırılması nedeniyle edimsel edim çeşitlerinin sınıflandırıldığını ve herhangi iki eşanlamlı fiilin farklı edimsel edimlere işaret etmesi gerektiğini varsayar. Ancak durumun böyle olduğunu düşünmek için herhangi bir sebep yoktur. Bazı fiiller, örneğin edimsel edimin gerçekleştirildiği şekle işaret eder, örneğin “bildirmek”. Bir insan emir, söz ve rapor bildirebilir ancak bildirmek yerine duyuru yapmak veya duyuruda bulunmak kullanıldığında emir vermek, söz vermek ve rapor vermek

¹⁴⁹ Austin, **Söylemek ve Yapmak**, s. 19-20.

¹⁵⁰ Searle, John Roger; “A Classification of Illocutionary Acts”, s. 7–8.

kelimelerine uygun düşmez. Duyuru yapmak veya duyuruda bulunmak, biraz tahmin kullanıldığında, edimsel edim şekli adı olmamakla birlikte bazı edimsel edimlerin kullanım şeklidir. Bildiri hiçbir zaman sadece bir bildiri değildir. Onun aynı zamanda bir açıklama, emir, vesaire olması gerekmektedir.¹⁵¹

Austin'in listelerinin farklı edimsel edimler değil de edimsel fiiller oldukları kabul edilse bile Searle'e göre, herhangi biri bu duruma aşağıdaki eleştirileri getirebilir.

(a) Liste halinde verilen fiillerin tamamı edimsel fiiller değildir. Örneğin, "sempati kurmak", "...olarak anmak", "istemek", "niyet etmek" ve "kararlılık, niyet, plan bildiren gelecek zaman yardımcı fiili". "Niyet etmeyi" ele alalım, bu kelime açık ve net bir biçimde edimsel değildir. "Niyet ediyorum" demek niyet etmek değildir; niyet etmek olmadığı gibi üçüncü tekil şahısta da edimsel bir ad anlamına gelmez. "Niyet etti..." bir söz edimi bildirmez. Niyet ifade eden bir edimin varlığı söz konusu olsa da edimsel fiil tabiri niyet etmek değil bir niyet ifade etmektir. Niyet etmek asla bir söz edimi değildir, genellikle bir niyeti ifade eder ama bununda her zaman bir niyet ifade ettiği söylenemez.¹⁵²

(b) Sınıflandırmanın zayıf olan en önemli yönü sınıflandırmanın üzerine kurulduğu net veya tutarlı hiçbir prensip veya prensipler dizisi olmamasıdır. Austin, edimsellik konusunu açık ve net bir biçimde bir kategorinin tanımının temeli olarak kullanmıştır ki bu kategoride yükleyiciler kategorisidir. Yetkinin kullanımı açısından da "kararlaştırmacılar" en azından kısmen tanımlanmış gibi gözükmemektedir. İçerisinde hem konumsal hem de kurumsal düşünceler gizlidir. Tavır veya tutum benimseyicileri, Searle'ün düşüncesine göre, hiç iyi tanımlanmamış olup konuşmacı ve dinleyicinin neyin iyi neyin kötü olduğu hakkındaki düşünceleriyle ilgili olmasıyla birlikte tavır ve/veya tutumların ifade edilmesi anlamına geldiği tanımına bürünmüş gibidir.¹⁵³

(c) Sınıflandırmanın net bir prensibi olmadığından ve edimsel edimler ile edimsel fiiller arasında süregelen ısrarlı bir karmaşa bulunmaktadır; bir

¹⁵¹ Searle, John Roger; "A Classification of Illocutionary Acts", s. 7-8.

¹⁵² Searle, **a.g.m.**, s. 8.

¹⁵³ Searle, **a.g.m.**, s. 8.

kategoriden diğerine geçen birçok kelimenin yanı sıra bazı kategoriler kendi içinde heterojenlik göstermektedir. Sorun sadece her iki kategoriye de ait olabilecek kelimelerin olması ya da birkaç olağandışı kelimemin birden fazla kategorinin tanımlayıcı özelliklerini taşıması değildir. Ancak “görüşlerin açıklanması ile ilgili açıklayıcı edimlerden herhangi biri”, Austin’ın kendi özel kanısınca, “resmi veya gayri resmi bir bulgunun kanıt veya nedenlere dayanarak aktarılması” da olabilir. “Onaylama”, “reddetme”, “beyan etme”, “sınıflama”, “tanımlama”, “çıkarma” ve “sonuç çıkarma” gibi tüm bu kelimeler açıklayıcılar olarak liste halinde verilmişlerdir. Bu kelimeler aynı zamanda yargısallar olarak ta kolayca liste halinde verilebilirlerdi.¹⁵⁴

(d) Bazı kategoriler içerisinde oldukça belirgin türden fiiller bulunmaktadır. Bu sebepten dolayı Austin “kafa tutmak”, “başkaldırmak” ve “meydan okumak” ile birlikte “özür dilemek”, “üzülmek” ve “hoş karşılamak ile hoş bulmak” kelimelerini tavır ve tutum belirticiler olarak liste halinde verir. Ancak “kafa tutmak”, “başkaldırmak” ve “meydan okumak” dinleyicinin bir sonraki davranışı ile ilgilidir, bunlar hem söz dizin hem de anlamsal temellerle ilgili “emir”, “komut” ve “yasağa” aittir. Ancak “emir”, “komut” ve “teşviki” dâhil eden grubu aradığımızda bunların “reddetme”, “kabul etme” ve “indirgeme” ile birlikte kararlaştırıcılar olarak listelendiklerine şahit oluruz. Ancak Searle’e göre bunlar, birbirinden oldukça farklı olan iki ayrı kategorilere aittir.¹⁵⁵

(e) Bu itirazlarla ilgili daha başka sorunlar arasında sınıflar içinde listelenen tüm fiillerin verilen tanımı, tanımı tıpkı Austin’ın açıkça istediği şekilde oldukça serbest ve önermesel olarak ele aldığımızda bile, gerçek anlamda tatmin etmeyişiinden kaynaklanmaktadır. İşte bu sebepten dolayı “aday göstermek”, “tayin etmek” ve “afroz etmek” fiilleri “belirli bir edim şeklinin lehine veya aleyhine karar vermektan” ziyade bunu az çok “desteklemektedir.” Bunlar herhangi bir şeyin destekçileri değil bu edimlerin yerine getirilişleridir. Bir diğer değışle, bir insana bir şey yapmasını emretmek, buyurmak veya onu bunu yapmaya teşvik etmek dâhil hepsi

¹⁵⁴ Searle, **a.g.m.**, s. 8–9.

¹⁵⁵ Searle, **a.g.m.**, s. 8- 9.

kişinin bunu yapmasını destekleyen unsurlardır. “Seni başkan tayin ettiğimde senin başkan olmanı desteklemiyorum; seni başkan yapıyorum.”¹⁵⁶

Austin’in sınıflandırması ile ilgili sorunları şöyle özetleyebiliriz. Bunlar fiil ve edimler arasında süregelen ısrarcı bir karmaşanın bulunması, verilen tüm fiillerin edimsel fiiller olmamasıyla birlikte kategorilerde gereğinden fazla birbiriyle örtüşme yaşanması, kategoriler arası heterojenlik, kategoriler içinde liste halinde verilen birçok fiilin kategori için yapılan tanımı tatmin etmemesidir. En önemlisi de istikrarlı bir sınıflandırma prensibinin olmayışıdır. Gerçekleştirmeyi tasarladığı şey edimsel konuyu, sonuçları, uygunluk yönü ve ifade edilen samimiyet durumlarını sınıflandırma yapmak için temel almaktır.¹⁵⁷

Austin, edimsöz gücü terimini bir söz edimini diğerinden ayıran özelliğin ne olduğunu göstermek için kullanmıştır. Böylece, “kapıyı kapayacaksın” bildirimi, “kapıyı kapat!” emir cümlesinden farklı bir edimsöz gücüne sahip olmaktadır.¹⁵⁸

Hare’e göre, bu iki emir cümlesinin aynı tip edimsöz gücü özelliğine sahip olmalarına rağmen, iki farklı edimsöz gücü olan ifadelerdir, çünkü bu cümlelerin içerikleri farklıdır.

Hare, bu bağlamda, kendisinin tanımlayıcı ve buyurucu olarak adlandırdığı söz edimlerinin iki cinsinin arasındaki ayrımın, belirlenmesi gerektiğini söyler. Hare, sıradan tüm bildirimlerin tanımlayıcı grupta yer aldığını ileri sürmektedir; buyruk-emir olarak ifade edilen tüm söz edimleri ise buyurucu grubuna aittirler. Bu bağlamda, olması gereken yargıların buyurucu söz edimleri olarak kullanılmaları olanaklıdır; ancak ahlak yargılarını sıradan buyruk cümleleriyle karıştırmamak gerekmektedir.¹⁵⁹

Hare, bu noktada, söz edimleri kuramından yola çıkarak, “eğer hangi söz edimlerinin hangisiyle tutarsızlık gösterdiğini söyleyebilmeyi bilseydik, bu

¹⁵⁶ Searle, **a.g.m.**, s. 9.

¹⁵⁷ Searle, **a.g.m.**, s. 10.

¹⁵⁸ Hare, Richard Mervyn; **Sorting Out Ethics**, Oxford University Press, 2004, s. 8.

¹⁵⁹ Hare, **a.g.e.**, s. 2.

söz edimleri için bir mantık inşa edebiliriz” der.¹⁶⁰ Çünkü Hare’e göre, kapıyı kapat! ve kapıyı kapatma! gibi emir cümleleri bu tutarsızlığa bir örnektir. Bu durum bir anlamda edimsöz edimi ve etkisöz edimi arasında bir karışıklığa neden olmaktadır. Tam da bu noktada Hare, Austin’in görüşünden ayrılmaya başlar; çünkü Austin, söz edimleri kuramını oluştururken sadece edimsöz ve etkisöz edimi arasında ayırım yapmamış, bir üçüncü söz edimi olan düzsöz edimi ayırımı üstünde de durmuştur. Hare’e göre, Austin’in düştüğü yanılgı, onun anlamlı bir şey söylemenin düzsöz ediminin söylenmesiyle başladığı düşüncesidir.

Hare’in asıl göstermek istediği şey, düzsöz edimi ve edimsöz ediminin, etkisöz ediminden tamamen farklı bir yerde durduklarıdır. Hare’e göre, etkisöz edimlerinin tam anlamıyla mantık içermesi beklenemez; çünkü sözcüklerin mantığı, kurallarla ya da sözcüklerin kullanımıyla belirlenmektedir. Oysa etkisöz eylemleri için böyle bir uyuşum söz konusu değildir. Hare bunu şöyle ifade eder¹⁶¹:

“Birisine buzun ince olduğunu söylemek, o kişiyi buzun üzerinde yürümekten uzaklaştırmanın, bir yolu olabilir; ama bu kişi soğuk sudan korkmayan gözü pek birisiyse, o kişinin buzun üzerinde yürümesine neden olmanın bir yolu da olabilir. Eğer kişi, bize güvenen normal biriye, bu o kişinin buzun ince olduğuna inandırılmasının bir yolu olabilir, eğer kişi bize güvenmeyen ya da muhalefet eden bir kişiliğe sahip biriye, kişinin bize inanmamasının bir yolu olabilir. Bu emir cümleleri için de aynıdır. Bize güvenen bir çocuğa “buzun üstünde yürü!” dediğimizde muhtemelen bunu yapacaktır, ama aynı cümleyi isyankâr ya da bize güvenmeyen bir çocuğa söylediğimizde, çocuk tam tersini yapabilir.”

Son olarak Austin’e benzer farklı bir kategoriye Crystal’de de görmekteyiz. Crystal’de, söz edimleri beş kategoride incelemektedir¹⁶².

¹⁶⁰ Hare, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁶¹ Hare, **a.g.e.**, s. 15.

¹⁶² Crystal, David.; **An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages**, Oxford, Blackwell Publishers, 1992, s. 323.

- (1) Yönlendiriciler (konuşucular, dinleyicilerine iş yaptırmaya çalışırlar, örnek: isteme, komut verme, rica etme)
- (2) Yüklenmeler (konuşucular, kendilerini işin gelecekteki yönünden sorumlu tutarlar, örnek: -söz verme, garanti etme)
- (3) Anlatıcılar (konuşucular hislerini belirtirler, örnek: özür dileme, karşılama, duyguları paylaşma)
- (4) Bildiriciler (konuşucunun ifadesi yeni bir dış duruma sebep olur, örnek: vaftiz etme, evlenme, istifa etme)
- (5) Göstericiler (konuşucular bir önermenin doğruluğu hakkında inançlarını dile getirirler, örnek: iddialar, hipotezler)

Şimdi de Searle'ün Austin'in sınıflandırmasına alternatif olarak geliştirdiği edimsöz edimleri sınıflandırmasına değinelim.

1.3.4. Beş Tür Edimsöz Edimi Sınıflaması

Searle, kendi sınıflamasını önerirken Austin'in sınıflamasındaki düz sözleri ve etki sözleri bir kenara bırakarak, edimsözleri temel almıştır. Bunu yaparken de edimsözü şöyle tanımlamıştır: “Edimsöz edimleri söz konusu olduğunda bizi dinleyen kişinin yapmaya çalıştığımız şeyi kavramasını sağlayarak, yapmaya çalıştığımız şeyi başarılı bir biçimde yapmış oluruz. Ancak dinleyicideki “etki”, bir inanç ya da tepki değildir; bu sadece, dinleyicinin konuşucunun ifadesini anlamasıdır. Searle'ün edimsöz etkisi diye adlandırdığı şey, işte budur.”¹⁶³ Edimsöz edimlerinin çözümlemesiyle edimsözlerin çözümlemesinin birbirine karıştırılmaması gerektiğini söyleyerek; edimsöz edimleri terimiyle edimsözler terimleri arasındaki farkı şu biçimde açıklamaktadır: “Edimsöz edimleri belirli bir dile aittir; edimsözler ise belirli bir dilin değil, genel olarak dilin bir parçasıdır.”¹⁶⁴

¹⁶³ Searle, **Speech Acts**, s. 47.

¹⁶⁴ Searle, John Roger; **Expression and Meaning**, Cambridge University Press, Newyork, 2005, s. 2.

Austin'in yaptığı sınıflandırmayı beş noktada eleştiren Searle, yukarıda belirtilen sınıflandırma ölçütlerinden ilk üçünü; edimsöz ereğini, uydurma doğrultusunu ve dışa vurulan ruhsal durumu temele alarak, edimsöz edimlerini beş başlık altında toplar: (1) “kesinleyiciler” (assertives), (2) yönelticiler (directives), (3) “yükleyiciler” (commissives), (4) dışavurucular (expressives), (5) bildirgeler (declarations)¹⁶⁵

Bunları sıralamak gerekirse:¹⁶⁶

1. Kesinleyiciler: Kesinleyici sınıfına giren edimsöz edimlerinin ereği, bir şeyin söylendiği gibi olduğu, başka bir deyişle dile getirilen önermenin doğru olduğu konusunda konuşan kişiyi, değişik ölçülerde, yükümlülük altına sokmaktır. Kesinleme sınıfı üyesinin edimsöz ereği ya da amacı, konuşucunun söylediğinin doğruluğunu üstlenmesidir. Bu tür edimsöz edimlerinde söz dünyaya uydurulur. Daha açık bir deyişle bu tür edimsöz edimlerinin önerme içeriğinin dünyaya uygun olması beklenir. Bu edimlerde konuşan kişi, önerme anlatımı olduğu bir inancını da dışa vurmuş sayılır. Örneğin ileri sürmek, iddia etmek, bildirmek, yadsımak, savunmak, bilgi vermek, aktarmak, ısrar etmek, varsaymak, tahmin etmek, yemin etmek, itiraf etmek, tanıklık etmek, ön deyide bulunmak, şikâyet etmek bu tür edimsöz edimlerindendir.

Searle'e göre, Austin'in “karar-belirticileri” ile “serilmeyicilerinin” birçoğu aslında birer kesinleyicidir. Kesinlemeler, Austin'in serimleyicileri ve karar belirleyicilerine karşılık gelmektedir. Searle'e göre, kesinleyiciler edimsöz fiilleri, sözün dünyaya uydurulduğu edimleridir. İddia etmek, bildirimde bulunmak, inkâr etmek, öngörüde bulunmak gibi fiiller bu sınıfa girer.

2. Yönelticiler: Yönelticiler edimsöz edimlerinin ereği, dinleyen kişiye bir şey yaptırmaya çalışmaktır. Bu edimlerde dünya söze uydurulur. Dolayısıyla beklenen, bir süre sonra dinleyen kişi tarafından dünyada edimin önerme içeriği Ö (önerme anlatımı) doğrultusunda bir değişiklik yaratıl-

¹⁶⁵ Searle, *Söz edimleri*, s. 49.

¹⁶⁶ Searle, *Foundations of Illocutionary Logic*, s. 182-192.

masıdır. Bu tür bir edimde bulunan kişi, konuşan kişi önerme anlatımı olması isteğini dışa vurur. Sormak, emretmek, buyurmak, rica etmek, yalvarmak, dua etmek yasaklamak, izin vermek, önermek, ısrar etmek bu edimlerin tipik örnekleridir. Yönlendiriciler, birini bir şey yapmaya davet etmek ya da bir şeyi yapmasını önermek gibi son derece kibar “girişimlerden”; birisine bir şey yapması için ısrar etmeye kadar varan zorlayıcı girişimler de olabilir.

3. Yükleyiciler: Searle, Austin’in yükleyiciler için yaptığı tanıma katılır; ancak Austin’in bu sınıfa kattığı pek çok edimin aslında bu sınıfta olmadığını söyler. Yükleyiciler, konuşucuyu gelecekte gerçekleştirecek bazı edimlerle ilgili olarak yükümlülük altına sokan edimsöz edimlerdir. Dolayısıyla, ona göre de yükleyici edimsöz edimleri, ereği, konuşan kişiyi gelecekte bir şey yapma konusunda bir yükümlülük altına sokmak olan edimlerdir. Böyle bir edimde bulunan kişi, bir yönelimini dışa vurur. Söz ile dünya arasındaki ilişkiye gelince, bu edimlerde de yöneltici edimler gibi dünya söze uydurulur. Ancak bir farkla, dünyada edimin önerme içeriği doğrultusunda bir değişiklik yaratması beklenen bu kez konuşan kişidir. Söz vermek, tehdit etmek, (...yapacağına) yemin etmek, (... yapmayı) reddetmek, (...yapmayı) teklif etmek, (...yapacağı konusunda) güvence vermek böyle edimlerdir.

4. Dışa vurucular: Dışa vurucular, ereği, edimin önerme içeriğiyle ilgili olarak konuşan kişinin içinde bulunduğu ruhsal durumu dışa vurmak olan edimsöz edimlerdir. Örneğin teşekkür etmek, tebrik etmek, özür dilemek, taziyede bulunmak, esef etmek bu türe girer. Dışa vurucular, ifade eden kişinin içinde bulunduğu ruhsal durumun dışa vurulmasıdır. Bu noktada özür dilemek, teşekkür etmek, tebrik etmek gibi örnekler kullanılır. Söz gelişi konuşan kişi, teşekkür etmede, edimin önerme içeriğinin gösterdiği olgu ya da durum karşısında duyduğu şükran duygusunu; tebrik etmede, sevincini; taziyede bulunmada, üzüntüsünü dışa vurur. Dışa vurucu edimlerin bir uydurma doğrultusu olmaz.¹⁶⁷ Dışa vurucularda, uymanın yönü yoktur; çünkü konuşucu ne dünyayla sözcükleri ne de sözcüklerle dünyayı eşleştirme çabasıdadır. Hatta ifade edilen önermenin doğru olduğu varsayılır.

¹⁶⁷ Searle, *Expression and Meaning*, s. 15–16.

5. Bildirgeler: Son edimsöz türü olan bildirgelerin ereği dünyada bir değişiklik yaratmaktır. Bu tür edimsöz edimlerinde, konuşan kişinin ilgili cümleyi ifade etmesi, edimin önerme içeriğinin gösterdiği olgu ya da duruma gerçeklik kazandırır. Örneğin istifa etmek, işten kovmak, atamak böyle edimlerdir. Konuşan kişinin, başarılı ve kusursuz bir biçimde bu tür bir edimde bulunmasının, edimin önerme içeriğini dünyaya uygun hale getirmesi, bildirgelerin ayırıcı özelliğidir. Dolayısıyla bildirgelerin iki yönlü bir uydurma doğrultusu vardır. Konuşan kişi dünyada, dünyayı söze uydurarak bir değişiklik yaparak sözünü dünyaya uygun bir hale getirir.¹⁶⁸

Searle, edimsöz edimlerini açıklarken eksiksiz ve kusursuz bir söz verme edimini temel almıştır, çünkü söz vermenin kurallı ve çok açık olduğunu düşünmektedir. “Bir söz verme ediminde bulunmak için gerekli ve yeterli koşullar nedir?” sorusundan yola çıkmış ve belli koşulların karşılanması halinde konuşucunun (K), dinleyiciye (D) içten ve kusursuz bir söz vereceğini bildirmiştir. Searle, ifadelenen cümlenin, dilin anlam kuralları açısından incelendiğinde o ifadenin bir söz verme cümlesi olduğunun anlaşılması gerektiğine dikkati çeker. “Bir cümlenin anlamı, onu oluşturan hem sözlüksel hem de dizimsel öğelerin anlamları tarafından belirlenir.” demektedir.¹⁶⁹

Sonuç olarak Searle, yaptığı beşli sınıflamanın ardından, Wittgenstein ve pek çok diğer düşünürün söylediği gibi sonsuz ya da belirsiz sayıda dil oyunu ya da dil kullanımı olmadığı sonucuna varır. Bu belirlemeye ek olarak, dil kullanım biçimlerini sınıflandırmada edimsöz ereğinin temel kavram olarak alınması durumunda, dille yapılabilecek sınırlı sayıda temel şeyin olacağını söyler. Böylelikle, bu sınıflama sayesinde kişilere bir şeyler yaptırılabilceğini; şeylerin nasıl olduğunun söylenebileceğini; bir şeyler yapmak üzere konuşucunun bazı yükümlülükler alacağını; duygu durumların ve tutumların ifade edilebileceğini ve ifadeler aracılığıyla değişiklikler meydana getirebileceğini ifade etmektedir. Bir diğer sonuç da Searle, edimsöz

¹⁶⁸ Searle, **a.g.e.**, s. 16–18.

¹⁶⁹ Searle, **Speech Acts**, s. 57–62.

edimlerini sınıflandırmaya çalışmış; ancak edimsöz edimlerini sınıflandırma girişiminde bulunmamıştır. Sadece, her bir sınıfı temsil eden edimsöz edimlerini sözdizimsel özelliklerine göre listelemeye çalışmıştır.¹⁷⁰

1.4. SÖZ EDİMLERİNİ YÖNETEN KURALLAR

Bu başlık altında söz edimlerinin gerçekleşmesi, başarılı olması için gerekli olan kurallara değineceğim. Genel olarak bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğunu ifade eden söz edimleri, bunu belli kurallar çerçevesinde yapmaktadır.

Kuralların, anlamları belirlediklerini söylemek ne anlama gelir? Donald Davidson'a göre, sadece şarta bağlı şekilde olan edimler ve esas olarak geleneksel olan edimler arasında bir ayrım yapmak gerekir. Oyunlar, geleneksel edimlerin paradigma örnekleridir. Diğer taraftan yeme, sadece kazara gelenekseldir. Bu ayrım kurallara da uygulanabilir. Davidson göre, "tarot oynamanın ne olduğunu açıklarken, oyunu tanımlayan kuralları hesabın dışına bırakamayız; yemenin ne olduğunu açıklamada, kurallardan ya da geleneklerden hiç söz etmenin yapılması gerekmez."¹⁷¹ Bu noktada, kuralların, anlam vermeyi belirlediklerini söylemek, anlamlı şekilde konuşmanın esas olarak bir kural-yönetimli edim olduğunu söylemektir. Bu da kurallar olmadan, hiçbir anlamın da var olmayacağını ifade eder.

O zaman kuralları esas kılan nedir? Davidson tarotun kurallarının "oyunu tanımladıklarını" ifade eder. Bunlar gibi kurallar tarot oynamanın ne olduğunu belirtirler. Tarot oyunu belirgin kurallar olmadan oynanamaz. Benzer şekilde, kuralların anlamı belirledikleri fikri kurallar olmadan hiçbir anlamın olmayacağını ve bir şeyin anlamlandığı şeyin ona belirgin kurallar uygulayarak belirtildiğini ima eder. Onun anlam ve iletişimin resmi üzerinde,

¹⁷⁰ Searle, John Roger; **Expression and Meaning**, s. 28–29.

¹⁷¹ Davidson, Donald; **Communication and Convention**, in D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford, Clarendon Press, 1984, pp. 265.

kurallar açıklayıcı şekilde gereksizdirler; anlamlı şekilde konuşmanın ne olduğu kurallara referans olmadan açıklanamaz.¹⁷²

Kurallar ile ilgili bu düşünce Wittgenstein'den hareketle ortaya çıkar. Wittgenstein, oyunların kuralları ile ilgili olduğunu düşünür. Çünkü o birçok şekilde dilin kurallarını temele alır. Ona göre, “bu kurallar olmadan kelime hiç bir anlama sahip değildir ve eğer kuralları değiştirirsek, o şimdi başka bir anlama sahiptir ve o durumda biz de dünyayı değiştirebiliriz der.”¹⁷³

Bir insan davranışını yeterince açıklayabilmek için, o davranışta bulunan kişinin kendisi kuralı dile getirebilecek durumda olmasa, hatta yaptığını bir kural gereğince yaptığının farkında olmasa bile, o davranışın bir kural gereğince yapıldığını varsaymak zorunda kalırız. Davranışta bulunan kişinin bir şeyin nasıl yapılacağını bilmesi, ancak onun şu yönlü bir kuralı bildiği varsayımıyla yeterince açıklanabilir. Bu kişi kuralı bildiğini ya da neyi kural gereği yaptığını bilmeyebilir. Bir davranışın düzenli bir davranış olmanın ötesinde kurala dayalı olduğunu gösteren şeylerden ikisi, davranış kalıplarından sapmaların genellikle hata ya da kusur diye kabul edilmesi ve kuralın, geçmişteki düzenliliklerden farklı olarak, yeni durumları kapsamasıdır. Daha önce hiç karşılaşmadığı bir durumla karşılaştığında, kişi ne yapacağını bilir.¹⁷⁴

Wittgenstein, kural ve dilin kullanımının gelenekle ilişkisini de şu sözlerle anlatır: “Kurala uymak, iletişimde bulunmak, emir vermek, bir partiye gitmek, satranç oynamak bu adetlerdendir.” Wittgenstein, adet ve gelenek ile anlamın içinde ve aracılığı ile olanaklı olduğu bağlamı kasteder. Wittgenstein’a göre anlam, kullanarak oluşturduğumuz, kabul ettiğimiz ve yaygınlık kazanan bir adettir. Wittgenstein’ın etkisi, anlamın çizilmiş bir sınır olduğu, bu sınırın dil kullanıcılarının sözcükleri aletler gibi kullanarak oluşturdukları yaşam alanları düşüncesinin kabul görmesi biçimindedir.

¹⁷² Glüer, Kathrin and Pagin, Peter; “Rules of Meaning and Practical Reasoning.” Vol. 117, No. 2, Rules in Practical Reasoning, 1999, pp. 207–227 s. 214.

¹⁷³ Wittgenstein, Ludwig; **Philosophical Grammar**, Oxford, Blackwell, 1974, s. 133.

¹⁷⁴ Searle, **Speech Acts**, s. 42.

Sözcükler, cümleler içinde cümleler, kullanıldıkları bağlamlar içinde bulunduğumuz yaşam dünyası içinde olanaklı olmaktadır.

Bir göstergeyi canlı kılan şey, orada duran bir anlam, bir düşünce ya da bir nesne değildir. Göstergeye yaşamını veren şey, onun bir dil oyunu içerisindeki kullanımıdır. “Her işaret kendi kendisine ölü gibi görünür. O kullanımda canlıdır.”¹⁷⁵ Anlam, dil oyununun öğeleri içerisinde. Dil oyununun öğelerinin anlamı da, bu öğelerin kullanımından çıkar. Dilsel ve semantik betimlemelerin kökünde bulunan, dilsel biçimler veya anlamlar değil; fakat dilsel davranış olarak anlama etkinliğidir. Anlam, artık bir hakikati bilmek değildir. Ama bu etkinliğe bağlanma sorunudur. Bu etkinlik, Wittgenstein’in dil oyunu olarak adlandırdığı şeyde ifadesini bulur.

Wittgenstein, oyunlara, kuralları izleme olgusunun araştırılabileceği bağlamlar olarak başvurur. Kurallar, bir dil oyunundaki etkinlikleri yöneten tutanaklardır. Ancak bu etkinlikler her durumda kurallar tarafından sınırlandırılmazlar. Burada sorun, kuralı kavramakla, kurala göre edimde bulunma arasında tam bir örtüşme bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Kurala göre olan her edim, bir yorumdur. Her zaman için kuralı farklı biçimde yorumlama imkânı vardır.

Wittgenstein şöyle bir paradoks ileri sürer: “Edimin hiçbir yönü bir kuralla belirlenemez, zira eylemin her yönü bu kurala uygun yapılabilir.” Dolayısıyla, bir kurala uymak da “oyun oynama” gibi pratiktir. Genel olarak şöyle diyebiliriz; günlük yaşamımızda karşılaştığımız kurallar, toplumsal uzlaşmamızın bir dizgesini simgelerler. İnsan toplumda yaşayan bir varlık olarak, kurallara uymak zorundadır. Wittgenstein, kuralları bir işaret levhasına benzetmektedir. Kurallara herkes uyduğu takdirde bir anlam kazanırlar. Böylece kurallar, kamusaldır. Bir kuralı izleme veya uyma aynı zamanda bir uygulama işidir. “Bir kurala tabi olmak, bir rapor vermek, bir buyruk vermek, bir satranç oyunu oynamak, alışkanlıklardır.”¹⁷⁶

¹⁷⁵ Wittgenstein, **Felsefi Soruşturmalar**, s. 186.

¹⁷⁶ Wittgenstein, **a.g.e.**, s. 119-120.

Wittgenstein'a göre, sözcükler ancak dil oyunları içerisinde bir anlama sahiptirler. Dil oyunları da, kurallar dizgesi tarafından yönetilen etkinlik tarzları, yaşama biçimleridir. Böylece, "bir sözcüğün anlamı, onun kullanımını çevreleyen "yaşama biçiminde aranmalıdır." "Dil oyunu terimi bir yaşam biçiminin parçası olduğu olgusunu öne çıkarma anlamına gelir."¹⁷⁷ Dil oyunu kavramı bir yaşam biçimi ile birliktedir. Ona göre, "bir dil imgelemek, bir yaşam biçimi imgelemek demektir."¹⁷⁸ Bir yaşam biçimi, tavırları, ilgileri ve davranışları içerir. Dil oyunları oynamamız suretiyle dil, yaşamımıza bağlanır.

Wittgenstein'a göre, sözcüklerin kullanımını yönlendiren kesin kurallar olmaması ve bu yüzden de sözcüklerin sabitlenmiş, belirgin anlamlarından söz edilememesi dildeki bir eksiklik ya da kusur olarak görülmemelidir. Çünkü gündelik kullanımda sözcüklerin birçok farklı kullanımı dilin sosyal pratiğine uygun şekilde sorunsuz olarak işlemektedir.

Kural ile kuralın uygulanması arasında kurulabilecek uygunluk ilişkisinde, Wittgenstein'ın varsayımı, dilin pratikte herhangi bir kesinlik talebine uymadan işlediği ve bu işleyişin ideal bir dil ya da değişmez kuralları olan bir matematiksel düzen olmaksızın tatmin edici bir şekilde gerçekleştiğidir. Sözcükleri sabit ya da zorunlu kurallar olmaksızın da kullanabildiğimiz düşüncesi, kuralların az belirlenmiş ya da tamamlanmamış olabilecekleri kuşkusunu ortaya çıkarmaktadır. Buradaki sorun belirli bir kesinlik idealini karşılamanın, dilin kurallarıyla ilgili her doğru açıklamanın başarı koşulu olduğunu düşünme eğiliminde yatmaktadır.¹⁷⁹ İşte bu noktada, bir kuralın uygulanmasında, sanki uygulama önceden belirlenmişçesine bütün adımların zaten atılmış olduğu düşüncesi, felsefi bir yanılsamanın kaynağı olarak görülür.

Kuralların varlığının sosyal bir pratiğe bağlandığı vurgusu da dilsel etkinliğin kuramsal olmayan temeline işaret ediyor olarak yorumlanmalıdır. Çünkü felsefe geleneğinde dilde eylemin önceliği değil, hep düşüncenin

¹⁷⁷ Wittgenstein, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁷⁸ Wittgenstein, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁷⁹ Fogelin, J. Robert; "Wittgenstein'in Felsefe Eleştirisi", **Cogito**, Sayı 33, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 80–104. 2002, s. 97–99.

önceliği varsayılmıştır. Wittgenstein'in bu noktada ayırıcı yönü, edimin ilkselliğine yaptığı vurguyla, 'praxis' olarak dil anlayışıdır. Wittgenstein, dili insan edimleri ve etkileşimleri ağının bir parçası, doğal tarihimizin bir parçası olarak görmektedir. Yani ifadenin kullanımına ilişkin kural ile buna uygun edimler birbirinden bağımsız değildir. Bunlar düzenli bir uygulama tekniğini içeren dili kullanma etkinliği olarak pratiğin birbirine paralel iki boyutu olarak görülmelidir.¹⁸⁰

Bu bağlamda bir dilsel pratik, "akıl alanında formüle edilmiş ve yorumlanmış kuralların bir sonucu olarak varlığa gelmez. Tersine kurallar, bu tür dilsel pratikler temelinde sonradan akıl yürütme aracılığıyla türetilir ve ifade edilirler. Dilin kuralları dediğimiz şeyler Wittgenstein'in dil oyunu dediği belli kültürel pratiklerin formüle edilmiş soyutlamalarıdır."¹⁸¹ Wittgenstein'a göre, bir kuralın tikel durumlarda uygulanma tarzı, kuramın anlamını belirlemektir. "Kurula uyma pratiğinin uyma kuralı nedir? diye sorduğumuzda, Wittgenstein, bu soruyu kurallara veya kararlara ilişkin olarak değil; fakat uzlaşma ve yaşama biçimlerine ilişkin bir soru olarak görmemizi önermektedir."¹⁸²

Bu noktada, değinmemiz gereken diğer bir filozof Searle' a göre de, bir dili konuşmak söz vermek, emir vermek, soru sormak, bildirimde bulunmak gibi bir takım edimlerde bulunmak demektir. Konuşan, belli bir iletide bulunmak için bir cümle söylediği her durumda bu edimlerden birini ya da birkaçını yerine getirir. Bu edimler o edimleri gösteren dilsel araçların kullanım kurallarına göre gerçekleştirilen edimlerdir.¹⁸³

Searle'e göre, "bir dil kuramı, konuşmak kurula dayalı bir davranış olduğu için bir edim kuramının parçasıdır, Evet, kurula dayalılık söz konusu olduğu için dil kuramının ayrı bir soruşturma, isteyen biçimsel yönleri vardır. Bu biçimsel yönlerin söz edimleri içindeki rollerini incelemekten yalnızca bu biçimsel yönleri incelemek, nakit para ile kredinin ticari işlemlerdeki rolünü

¹⁸⁰ Hacker, P. M. S; **Insight and Illusion**, Themes in the Philosophy of Wittgenstein, Bristol, England, Thoemmes Press., 1997, s. 250-251.

¹⁸¹ Altug, Taylan; **Dile Gelen Felsefe**, s. 168.

¹⁸² Altug, Taylan; **a.g.e.**, s. 165.

¹⁸³ Searle, **Speech Acts**, s. 16.

incelemeden, ticari hayatta geçerli nakit ve kredi sistemlerini incelemeye benzerdi.”¹⁸⁴

Searle, ilk olarak düzenleyici ve oluşturucu diye adlandırdığı iki tür kuralı açıklar. Başlangıç olarak, düzenleyici kuralların, bu kurallardan önce ya da onlardan bağımsız olarak var olan davranış biçimlerini düzenlediğini söyler. Örneğin, birçok ahlak kuralı, kişiler arasında, kurallardan bağımsız olarak var olan ilişkileri düzenler. Buna karşılık oluşturucu kurallar davranış biçimlerini yalnız düzenlemekle kalmaz yeni davranış biçimleri de yaratır ya da tanımlar. Örneğin, futbol ya da satranç kuralları, futbol ya da satranç oyununu düzenlemekle kalmazlar, deyim yerindeyse bu oyunları oynamanın olanağını da yaratırlar. Futbol ya da satranç oynama etkinliklerinin oluşmasını sağlayan şey, bu etkinliklerin gerektirdiği kurallara uygun davranışlarda bulunmaktır. Düzenleyici kurallar, önceden var olan bir etkinliği, var olması mantıksal bakımdan kuralların var olmasına bağlı olmayan bir etkinliği düzenler. Oluşturucu kurallar ise, var olması mantıksal bakımdan, kuralların var olmasına bağlı olan bir etkinliği oluşturur.¹⁸⁵

Searle, söz konusu dilsel araçların hangi koşullar altında kullanılabileceklerini belirleyen kuralların belli özellikleri olan kurallar olduğuna dikkat çeker ve oluşturucu kurallar dediği bu kuralları, düzenleyici dediği kuralların karşısına koyar. Ona göre, kendi yarattıkları ya da yeni tanımladıkları yeni davranış biçimlerini düzenlemeleri, oluşturucu kuralların en önemli özelliğidir. Söz gelişi, bu kuralların tipik örnekleri olan futbol kuralları ile satranç kuralları, kendilerinin ürünü olan futbol oyunu ile satranç oyununu düzenler. Kısaca söylemek gerekirse, oluşturucu kurallar varoluşları bu kuralların varoluşlarına bağlı bir takım yeni etkinlikler yaratıp onları düzenlerken, düzenleyici kurallar varoluşları bu kuralların varoluşuna bağlı olmayan etkinlikleri düzenlerler. Düzenleyici kurallar, genellikle “X’i yap” ya da “Y ise X’i yap!” biçimindedirler, ya da rahatlıkla bu biçime çevrilebilirler.

¹⁸⁴ Searle, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁸⁵ Searle, **a.g.e.**, s. 33–34.

Oluşturucu kurallar ise, genellikle, “X, Y sayılır” biçiminde olurlar, ya da bu biçime çevrilebilirler.¹⁸⁶

Ona göre satranç kuralları, satranç hamlelerini yapılandırır çünkü oyundaki bireysel edimler sadece kurallar açısından anlamlıdır. Dolayısıyla ona göre, dilin kuralları bizim edimlerimizi düzenlemekle kalmazlar aynı zamanda edimlerimizin yapılandırıcısı olarak da iş görürler.

Düzenleyici kurallar, öteki kurallardan farklı olarak, emir cümleleri biçimini alır ya da emir cümleleri olarak dile getirilebilir. Örneğin, “Meyve keserken bıçağı sağ elinizle tutun”, ya da “Memurlar akşam yemeğinde kravat takmalıdır” gibi. Bazı oluşturucu kurallar ise bundan çok farklı bir biçim alır. Örneğin, “Rakip taşların hamlesi karşısında şahı kıpırdayamaz duruma düştüğünde, mat olunmuş olur”, ya da “oyun devam ederken bir oyuncu rakip takımın son alanında topa sahip olursa gol olur” gibi. Örneğin, satrançta şöyle bir yolla mat yapılması şimdi bir kural olarak, “satrançta mat”ın anlamına dayanan çözümleyici bir doğru olarak görünebilir. Böyle bildirimlerin çözümleyici olarak yorumlanabilmesi, söz konusu kuralın oluşturucu bir kural olduğunun ipucudur. Futbol kurallarının futbolu ya da satranç kurallarının satrancı tanımlaması gibi, mat ya da gol kuralları da satrançta matı ya da Amerikan futbolunda golü tanımlamalıdır.¹⁸⁷

Belli söz edimi türlerinin kurucu kurallara ihtiyacı vardır ve belli bazı söz edimlerinin de bu tür kurallara gereksinimleri yoktur. İddia etmeler ve söz vermeler kurucu kurallar gerektirir. Birilerini karı-koca ilan etme, bir savaş ilan etme, bir randevuyu erteleme vb. gibi dil dışı kurallara gereksinimi olan bütün söz edimlerinin kurucu kurallara ihtiyacı vardır.¹⁸⁸

Söz vermek ile söz gelişi, balık tutmak arasındaki fark nedir? Söz vermek de balık tutmak da bir insan etkinliğidir; ikisi de bir amaca yönelik davranıştır; ikisinde de hata yapmak olanaklıdır. Searle’e göre, aralarındaki en önemli fark şöyle dile getirilebilir. Balık tutmak söz konusu olduğunda, amaç-araç bağıını kuran şeyler, yani hedefe ulaşmayı kolaylaştıran ya da

¹⁸⁶ Searle, **a.g.e.**, s. 34–35.

¹⁸⁷ Searle, **Speech Acts**, s. 34–35.

¹⁸⁸ Searle, **Consciousness and Language**, s. 152–153.

olanaklı kılan şeylerdir. Söz gelişi balığın kimi zaman solucana gelmesi, buna karşılık boş iğneye çok ender gelmesi; balığın çelik iğneyle tutulabilmesi, yumuşak bir malzemeden yapılmış olta iğnesiyle tutulamaması gibi doğal fizik olgularıdır. Başarılı bir balıkçının dikkate aldığı teknikler, işlemler, hatta stratejiler vardır; bütün bunlar hiç kuşkusuz bir anlamda kuralları gerektirir. Fakat bir insanın şu koşullarda balık yakalaması bir uylaşım işi olmadığı gibi buna benzer bir şey de değildir. Öte yandan, söz edimleri söz konusu olduğunda, belli koşullar altında şu anlatımların ifadenenmesinin söz vermek sayılması bir uylaşım konusudur.¹⁸⁹

Bu durumlar bize, oyunlarla benzerliğin sınırlarını ve zayıf taraflarını gösteriyor; çünkü söz gelişi belli uylaşım lar kullanıma sokulmadan gol kaydedilemez. Fakat kimi edimsöz edimlerinin doğal bir dilin ya da başka bir oluşturucu kurallar dizgesinin dışında kalınarak yerine getirilebilmesi, edimsöz edimlerinin genellikle belli kuralların sonucu olarak dil içinde yerine getirildiği, dil yerine getirilmelerine izin vermedikçe de yerine getirilemedikleri olgusunu gözlerden kaçırmamalıdır. Bir insan kimi özel koşullarda herhangi bir uylaşımı işe karıştırmadan birinden odadan çıkmasını rica edebilir; fakat bir dil olmadan birinden, söz gelişi, Amerika'da üniversite öğrencilerinde öpüşme hastalığının tanısı ve tedavisi konulu bir araştırma tasarısını üstlenmesini rica edemez.¹⁹⁰

Searle'e göre, dil aynı zamanda toplumsal kurumları da inşa eder. Dil formları olmaksızın para, evlilik, yönetimler, mülkiyet gibi kurumsal yapılara sahip olmak mümkün değildir. Bu nedenle dil, diğer bütün kurumların kendisine gereksinim duyduğu, ancak kendisinin herhangi bir başka kuruma gereksinim duymadığı temel kurumdur. Dolayısıyla para ve evlilik olmadan da bir dile sahip olabiliriz fakat tersi söz konusu olamaz.¹⁹¹

Searle ikinci olarak, birbirlerinin kulaklarına bağırarak birbirlerine acı vermekten hoşlanan sadist bir toplumu örnek verir. Bu toplumun üyelerinin,

¹⁸⁹ Searle, **a.g.e.**, s. 35–37.

¹⁹⁰ Searle, **a.g.e.**, s. 38–39.

¹⁹¹ Skirbekk, Gunnar; Gilje, Nils; **Felsefe Tarihi**, Çev. Emrullah Ateş, Şule Mutlu, İstanbul, 2004, s. 556.

işi kolaylaştırmak amacıyla, bu sonuca ulaşmak için hep “Böö!” diye bağırma konusunda bir uylaşıma vardıklarını kabul edin. Bu örnekte de bir uylaşımı içeren bir uygulamayla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Fakat satranç örneğinden farklı olarak, burada uylaşım altta yatan oluşturucu kuralların bir gerçekleşimi değildir. Searle’e göre, bir dili konuşup edimsöz edimlerinde bulunmak satranç örneğine benzer, buna karşılık Böö! Örneğinden önemli ölçüde farklıdır. Farklı insan dilleri, birbirlerine çevrilebilir oldukları oranda, altta yatan aynı kuralların farklı uylaşımsal gerçekleştirmeleridir. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, altta yatan kurallar aynı olduğu için, bir ülkede oynanan bir satranç oyununu öteki ülkede oynanan oyuna çevirebiliriz.¹⁹²

Belirtmemiz gerekir ki, Searle’ün özellikle ilgilendiği şey, şu ya da bu dili konuşurken yardımına başvurulmuş tek tek uylaşımlar değildir. Edimsöz edimlerinin hepsinin herhangi bir oluşturucu kurallar dizgesinin dışında kalınarak da yerine getirilebildiği ortaya çıksa bile, bundan, onları bir dil içinde yerine getirmenin kurala dayalı bir davranış girişiminde bulunmak olmadığı sonucu çıkmaz.¹⁹³

1.5. SÖZ EDİMLERİ VE NİYETLİLİK İLİŞKİSİ

Kent Bach’a göre, niyetlilik bilişselliğin bir özelliğidir. Niyetlilik, ruhsal bir durumun bir tür nesneye doğru yönlendirilmesidir. Niyetlilik, fiillerde dilsel olarak “bil,” “inan,” “çekin,” “ibadet et,” “umut et” vb. gibi kullanılmaktadır.¹⁹⁴ Strawson’a göre, çoğu edimsel edimin bir eğilime uyacak bir niyet ile yerine getirilmedikleri söylenebilir. Ancak bunların bir işitme, yönelimli iletişimsel niyet ile yerine getirilmeleri söz konusudur. O zaman iletişimsel bir niyet tam

¹⁹² Searle, **a.g.e.**, s. 39–40.

¹⁹³ Searle, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁹⁴ Bach., Kent; **Speech acts and Pragmatics**, M. Devit & R. Hanley (eds.)’in *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language*, London, Blackwell Publishers, 2003, s. 1.

olarak nedir ve neden edimsel edimler genellikle iletişimseldirler? Sorusu akla gelmektedir.¹⁹⁵ Kent Bach, bu noktayı aşağıdaki şekilde açıklar:¹⁹⁶

“İnsanlar, genel olarak iletişim kurmayı dilsel ya da kendini ifade etmenin edimleri olarak düşünürler. Eğer, “üzgünüm doğum gününü unuttum” dersem, kişinin doğum gününü unutma için bu durumda bir özür olarak niyet etmiş olurum. Bir özür sadece pişmanlık ifade etmenin edimidir. Böylece bilerek ve kabul ederek, dinleyicinin en azından canını sıkmış ya da zarar vermiş olmaktadır. Bu durum iletişimseldir çünkü pişmanlık belirli bir tutum ifade eder. Bu aşamada biri kendini anlaşılır kıldığı durumda başarılı olur. Edimsel olarak “özür dilerim” gibi özel bir aygıt kullanma anlamayı kolaylaştırabilir fakat genel olarak bu gereksizdir. Eğer konuşucu kelimelerini, dinleyicinin ifadesinin durumları altında iletişimsel niyetini tanırsa iletişimsel başarı sağlanır. Böylece, eğer birinin üzerine biraz bira dökerseniz ve doğru yerde “Oops” derseniz, ifadeniz bir özür olarak alınacaktır.”

Bu konuda Grice ise, iletişimsel niyetlerin dönüşümsel olduğunu savunur. İletişim kurmada bir konuşucu ifadesini bu niyetin tanınmasının aracı ile bir kitle içinde biraz etki üretmek için oluşturur. Genel olarak bir edimin başarısı, herhangi birinin yerine getirilen niyeti tanınması ile söz konusudur. Örneğin, başınızın üstünde durmada başarısız olacaksınız çünkü biri böyle yapmak için niyetinizi tanır. Fakat iletişimin bir edimi bu açıdan özeldir. Eğer onun yerine getirdiği niyet kitle tarafından tanınırsa, o tanınmak için niyet edilen temel üzerinde kısmen başarılıdır. Niyet, onun içindekinin parçası olarak, kitlenin onu tanımak için onların niyet edildikleri aslı hesaba katarak, niyeti tanınmasında içerir. Bir iletişimsel niyet böylece kendinden-göndergesel ya da dönüşümseldir. Her kim onun yönlendirildiği niyeti tanırsa iletişimin bir edimi başarılıdır. Kısaca, onun yerine getirilmesi, onun tanınmasında içine dâhil eder.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Bach, **a.g.e.**, s. 152.

¹⁹⁶ Bach, **a.g.e.**, s. 152–153.

¹⁹⁷ Bach, **a.g.e.**, s. 153.

Kent Bach, dönüşümsel niyetler fikrini ve onların yerine getirilmesinin kapsadıklarını değerlendirmek için, dilsel iletişimi kapsayan aşağıdaki oyunları örnek verir. “Sessiz sinema oyununda, bir oyuncu mimikleri ile diğerinin onun aklında olanı tahmin etmesine yardım etmek için bedensel hareketleri kullanır. İlk oyuncunun onun aklından olan şeyi tahmin etmek için ona olanak vermesi ikinci oyuncunun mimiklerini vb. niyet ettiğini dikkate alması ve niyet ettiği şeyin parçası için iletişimin içine dâhil edilen şeyin dönüşümsel niyet olması söz konusudur.”¹⁹⁸

Grice, gerçek nedeni bulunan dönüşümsel karaktere sahip olmanın önemli olduğunu düşünür. Herhangi bir şeyden daha ziyade iletişimin bir edimi olarak, kesin bir tutumun ifade edildiğini, böyle niyet edileni tanımak için birinin kitlesini almak basitçe bir girişimdir.¹⁹⁹

Bir kişinin gerçekten bir dinleyeni bilgilendirmeyi ya da onun nasıl hissettiğini bir kitleye göstermeyi niyet etmeden, bir duygu ifade edebildiği ya da bir beyan yapabildiği gerçeği bu tür niyetlerin duygular ifade etmede ya da beyanlar yapmada sıklıkla kapsanmadıkları anlamına gelmez. Bir kişi bir beyan yaptığında ya da bir duygu ifade ettiğinde, eğer bir duyan var ise onun nasıl hissettiğini birine göstermeye ya da duyanı bilgilendirmeye niyet eder.²⁰⁰ Eğer bir iletişimsel niyet ile bu konuşma edimlerini yerine getirmenin genel bir uygulaması var ise iletişim kurmak için bir niyet olmadan duyguları ifade etmek ya da beyanlar yapmak mümkündür.

Şimdi aşağıdaki durumları değerlendirelim. “(1) Çalışmamın yalnızlığı içinde ateşin yanında kendimi rahatça yerleştiririm fakat pipomu unuttuğumu fark ettiğimde, Oh lanet! pipomu kolejde bıraktım’ diyerek rahatsızlığımı ifade ederim. (2) Kendimi kötü durumuna uzlaştırarak, mistik bir roman alır ve okuma içinde kaybolurum. Bu türden durumlarda birini gerçekten bilgilendirmek ya da nasıl hissettiğimi birine göstermek için niyet etmem gerektiği varsayılmayacak. Yalnız olduğumu fark ederek, herhangi birine,

¹⁹⁸ Bach, **a.g.e.**, s. 153–154.

¹⁹⁹ Bach, **a.g.e.**, s. 154–155.

²⁰⁰ Green, O. H., “Intentions and Speech Acts”, **Analysis**, Vol. 29, No. 3, Jan., 1969, s. 111.

herhangi bir iletişimi kurmak için herhangi bir niyet olmadan duygumu ifade ederim ya da bir beyan yaparım.”²⁰¹

şimdi de Searle’ün bu konudaki düşüncelerine değinelim. Searle, dünyanın nasıl bir yer olduğuna ilişkin inancın, niyetin ve gerçekte ne yapmak olduğunu ifade etmenin söz edimleriyle sağlandığını düşünmektedir.

Searle’ün “niyetlilik” kavramı bu bağlamda çok önemlidir. Searle bu kavramı şöyle betimler²⁰²:

“Benim öznel durumlarım beni dünyanın geri kalanıyla ilişkilendirir ve bu ilişkinin genel adı niyetliliktir. Bu öznel durumlar inanç ve arzuları, niyet ve algıları, aynı zamanda aşkları ve nefretleri, korkular ve umutları içerir. Tekrar etmek gerekirse; niyetlilik, zihnin nesneler ve dünyadaki şey durumlarına yönelmesini ve onlara dair olmasını sağlayan çeşitli biçimlerin hepsinin genel terimidir.” Searle’e göre, söz edimleri niyetin ya da bir inancın ifadesinden çok daha fazla bir şeydir.

Searle, “What is Language?” adlı makalesinde şöyle der: “Birilerine bir şey anlatıyorum. Ama sadece bir inancımın ya da niyetimin olduğunu anlatmıyorum; bu niyet ve inançlarla temsil edilen bir dünya hakkında bir şeyler anlatıyorum.”²⁰³ Başka bir deyişle Searle dünyanın nasıl bir yer olduğuna ilişkin inancının ve niyetinin gerçekte ne yapmak olduğunu ifade etmenin söz edimleriyle sağlandığını düşünmektedir. Searle’e göre, bir bildirimde bulunduğumuzda sadece bir inancı ifade etmeyiz, aynı zamanda onun doğruluğuna inanırız, ya da bir söz verdiğinizde sadece bir niyet bildirmeyiz, o sözü yerine getirmeye çalışırız.

Bir söz edimini özömlerken temsil etme niyeti ile iletme niyetini birbirinden ayırmamız gerekir. Peki, bu durumda anlam kuramında bunlardan hangisi daha önce gelir? Searle’e göre, temsil etme niyeti daha önceliklidir. şöyle ki kişi iletme niyetinde olduğu edimsöz gücüne ve önerme içeriğine sahip bile olamaz ve bu edimsöz gücü ile önerme içeriği de temsil etme

²⁰¹ Green, **a.g.m.**, s. 110–111.

²⁰² Searle, John Roger; **Minds, Language and Society**, Newyork, in the United States of America, Philosophy in The Real World-Perseus Books Group, 1998, s. 85.

²⁰³ Searle, John Roger; **Zihin Dil ve Toplum**, Gerçek Dünyada Felsefe, eviren: Alaattin Tural, İstanbul, Litera Yayıncılık., 2006, s. 27.

niyetini oluşturan şeylerdir. Bunun içindir ki anlam sözcüğünü günlük konuşma dilinde kullanacağımız sırada, bir şeyi iletme niyetinde olması da o şeyi anlatmak istemeğe yönelik bir temsil etme niyeti olan bir kişiden söz etmeye hazırlanıyoruz demektir. Bunun bir slogan halinde söylenmesi istenirse, temsil olmadan iletişim olmaz denilebilir.²⁰⁴

Grice, anlamı, konuşan kişinin dinleyen kişi üzerindeki etki kurma niyeti bakımında tanımlama çabasındadır. Kısaca, Grice anlamı iletme çabaları bakımından tanımlar. Searle'e göre, bu bir hatadır. Belli edimsöz biçimlerinde belli ilişki durumlarını temsil etme niyeti arasında bir ayırım yapmak durumundayız. Birinci niyet, yani temsil etme niyeti söz ediminin gücünü ve içeriğini belirler. İkinci niyet, yani iletme niyeti ise konuşan kişinin söz ediminde ki gücü ve içeriği dinleyen kişinin bilmesini sağlama niyetidir. Söz gelimi size yağmur yağıyor diye bir iddiada bulunduğumda benim yağmurun yağıyor olduğu gerçeğini iddialı bir biçimde temsil etme niyetim ile bu temsili size iletme niyetim arasında bir ayırım vardır. Aynı şey söz vermeler içinde geçerlidir.²⁰⁵

Bir edim bu niyetlerin her ikisini de başarır normal bir söz edimi olur. Size bir kitabı ödünç vereceğime dair söz vermem durumunda kendimi bu kitabı size ödünç vermeye yükümlü kılma niyetim ile bu yükümlülüğü size bildirme niyetim arasındaki ayırım buna örnektir. Bir edim her ikisini de içerirse başarılı aksi takdirde eksik bir söz edimi olur. Bu ayırımı yapmanın nedeni ise konuşanın kimi zaman bir temsil etme niyetinin içeriğini dinleyene iletmeksizin bu temsil etme niyetine sahip olabilmesidir.²⁰⁶

Searle, edimsöz edimlerinin açıklanmasında dilin gerçeklikle ilişki kurmasını sağlayan anlam üzerinde durur. Bir cümlemin anlamının dil uyulaşımına dayandığını ve konuşanın kastettiği anlamın dilbilimsel anlamın ilk şekli olduğu görüşündedir. Anlamı ise türetilmiş niyetliliğin bir biçimi olarak değerlendirir. Konuşan kişi düşüncelerinden türetilmiş niyetliliğini sözcüklere, cümlelere, işaretlere, sembollere, vb. aktarır. Bunu yaparken ifade ettiği

²⁰⁴ Searle, John Roger; *Consciousness and Language*, 2002, s. 144–146.

²⁰⁵ Searle, *a.g.e.*, s. 143.

²⁰⁶ Searle, John Roger; *Bilinç ve Dil*, s. 221.

niyetliliğe dair yerine getirilme şartlarını da göz önünde bulundurmak zorundadır.²⁰⁷

Searle'e göre, üç tür söz ediminde yani iddia ediciler, yönelticiler ve yükleyicilerde iletme niyeti tam olarak dinleyen kişinin konuşan kişinin ifadesini ve konuşan kişinin bu ifadesinde bulunurken sahip olduğu niyetin karşılama koşullarını fark etmesini sağlamaktır. Buna göre, anlamak, anlatma niyetlerinin fark edilmesine bağlıdır. Bu yüzden bir anlama niyetinin aynı zamanda bir iletme niyeti olması için bu niyetle bir de anlatma niyetini fark ettirme niyeti olmalıdır.

Başarılı bir iletme, konuşan kişinin anlatma niyetlerinin fark edilmesine bağlıdır. Yönelticilere ve yükleyicilere baktığımızda; iddia edicilerin aksine yönelticiler ve yükleyicilerin, söz edimlerini karşılayan koşulları üzerine kendine referanslılık özelliği vardır. Bu özellik kendisine bir emir verilen kişinin bu emrin gerektirdiği şekilde hareket etmemesi halinde söz konusu emrin yerine getirilemeyeceği, dolayısı ile de karşılanmayacağı olgusunda görülür.²⁰⁸ Daha açık ifade etmek gerekirse, söz konusu emrin karşılama koşulları sadece emredilen şeyin yapılması gerekliliği değil, daha ziyade bu şeyin o şekilde emredildiği için yapılması gerekliliğidir.

Söz edimleri de diğer bütün edimler gibi niyetli olarak belirli sonuçlar üretmeyi ve bu niyetin bu sonuçların üretiminde nedensel rol oynamasını gerektirir. Belirli bedensel hareketlere veya başka fiziksel etkilere neden olmanın yanı sıra söz edimlerine özgü olan özellik ise, bedensel hareketin yani bir ifade ediminin, kendisine neden olan niyetle doğrudan nedensellik ilişkisi olmayan ilave karşılama koşullarına sahip olması niyetidir.

Söz edimlerinde özel olan, diğer davranış biçimlerinden ayıran şey söz edimlerinin anlamlarının olmasıdır. Eğer burnumu kaşırsam veya saçımı tararsam veya etrafı gezersem, bu edimlerimin semantik bakımdan normal olarak bir anlamları olmaz. Bu edimlerimin anlamlı olması için benim onları belirli birer işaret verme niyeti ile yapmam gerekir. Bir dili konuşarak veya

²⁰⁷ Searle, John Roger; **Minds, Language and Society**, 1998, s. 140–141.

²⁰⁸ Searle, John Roger; **Consciousness and Language**, in The United States of America, Cambridge University Press, 2002, s. 147–148.

yazarak kullanmak için ne gerekirse gereksin bunun için, ağızdan bir takım sesler çıkartmak veya kâğıt üzerine işaretler yapmak gibi belli fiziksel olayların üretilmesi sorunludur. Bu açıdan bakıldığında bir dil kullanmak diğer insan davranışları gibidir. Kendine özgü yönü ise bu seslerin ve işaretlerin semantik nitelikleri olmasıdır.²⁰⁹

Niyetler ancak, temsil ettikleri edimler onları temsil eden niyetlerden kaynaklanıyorsa doyurulabilir. Bu açıdan niyetler isteklerden farklıdır; bir istek kendi karşılanma koşullarına neden olmasa bile doyurulabilir, oysa ki bir niyet sadece geri kalan kendi karşılanma koşullarına neden olduysa doyurulabilir. Niyetler, isteklerin aksine kendi niyetli yapısında inşa edilen niyetli nedenselliğe sahiptir; onlar, ancak temsil ettikleri edimin kendisine neden oluyorsa doyurulabilirler anlamında nedensel olarak kendine referanslıdır. Searle'e göre, istekler ve niyetler gibi seçme durumları, dünyadan-zihne uygunluk yönüne ve zihinden- dünyaya nedensellik yönüne sahiptir. Algılama, hafıza ve inanç gibi biliş durumları ise uygunluk ve niyetli nedensel yönlerin tam tersine bir işlev görür. Böylece, bunlar zihinden- dünyaya uygunluk yönüne sahiptir; ayrıca niyetli nedenselliğin niyetli durumun üretilmesinde işlev gördüğü yerde, bu biliş durumları dünyadan-zihne nedensellik yönüne sahiptirler.²¹⁰

Searle'a göre, inanmak, korkmak, umut etmek birer zihin edimi değildir. Bira içmek, yazmak birer edimdir, akıldan bir aritmetik işlemi yapmak, zihinde tasarlamak birer zihin edimidir. Ama inanmak, korkmak, umut etmek ya da arzulamak birer edim olmadığı gibi birer zihin edimi de değildir. Edimler kişilerin yaptığı şeylerdir. Peki, niyetli durumlar ile bunların yöneltildikleri şeyler arasında nasıl bir ilişki vardır? Searle'e göre, bu ilişkide gözden kaçırılmaması gereken önemli nokta şu şekilde açıklanabilir. "Niyetlilik, niyetli durumlar ile onların yöneltildikleri şeyler arasındaki belli bir bağıntıdır; ama bu bağıntı bir şeyin tepesinde oturmak, bir şeye yumruğuyla vurmak gibi sıradan bir bağıntı değildir. Çünkü niyetli durumun yöneldiği

²⁰⁹ Searle, **a.g.e.**, s. 148–149.

²¹⁰ Searle, **a.g.e.**, s. 84–85.

nesne ya da durum ortada olmasa bile, o niyetli durum içerisinde olunabilir. Sözcüğü yağmur yağmasa bile yağmurun yağmasını umut edebilirim. Fransız kralı diye biri olmasa bile, Fransız kralının kel olduğuna inanabilirim.”²¹¹

Searle’e göre, niyetli durumlar ile edimsöz edimleri arasında dört noktada bağlantı kurulabilir.

(1) Söz edimleri kuramından bildiğimiz edimsöz gücü, önerme içeriği ayrımı niyetli durumlara uygulanabilir. Nasıl, size odadan çıkmanızı emrediyor, odadan çıkacağımız ön deyişinde bulunuyor, ya da odadan çıkmanızı öneriyorsam tıpkı bunlar gibi, odadan çıkacağınıza inanırım, odadan çıkacağınızdan korkarım, odadan çıkmanızı isteyebilirim ya da odadan çıkacağınızı umut edebilirim. Bu örnekte yer alan edimsöz edimlerinde; önerme içeriğini, edimsöz gücünden ayırmak mümkündür.²¹²

Searle’e göre, bir inancın, bir korkunun ya da arzusun niyetli bir zihin durumu olabilmesi için, onun, bir cümle söylenerek dile getirilmiş olması gerekli değildir. Bir cümle ile dile getirilmiş olmasalar bile niyetli zihin durumu olma niteliklerini korurlar. Searle’e göre, “dile getirilmiş niyetli durumlar ile dile getirilmemiş olanları birbirinden ayırmak ve dile getirilmiş olanların içeriğine önerme içeriği demek gerekir. Bundan başka, inanç gibi, içeriği her zaman bir önerme ile dile getirilmesi gereken niyetli durumlar ile sevgi ve nefret gibi içeriği bir önerme ile dile getirilmesi gerekmeyen niyetli durumları da birbirinden ayırıp, ilk türe girenlerin içeriklerine de önerme içeriği denilmelidir.” Burada unutulmaması gereken nokta; bir zihin durumu niyetli bir durum ise, tanım gereği, onun bir içeriğinin de olması gerektiğidir.²¹³

(2) Farklı uydurma doğrultuları, edimsöz edimleri gibi, niyetli durumlar içinde söz konusudur. Daha önce belirtildiği gibi, kesinleyici edimlerin uydurma doğrultusu sözden dünyaya, yükleyici edimlerle, yöneltici edimlerinki ise dünyadan sözedir. Dolayısıyla, bildirimlerin yanlış olması durumunda yanlışlık dünyada değil, sözde aranmalıdır. Bir emir yerine

²¹¹ Searle, John Roger; **Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind**, 1983, s. 3-4.

²¹² Searle, **a.g.e.**, s. 5-6.

²¹³ Searle, **a.g.e.**, s. 6-7.

getirilmez, bir söz tutulmaz ise, hata ne verilen emirdedir, nede verilen sözdedir. Böyle bir durumda, hata, emri yerine getirmeyen, ya da verdiği sözleri tutmayan kişilerin içerisinde bulunduğu dünyada aranmalıdır.²¹⁴

Searle'e göre, edimsöz edimleriyle ilgili olarak karşımıza çıkan bu durumların benzerleri niyetli durumlarda da karşımıza çıkar. İnancımın yanlış olduğu ortaya çıkarsa hatayı dünyada değil, inancımda aramam gerekir. Böyle bir durumda değiştirmem gereken dünya değil, inancımdır. Buna karşılık niyetimi ya da arzumu gerçekleştirmekte başarısız olursam, durumu niyetimi ya da arzumu değiştirerek düzeltemem. Böyle durumlarda hata, niyeti ya da arzuyu gerçekleştirecek kişi olan benim içerisinde bulunduğum dünyadadır. İnançlar, bildirimler gibi doğru ya da yanlış olabilir. Bunların uydurma doğrultusu zihinden dünyadadır, dolayısıyla, deyim yerindeyse zihnin dünyaya uydurulması beklenir. Buna karşılık, niyetlerle, arzular doğru ya da yanlış değil, yerine getirilmesi gereken ya da gerçekleştirilmesi gereken şeylerdir. Uydurma doğrultuları dünyadan zihnedir.²¹⁵

(3) Niyetli durumlar ile edimsöz edimleri arasında üçüncü bağlantı noktasını, edimsöz edimlerinin içtenlik koşulu oluşturur. Belli bir önerme içeriği olan bir edimsöz ediminde bulunduğumuz her durumda, aynı önerme içerikli niyetli bir durumu dışa vururuz. Söz gelişi, P olduğu bildiriminde bulunduğumda P olduğu inancımı dışa vururum. P yapacağıma söz verdiğimde, P yapma niyetimi dışa vururum, P yapmanızı emrettiğimde, P yapmanız için duyduğum arzu ya da isteği dışavurumum, P olduğu için sizi kullandığımda, P olmasından duyduğum memnuniyeti dışa vururum. Edimsöz edimleri ile onların içtenlik koşulları arasındaki bütün bu ilişkiler içkin ilişkilerdir. Yani bütün bu niyetli durumlar, edimsöz ediminin yerine getirilmesine yalnızca eşlik eden bir şey değildir. Bir edimsöz edimini yerine getirmek demek, zorunlu olarak ona karşılık gelen niyetli durumu dışa vurmaktır.²¹⁶

²¹⁴ Searle, **a.g.e.**, s. 7.

²¹⁵ Searle, **a.g.e.**, s. 8-9.

²¹⁶ Searle, **a.g.e.**, s. 9.

Edimsöz edimleri ile kendilerine karşılık gelen niyetli durumlar arasındaki ilişki çok yakındır. Genellikle, edimsöz ediminin uydurma doğrultusu ile onun içtenlik koşulunun uydurma doğrultusu aynıdır. Edimsöz ediminin bir uydurma doğrultusunun olmadığı durumlarda ise dile getirilen önermenin doğru olduğu varsayılır, böyle edimsöz edimlerine karşılık gelen niyetli durum bir inancı içerir.²¹⁷

(4) Uydurma doğrultusunun olması koşuluyla, başarı koşulları kavrama, hem edimsöz edimlerine hem de niyetli durumlara uygulanabilecek bir kavramdır. Örneğin, bir bildirimin doğru ya da yanlış olduğunu, bir emri yerine getirip getiremediğini, verilen bir sözün tutulduğunu ya da tutulmadığını söyleriz. Bunu, edimin önerme içeriği ile dünyayı, edimsöz ereğinin belirlediği uydurma doğrultuları yönünde karşılaştırarak yaparız. Buna göre, bir bildirimin, ancak ve ancak doğru ise, bir emir ancak ve ancak yerine getirilirse, bir söz ancak ve ancak tutulursa başarılı olduğunu söyleriz. Bütün bunları niyetli durumlar içinde söylemek olanaklıdır. Örneğin, inançlarım, ancak ve ancak olduğuna inandığım şeyler gerçekten olduğuna inandığım gibiyse, arzularım, ancak ve ancak yerine getirilmişlerse, niyetlerim, ancak ve ancak gerçekleşmişlerse başarılı olur.²¹⁸

Searle, edimsöz edimleri ile niyetli durumlar arasında olduğunu gösterdiği bu dört bağlantıdan, niyetli durumlarla ilgili olarak şu iki sonucu çıkarır: “(1) Her niyetli durum, belli bir ruhsal durum ile onun içeriği olarak bir resim içeriğinden oluşur. (2) Niyetli durumlar, edimsöz edimlerinin nesnelerle, olguları resmetmeleriyle aynı anlamda nesnelerle, olguları resmederler. Nasıl yağmur yağdığı bildirimi, yağmur yağdığı olgusunu resmediyorsa, yağmur yağdığı konusundaki inancım da o yağmur yağdığı olgusunu resmeder. Nasıl Mehmet’e odadan çıkması için verdiğim emir, Mehmet’le ilgili ve onunla ilişkisinde bir edimi resmediyorsa, Mehmet’in odadan çıkması için duyduğum arzu da, Mehmet’le ilgilidir ve onunla ilişkisinde bir edimi resmetmektedir. Searle, burada resmetme kavramını bu söylenenlerden de anlaşılacağı

²¹⁷ Searle, **a.g.e.**, s. 9-10.

²¹⁸ Searle, **a.g.e.**, s. 10.

üzere, genellikle yapılandan farklı olarak, yalnızca göndermeyle sınırlı tutmaz.”²¹⁹

Zihin durumları ve edimsöz edimleri ile arasındaki bütün koşutluklara rağmen, bu ikisi arasında önemli farklar vardır. Her şeyden önce zihin durumları birer durum, edimsöz edimleri ise birer edim, bir niyetle gerçekleştirilen edimlerdir. Aynı zamanda, inançlar, korkular, umutlar, arzular bütün bu zihin durumları özlerinde niyetlidir.²²⁰

Buna karşılık, bir yönüyle ağzımızdan çıkan birtakım seslerden ya da kâğıda çizdiğimiz birtakım işaretlerden başka bir şey olmayan edimsöz edimleri, özlerinde niyetli değildir. Peki, özlerinde niyetli olmayan bu seslere, bu işaretlere nasıl bir niyetlilik yüklenebiliyor? Bu yönelmişliğin kaynağı nedir? Searle, edimsöz edimlerinin yerine getirilişinde çifte bir niyetlilik düzeyi olduğunu ileri sürer. Bu da edimin dile getirilişi sırasında dışa vurulan niyetli durum ile edimin yerine getirilme niyetidir. Örneğin, yağmur yağdığı şeklinde bir bildirimde bulunduğumda, hem yağmur yağdığı inancımı dışa vurum, hem de yağmur yağdığını bildirmek gibi bir niyeti olan bir edimde bulunurum.²²¹

Söz konusu seslere, işaretlere niyetliliğini veren, işte, bu ikinci niyetlilik düzeyidir, yani edimin yerine getirilme niyetidir. Peki, bu nasıl oluyor? Searle’e göre, özünde niyetli olmayan şeylere, o şeylerle dışa vurulan ruhsal durumun gerçekleşme koşullarını belli bir niyetle yükleyerek, bir niyetlilik yükleriz.²²²

Başka bir deyişle, yerine getirmekte olduğumuz edimsöz ediminin temel koşulunun belirlediği temel gerçekleşme koşulları olan bir takım sesleri ya da işaretleri, belli bir niyetle ifade ederek, o sesleri niyetli bir hale getirir, böylece de o edimsöz edimine karşılık gelen ruhsal durumu dışa vururuz. Bir inancı dışa vurmadan bir bildirimde bulunmak, bir niyeti dışa vurmadan, bir söz verme ediminde bulunmak, ya da bir arzuyu dışa vurmadan bir emir vermek olanaklı değildir; çünkü edimsöz ediminin başarı koşulları ile o

²¹⁹ Searle, **a.g.e.**, s. 11-13.

²²⁰ Searle, **a.g.e.**, s. 26.

²²¹ Searle, **a.g.e.**, s. 26-27.

²²² Searle, **a.g.e.**, s. 27.

edimsöz ediminin temel koşulunun belirlediği ruhsal durumun gerçekleşme koşulları bir ve aynıdır.²²³

Searle'e göre, anlam ve bir cümle dile getirerek anlatılmak istenen şey arasında sıkı bir ilişki vardır. Çünkü yalnızca birtakım sesler çıkarmak ya da imler oluşturmak tek başına bir anlama sahip değildir. Onların bir anlam taşıdıklarının söylenebilmesi için, onların bir edimsöz ediminin parçası olarak üretilmiş ve kendileriyle bir şeyler anlatılmak istenerek söylenmiş ya da oluşturulmuş olması gerekmektedir.²²⁴

Dolayısıyla, Searle'ün kuramında, cümleyi düz olarak ifade etmek koşuluyla, bir edimsöz eyleminde bulunan kişi, karşısındaki kişinin, kendisinde belirli bir etki yaratma niyetini kavranmasını sağlayarak, bu etkiyi yaratma niyetindedir. Buna ek olarak, bu kavramayı da, ifade ettiği anlatımları yöneten kuralların, o anlatımları, söz konusu etkinin meydana getirilmesiyle ilişkilendirerek oluşturma niyetindedir. Dolayısıyla Searle'e göre, niyetler ve söylenen cümleyi yöneten kurallar bir arada düşünülmelidir.²²⁵

Searle, bu durumu betimlemek için şöyle bir örnek kullanır: "Sözgelimi bir kişinin Calabria'ya doğru arabayla giderken arabasının krank milinin kırıldığını, sürücünün bir tamirci bulduğunu ancak tamircinin İngilizce sürücünün de İtalyanca bilmediğini varsayalım. Bu durumda, sürücü, krank milinin kırıldığını tamirciye nasıl anlatabilir. Krank milinin motorun içinde olmasından dolayı, tamirciye göstermesinin de bir yolu yoktur. Ancak eğer konuşan kişi, krank milinin neye benzediğini biliyorsa ve bir de kalemi ve kâğıdı varsa, krank milinin kırıldığını iletmek için, içindeki kırık krank miliyle, motorun resmini çizebilir. Belki de tamircinin dikkatini doğrudan motora çekebilir. Böylece de tamirci krank milinde ya da motorda bir sorun olduğunu düşünebilir. Başarılı bir çizimle ya da şansının yardımıyla tamirciye krank milinin kırıldığını iletmede de başarılı olabilir."²²⁶

²²³ Searle, **a.g.e.**, s. 27-28.

²²⁴ Searle, John Roger; **What is A Speech Act?**, Ed. J. R. Searle, The Philosophy of Language, Londra, Oxford University Press, 1974, s. 44-45.

²²⁵ Searle, **Söz Edimleri**, s. 118.

²²⁶ Searle, **a.g.e.**, s. 213.

Searle bu iletişim sürecini iki aşamada inceler²²⁷:

- 1) Konuşan kişi (K), resim çizerek, kırık krank miline ilişkin bir olay durumunu resmeder. Bir kere çizildi mi, bu resmin, bu olay durumunun temsili olduğu söylenebilir.
- 2) Eğer çabası başarılı olursa, K, dinleyen kişiye (D), krank milinin kırıldığını iletmede başarılı olabilir. Eğer K başardı olursa, bu resmin de, krank milinin kırıldığı olgusunu D'ye ilettiği söylenebilir.

Searle burada resmedilen şeyin, iletilen şeyden oldukça farklı olduğunu belirtir. Resmedilen şey olay durumudur; ancak iletilen şey olay durumu değildir; olay durumunun temsilidir. Searle, bu durumu söz edimleri kuramınca dile getirir. Bu durumda resmetme bir edimsöz kipindeki önerme içeriğinden oluşur. Bu önerme içeriği de bu olay durumunu resmeder; ancak bu kipteki önerme içeriğidir; iletilen olay durumu değildir.²²⁸

²²⁷ Searle, **a.g.e.**, s. 213.

²²⁸ Searle, **a.g.e.**, s. 213.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ DİL FELSEFESİNDE EYLEM KURAMI VE NİYETLİLİK İLİŞKİSİ

2.1. ÇAĞDAŞ DİL FELSEFESİNDE EYLEM KURAMI

İlk bölümde de belirttiğimiz gibi söz edimi kavramında edim eyleme, söz ise dile gönderme yapmaktadır. Söz edimini, gerçekleştirilmesi için dile gereksinim duyulan eylemleri gerçekleştirmeye yarayan, bir şey söylemenin belli koşullar sağlandığında bir şey yapmayı içermesi olarak ifade etmiştik. Bu bağlamda edim ile ilişkilendirebileceğimiz eylem kuramına değinmemiz gerekmektedir.

Eylem felsefesi, yöntem ve yöntemlerin amaçlarını içeren kuramları, onların doğruluğunu ispat etmek için kullanılan argümanları içermektedir. Bunları içeren eylem felsefesi en az üç alana ayrılabilir.²²⁹ Bunlar şu şekildedir.

1. Kavramsal analiz: “Felsefi eylem kuramı; eylem, niyet, niyetssel, gönüllü, önceden planlanmış, kasti, bilinçsiz eylem, mutlak davranış, niyetssel eylem, niyetssel olmayan eylem ve bunun gibi temel kavramları içerir. Felsefi eylem kuramı bu kavramlardan hareketle açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu kavramlar, içgüdüsel anlayışlarımızın yeniden inşası ya da sıradan dil analizi ve eylem kuramı için doğru metotlar olarak önerilmektedir.”²³⁰

2. Eylem ve karar açıklaması: “Eylem kuramı; hangi eylemler deneysel olacaktırlar, onlar eylemleri nasıl üretirler, nasıl karar veririz, açıklayıcı pratik bilgiler nelerdir, nasıl çalışırlar, nasıl oluşum içine girerler, onların içeriği nedir gibi birçok şeyi açıklamaya çalışır. (i) Açıklayıcı eylem felsefesi deneysel gözlemleri üstlenmez fakat bilimsel psikoloji ile sağlanan materyali kullanır. (ii) Bu materyali sistematikleştirir ve onun temeli üzerinde açıklama kuramları

²²⁹ Christoph, Lumer And Sandro, Nannini; **Intentionality, Deliberation and Autonomy**, University of Siena, Ashgate Publishing Company, 2007, Italy, s. 2.

²³⁰ Christoph, Lumer and Sandro, Nannini; **a.g.e.**, s. 2.

geliştirir. (iii) Açıklayıcı eylem felsefesi özellikle eylemlerimiz üzerinde bilişselliğin tüm olası etkilerini, normatif, pratik felsefe içinde ihtiyaç duyulan, pratik olarak belirgin bilgiyi sağlamak için kuram geliştirmenin kendi amaçlarına sahiptir.”²³¹

3. Kararların uygulanmasına ve temele ilişkin tavsiye: “Eylemin felsefesinin bu bölümü özgür, öz-kontrollü, iradi eylem, otonom ya da otantik eylemlerin neler olduklarını belirlemeli, izah etmeli ve onların nasıl mümkün olduklarını açıklamalıdır. Eğer otonom olarak eylem, hareket etme, zorlanmamaya değil, gerçek özün bir türünü gerçekleştirmeye bağlı ise, bu merkez neden meydana gelir ve onu eylemler içine nasıl çevirir? Bu sorulara yanıtlar veren bir eylem felsefesi normatiftir. Diğer taraftan kavramsal analiz ve eylem açıklaması normatif pratik felsefenin bağlı bir fonksiyonundan daha fazlasına sahiptir.”²³²

Diğer bir bakışa göre, insan davranışını ilgilendiren felsefi literatür iki kampa ayrılabilir. Birincisi, kartezyen kamp olarak adlandırılır. Bunlar insan eylemlerini nevi şahsına münhasır olarak görürler. İnsan, temsilcinin indirgenemez bir kapasitesi olarak görülür. İkinci kamp, insan eyleminin şeylerin doğal sırasının bir parçası olduğu varsayımı ile başlar ve eylemi olaylar arasında nedensel bağlantılar açısından açıklar. Bunlar bu kampları birbirinden ayıran uzlaştırılmaz doktrinsel farklılıklardır.²³³ İnsan davranışı hakkında sıradan konuşmalar bizim niyetli, ihtiyari eylemlerimiz ve bize olan şeylere tepki olarak içgüdüsel olarak yaptığımız şeylerdir.

Bu ayrım bazen sadece davranıştan eylemleri ayırarak belirlenir. Tehlikeli bir durumla karşılaştığımızda bazen hızlıca eylemin çeşitli aşamalarının lehte ve aleyhte olan önerilerini hızlıca izah ederiz, birini seçer ve seçenek üzerinde eyleme geçeriz. Daha sonra niyetli hareket ederiz; bazen korku bizi tutar ve içgüdü ile hareket etmememizi sağlar.

²³¹ Christoph, Lumer And Sandro, Nannini; **a. g. e.**, s. 3.

²³² Christoph Lumer And Sandro Nannini; **a.g.e.**, s. 3.

²³³ Enc, Berent, “Causal Theories of Intentional Behavior and Wayward Causal Chains, Behavior and Philosophy”, University of Wisconsin- Madison, **Cambridge Center for Behavioral Studies**, , 32, 2004, s. 149.

İlk kampa göre, insanlar eylemleri başlatacak kapasiteye sahiptirler. Bunu vücutsal hareketler olarak ya da isteme ve niyetin akli eylemleri olarak gerçekleştirirler. Bu yaklaşımda eylemleri saptama gücü, bir nosyonlar ailesinin parçası olarak değerlendirilir. Bu nosyonlar temsilcileri içerirler. Bu aile üyelerinin, aile dışındaki nosyonlar açısından analiz edilmesi mümkün değildir. İkinci kamp tarafından tutulan görüşte, eylemin naturalist görüşü olarak etiketlendirebilir, insan eylemleri girdileri ve sistemin mevcut durumlara cevaben nispeten karmaşık bir organizmanın çıktısıdır. Dolayısıyla bu durum nedensel terimler açısından etraflıca açıklanmalıdır.²³⁴

Bir naturalist, insan eylemini belirli parametrelerin nedensel sonucu olarak görülen bir sistemin çıktısı olarak düşünür. Bu noktada ilk alternatif sağduyusal ayrımı uzaklaştırmak ve temsilcinin diğer türden davranışlardan ayrı bir kategoriye sahip olduğu nedenlere bağlı davranışları tedavi etmektir. İkinci alternatif ise, nedensel öncüllerin iki türü arasındaki farkları yerleştirmeye çalışmaktır. Bu şekilde birisi temsilcinin kavramlarını, eylemi başlatmasını ve gönüllü kontrolünü naturalize etme göreviyle karşılaşacaktır. Felsefi gelenek bu ikinci alternatif için tercihte bulunmuştur. Özellikle, Myles Brand rasyonel eylem ve sadece rasyonel davranış arasında bir fark bulma çabasını karakterize etmektedir.²³⁵

Eylemden önce gelen hesaplama temsilcinin inançlarını ve arzularını ve tercihlerini açıkça içerir. Naturalistik açıklamalarda niyetli durumlar uygun görülür. Eğer bu varsayım doğrulanırsa eylem kuramının temel problemini basit ve net olarak çözecek gibi görünmektedir.²³⁶

Eylem semantiği ilkece insanın kendi yapıp etmelerinden söz ettiği söylemlerin betimlenmesiyle, analiziyle yetindiği ve izin verilene, yasaklanana yönelik değerlendirici tutumu dışladığı ölçüde, meşru olmaktadır. Bu yüzden, eylemin kaynağını tarafsız bir fail olarak, övgüden de yergiden de uzak bir fail olarak görünüşe çıkmış bir hâlde bulmak şaşırtıcı gelmemelidir. İlk bakışta,

²³⁴ Enç, **a.g.m.**, s. 149.

²³⁵ Enç, **a.g.m.**, s. 150.

²³⁶ Enç, Berent; "Causal Theories of Intentional Behavior and Wayward Causal Chains, Behavior and Philosophy", 2004, s. 150.

sorgulama, eylemi failine gönderme çabası bakımından olumlu görünür. Eylem ve fail, koşullar, niyetler, güdüler, kastlar, ihtiyarî ya da gayri ihtiyarî hareketler, edilginlik, kısıtlanmalar, niyetlenilmiş ve niyetlenilmemiş sonuçlar vb. gibi nosyonlar içeren aynı kavramsal şemaya aittirler. Bu sayımın açık uçlu karakteri, burada onun bir şebeke olarak örgütlenişinden daha az önem taşır.²³⁷

Bu terimlerin her birinin anlamının saptanmasında önemli olan, hepsinin aynı şebekeye ait olmalarıdır. Bu yüzden onların her birinin kendine özgü anlamını iç içe örülü anlam bağıntıları yönetir, öyle ki onlardan birinin nasıl kullanılacağını bilmek, bütün şebekenin anlamlı ve kendine has bir tarzda nasıl kullanılacağını bilmektir. Bu, bir terimin kullanımını yöneten kuralların bir başka terimin kullanımını yöneten kurallarla sistematik bir şekilde bağıntılı olduğu tutarlı bir dil oyunudur.²³⁸

Eylem kuramı, kişiye özgü yüklemeleri aynı şey olduğu düşünülen birisine yükleme sorununu doğru düzgün bir şekilde ortaya koyduğu ölçüde Strawson'a göre bir gerilemeyi belirtir. Ona göre, "bu yükleme sorunu, ne? Niçin? soru çifti ile kim? sorusu arasındaki bağıntıyı ezen çok daha önemli ne? ve niçin? soruları arasındaki bağıntı sorununa yer açmak için kenara itilme eğilimindedir."²³⁹

Özellikle Goldman, temel eylem belirtkesi kavramı olan temel eylem türü kavramını, her bir temel eylem belirtkesinin temel bir eylem türünün bir anı olarak varsayar. Temel eylem türünün merkezi özelliği ya da temel eylem özelliği, istenildiği zaman örneklendirilebilen bir özellik olmasıdır. Birisinin elini kaldırması temel bir eylem özelliğidir çünkü birisi, isteyerek, birisinin elini kaldırma özelliğini örneklendirebilir. Ancak aksırma, hıçkırma, salya akıtma, yüz kızarması, bayılma v.b. temel eylem özellikleri değildir. Bunlar birisinin isteyerek örneklendirebileceği özellikler değildir. Birisinin isteyerek bir özelliği örneklendirebilmesi ya da örneklendirememesi ne demektir? Goldman, bu

²³⁷ Ricoeur, Paul; **Başkası Olarak Kendisi**, 2010, s. 76ç

²³⁸ Ricoeur, Paul; **Başkası Olarak Kendisi**, 2010, s. 76–77.

²³⁹ Ricoeur, Paul; **Başkası Olarak Kendisi**, s. 79.

sorunun nedensel dilek şart kipi açısından değerlendirilmesi gerektiğine inanır.²⁴⁰

Goldman, temel eylemi şu şekilde sembolize eder. “A özelliği S için temel bir eylem türüdür. Bu durum sadece S, A’yı örneklendirmek istediğinde ve A’yı örneklendirdiğinde doğrudur. J.L. Austin’e göre ise, nedensel veya hatta koşullu olmayan birçok “eğer” cümleleri vardır. Austin “eğer seçerse yapabilir” cümlesindeki “eğer” veya “eğer isterse yapabilir” cümlesindeki eğerin nedensel olduğunu kabul ederken, ona göre, eğer isteseydi yapacaktı cümlesi nedensel değildir. Eğer kaldırmak isteseydi kolunu kaldıracaktı veya eğer kolunu kaldırmak isteseydi kaldıracaktı cümlesi nedensel dilek şart kipini ifade etmek için kullanılabilir ve burada bu tarz özellikleri kullanma yolu budur.”²⁴¹

Goldman’a göre, temel eylem türleri istenilen tüm durumları içerir. Birinin kolunu uzatmayı, birisinin parmağını oynatmayı, birisinin dizlerini bükmeyi, birisinin omuzlarını silkmesini, birisinin gözlerini açmasını, birinin kafasını çevirmesini vb içerir.²⁴²

Bazı felsefeciler oluşturulmuş eylemlerin nedensel yasalar tarafından yönetildiğini yalanlama arayışındadırlar. Onlara göre bunlar fiziksel hareketlere indirgenemezler. Örneğin P.F. Strawson bu durumu şöyle izah eder. “İnsan eylemlerinin kelime bilgisi ve fiziksel bilimin kelime bilgisinde ne olup bittiği hakkında konuşmak için iki kelime arasında efektif korelasyonlar yoktur. Eğer, örneğin birinin bir yalan söylemesinin her bir durumunda fiziksel hareketlerin fiziksel olarak belirlenebilir sınıfının bir durumunda yalan söylenmesi ve birisinin kız arkadaşını terk etmesinin her bir durumunda başka bir sınıfın bir anının oluşması söz konusudur. O zaman bu durum fiziksel hareket alanında yasanın hükmü yalan söyleme ve terk etmenin determinist olarak izah edilebileceği anlamına gelmektedir. Burada yalan

²⁴⁰ Goldman, Alvin, I; **A Theory Of Human Action**, New Jersey, in the United States of America, Prentice-Hall Inc. Englewood Cliffs, 1970, s. 64.

²⁴¹ Goldman, Alvin, **a.g.e.**, s. 64.

²⁴² Goldman, Alvin, **a.g.e.**, s. 66–67.

söyleme ve terk etme ele alındığı müddetçe, insan eylemlerinin fiziksel yasalarının yanı sıra fiziksel hareketin de fiziksel yasaları olacaktır.”²⁴³

Strawson’a göre, düşünme ve bazı fiziksel hareketlerin tüm anları arasında korelasyon olmalıdır. “Yatma, fiziksel hareketlere indirgenmedikçe, yalan söyleme ve fiziksel hareketler arasında bir uçurum olmaktadır. Ve böylece fiziksel hareketler neden olsa bile yalan söylemleri eylemlere neden olmaz. Yalan söylemenin tüm durumlarını bazı fiziksel hareketler veya vücutsal hareket eylemlerinin bir dizisiyle ilişkilendiren veya indirgemeyi gerektirecek bir neden yoktur. Yalan söylemenin her ayrı eylem belirtkisi farklı vücut hareket eyleminden oluşabilir.”²⁴⁴

Parson’ın eylem kuramına göre ise, eylemler elementlerin iki farklı sıraları arasındaki gerilim durumunu içerecek şekilde, normatif ve durumsal olarak düşünülebilir. Süreç olarak eylem, aslında, norm ile uyumlu olarak şartlı elementlerin değiştirilmesi süreci yönündedir.²⁴⁵

Parson, eylemlere katkıda bulunan hem normatif hem de durumsal unsurlarda ısrarcıdır. Parson, sosyal gerçekliği ya realist durumları değer normlarına veya niyetler indirgeme denemesindeki metodolojik pozisyonları reddeder. Normatif özelliklerin hep beraber elimine edilmesi eylemin kendisini elimine eder ve radikal pozitivist pozisyonlara yol açar. Bu şartlar bir kutupta tasarlanırken, sona erer ve normatife kurallar diğerlerinde, araçlar ile bunlar arasındaki bağlantıları kurar.²⁴⁶

2.2. İNSAN EYLEMLERİNDE NEDENSEL EYLEM VE AKLİ EYLEM KURAMI

²⁴³ Pears, D. F.; **Freedom and the Will**, New York, St. Martins Press, 1963, p. 66.

²⁴⁴ Goldman, Alvin, I; **A Theory Of Human Action**, s. 76.

²⁴⁵ Parsons, Talcott; **The Structure of Social Action**, Glencoe, Ill: Free Press, 1949, p. 732.

²⁴⁶ Parsons, **a.g.e.**, p. 732.

Bu noktada, eylem kuramının temel sorusu bir davranışı eylem olarak nitelendiren nedir? sorusudur. Eylemin nedensel kuramı bu soruya makul bir cevap oluşturabilir.

Nedensellik, belirli psikolojik nedenleri içermesi durumunda bir eylem olarak sayılır. Bu tarz psikolojik durumlar niyetler, istekler, inançlar ve iradeler olarak belirtilir. Bunlar nedenin gerekli türü olarak öne konulmaktadır.²⁴⁷

Kent Bach, nedenselliğin temelde doğru olduğuna inanır. Ona göre, eylemin izahı nedensel bir izahtır. Buna göre, rasyonel (akılsal) bir izah, eyleme nedensel olarak bağlanmadıkça bir eylemi ifade etmez. Bach'a göre, bir eylem olarak sayılan davranış kuramı psikolojiktir. Örneğin, belirli bir türde birisi bir eylemi gerçekleştirirken diğer türde gerçekleştirmez. Açıkçası eylemin hiç bir iç gözlemsel hesabı bu olasılığa imkân vermez.²⁴⁸

Bazı eylemler, herhangi bir tanımlama altında niyetli değildir. Bu nedenden ötürü, farkında olma, isteme, arzu etme, arama, niyetli ve rasyoneldir. Bunlar hayvanların psikolojik kapasitesi içerisinde sadece eylem türüne sahiptirler ve kendimiz gibi karmaşık hayvanların eylemlerinin büyük çoğunluğu minimal düzeydedir. Minimal eylemleri açıklamada nedenselliğin var olan versiyonları başarısızdırlar.²⁴⁹

Bach'a göre, davranış bir eylem olarak sayılır ve sadece temsilcinin tarafında psikolojik bir şeyin sonucu olarak ortaya çıkar. Aracının psikolojik durumu ile davranışın bir eylemi kalifiye ettiği davranış arasında özel bir ilişki bulunmaktadır. Temsilcinin problemi bu ilişkiyi döngüsel olmadan geçerek bu tarz bir eylemi ortaya koymaktır. Bu eylemin söz konusu kişi ya da eylemin davranışının, kişinin yaptığı bir şey sayesinde ortaya çıktığını gösteren bir davranış olması gerekir. Diğer yandan, eylemin temsilcisini almak için bu hesabın çok indirgemeci olmaması gerekmektedir.²⁵⁰

²⁴⁷ Bach, Kent; "A Representational Theory of Action", **Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition**, , Published by: Springer, Vol. 34, No. 4, pp. 361-379, 1977, s. 361.

²⁴⁸ Bach, **a.g.m.**, s. 361.

²⁴⁹ Bach, **a.g.m.**, s. 361-362.

²⁵⁰ Bach, **a.g.m.**, s. 362.

Nedensel kuram, tüm eylemlerin belirli eylemsel olmayan akli olayların türünden kaynaklandığını söylemektedir. Bu iddia farklı detaylı resimlerle tutarlıdır, en makul olanı aşağıdaki gibi görünmektedir. Belirli bir fırsatta Richard'ın ellerini çırpıtığı belirli bir durumu varsayalım. Böylece aşağıdaki iki olay ortaya çıkmıştı:²⁵¹

- (1) Richard ellerini çırpıyor
- (2) Richard ellerini beraber hareket ettiriyor.

Bu olaylar birbirinden farklıdır. Burada ikinci önermedeki ellerin hareket ettiği yer sadece uzay ve zamansal bölgeyi içerir, bu bölge tüm omuzları durdurur.

Richard'ın elini çırpması nedensel sekans ile (belirli bir süre içinde arka arkaya giden olaylar) oluşan bir olaydır. Bu olayın bir kısmı Richard'ın vücudu içerisinde olur. Bu olay sinir sistemindedir ve bunun bir kısmı açıkça gözlemlenebilir. Ellerini beraber hareket ettirmesi buna örnek verilebilir. Tüm karmaşık nedensel zincir, nedensel kurama göre bir eylemdir. Eylemsel olmayan akli bir olayın neden olması sayesinde bir arzusun artı inanç olduğu söylenebilir. Nedensel kuramın bu yorumu nedensel sekansların kendilerinin olaylar olduğunu göstermektedir. Nedensel sekanslar bir olay tarafından makul varsayımlarla başlatılabilir. Hareketli bir kaç bilardo topundan oluşan bir zincirleme reaksiyon kendi içinde bir olaydır, bu olay ilk topa ıstaka ile vurmaktan kaynaklanır. Bu noktada, bir eylem nedensel sekans olarak açıklanabilir. Vücut eylemi durumunda aşırı bir eylemi içerir ve sonuçta eylemsel olmayan türde akli bir olayla başlatılır.²⁵²

Richard'ın elleri, kendi ellerini çırpmadan beraber hareket edebilir. Örneğin başka birisi onları tutar ve birbirine vurdurabilir. Ancak Richard'ın ellerini çırpması Richard'ın eylemini gerçekleştirmeden ortaya çıkabilir mi? Richard'ın beynine bir elektrodun implant edildiğini varsayalım. Bundan bir akım geçirildiğinde sinir sisteminde kas ve iskelet sisteminde olaylara neden olan nedensel bir sekans oluşur ve ellerini beraber hareket ettirmesine neden olur. Bu eylemi başlatan akli öncül normalde ortaya çıkmaz. Richard ellerini

²⁵¹ Brand, Myles; **Intending and Acting Toward a Naturalized Action Theory**, Massachusetts, London, England, A Bradford Books The MIT Press Cambridge, 1984, s. 15.

²⁵² Brand, **a.g.e.**, s. 16.

çırpılmış mıdır? Hayır, Nedensel Kurama göre, Richard'ın ellerini çırpmayı istemeksizin ve yapacağına inanmaksızın Richard'a bir şey olmuştur; o bir eylemi gerçekleştirme anlamında hiç bir şey yapmamıştır. Richard'ın ellerini çırpma istemesi zorlama veya baskı sonucu olabilir ve Richard'ın kendi ihtiyatından kaynaklanabilir. Richard ellerini çırpma için kendisini dürtten karşı konulmaz dürtülerle karşılaşmış olabilir veya ellerini sürekli hareket ettirmesine yol açan patolojik bozukluklara yol açmış olabilir.²⁵³

Akli eylem kuramı ise, bu durumdan farklı bir durum ortaya koyar. Richard'ın ellerini çırpmayı denemesi fizyolojik sekansa neden olur ve ellerini beraber hareket ettirmesinin herkes tarafından gözlemlenebilir olayı ile sona erer. Richard'ın ellerini çırpmasında bedensel bir hareket yoktur. Ellerini çırpmayı denemesinde ve ellerini beraber hareket ettirmesinde akli eylem vardır.²⁵⁴

Nedensel eylem kuramına geri dönecek olursak, nedensel kuram, insan eylemini izah etmede makul bir çerçeveye sahip olmasına karşı sorunsuz değildir. Kalıcı endişelerden birisi nedensel düzensizlik veya sapma konusudur. Şimdi aşağıdaki durumları ele alalım.

Durum 1. Abel bir partiye katılıyor içkisini dökmek istiyor çünkü ortaklarına soygunun başladığının sinyalini vermek istiyor ve ön düzenlemeleri sayesinde içkisini dökmesinin bunu sağlayacağına inanıyor. Ancak Abel suçta tecrübesiz ve bu onu çok gergin yapıyor. Gerginliği ellerinin titremesine neden oluyor ve bardağı dökülüyor.²⁵⁵

Durum 2. Bob kendisini tırmanırken zor bir durumda buluyor. Diğer bir adamı ipin üzerinde destekliyor. Bu adamı tutmanın tehlikesinden, kendisini tehlikeden uzak tutmak istiyor ve bunu elini gevşeterek yapabileceğini düşünüyor. İnancı ve sinirleri gevşetme isteği sonuçta elini gevşetmesine neden oluyor.²⁵⁶

²⁵³ Brand, **a.g.e.**, s. 16.

²⁵⁴ Brand, **a.g.e.**, s. 16.

²⁵⁵ Frankfurt, Harry; "The Problem of Action.", **American Philosophical Quarterly**, 15,1978, s. 157.

²⁵⁶ Davidson, Donald; "Freedom to Act in Essays on Freedom of Action", London, Routledge and Kegan Paul, Ted Honerick, s.153.

Durum 3. Carl zengin amcasını öldürmek istiyor çünkü ailesinin mirasının kendisine kalmasını istiyor. Amcasının evde olduğuna inanıyor ve evine doğru arabasını sürüyor. Amcasını öldürme arzusu onu ajite ediyor. Bilinçsizce araba sürüyor. Yolda bir yayaya çarpıyor ve öldürüyor, şans eseri amcası çıkıyor.²⁵⁷

Durum 4. Dan, şerif, banka soyguncusunun ana caddeden aşağıya sürdüğünü görüyor. Onu vurmak istiyor ve dikkatlice nişan alarak tüfeğinden çıkacak merminin doğrudan soyguncuyu vuracağına inanıyor. Dan kötü bir nişancıdır. Kurşun yanlış yönde gidiyor ancak şans eseri mermi bir tükürük hokkasına vuruyor ve sekerek soyguncuyu vuruyor.²⁵⁸

Bu iki durum iki sorun açığa çıkarıyor. Durum 1 ve 2’de akli öncül ve sonuçtaki vücutsal davranış arasında bir müdahale bulunuyor. İsteme ve arzu etme davranışsal objelere neden oluyor ancak kişi eylemi gerçekleştirmiyor. Abel partiye giden soyguncu arkadaşlarına sinyal verme eylemini ve dağcı Bob ipi gevşetme eylemini gerçekleştirmedi. Bu durumları, Brand, “eski düzensizlikler problemi olarak adlandırır.” 3. ve 4. durumlarda ise faaliyetler dâhil edilir. Araçlar uygun şekillerde faaliyetlere başlarlar. Eski akli olaylar ile davranışın başlangıcı arasında bağlantı problemi yoktur. Eylemler bununla beraber beklenildiği gibi tamamlanmaz. Carl hasım yeğen amcasını çarparak öldürmeyi beklemiyordu ve kötü nişancı şerif Dan bankacıyı dolaylı olarak öldürmeyi ummuyordu. Bu son koşullardaki sorun eylem bir kez başladığı zaman sonuçlarını da ilgilendirmektedir şeklinde ifade edilebilir. Bu da “sonuçsal düzensizlik” olarak nitelendirilir.²⁵⁹

Bir eylem öncül akli eylemin bir etkisidir ancak ilk iki koşul öncül akli eylemin bir eylem olmaksızın aşırı davranışına neden olabilir. Nedensel düzenlik sorunu eylem tanımıyla ilgili değildir. 3. ve 4. durumlarında araçlar eylemleri gerçekleştirirler örneğin amcanın evine doğru sürme, altılıyı ateşleme ancak bu eylemler sonuçları beklenen şekilde getirmediler.

²⁵⁷ Chisholm, Roderick; “Freedom to Action in Freedom and Determinism”, K. Lehrer, ed., New York. **Random House**, 1966, s. 29–30.

²⁵⁸ Brand, Myles; **Intending and Acting Toward a Naturalized Action Theory**, s. 17–18.

²⁵⁹ Brand, a.g.e., s. 18.

Sonusal düzensizlik problemi ihtiyari eylem tanımıyla ilgilidir. Carl amcasını ve Dan soyguncuyu bilerek öldürmedi.²⁶⁰

İnsan eyleminin nedensel olarak ilişkili olaylar dizisi ile ilgili olması muhtemeldir. Richard'ın kolunu kaldırmasının basit bedensel eylemini ele alalım. Richard'ın sinir sisteminde, sonucunda kassal ve iskeletsel olaylara neden olan ve sonra da Richard'ın kolunun kalkmasına neden olan, bazı olaylara neden olan Richard'ın akli bir olayı olduğunu düşünmek makuldür. Bu iddia akli eylemler durumunda da kuvvetle muhtemeldir. Pat'in en sevdiği rengi düşünmesini ele alalım. Burada başka bir akli olaya neden olan Pat'in en sevdiği rengin kendisi tarafından düşünüldüğünü tanımlayan bir akli olay vardır. Kompleks eylemler durumlarından bedenle ilgili olanlar olsun ya da olmasın yani Richard'ın kolunu sallayarak sinyal vermesi ya da komşusunun ismini alfabe harflerini anımsama aygıtını kullanarak hatırlaması gibi akli olanlarda da nedensel olarak ilişkili olayların bir sırası olması yine kuvvetle muhtemeldir.²⁶¹

Kompleks bedenle ilgili eylem durumunda olduğu gibi sırası kişiyi ve dünyayı olduğu gibi aşar. Tüm bu durumlarda şu soru ortaya çıkar: Nedensel dizinin hangi kısmı eylem olarak tanımlanmalıdır? Tarihsel süreçte bu soruya üç tür cevap verilmiştir. Birincisine göre, eylem nedensel dizinin tamamıyla tanımlanmalıdır. Richard'ın kolunu kaldırması, kolunu kaldırmasına neden olan belirli bir akli olay türüdür. İkincisine göre eylem, dizide başlangıçtaki akli eylem olarak tanımlanmalıdır. Richard'ın kolunu kaldırması, kolunu kaldırmasına neden olan bazı özel akli eylemlerinin sonucudur. Brand'ın “nedensel kuram” olarak adlandırdığı üçüncüsüne göre, eylemin önceki akli olayın bedensel ya da akli etkisiyle tanımlanması gerekir. Richard'ın kolunu kaldırması iki eylemden oluşur bunlardan birisi akli diğeri de bedenseldir.²⁶²

Searle, eylemler ile doğanın öteki olguları arasında farklar olduğunu düşünür. Örneğin, insanın yaptığı bir dizi beden devinimi bir dans, bir işaret, beden eğitimi, bir kişinin kaslarının denetimi olabilir ya da bunların hiçbirini

²⁶⁰ Brand, **a.g.e.**, s. 18.

²⁶¹ Brand, **a.g.e.**, s. 6

²⁶² Brand, **a.g.e.**, s. 6–7.

olmayabilir. Dahası, bir örnek olarak yapılan fiziksel devinimler dizisi, bütünüyle farklı türdeki eylemlerden kaynaklanabilir. Öyle ki bir eylem tipi, bütünüyle farklı sayıdaki fiziksel devinimlerle oluşturuluyor olabilir. Örneğin, bir arkadaşınıza bir ileti gönderdiğinizizi düşünün. Bu iletiyi bir tabaka kâğıt üzerine yazabilirsiniz. Daktiloda yazabilirsiniz. Birisiyle ya da telgraf çekerek gönderebilirsiniz ya da telefonda söyleyebilirsiniz. Ve gerçekten aynı iletiyi gönderirken kullandığınız yolların tümü de bunu çok çeşitli fiziksel devinimlerle başaracaklardır.²⁶³

Eylemleri genel olarak olaylardan farklı kılan özellik, eylemlerin betimlenebilme durumlarının göz önünde bulundurulmasıdır. Searle, bunu şöyle açıklar: “Ben Hyde Park’ta yürüyüşe çıktığımda, yürüyüş yolumun üzerinde bulunan birçok şey vardır, ama bunların betimlenmesi benim niyetli eylemimi de betimlemiş olmaz; çünkü eylemi yaparken yaptığım iş, büyük ölçüde o işi yapmayı düşünmeye bağlıdır. Böylece örneğin, saçlarımı rüzgârda dalgalandırarak, ayakkabılarımın iyice eskimesini göze alarak, hava moleküllerini devindirerek Patagonya’ya doğru yürüyor da olabilirim. Ama bu betimlemelerin hiçbiri, bu eylem için esas olan değildir.”²⁶⁴

Eylemlerin diğer özelliğide, özel bir durumdaki bir kişinin ne yaptığını bilmesidir. O kendi kendisini gözlemlemek ya da hangi devinimin yapıldığını görmek için araştırma yapmak ya da en azından o eylemi yapmaya çalışmak zorunda değildir. Bu nedenle, bana “Hyde Park’a gitmeye mi, yoksa Patagonya’ya daha da yaklaşmaya mı çalışıyorsun?” diye sorarsanız, yanıt vermekte hiç de duraksamam, dahası yaptığım fiziksel devinimler her iki yanıtı da uygun olabilir.”²⁶⁵

Söylenenleri özetlemek gerekirse, fiziksel devinim tiplerinden daha fazla eylem tipleri sözkonusu olamaz. Eylemlerin tercih edilmiş betimlemeleri vardır; insanlar, gözlem yapmaksızın da ne yaptıklarını bilirler. Bu açıdan

²⁶³ Searle, John Roger; **Minds, Brains and Science**, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1984, s. 57–58.

²⁶⁴ Searle, **a.g.e.**, s. 58.

²⁶⁵ Searle, **a.g.e.**, s. 58–59.

özdeşleştirdiğimiz ve açıkladığımız eylemlerin belirlediği ilkeler, bizzat eylemin birer parçasıdır, yani kısmen eylemin temelidirler.

Burada değinmemiz gereken diğer bir isim Brand'a göre ise, insanların yaptıkları ile onlara ne olduğu arasında sezgisel bir ayrım vardır. İnsanlar olan bazı şeyleri diğer insanlarla, kurumlarla veya çevreyle ilişkilerini ilgilendirir. Örneğin, yetim kalmak, görevlendirilme veya şövalye ilan edilmek ve bronzlaşmak gibi. İnsanlara olan bazı şeyler öncelikle kendilerine bağlıdır, saçlarının büyümesi, böbreklerinin kanlarını temizlemesi ve ya gece kâbus görmeleri gibi bedensel veya zihinsel durum ve süreçlerine bağlıdır. Bir ya da diğer tarafa düşmeyen bazı durumlarda vardır, bunun ilginç bir örneği ise belki bir aşk macerasının kurbanı olmaktır. Ancak ne yaptığımız ve bize ne olduğu arasındaki genel ayrım, güçlü sezgisel desteğe sahiptir.²⁶⁶

Aşağıdaki belirli faaliyetlerin listesini ele alalım.

Liste A	Liste B
Richard bir restorana giriyor	Richard düşüşünü engellemek için ellerini önüne koyuyor
Richard menüyü okuyor	Richard yüzünde acı ifadesi beliriyor
Richard garsonun dikkatini çekmek için kolunu kaldırıyor	Richard derin bir nefes alıyor
Richard yemeğini çiğniyor	Richard dizine bakıyor

Belirtmemiz gerekirken, yukarıdaki tablonun iki tarafıda Richard'ın yaptığı şeylerin birer listesidir, başına gelenlerin değil. Bunları Richard'ın sıradan bir şekilde yaptığını yani bu tarz şeyleri çoğu zaman hepimizin yaptığı şekilde yaptığını düşünelim. Richard'ın yemeğini çiğnemesi bir eylem midir? Düşerken ellerini önüne koyması ya da yüzünde acı ifadesi belirmesi sıradan bir şekilde yapıldığında bir eylem midir? Bir öneri liste A'daki olaylar eylemdir ama liste B'dekiler sadece yapılan işlerdir. Liste A ve B'deki faaliyetler arasında bir ayrım olduğundan kuşku yoktur ancak eylem olmayan eylem ve faaliyetler arasında fark olduğu aşikârdır.

²⁶⁶ Brand, Myles; *Intending and Acting Toward a Naturalized Action Theory*, s. 3.

Eylem kelimesi genel kullanımdan oldukça farklıdır. Eylem, genel kullanımdaki anlamda kullanılan bir ifade değildir. “Faaliyetler” olarak adlandırılan olayları tanımlamak için kullanmaya yakındır. Faaliyetler inançlar ve eğlenceler gibi akli olayları içermesinin yanı sıra A ve B listelerindeki gibileri de içermektedir.²⁶⁷

A ve B listelerindeki olayların hepsinin eylem olmasına izin verirse o halde listeler arasındaki fark ne olacaktır: “Bunun cevabı Wittgenstein’in yanıtıdır.²⁶⁸ Richard yemeğini çiğnediği zaman ne yaptığını bilmektedir ve bilgisi gözlemine doğrudan ve dolaylı olarak gözlemesine ağzının hareket etmesine bağlı değildir. Ancak Richard yüzünü ekşittiğinde ne yaptığını, kendisinin ne yaptığını gözlemledikçe bilemez. Genel olarak A ve B listeleri arasındaki ayırım aracının gözlemsiz ne yaptığını bilmesi ve aracının gözlem olmadan ne yaptığını bilemediği eylemleridir. Richard’ın garsonun dikkatini çekmek için kolunu kaldırdığını ele alalım. Yaptığını bilmesi için gözlem gereklidir; eğer dikkatini çekmek istiyorsa garsonu görmelidir. Sadece Richard’ın dikkatini çekmeye çalışırsa garsonu görüp görmemesi çelişkilidir. Onu görürse veya bir şekilde gözlemlerse ilgisini çekmede başarılı olacağı açıktır. Normal durumda bir kişi gözlem olmadan ne yapacağını bilirse yani kolunu kaldırması gibi yaptığı şey sadece kendi vücudunun hareketini içerir.”²⁶⁹

Böylece A ve B listelerindeki eylemler arasındaki ayırım aracının ne yaptığını bilmesi için gözlem gerektiren ve gözlem gerektirmeyen olarak yapılabilir.

Myles Brand’a göre, Wittgenstein’in cevabı A ve B listelerinde ayırım için bir temel teşkil etmede başarılı değildir. Ancak bir açıklamaya doğru yol göstermektedir. Bu durumlarda sıra dışı bir şey olmadığı varsayımı altında A listesindeki eylemler ihtiyari ve B listesindekiler bu nedenden dolayı gayri ihtiyaridir. İhtiyari eylemlerde bilişsel özellik varken gayri ihtiyari olan bir eylemde bunlar yoktur. Birçok birbirine dikey olan parametre vardır. Normal

²⁶⁷ Brand, a.g.e., s. 4.

²⁶⁸ Anscombe, G.E.M; **Intention**, 2nd. Ithaca, N.Y.; Cornell University Press, 1963, s. 8.

²⁶⁹ Brand, Myles; **Intending and Acting Toward a Naturalized Action Theory**, s. 5.

şartlarda bazı eylemler rutin olarak, alışkanlık olarak ve otomatik olarak veya rutin olarak gerçekleştirilir. Bazen eylemler gönülsüz olarak gerçekleştirilir. Bunların içinde güçlü duygu veya içgüdü, ilaç almış, sarhoş ya da hipnoz olmuş durumdakiler olabilir. Bazı eylemler ihmal, kaza veya hata ile yapılır. Bu yüzden sorumluluk yükleme ve azaltma açısından, yasal ya da ahlaki, bu ayrımların çizildiği tutum çok önemlidir.²⁷⁰

J. R. Searle'ün bu konudaki düşüncelerine baktığımızda, ona göre de eylemin yapısı, en iyi biçimde, bir dizi ilkenin belirlenmesiyle açıklanabilir. Bu ilkeler, eylemi akılsal ve fiziksel bakımlardan birlikte açıklayacaktır. Searle'de, eylemin yapısını belirleyen özellikler şöyle özetlenebilir.

1. İlke: “Karakteristik olarak, eylemlerin bir akıl bileşeni, bir de fiziksel bileşeni olmak üzere iki bileşeni vardır. Örneğin, bir arabayı ittiğinizi düşünün. Bir yandan, itme işi sırasındaki güç harcama konusunda bilinçsel deneyimleriniz vardır. Bu konuda başarılı olursanız, bu deneyimler sizin bedeninizin ve buna bağlı olarak da arabanın devinimlerini belirleyecektir. Başarısız olsanız bile, sizde hâlâ, hiç değilse akıl bileşeni bulunmaktadır, yani hâlâ arabayı kımıldatmak için hiç değilse bazı fiziksel bileşenler olduğu konusunda deneyiminiz vardır. Bunlar, arabanın üzerine daha fazla basınç yapmak vb.dir. Bu da bizi ikinci ilkeye götürür.”²⁷¹

2. İlke: “Akılsal bileşen, bir niyettir (kasıt, niyet). Her devinimde bir niyet (niyetlilik) vardır. Eylemin başarılı ya da başarısız olacağı konusundaki hesabı, bu niyet yapar; eylem başarılıysa, niyet bedensel devinimi sağlar, bedensel devinim de arabayı iter. Bu itme olgusu, devinimin temelidir. Niyetlilik kuramına göre, verdiğimiz örnekte eylem iki bileşenle gerçekleşmektedir. Bunlar akılsal ve fiziksel bileşendir. Eylemin başarılı olduğu durumda, akılsal bileşen fiziksel bileşene yol açar ve fiziksel bileşeni temsil eder. Bu nedensellik biçimine Searle, “niyetli nedensellik” adını verir. Ona göre, hem eylemin açıklanması hem de eylemin yapısı bakımından esas olan nedensellik türü, niyetli nedenselliktir. Niyetli nedenselliğin özelliği, bir şeyin

²⁷⁰ Brand, Myles; **a.g.e.**, s. 5–6.

²⁷¹ Searle, John Roger; **Minds, Brains and Science**, s. 63.

oluşuna akılsal durumun neden olmasıdır. Bu noktada olan bir şey, ona neden olan akılsal durumu temsil eder.”²⁷²

Searle’e göre, eylem kuramında, önceden düşünülen ve bir tür planlamanın sonucu olan eylemlerle, önceden düşünülmeyen ve kendiliğinden olan eylemler arasında temel bir ayrım vardır.

Bu ayrımla bağlantılı olarak da, birincil niyet ile yani eylemin gerçekleşmesinden önce biçimlenmiş niyetle, eylem sırasındaki niyeti yani biz eylemi yaparken ortaya çıkan niyeti birbirinden ayırma gereğimiz vardır.

Searle’e göre, eylem kuramında yapılan yaygın bir yanlış da, bütün niyetli eylemlerin, düşünülüp taşınarak yapıldığı varsayımdır. Bunlar, pratik akıl yürütmeler zincirinin birer sonucudurlar. Ama yaptığımız birçok eylemin, bu türden olmadığı açıktır. Biz bir şeyi, önceden düşünmeden yaparız. Örneğin, olağan bir karşılıklı konuşmada, insan biraz sonra ne diyeceğini düşünmez, yalnızca söyler. Böyle durumlarda gerçekte bir niyet vardır, ama bu, eylem sırasında ortaya çıkan niyettir. Searle’ün eylem içinde niyet adını verdiği niyet de budur. Bununla birlikte, başka durumlarda da niyetimizi önceden belirleriz. Ne istediğimizi ve onu en iyi hangi yolla elde edebileceğimizi düşünürüz.²⁷³

Önceden niyetin biçimlenmesi, genel olarak, pratik akıl yürütmenin bir sonucudur. Pratik akıl yürütme, her zaman için çatışan özlemlerin en iyisinin hangisi olduğuna karar vermektir. Searle’e göre, insan eyleminin arkasındaki devindirici güç özlemdir. İnançlar ise, sadece özlemlerimizi en iyi nasıl giderebileceğimiz konusunda düşünmemizi sağlar. Bu noktada, Searle şu örneği verir. “Ben Paris’e gitmek istiyorum ve her olasılığı gözden geçirdikten sonra, en iyi yolun uçakla gitmek olduğuna inanıyorum. Bu tipik ve bilinen anlamda bir pratik akıl yürütmedir. Ama pratik akıl yürütme, kuramsal akıl yürütmeden esas olarak farklıdır. Bu fark, akıl yürütmenin niteliğinden kaynaklanır.”²⁷⁴

²⁷² Searle, **a.g.e.**, s. 63–64.

²⁷³ Searle, **a.g.e.**, s. 65.

²⁷⁴ Searle, **a.g.e.**, s. 65.

Pratik akıl yürütme, her zaman için çatışan özlemler arasında en iyisinin hangisi olduğuna karar vermektir. Böylece örneğin, Paris'e gitmeyi düşündüğümde, en iyi yolun oraya uçakla gitmek olduğuna karar veririm. Bununla birlikte, çok sayıdaki diğer özlemlerimi giderme konusunda yapacak hiçbir seçeneğimiz kalmaz. Para harcamak istemiyorum, hava alanlarında kuyruklarda beklemek istemiyorum, uçak koltuğunda oturmak istemiyorum; uçakta verilen yemekleri yemek istemiyorum, benim kolumu dayamak istediğim koltuk koluna başkasının kolunu dayamasını istemiyorum. Bu istemediklerim sonsuz sayıda olabilir.²⁷⁵

Bununla birlikte, Paris'e uçakla gittiğimde gerçekleşmeyecek bu özlemlere karşın, yine de Paris'e giderken binebileceğim en iyi aracın hâlâ uçak olduğunu düşünebilirim. Bu, tipik bir pratik düşünme biçimi değildir; ama pratik düşünmenin özlemlerin çatışmasında hakem rolü oynadığını göz önünde bulundurursak, pratik düşünmede bu özelliğin çok kapsamlı olduğu söylenebilir.”²⁷⁶

Bu özelliklerin birleşmesinden ortaya çıkan resim, eylemin itici gücünü sağlayan akılsal enerjinin resmidir; bu enerji niyetli nedensellikte işlev görür. Bununla neden, ister özlem ister niyet biçiminde olsun, yol açtığı durumu temsil eder.²⁷⁷

Bir eylemin yeğlediği betimlemenin, eylemdeki niyet tarafından belirlendiğini anlayabiliriz, insan gerçekte ne yapıyorsa ya da en azından ne yapmaya çalışıyorsa, bu baştan sona eylemin niyetinin ne olduğuyla ilgilidir. Searle bunu şu şekilde ifade eder. “Örneğin, ben Hyde Park'a gitmeye çalıştığımı, ama Patagonya'ya daha yakın olmaya çalışmadığımı biliyorum; çünkü yürüyüşe çıkmamın niyeti budur. Ben bunu gözlem yapmaksızın biliyorum; çünkü bu bilgi benim dışsal davranışımın bilgisi değil, akılsal durumlarımın bilgisidir.”²⁷⁸

²⁷⁵ Searle, **a.g.e.**, s. 65.

²⁷⁶ Searle, **a.g.e.**, s. 65–66.

²⁷⁷ Searle, **a.g.e.**, s. 67.

²⁷⁸ Searle, **a.g.e.**, s. 66.

Searle'de bir eylemin açıklaması, eylemi yapan insanın kafasındaki ya da eylemi yapmaya niyetlenen insanın kafasındaki içerikle aynıdır. Açıklama gerçekten açıklayıcıysa niyete bağlı nedensellik yoluyla davranışa yol açan içerik, davranışın açıklamasının içeriğiyle özdeş olmalıdır.

Bu bakımdan, eylemler dünyadaki öteki doğal olaylardan farklıdır, buna bağlı olarak bunların açıklamaları da farklı olacaktır. Bir depremi ya da tayfunu açıklarken, açıklama, yalnızca ne olduğunu ve neden olduğunu içermek zorundadır. Burada açıklama, olayın bizzat nedeni değildir. Ama insan davranışında, hem nedenin hem de açıklamanın içeriği vardır ve açıklama, nedenle aynı içeriğe sahip olduğundan, yalnızca açıklayıcıdır.²⁷⁹

Hiç kimse durup dururken bir şeye niyetlenmez. Searle bunu şöyle örneklendirir. “Örneğin, arabamla Londra’dan Oxford’a gitmeye niyetleniyorum. Bu niyetim birdenbire ortaya çıkabilir, ama yine de bu niyetin ortaya çıkması için, birtakım niyetsel aşamaların bulunması gerekir. Bunlar bir araba sahibi olmam ve Oxford’un arabayla gidilecek uzaklıkta olmasına olan inancımdır. Dahası, yolların çok kalabalık olmaması, havanın araba sürmek için çok kötü olmaması gibi karakteristik özlemlerim de vardır. Hatta Oxford’a yalnızca arabayla gitmek için gitmeyeceğim; Oxford’a gitmemin bir de amacı vardır. Durum buysa, ben pratik akıl yürütmeye bağlıyım demektir. Pratik akıl yürütme, bizi inançlara ya da tartışmanın sonuçlarına değil, niyete ve o andaki eyleme götüren düşünme biçimidir.”²⁸⁰

Herhangi bir niyet durumu, öteki niyet durumları ağının bir parçası olarak işlev görür. Searle, burada “işlev” sözcüğüyle, öteki bütün niyetsel durumlarla bağlantılı olarak karşılanma koşullarını belirlemeyi anlatmak ister. Basit olarak söylemek gerekirse, aklımızın eylemleri akılsal durumlardan kaynaklanmaz. Daha doğrusu, akılsal durumlarımız daha çok kapasitemizin, yeteneklerimizin, becerilerimizin, alışkanlıklarımızın arka planıyla uyumlu ve denk olarak işlev görür; niyet bakımından dünya karşısındaki genel konumu kendi başına değildir. Searle açısından, Oxford’a arabayla gitme niyetimin

²⁷⁹ Searle, **a.g.e.**, s. 67.

²⁸⁰ Searle, **a.g.e.**, s. 67–68.

ortaya çıkması için, araba sürme yeteneğimin olması gerekir. Ama araba sürme yeteneği öteki bir sürü niyetssel durum içinde tek başına değildir. Araba sürebilmek için, daha birçok inanç ve özlem gerekir. Aslında araba sürebilmek için, buna yeteneğim de olmalıdır. Bu durumda yalnızca araba sürme bilgisi de yetmez. Buradaki, beceriler, alışkanlıklar, yetenekler, “niyetselliğin arka planı” olarak görev yapar.²⁸¹

Bu noktada niyetliliğin arka planından Searle’ün ne anladığına kısaca değinelim. Ona göre, niyetli durumlar kendi başlarına yalıtılmış halde iş görmezler. Clinton’ın Birleşik Devletler başkanı olduğuna inanabilmem ya da gelecek hafta kayak yapmaya niyet edebilmem veya bu yılki gelir vergimin geçen yıldan daha düşük olacağını umabilmem için bir sürü başka niyetli duruma sahip olmak zorundayım. Örneğin bu durumlara sahip olmam için Birleşik Devletlerin bir cumhuriyet olduğu inancına, evimden ulaşılabilir bir mesafede bir kayak alanı bulunduğu inancına ve Birleşik Devletlerin vatandaşlarına uyguladığı bir gelir vergisi sistemi bulunduğu inancına sahip olmak zorundayım. Ancak hem bu inançlara hem de diğer niyetli durumlara ek olarak dünyayla temas etme imkânı veren belirli yetenek ve kabullere de sahip olmam gerekir.²⁸²

Searle’ün “arkaplan” dediği şey, genel olarak bu yetenekler, yetiler, eğilimler, alışkanlıklar, huylar, sorgusuz sualsiz kabul edilen varsayımlar dizisi ve nasılın bilgisidir. Özetle, arka plana dair temel tez şudur: “Bizim niyetli durumlarımızın tamamı yani inançlarımızın, umutlarımızın, korkularımızın vs. hepsi, işlemekte oldukları şekilde ancak ve ancak dünyayla temas kurmama imkân veren nasılın bilgisinden bir arka planıyla temas halinde işlerler.”²⁸³

Searle göre, bu noktayı görmenin en iyi yolu, gerçek hayattan bir niyetli durum alıp, bu niyetli durumların işlevde bulunması için başka neleri bir önkoşul olarak kabul etme gerektiğini görmektir.

²⁸¹ Searle, **a.g.e.**, s. 68.

²⁸² Searle, John Roger; **Minds, Language and Society**, Newyork, in the United States of America, Philosophy in The Real World-Perseus Books Group, Newyork, 1998, s. 107–108.

²⁸³ Searle, John Roger; **a.g.e.**, s. 108.

Searle, buna aşağıdaki örneği verir. “Diyelim ki, tam şu anda bir kitapçıya gidip bazı kitaplar satın almaya ve restoranda öğle yemeği yemeye niyetim var. Bu karmaşık niyet, muazzam bir metafizik mekanizma gerektirir. Bu mekanizmanın bir kısmı inançlar ve arzular biçiminde yüzeydedir. Örneğin, sadece belli türden kitaplar arzu ediyorum ve belli bir restoranın da çevredeki en iyi restoran olduğuna inanıyorum.”²⁸⁴

Bu bilinçli düşüncelerin altında, bir anlamda sırf daha öte arzu ve inanç olarak düşünülmeyecek denli temel olan daha geniş bir mekanizma vardır. Örneğin, kitapçılarda ve restoranlarda nasıl yürüneceğini, nasıl davranılacağını bilmekteyim ve bastığım zeminin beni çekeceğini, vücudumun da parçalara ayrılmadan bütün halinde tek bir varlık olarak hareket edeceğini doğal bir şeymiş gibi kabul etmekteyim. Kitapçıdaki kitapların yenilebilir şeyler değil okunur şeyler olduklarını, restorandaki yiyeceklerin de okunabilir şeyler değil yenilir şeyler olduklarını tartışmasız bir biçimde olduğu gibi kabul etmekteyim. Bu durumların gereğini yerine getirirken, yemeği kulaklarıma koyarak değil ağızıma koyarak yeme yetisine, kitapları karnımın üzerine sürterek değil gözümle görebileceğim şekilde tutarak okuma yetisine sahibimdir.”²⁸⁵ Searle buraya kadar davranışın nasıl bir içeriği olduğunu ve bunun içsel, akılsal durumların sonucu olduğunu açıklamıştır.

Bu konuda değineceğimiz bir diğer düşünür Daniel Dennet’e göre ise, niyetli duruş, inanç ve arzularına atıfta bulunarak tahmin edilen davranışın herhangi bir varlığın felsefi duruşudur. Bu durum niyeti içeriğe bağlamanın imkânını sadece kişisel seviyede değil ancak tahmini kolaylaştıran herhangi bir seviyede açar. Niyetli duruş Dennet’in aynı zamanda ifade ettiği iki diğer duruş ile zıtlasmaktadır. Tasarım duruşu sadece bilgiden tahmin yapmak için veya sistemin fonksiyonel tasarımı hakkında varsayımda bulunmak için

²⁸⁴ Searle, John Roger; **Minds, Language and Society**, s. 108.

²⁸⁵ Searle, John Roger; **a.g.e.**, s. 108.

yapılır. Özel bir objenin iç kısmının fiziksel anayasası veya durumuna bakılmaz.²⁸⁶

Bu duruşun bize verdiği bilgi, bir nesnenin ne yapacağını tanımamıza yol açar, formuna bakılmaksızın fonksiyonun minimal olarak ne olacağını açıklar. Fiziksel duruştan sistemin fiziksel durumu ve şartları temelinde tahminler yapmalıyız. Bu doğanın kanunları formunda sahip olduğumuz bilgiye bağlıdır. Dalın ne zaman kırılacağını ve bebeğin düşeceğini tahmin etmek, yağmuru getirme hazırlığında olan atmosfer koşullarını romatizmasına dayanarak tahmin etmedeki fiziksel duruşu kullanmayı içermektedir. En iyi satranç oynayan bilgisayarların tahmini bu duruşlardan birisiyle meydan okunduğunun farkına varılmasıyla Dennett'in üçüncü duruşu da ortaya çıkar ki bu niyetli duruştur. Bunu kullanırken, "... (0) sadece (1) makinenin tasarlandığı gibi işlev göstermediğini ama (2) tasarımının aynı zamanda en uygun olduğunu varsayıyoruz, bilgisayar en çok rasyonel hareketi seçecektir."²⁸⁷ Bilgisayarın inançlarına, hedeflerine ve alt hedeflerine arzu ettiği gibi sahip olunanı adlandırmada söz konusudur.

Dennett'in öne sürdüğü iki ilave psikolojiden her birisi bütünsel olarak birbirine dayanır. Niyetli sistemler kuramı inancın ve arzunun nosyonlarına dayanır. Halk psikolojisinden daha teknik bir anlamı niyetli sistemler sağlar. Bu tüm kişi psikolojisi olarak ifade edilir. "Niyetli sistemler, tüm sistemlerin eylemlerinin inanç, arzulu profillerinin tahmin ve izahıdır. Niyetli özelliklerin konusu tüm sistemdir."²⁸⁸

Temel olarak Dennett'in yaklaşımı bilişsel aktivitenin nöral alt katmanlarında niyetli atıfların kişisel seviyeleri ile açıklanır. Dennett'in hesabı gördüğümüz gibi nöral olayla başlar. "Her bir göz farklı girdiler alır, bu iki gözlü rekabet olarak bilinir. Sonuçtaki görüngü, iki kararlı algıdır, bunda ise, kısa bir karışıklı döneminin ardından, beyin uyarıyı değişen bir sekansta almaya başlar. Her bir uyarıcı bir saniye civarında algılanır bundan sonra aynı aralık içinde algılanır. Bu görüngü, eğer deneysel özne bilinçli ise ve

²⁸⁶ Dennett, Daniel Clement; **Brainstorms**, Montgomery, VT: Bradford, 1978, p. 4.

²⁸⁷ Dennett, **a.g.e.**, p. 5.

²⁸⁸ Dennett, **a.g.e.**, p. 57.

hâlihazırda algılanan görüntülerle rapor edebilirse araştırılabilir. Her bir imajın bilinçliliğini nöral olarak ilişkilendirmenin başka bir aracı yoktur. Dennett için, niyetlilik, atıflar sadece davranışsal bilim üzerinde sezgisel bir katmandır.”²⁸⁹

Özet olarak nedensel kurama göre, bireyin yaptığı şey belirli bir zihinsel olaydan kaynaklanıyorsa yani isteme, inanma ya da niyetlenme bileşimiye birey eyleme geçmiş demektir. Akli eylem kuramlarına ortak bir itiraz bunların kötü geri çekilmelere maruz kalmalarıdır. Bir eylem nedensel sekansta bir isteme varsa ancak gerçekleştirilir. İstemenin kendileri eylemler olduğu için bir isteme isteği olmalıdır ve bir istemeyi isteme isteği sonsuza kadar gider. Bu itirazı kısa kesmenin en uygun olanı geri çekilmenin istemeyi istemenin, istemeye özdeş olduğu durumdur; istemeyi istemek için istemek dışında, arzu etmenin ötesinde bir şey yoktur. Başka bir yanıt ise arzu etmenin her bir eylemden önce gelmemesidir.²⁹⁰

Diğer bir itiraz ise bunun akli eylem kuramları ile sınırlı olmamasıdır, buna mantıksal ilişkililik argümanı denir. Mantıksal ilişkiler nedensel ilişkilerin önüne geçer. İstemeler mantıksal olarak ilişkili davranışlarına ilişkindir. Çünkü tanımlamadan veya bu davranışa referans vermeden istemeleri tanımlamak ve atıfta bulunmanın yolu yoktur. Bu yüzden istemeler ilişkili davranışlara neden olmaz.²⁹¹

Brand’a göre, bu argüman güçlü bir biçimde eleştiriye uğramıştır. İstemelerin ilişkili davranışı tanımlamadan veya atıfta bulunmadan tanımlamadığı veya atıfta bulunmadığı öncülü yanlıştır. İstemeler, olaylar akli olaylardır. Olaylar birçok şekilde tanımlanır, örneğin etkileri yoluyla tanımlanabilir ve zamanın uzamsal konumuna atıfta bulunulabilir veya diğer olaylarla nedensel olmayan ilişkileriyle tanımlanabilir.

Birisi eylemlerinin sonuçları için sorumlu olmasına rağmen bu indirgenmiş ya da aracılı bir sorumluluktur. Böylece eğer eylem nedensel

²⁸⁹ Churchland, P. S.; **Brain-Wise**, Studies in Neurophilosophy. Cambridge, MA, MIT Press, 2002, pp. 136–137.

²⁹⁰ Churchland, P. S.; **a.g.e.**, pp. 137

²⁹¹ Churchland, P. S.; **a.g.e.**, pp. 137

sekansın akli bileşeni ile tanımlanırsa bir insan başlangıçta bu akli olay için ahlaki olarak sorumludur ve bunun fiziksel etkisi değildir. Ancak nedensel sekansın fiziksel bileşeni normalde ahlaki sorumluluğu saptamaktadır. “Gordon’ın, John’u bıçaklama isteğini ve gerçekten de başarılı olduğunu ele alalım. Gordon’u kafasında ne oluştuğundan değil, fiziksel bıçaklama eyleminden sorumlu tutabiliriz.”²⁹²

Akli eylem kuramları bununla beraber savunmasız değildir. Bu tarz kuramlar ahlaki sorumlulukların nedensel sekansın akli bileşeninin çoğaldığı ahlaki sorumlulukta deontolojik bir yaklaşım olarak eşleştirilebilir. Sonuççu olmayan görüşleri savunmak zor olabilir ancak imkânsız değildir. Burada diğer bir rota ise ahlaki sorumluluk hesabı sunmaktır. İnsanlar başlangıçta sadece eylemleri için değil ancak bunların niyetli sonuçlarından da sorumludurlar. Her halükarda akli eylem kuramcıları bu görüşü ahlaki sorumluluk hakkında güçlü bir biçimde tutulan sezgilerimiz için sayılacak bir şekilde takviye etmelidirler. Bu son itiraz akli eylem kuramlarının sağduyuya ters oldukları yönündeki genel kritiklerdir.²⁹³

Kuram öncesi bakış açısından, biz diğer kişilerin eylem gerçekleştirdiklerini gözlemleriz. Gözlemlediklerimiz fiziksel eylemlerdir, birisinin kafasında olanlar değildirler. İsteriz, ikna ederiz, komut veririz ve insanları eyleme zorlarız. Tekrar fiziksel faaliyetleri ile ilgileniriz kafalarında olanla değil. Diğer insanların ne yaptıklarını eleştirir ve düzeltiriz. Eleştirdiğimiz ve düzelttiğimiz çoğunlukla fiziksel faaliyetlerdi akli olanlar değil. Fiziksel olaylar üzerinde korktuğumuz ve hayran olduğumuz genellikle akli olanlar değildirler. İnsanlara nasıl eylem gerçekleştirmeleri gerektiğini öğretiriz ve onlar bunu yapma yeteneği kazanırlar. Bazı insanların iyi mimikleri olduğunu söyleriz ve diğerlerinin ne yaptıklarını çoğaltabiliriz.²⁹⁴

²⁹² Brand, **a.g.e.**, s. 12–13.

²⁹³ Brand, **a.g.e.**, s. 13

²⁹⁴ Brand, **a.g.e.**, s. 13–14.

2.3. NİYETLİ EYLEMLER VE NİYETLİ NEDENSELLİK

Denett, niyetli eylemler sınıfını, hareketler sınıfı olarak sınıflandırır. Ona göre, niyetli eylem kavramı kritiktir. Bizim birisini övme ve suçlamamız genellikle niyetlerimize ilgili olan kararlara bağlıdır. Kelimenin tam manasıyla söylemek gerekirse, niyetlerimizde çok şey var ve biz bunların önemi sorusunu cevaplayamayız; açıklanmaya ve nihai olarak ahlaki doğrulamaya ihtiyacı olan da budur.²⁹⁵

Ona göre, fiziksel hareketlere ve eylemlere bakmak nedensel kararlılık bakış açısından niyetli ve kasıtsız ya da istekli ve isteksiz arasında kesin bir çizgi olmadığını gösterir. Bu hareketlere neden olan devir sadece karmaşıklık ve aracılık derecesi bakımından farklılık gösteriyor. Niyetli ya da istekli eylemi yöneten nedensel diziler için ileri sürülen “belirsizlik” sinir sisteminin yokluğu nedeniyledir; başka etkilere değil. Daha önce gördüğümüz gibi, bilinçlilik ve farkındalığın olmadığı nedensel eylemlerde bile, nedensel öncüllerin karmaşıklığı niyetli eylemlerdeki karmaşıklığa eşit olacaktır. Bunlar yanlış olanların varsayımlarıdır.²⁹⁶

Denett’in amacı, sorumluluk ve özgür irade sorunlarına çözüm bulmak değil fakat bu tür bir çözümde ilk adım niyetli olan ve olmayan eylemler arasındaki farklılığı ortaya çıkarmaktır. Niyetli ve niyetli olmayan eylemler arasındaki farklılık farkındalıktır. Farkındalık çizgisi insan kontrolünün merkezinde değildir. Ancak diğer taraftan niyetlerin önemi bir insanın başka bir insanın eylemleri üzerindeki kontrol ve etkisiyle ilgili olmasıdır.²⁹⁷

Denett’e göre, hür irade ve determinizm bağdaştırılabilir. Bu mümkün olduğunda da davranışlarımızdan sorumlu olabiliriz. Ona göre, seçimle elde ettiğimiz sonucun tüm aşamalarının özgür olması gibi bir zorunluluk yoktur.²⁹⁸

Niyetli eylem kavramı, sözlü teşviğin insanlar üzerindeki etkisine dayanır. Sözlü teşvik, biriyle konuşmak, sözlü olmayan teşviğin yaptığı gibi

²⁹⁵ Denett, Daniel Clement; **Content and Consciousness**, London and New York, Routledge, 1986, s. 174–175.

²⁹⁶ Denett, **a.g.e.**, s. 175.

²⁹⁷ Denett, **a.g.e.**, s. 175.

²⁹⁸ Denett, Daniel, **Brainstorms**, s. 267.

aynı şekilde davranışın kontrolüne katkıda bulunur. Merkezden dönen sinyaller emirler ya da komutlara benziyor fakat sözlü bir emir, birine bir şey yapmasını söylemek, merkezden dönen sinyalle aynı fonksiyona sahip değildir. Yumuşak başlı yada bağımlı insanlarda, ya da ezici bir otorite ile karşılaşıldığında, sözlü teşvik davranışın kararlılığına çok güçlü bir biçimde katkıda bulunabilir ki bu da düğmeye basmak gibidir. Böyle bir durumda, sözlü emirin tıpkı merkezden dönen emirin eyleme neden olması eyleme neden olduğunu söylemek gibi cazip gelebilir. Sözlü emirin içeriği onun sözel parçaları tarafından belirlenir ve tasarlandığı şekliyle aynı etkiye sahip olmayabilir.”²⁹⁹

Sözlü teşviğin, sözlü olmayan teşvik gibi, davranış kontrolüne katkıda bulunabilmesi için söz konusu davranış etkilemekten sorumlu olması ve teşviğin ilgili olması gerekmektedir. Bir insanın ağlamasını durdurmak için yapacak ya çok az şey ya da hiçbir şey yoktur. Bir kimsenin söyleyeceği hiçbir şey bir insanın titremesini durdurmaz. Diğer taraftan, eylemler niyetli olduğu zaman, aktör yanlış şekilde fakat normal olarak güvenilir biçimde kontrollerin bazı kısımlarını rapor edebilir. Bu raporlar başkalarının sözlü teşviği amaçlamalarına izin verir.³⁰⁰

Bu noktada Anscombe şunu söylüyor: “Eğer birisi bir şeye karşı olursa o zaman ona karşı neden olarak bazı şeyler oluşturur.”³⁰¹ “Bu niyetli eylemlerin öneminin temelidir. Bunlar birilerinin karşı çıkabileceği eylemlerdir. Mantıklı olarak yönlendirilmiş sözlü eylem tam etkisini yaratmada başarısız olursa, o zaman temize çıkarabiliriz. Onunla konuşmanın bir faydası olamaz çünkü o delidir. Nedeni dinleyemez, tartışmak sizi bir yere götürmez. Bir varlık ile tartışmak o varlığa insan, mantıklı bir temsilci gibi davranmaktır. Bu nedenle kişisel sorumluluk birinin başka birinin davranışsal kontrolüne mantıklı söylev yoluyla yapabileceği katkıların sınırlarının genel değerlendirmesi üzerine kuruludur. Anscombe’a göre, eğer eylem için

²⁹⁹ Denett, Daniel Clement; **Content and Consciousness**, s. 175-176.

³⁰⁰ Denett, **a.g.e.**, s. 176-177.

³⁰¹ Anscombe, G.E.M., **Intention**, 2nd. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1963, s. 24.

nedenler sunan cevaplarla, neden sorusu yoksa o zaman gönüllü ya da niyetli eylem varolamaz.”³⁰²

Denett için ise, farkındalık ve mantıklı kontrol ve sorumluluk kavramlarına dayanan basit niyet kavramı önemlidir. Ortalama insan için bir başkasının davranışına katkıda bulunma umudu sözlü teşviği amaçlamada yatar. Mantıklı olmayan sözlü teşviği (psiko analitik terapi, beyin yıkama) içeren diğer yöntemlerde değişiklik ve muhtemelen kimyasal ve elektriksel metodlar bizim kavramsal şemamızda bir değişikliğe yol açabilir.³⁰³

2.3.1. Niyetli Nedensellik

Daha önce de değindiğimiz gibi Searle, niyetliliğin, zihin nesneleri ve dünyadaki şey durumlarını aslı gibi temsil etmesini sağlayan özellik olduğunu ifade eder. Zihinlerimiz dünyayla sürekli nedensel temas halindedir. Şeyleri gördüğümüzde, gördüğümüz nesneler bizim onları görme deneyimlerimize neden olurlar. Geçmişteki olayları hatırladığımızda, geçmişteki bu olaylar bizim şu andaki hatıralarımıza neden olurlar. Bedenimizi hareket ettirmeye niyetlendiğimizde, bu niyetler bedensel hareketlere neden olurlar. Her bir durumda, hem nedensel hem de niyetli bir bileşen buluruz.³⁰⁴

Hem zihnin temsil etme yeteneğinin ve hem dünyayla kurulan nedensel ilişkilerin sistematik bir biçimde birbiriyle iç içe geçmiş halde olması, niyetliliğin işlev görmesi açısından, aslında dünyadaki hayatıyetimizi sürdürmemiz açısından, temel teşkil eden bir nitelik arz eder. Bunların birlikte oluşturdukları form, niyetli nedenselliktir.³⁰⁵

Bu nedensellik formu bilardo topu nedenselliğinden ya da Hume’un nedenselliğinden ciddi bir biçimde ayrılır. Neden ve sonuç, ya neden sonucun bir temsili olduğu ya da sonuç nedenin bir temsili olduğu için, işlemekte oldukları şekilde işler. Buna ilişkin şu örnek verilebilir. “Eğer su içmek

³⁰² Denett, **a.g.e.**, s. 177.

³⁰³ Denett, **a.g.e.**, s. 177–178.

³⁰⁴ Searle, John Roger; **Minds, Language and Society**, s. 104.

³⁰⁵ Searle, John Roger; **a.g.e.**, s. 104–105.

istersem ve daha sonra da su içme arzumu yerine getirmek yoluyla su içersem, o zaman benim zihinsel durumum yani su içme arzusu durumumun, su içme durumu olmasına neden olur. Arzu bu durumda kendisinin yerine getirilme şartına hem neden olur hem de onu temsil eder.”³⁰⁶

Bazen de, nedensel bir biçimde işlediği zaman yerine getiriliyor olması, niyetli durumun bizatihi kendisinin yerine getirilme şartının bir parçasını teşkil eder. Dolayısıyla, “örneğin kolumu kaldırmaya niyet edersem, o zaman niyetin yerine getirilmesi, sadece kolumu kaldırmamdan daha fazlasını gerektirir. Daha doğrusu, bu niyetin bizatihi kendisinin kolumu kaldırışına neden olması, benim kolumu kaldırma niyetimin yerine getirilme şartının parçasıdır. Bu sebepten dolayı Searle’e göre, niyetler nedensel açıdan kendi kendilerine göndermede bulunan şeylerdir. Niyetler, ancak niyetin kendisi kendi yerine getirilme şartlarının geri kalan kısmına neden olursa yerine getirilmiş olurlar. Ancak (a) kolumu kaldırırsam ve (b) kolumu kaldırma niyetim kolumu kaldırmama neden olursa, kolumu kaldırma niyetimi gerçekleştirmeyi başarırım.”³⁰⁷

Bu tür nedensel kendi kendine göndermede bulunma sadece niyetler gibi iradi durumlarda değil, fakat aynı zamanda algı ve hafızaya ilişkin olan bilişsel durumlarda da mevcuttur. Dolayısıyla, örneğin gerçekten şu ağacı görüyorsam, o zaman yerine getirilme şartı orada bir ağaç bulunması olan bir görme deneyimine sahip olduğum bir durum söz konusu olmamalı, aynı zamanda orada bir ağaç olduğu olgusu da bu yerine getirilme şartlarına sahip olan görme deneyiminin kendisine neden olmalıdır. Hafıza söz konusu olduğunda da durum benzer şekildedir.³⁰⁸

Algılama ve hatıra gibi nedensel kendi kendine göndermeye sahip bilişsel durumlar örneğinde, biz hem zihinden dünyaya uyma yönüne hem de dünyadan zihne doğru olan nedensellik yönüne sahibiz. Hatıra ve algılamaya ilişkin zihinsel durumumun dünyaya uyması, ancak dünya bu uyumu taşıyan o duruma neden olursa gerçekleşir. Niyetler gibi iradi durumlarda ise, yön

³⁰⁶ Searle, John Roger; **Minds, Language and Society**, s. 105.

³⁰⁷ Searle, **a.g.e.**, s. 105.

³⁰⁸ Searle, **a.g.e.**, s. 105.

tersinedir. Benim kolumu kaldırma niyetim, ancak ve ancak, eğer durumun kendisi dünyada kendisiyle bağdaşan bir olaya neden olursa yani niyetin kendisi kolumu kaldırmam olayına sebep olursa, dünyaya uyar.³⁰⁹

Niyetli nedensellik, insan davranışının açıklamasını anlamakta, kesinlikle büyük önem taşır. Rasyonel olan durumlarda insan davranışı sebeplere dayalı olarak işler; fakat sebepler davranışı ancak sebeple davranış arasındaki ilişki hem mantıksal hem de nedensel olursa açıklar. Dolayısıyla rasyonel insan davranışlarının açıklaması esas itibarıyla niyetli nedenselliğin araçlarını kullanır. Örneğin diyelim ki Hitler'in Rusya'yı işgalini onun Doğu'da bir yaşam alanı istediğini söylemekle açıklıyoruz. Searle'ün, bu açıklamalarının bir anlam ifade etmesinin sebepleri şunları varsaymasıdır:

“ Hitler Doğu'da bir yaşam alanı istiyordu, Bunu Rusya'yı işgal ederek gerçekleştirebileceğine inanıyordu. Bunlarla birlikte, niyetli nedensellik yoluyla, Rusya'yı işgal etme kararının ve dolayısıyla niyetinin nedensel açıklamasını hiç değilse bir parçası sağlanmış olmaktadır. Rusya'yı işgal etme niyeti, niyetli nedensellik yoluyla, Rusya'yı işgal etmenin sebebinin en azından bir parçasını oluşturmaktadır.”³¹⁰

Davranışın bu formdaki niyetselci bir açıklaması, eylemin meydana gelmek zorunda olduğunu göstermez. Yapılan eylemin gerçekleştirilmek zorunda olmasını belirlemek için niyetli nedenler yeterli değildir. Bu niyetli nedenler, tuhaf hastalık durumları hariç, pratikte gerekli değildirler. Kendi davranışımı, beni harekete geçmeye sevk eden inanç ve arzuları belirtmek suretiyle açıkladığımda, bu başka türlü yapamayacak olduğum anlamına gelmez.³¹¹

Ne yapmam gerektiğine dair inançlarımdan ve arzularımdan nedenler bulduğumda, arzu ve inançlar formundaki kararımın sebepleriyle, fiili kararım arasında, tipik bir biçimde, bir boşluk vardır. Ayrıca, kararım ile eylemin icrası arasında da bir diğer boşluk söz konusudur. Bu boşlukların sebebi, davranışımın niyetselci sebeplerinin davranışı belirlemeye vermemesidir.

³⁰⁹ Searle, **a.g.e.**, s. 105–106.

³¹⁰ Searle, **a.g.e.**, s. 106.

³¹¹ Searle, **a.g.e.**, s. 106

“Bunun bazı istisnaları iptila, takıntı, aşırı tutku ve diğer hastalıklı formlardır. Bir seçimde kime oy vereceğime karar verdiğim zaman, davranışımın niyetselci açıklaması nedensel olarak yeterli şartları vermez. Eroin istediği ve aldığı uyuşturucunun heroin olduğuna inandığı için bir uyuşturucu alan heroin bağımlısı söz konusu olduğunda ise durum tersinedir. Bu durumda, bağımlı olan kişinin elinden bir şey gelmez ve açıklama nedensel bir biçimde yeterli şartları verir.”³¹²

Böylesi durumlar konusunda dikkat edilecek üçüncü özellik, bazen her durumun birtakım olgulara da neden olmalarıdır. Bu noktada Searle şu örneği verir. “Ben sinemaya gitmek istiyorsam giderim, doğal olarak özlemim, temsil ettiği olayı gerçekleştirmemi yani benim sinemaya gitmemi sağlar. Her durumda da neden ve etki arasında içsel bir bağlantı vardır; çünkü neden, neden olan olayı temsil eder.”³¹³

Niyetli nedensellik, insan eyleminin açıklaması için de yapısı için de uygun bir kanıttır. Bu, çok çeşitli bakımlardan, nedenselliği anlatan standart kitaplardan çok farklıdır, bunlarda bir milyar top, bir milyar topa vurur ve devinim de bundan doğar. Bu gibi durumlarda devinimin önce akıl tarafından düşünülmesidir. Niyetlilik tartışmasını özetlersek, şunlar söylenebilir. Niyetli durumlar, belirli bir akılsal tipin içeriğinden kaynaklanır. Bunlar kendi karşılanma koşullarına kendileri karar verirler. Dış dünyanın akılsal içeriği ile uyumlu olup olmadığına bağlı olarak doyum sağlarlar ya da sağlayamazlar. Bazen bunlar niyetli nedensellikle dış dünya arasında uyum sağlarken olayların oluşuna da neden olurlar; “yani kendi karşılanma koşullarını kendileri yaratırken, temsil ettikleri olayın ortaya çıkmasına da yol açarlar.”³¹⁴

Searle, davranış derken, gönüllü olmayı, insanın niyetli davranışını ifade eder. Yürüme, koşma, yemek yeme, sevişme, seçimlerde oy verme, evlenme, satın alma ve satma, dinlenceye gitme, bir işte çalışma gibi şeyleri kastediyor. Sindirme, yaşlanma ya da horlama gibi şeyleri değil. Kendimizi maksatlı şeyler yapmaktan alıkoysak bile, bunlar niyetli eylemler olarak

³¹² Searle, **a.g.e.**, s. 106–107.

³¹³ Searle, John Roger; **Minds, Brains and Science**, s. 60

³¹⁴ Searle, John Roger; **Minds, Brains and Science**, s. 60–61.

şaşırtıcı çokluktaki tiplerle kendilerini belli ederler. Burada, bireysel davranışla toplumsal davranış arasındaki ayrımı belirlemeye gerek vardır; ortak toplumsal davranışla bir toplumsal ortaklığın arasındaki ayrımı; bir şey için bir şey yapma ile bir şeyi kendisi için yapma arasındaki ayrımıdır. Belki hepsinde de daha zoru, zamanın geçişi sırasında, uyumlu davranış dizilerini anlatmaktır. İnsan eylemleri arka arkaya gelen devinimsiz şipşak resimler değil, yaşamımızın hareketli bir filmi gibidir.³¹⁵

Brand ise, “niyetlilik ile ilgili tezini” şu şekilde açıklar: “S’nin t süresince A yapması, yalnızca S’nin t süresince A yapması, niyetli bir eylem olduğu zaman bir eylemdir. Niyetlilik tezi tüm eylemlerin niyetli olduğunu söylüyor. Niyetlilik tezi filozofik literatürde bölmeli bir geçmişe sahip. Bu tez bazen tamamen doğru ve desteğe ihtiyacı yok, bazen de tamamen yanlış ve çürütölmeye ihtiyacı yok varsayılıyor.”³¹⁶

Brand, niyetlilik tanımından sonra eylemi, nedensel kuram ile açıklamaya çalışır. Ona göre, istemek ve inanmak eylemin başlangıcında rol oynuyor gibi görünse de, bunlar eyleme doğrudan neden olan olaylar değildir. Endişeli hırsızın gücü ve endişeli dağcı olayları istemek, artı inanmak ile birlikte eyleme, öncülün tanımlanması ile elde edilmiştir. Eylemin en yakın nedeni için en iyi aday niyettir. Brand’a göre, zihinsel öncül eğer doğruysa, niyetlilik tezinin her niyetin doğrudan niyetli bir eyleme neden olduğunu söyleme hakkı vardır. Niyetli eylemin bir planı takip ederek gerçekleştirilen eylem olduğunu iddia eder. Böylece, eğer niyetlilik tezi gerçekse, tüm eylem planlanmıştır. Ayrıca, her niyet doğrudan planlı eyleme neden olur. Bunun yanı sıra bazı eylemler planlanmamıştır ve bazı niyetler planlı eyleme neden olmaz.³¹⁷

Bu noktada, doğrudan tartışılmayan önemli bir konu planlanan faaliyetin kapsamıdır. Bu görüşün bir sonucu olarak şunu söyleyebiliriz, tüm eylemler planlanmamış olsa da, büyük kısmı planlanmıştır. Ve bu nedenle tüm eylem niyetli olmasa da büyük bölümü planlıdır. Niyetli eylem kavramı

³¹⁵ Searle, **a.g.e.**, s. 62.

³¹⁶ Brand, Myles; **Intending and Acting Toward a Naturalized Action Theory**, s. 31.

³¹⁷ Brand, **a.g.e.**, s. 31.

Brand'ın kavramsal çerçevesinde anahtar rol oynuyor. Ona göre, niyetli eylem insanlar tarafından üstlenen en üst düzey davranıştır. Bu insanların esas olarak yasal ve ahlaki olarak sorumlu oldukları faaliyet türüdür. Bu aynı zamanda özgürlük sorununun ortaya çıktığı eylem türüdür.³¹⁸

İnsani eylem kavramı kişi kavramına yararlı bir ektir. Sadece ortamdaki bir aktörün ihtiyaçları, arzuları, niyetleri ve inançları açısından açıklamaların geliştirildiği kişisel seviyede yer alır. Bunun ötesinde eylem kavramı sorumluluk ve ceza kavramlarımızda kritik bir rol oynar. Burada esas olan niyetli eylemler sınıfını karakterize etmedir ve bu görev Anscombe'nin niyet anlayışında şu şekilde ortaya konmuştur: “Bir kalas testereyle kesiliyor olabilir ve bu Smith'in meşe kalaslarından birisi olabilir. Burada farklı hareketler yoktur. Testereyi kesme eylemi iradi olabilir ama bu arada Smith'in kalaslarını kesmek eylemi iradi değildir. İradi eylemler sınıfında üyelik için gerekli bir şart eylemin farkında olan aktördür. Buna örnek olarak, belirli bir tanım altında hareketin farkında olmak verilebilir. Bu durum iradi ve gayri irade olanın bedensel hareketler değil ancak belirli tanımlamalar altındaki hareketler olduğunu gösterir.”³¹⁹

Eğer daktiloyla yazı yazarken birisi “Britanya kuralının” ritmini neden çalılıyorsun diye sorarsa ve ben cevaben “bunu mu yapıyorum farkında bile değilim” dersem ritmi çalma eyleminin gayri ihtiyari olduğunu göstermiş olurum. Dolayısıyla ritmi çalmanın farkında olmadan bunu niyetli yapmış olamam. Böylece niyetli eylemler niyetlilik gösterir veya daha açıkçası niyetli eylem yüklemeleri niyetli içeriklerdir.³²⁰

Büzülme, kas gibi ancak dışa götürenlerin daha yüksek seviyesi daha fazla içerik yüklenmesine uygun hale getirilebilir. Yani eylemleri gerçekleştirecek olan komutlardır. Örneğin “kapıyı aç” nispeten yüksek seviyede bir dışa götürücü olayı veya durumu olabilir. Bunun hepsi kapıyı bir şekilde açık tutmaya hazır olarak tasarlanmış tüm alt rutinler tarafından kontrol edilmektedir. O zaman eğer böyle bir dışa götürücü farkındalık hattı

³¹⁸ Brand, **a.g.e.**, s. 32.

³¹⁹ Denett, Daniel Clement; **Content and Consciousness**, s. 164.

³²⁰ Denett, **a.g.e.**, s. 165.

boyunca bir sinyal göndermek durumunda kalırsa birisi bunun içeriğinin farkında olacaktır. Birisinin niyetli eylemlerden aldığı farkındalığın türü daha sonra farklı farkındalık türlerinden çıkacaktır ve getirenden daha çok götüren bir kaynak olacaktır.³²¹

Bu kuram, “ben kolumu kaldırıyorum şeklindeki olgudan, kolum kalkar şeklindeki olguyu çıkarır ve kolumun kalkmasından önce geçen ve buna sebep olan bir zihnî olayın vuku olduğunu ifade eder. Ne tür bir zihnî sebep? Kolumu kaldırmam için bu bir niyet, bir kasıt, bir karar, bir seçim, bir tasarı olabildiği gibi, bu konuda belli bazı nedenlere de sahip olabilir.”³²²

Aşağıdaki örnek üzerinde düşünelim: “Öğretmen sınıfa bir soru soruyor ve ben, düşünüp taşındıktan sonra, kolumu kaldırmaya karar veriyorum ve gerçekten kaldırıyorum. Bu kurama göre, düşünüp taşınma bir etki, yani kolumu kaldırma kararını meydana getirmiştir. Bu karar, öyleyse, sebeptir, ya da daha doğrusu, kolumun kalkmasının sebebinin bir kısmıdır. Sebebin bir kısmıdır; zira kolumun kalkması için aynı zamanda başka etkenler de gereklidir. Kolumu kaldırmaya karar verdiğim halde, yine de kalkmayabilir; çünkü kolum felçli olmuş olabilir, beni yıldırım çarpabilir, fikrimi değiştirmiş olabilirim, ya da birisi kolumdan kavrayıp kaldırtmayabilir. Mademki karar, kolun kalkmasının öncesinde yer alan bir olaydır ve kolumun felçli olmadığı durumlarda kolumun kalkması için yeterli bir olay olmaktadır; o halde bir sebeptir; belli bir karar olunca kolumun kalkması gerekir ve karar olmayınca da kalkmayacaktır.”³²³

Kolu kaldırma kararı zihnî bir olaydır ve bunun sonucu, yani kolun kalkması da o zihnî olayın eseri ve etkisidir. Bu şekilde ortaya konunca da, kuram, açıkça zihinsel olayların asla fiziksel olayların sebebi olmadığını kabul eden kuramlara, yani epifenomenalizm ile paralelizme ters düşmektedir. Eğer bu iki kuramdan herhangi birisi doğru ise, bu durumda benim kolumu kaldırma kararımın, kolumun kalkmasında sebep olarak herhangi bir rolü olduğunu düşünmek fiili bir hata olmaktadır. Doğrusu benim kolumu kaldırma

³²¹ Denett, **a.g.e.**, s. 165.

³²² Shaffer, Jerome; **Zihin Felsefesi**, Çev: Turan Koç, 12. Baskı; İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 127.

³²³ Shaffer, **a.g.e.**, s. 127-128.

kararım başlı başına ya salt bir yan ürün olacak, ya da hem karar almamın, hem de kolun kalkmasının sebebi durumunda olan beyin olayları ile sadece bir arada vuku bulan bir olay olacaktır.³²⁴

Kurama göre, zihinsel olayların istidat açısından çözümlenmesi gerekir; özel olarak, bir kimsenin kolunu kaldırma kararı, onun kolunu kaldırmak için düzenlenmiş olması şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla, böyle bir yatkinliğe sahip olmak, pekâlâ bir kimsenin kolunun kalkmasının sebeplerinden bir kısmını teşkil edebilir. Özdeşlik kuramında ise, insanın, kolunu kaldırması gibi zihinsel olaylar beyin olayları ile özdeşirler. Dolayısıyla bu tür beyin olayları da aynı şekilde bir kimsenin pekâlâ kolunu kaldırma sebebinin bir parçasını teşkil edebilirler. Şu halde bu eylem kuramı, etkileşimci görüşüne rağmen, zihinsel terimlerle ilgili belli bir hususî izahından dolayı, materyalizmin bazı şekilleriyle uzlaşabilmektedir.³²⁵

Niyetli eylemlerin zihnî sebepleri bulunduğunu söyleyen bu kuram ciddi eleştirilere hedef olmuştur. Saldırı, içinde niyetli eylem vuku bulmakla birlikte, buna karşılık gelen dikkate değer herhangi bir bilinçli zihnî niyet, seçme, karar verme, tasarlama ya da belirleme hadisesinin görünmediği çok büyük sayıda durumun gözlemlenmesiyle başlamıştır. Yazı makinesinin tuşlarına vurmak, yürürken bacakların hareket etmesi, okurken sayfaları çevirmek, bir kız geçerken başın o tarafa çevrilmesi, gidişen bir yerin kaşınması ve birine bir ateş (kibrit) vermek gibi edimler genellikle daha önceden bir karar olmaksızın ya da niyetli bir seçim olmaksızın yapılmaktadırlar. Bilinçli bir seçimin ya da niyetli-iradî kararın yokluğu, bizim bunları âdeta koma halinde, hipnotize edilmiş bir durumda, refleks olarak veya irade dışı yaptığımız anlamına gelmez.³²⁶

Anscombe ise, farkında olunan eylem sınıflarının alt kümesinin üyeleri olarak niyetli eylemleri ayırıştırarak bu konuyu ele alır. Bu eylem sınıfı gözlem

³²⁴ Shaffer, **a.g.e.**, s. 128.

³²⁵ Shaffer, **a.g.e.**, s. 128.

³²⁶ Shaffer, Jerome; **Zihin Felsefesi**, 2005, s. 129.

olmaksızın kişinin farkında olduğu eylemler sınıfıdır. Eğer birisi sadece “ben sadece bu yaptığımı gözlemledim” derse bir eylem niyetlidir.³²⁷

Bir şeyi yaptığımı gözlemlediğimi söylediğimde gözlerimle gördüğümü veya kulaklarımla duyduğumu veya bir şey yaptığımı hissettiğimi veya ne yaptığımı proprioseptif (eklemlerin konumunu, hareketini algılama duyusu) olarak bildiğimde diz kapağımın bakmadan kasıldığını bilirim. Çünkü kasılan bir dizin kinestetik (bedensel zekâ) duyumuna sahibimdir. Eğer bunlar sadece X'i yaptığının farkında olduğumun tek yolları ise o zaman X'i yapmak iradi değildir. Başka bir şekilde ise eylemimin farkındalığının bilgisine sahip olup böylece niyetli olup olmadığını anlayabilir miyim? Bu soru farkında olmayı anlatmak için önceki bölümlerde geliştirilen koşullarda formüle edilebilir. Bir eylem gözlem olmaksızın bilinme eylemler sınıfına düşebilir. Eylemin içerik tanımlayıcısı ile bir sinyal farkındalık hattını geçerse ve bu sinyal ne kaslardan bir proprioseptif sinyal ne de duyu organlarından gelen bir sinyaldir. Herhangi bir sinyal bu şartları karşılayabilir mi?³²⁸

O zaman bu gözlem olmadan bilgi götüren kontrollerin bilgisi olarak yorumlanabilir, getiren girdilerin bilgisi olarak değil. Anscombe bu niyetli eylemler bilginizin bu şekilde karakterize etmeyi destekleyecek çeşitli şeyler olduğunu söylemektedir.³²⁹

Binanın durumu hakkındaki inançlarımız, talimatların iletilmesi koşuluyla doğru olacaktır. Elizabeth Anscombe'nin söylediği gibi eğer böyle değilse “Theophrastus” açıklamaları iyiyi tutmaktadır. “Hata performanstadır, yargıda değildir. Bir adamın kapıya çivi çakmaya karar verdiğini varsayalım. Çivinin yerinden çıktığını gördüğümüzü varsayalım ve bu görsel girdinin bir etkisi vardır çeşitli organizasyonlardan geçtikten sonra götürücü bir duruma artış verir veya çivideki çakma içeriği ile olay gerçekleşir. Bu götürücü durumun veya olayın farkındalık hattına bir sinyal gönderdiğini kişinin ne hakkında olduğunun farkında olacağını varsayalım. Kendisine çiviye çakmayı bitirdiği zaman hakkında yüksek sesle söyleyebilir veya yüksek sesle veya

³²⁷ Anscombe, G.E.M; **Intention**, 2nd. Ithaca, N,Y.; Cornell University Press, 1963, s. 24-25.

³²⁸ Anscombe, **a.g.e.**, s. 82.

³²⁹ Anscombe, **a.g.e.**, s. 82.

kendi kendine seslenmeyi formüle etme uzun temporal sürecinin üzerinden asla gitmemiş olur.”³³⁰

Vakayı örneklendirmek adına adamdan çivinin yanındaki ahşaba bir çentik atması istendiğini varsayalım. Bazı gizli nedenlerden veya laf olsun diye istenmiş olabilir. Farklı bir götürücü durumu bu faaliyeti yönlendirecektir. Adam bu götürücü durumun farkındalık hattı boyunca bir sinyal gönderecek götürücü durum olduğunun farkına varacaktır. O zaman önceki durumda adamın kazara çiviye ıskaladığını ve bir yarık yaptığını varsayalım. İskeletsel ve kassal hareketler iki durumda da ayrıştırılmaz ancak farklı götürücü durumlarla kontrol edilecektir ve adam farkı söyleyebilecektir.³³¹

“Kendime derim şimdi A butonuna basıyorum (B butonuna basmak) elbette olabilecek bir şeydir. Ve burada Theophrastus’un ifadesini bir kez daha kullanmak gerekirse, hata yargı değil, performanstır. Yani demeyiz ki, söylediğin yanlıştı çünkü ne yaptığınızı tarif ettiğiniz varsayılıyordu ve tarif etmediğinizde ancak yaptığınız hataydı çünkü söylediğinize göre yapılmamıştı. Söylediği gibi bu yanlış bir sıraya itaat etmek gibiydi bu itaatsizlik durumu değil işlev bozukluğuydu. İşlev bozukluğunun ortaya çıkabildiği birçok yer vardır; butona basma eylemini uygulamada veya sözlü dile getirmede ortaya çıkabilir. Dilim sürçmüş olabilir ve “Şimdi buton B’ye basın” demiş olabilirim. İkinci durumda ifademi “geri besleme ilmkleriyle” düzeltebilirim.”³³²

İşlev bozukluğu, yönlendiren götürücü durum ve farkındalık hattıyla ortaya çıkabilir. Böylece Buton A’ya basarken kendime talimat verdiğimin farkına varırım, götürücü durum ise aslında benim hareketlerimi yönlendirerek buton B’ye basın içeriğine sahiptir. Bu durumda farkında olduğum durum hakkında hata yapmış olamam sadece düzeltebilir sözlü sliplerin mümkün olması durumunda ancak ne yaptığının pratik bilgisine sahip olduğumu varsaydığım da bu söz konusudur.³³³

³³⁰ Denett, Daniel Clement; **Content and Consciousness**, s. 166.

³³¹ Denett, **a.g.e.**, s. 167.

³³² Anscombe, G. E. M; **Intention**, 2nd. Ithaca, N,Y,: Cornell University Press, 1963, s. 57.

³³³ Denett, **Content and Consciousness**, s. 167–168.

Açık eylemlerimizin pratik bilgisi karışmamış olarak var olmaz. Pratik ve proprioseptif bilgi olasılıklı ve işlevsel olarak birbirine bağlıdır. Dolayısıyla karatahtaya yapısal olarak kelimeleri gözlerimizi kapalıyken proprioseptif olarak bilgilendirilmeden yazamayız ve proprioseptif bilginin farkında olabiliriz. Bazı eylemler için, örneğin bir inek resmi çizmek gibi, proprioseptif bilgiye ilaveten görsel bilgi de gerekmektedir. Eğer ne yaptığımı bilirim ve bu durumlarda gözlerim kapalıysa sadece ne yapmaya çalıştığımı bilebilirim ne yaptığımı değil. Bir kişinin sadece ne yapmaya çalıştığı değil doğrudan ne yaptığını bilmesi çoğunlukla bir bilmece olarak görülür ancak bu bilmece birisi deneysel doğruluğun epitemik aracılığı maskeleyişini fark ettiğinde çözülür.³³⁴

Aşırı eylemler için, iskeletsel ve kassal hareketler gibi, normal deneyimimizdeki durumlarımızı izole etmek muhtemelen imkânsızdır. Bununla beraber uykuda olan bir kolu hareket ettirme deneyine aşınayızdır. Bu durumlarda ne yapmaya çalıştığımız saf pratik bilgidir, saf olarak farkındalık durumudur yani bu verilen götürücü komutlardır.³³⁵

Ne yaptığımızı başkalarının ne yaptıklarını görerek sadece görebiliriz. Proprioseptif (kirişler ve kaslardan gelen impulslarla ilgili) olarak ne yaptığımızı hissedebilir ve ne yaptığımızın pratik bilgisine sahip olabiliriz. Bilgimizin sonraki durumu niyetli eylemimizin gerekli bir koşuludur ancak yeterli bir durum değildir. Birisinin ne yaptığının pratik bilgisine sahip olabiliriz. Eğer “Neden x’i yapıyorsun” sorusuna birisinin cevabı “belirli bir nedeni yok” veya “bilmiyorum” “Sadece karalıyorum” gibi bir cevabı varsa bunu hala niyetli olarak yapmıyordur.³³⁶

Anscombe’nin işaret ettiği gibi böyle bir cevap sorunun reddedilmesi değildir. Soru uygulamayı reddetmemiştir çünkü cevabı bunun bir nedeni olmamasıdır. Cebimde ne kadar param olduğu sorusu “hiç” cevabıyla uygulamada reddedilir. Bir eylemin niyetli olması için son ihtiyaç eylem için bir aktör tarafından verilen bir neden olmasıdır. Karalamakta olduğu için

³³⁴ Denett, **a.g.e.**, s. 168.

³³⁵ Denett, **a.g.e.**, s. 168.

³³⁶ Denett, **a.g.e.**, s. 168.

açıklıkta da bir neden olmadığı zaman Anscombe eyleme gönüllü ama niyetli olarak adlandıracaktır.³³⁷

Pratik bilgisi olan tüm eylemler dışında diğer eylemler gönüllü olarak nitelendirilebilir ancak yapılan şeylerin gönüllü olduğuna dair hiç bir gerekçe sunulamaz. Örneğin, karalama durumunda psikanalist doğru bile olsa karalama için açık olmayan derin bir neden olduğunu iddia edebilir, ancak bu bir eylemi niyetli yapmaz. Görünürde dikkatsiz ve kasıtsız görünen için bir neden bulmada psikanalizciler niyetli eylemlere paralel eylemi ortaya koyma iddiasında değillerdir. Yani eylemi niyetli gibi ele almamalıyız.³³⁸ Bilişsel nedensellik ortaya çıksa bile görünürdeki gerekçelendirme sürecinin girdi ve çıktılarının farkındayız. Belirsizlik olmadan sunduğumuz şey gerekçelendirmedir, rasyonelleştirme değildir.

Soru sormak ve yanıt verenin geçmişteki davranışlarının anılarına sahip olması ve buna eşlik eden düşünceleri hala anlamlı olabilir ve bu soru soran tarafından tutulmayan geçerli bilgidir. Aktör sadece deneysel olarak kendi davranış stilinden daha çok bilgi verir ancak kendi davranışını özel olarak algılayıp kritik edemez.³³⁹

Götürücü komutların farkında olunması ve birisinin diğer nedenlerinin farkındalığı arasında ayırım keskin değildir. Niyetli bir eylem belirli bir tanım altında bir harekettir ve kalası testereyle kesmek ve Smith'in meşe kalaslarından birisini kesme iki farklı eylemdir. Bir eylemin niyetli olması için ise aktörün bu tanım altındaki eylemde götürücü komutlarla farkında olması gerektiğini görüyoruz. Farklı motor komutların farklı içeriklere, "kalası testereyle kesmek" ve "Smith'in kalasını kesmek" sahip olacağını varsaymak makuldür. Buradaki farklılaşma motor komutların farkında olma değil, nedenlerin farkına varmadır. Ancak bu hattı nereye çizmek gerektiği her zaman açık değildir.³⁴⁰

³³⁷ Denett, **a.g.e.**, s. 168-169.

³³⁸ Anscombe, **Intention**, s. 25.

³³⁹ Denett, **Content and Consciousness**, s. 170.

³⁴⁰ Denett, **a.g.e.**, s. 170.

Birisi dokümanı imzalamak için kalem kullanmak zorunda mıdır ya da dokümanı imzalamada kalem mi kullanır; anlaşmayı kapatmak için mi dokümanı imzalar ya da anlaşmayı kapamada dokümanı mı imzalar. Niyetli eylemleri gerçekleştirmek için birisinin başka nedenlerinin farkında olmak veya niyetli bir eylemi gerçekleştirmek için birisinin ne yaptığının daha geniş bir tanımının farkında olması gerekir. Niyetli eylemler için neden talebi sabit limitleri olan bir talep değildir. Birisinin vermesi gereken sabit uzunlukları yoktur ve neden başlamak için sabit bir tanımlama yoktur. Neden kalası testereyle kesiyorsun sorusunun cevabı “masa yapıyorum” olabilir ancak eğer biraz daha gözlemci birisi sorarsa “neden bir masa yapıyorsun” Bu niyetli olarak düşünülmesi gereken başka nedenler yolunda bir şeyler gerektirir.³⁴¹

Burke’da, insan eyleminin anlaşılmasında, niyet ve farkındalıkla ilişkili olarak, bilinç ve amaç kavramlarının önemine dikkat çeker. Burke’ye göre, ne kadar özel veya genel olursa olsun herhangi bir fiil, ancak bilinçli ve amaçlı yapıldığına ilişkin çağrışımlar içermesi durumunda eylem olarak tanımlanır. Bir kimsenin bir engele takılarak tökezlemesi, bilinçli tarzda ve amaca yönelik olarak yapılmadığı için bir eylem değil, daha çok bir harekettir. Böyle bir hareket, insanın farkında olmadığı, öznel bir amaç yüklediği, beklenmedik anda gelişen bir durumdur. Sembolik eylem kuramının diliyle konuşulduğunda, eylemin temel unsuru bilinçli ve amaçlı bir biçimde harekete geçen insan bedenidir.³⁴²

Burke’ye göre eylem; bilinçli iradeye dayalı olarak, içinde bulunulan durum ve eylemin yol açacağı sonuçların farkında olunarak gerçekleştirilir. Öte yandan anlamlı bir eylem, aynı zamanda bir amaca yönelik olmalıdır. İnsanların eylemlerine öznel anlamlar yüklemeleri, belirli hedeflere ulaşmayı çalışmaları, onlara ulaşmak için farklı ve uygun araçlar kullanmaları toplumsal eylemin önemli bir boyutunu yansıtır. Amaç; bir eylemin arkasında yatan nedene gönderme yapar, eylemin niçin yapıldığına ilişkin ipucu verir;

³⁴¹ Denett, **a.g.e.**, s. 170-171.

³⁴² Burke, K.; **A Grammar of Motives**, Los Angeles, University of California Press,. 1969, s. 14.

eyleyenin ya da failin eyleme yüklediği öznel anlama ilişkin çıkarımlara dayanak sağlar. Amaç, insanların bir nesneyi elde etmek ya da bir hedefe ulaşmak için açıkça güdülere yüklediği değerler ile yaşadığı büyük çekişmedir. Güdülere atfedilen değerler ekseninde yaşanan bu çatışma, insanların eylemlerine yükledikleri amaçlarla büyük ölçüde çelişir.³⁴³

Grice ise bu noktada, niyetin farkındalık ile değil belirsizlikle ilişkisine değinir. Ona göre, “A yapmak için niyet eden X” tipinin beyanlarının aşağıdaki gibi üç farklı analizi söz konusudur. Bu analizini yurt dışına gitmeye niyet etme örneğinden hareketle yapar.

1. Ona göre, “X’in gelecek ay yurt dışına gitmeye niyet ettiğini söylemek ilk bakışta garip gibi gelecektir. Ancak burada amaç için esas olan hangi ilk adımların atılmayacağını belirlenmesidir”. Elbette, hiçbir ilk adım aslında istenmeyebilir fakat eğer bazı adımları istemek için bir araya gelmeleri gerektiğini düşünürsek, o buna rağmen onları atmayacaktır. Eğer kısaca söz edilecek koşullar yerine getirilirse, bizde onun gitmeye niyet etmediğini açıkça söylemeye çekinebiliriz. Onun gerçekten niyet etmediğini ya da onun ciddi şekilde niyet etmediğini söyleyerek dolaylı konuşmamız olası olmalıdır. Fakat onun niyetin tam hissi içinde niyet ettiğini söyleyemeyiz. Böylece yurt dışına gitmek için niyet eden X’in gerçeği için gerekli bir koşulun X’in aslında onun gitmesi için mümkün kılmak amacıyla alınmak için gerekli olan görünümünde en azından bir zaman için ve bir noktaya kadar adımlar atacağı söylenebilir.³⁴⁴

2. Eğer biri aklımı kesinlikle iki ay zaman içinde emekli olmak için hazırladım dediğinde, başka biri “farz edelim direktörler size bir yıl daha fazla kalmak için 1.000 £ teklif ederlerse durum ne olur ?” diye sorabilir. Eğer buna yanıt olarak o direktörlerin bu tür bir teklif yapabileceklerini ve daha ileri, eğer onlar böyle yaptılarsa, onun teklifi kabul edeceğinin ve emekli olmayacağını imkânsız olduğunu izin verirse, eğer o sonra “fakat kesinlikle emekli olmaya karar verdim demeye devam ettiyse, dilbilimsel olarak aşırı

³⁴³ Burke, K.; **a.g.e.**, s. 241.

³⁴⁴ Grice, H. Paul; **Intention and Uncertainty**, London, Annual Philosophical Lecture, British Academy, Volume. Lvi, Oxford University Press, 1971, s. 3–4.

şekilde olağandışı olacaktır. Eğer o bunu kabul ederse, o daha basit iki yıl içinde emekli olmayı kafama kesinlikle koydum demeye devam edemez.”³⁴⁵

Onun A’yı yapmaya niyet ettiğini birine söylemenin, standart örnekler içinde, o aslında onun A yapacaksa da yapmayacağını kuşkulu olduğunu düşünmediğini öne sürmek ya da ima etmek olduğunu belirtmek gerekir. Grice bunun için aşağıdaki hayali konuşma örneğini verir:

X. Salı günü o konsere gitmeye niyet ederim.

Y. Ondan keyif alacağım.

X. Orada olmayabilirim.

Y. Korkarım anlamıyorum.³⁴⁶

X. Polisler Salı öğleden sonra bana bazı uygunsuz sorular soracaklar ve Salı akşamı hapiste olacağım.

Y. O zaman eğer hapiste değilsem konsere gitmeye niyet ederim ya da eğer daha ağzı sıkı olmak istediyseniz, “muhtemelen gidiyor olmalıyım” ya da “gitmeyi umarım” ya da “gitmeyi amaçlarım” ya da “eğer yapabilirsem gitmeye niyet ederim” gibi bir şey, konsere gitmeye niyet ederim.”³⁴⁷

Grice, bu durumların öne sürdüğü tez ile hesaplanabileceği düşünmeye eğilimlidir. Yine, eğer birine onun Everest Dağı’na tırmanmaya niyet ettiğini söylersem, belirtilen görev eğer “eğer o yapabilirse” niteliği atlanırsa hiç kimsenin yanıltılmış olmadığı söylenebilir.³⁴⁸

3. Üçüncü koşul için kanıt, aşağıdakiler gibidir. Onun için X’in yurtdışına gitmeye niyet ettiği durum olmak amacıyla onun gideceği tatmin edici kanıtı onu emin kılma durumu olmalıdır. X, elbette onun gideceğine başka birini inandırmak amacıyla onun gideceği görüntüsünü destekleyen kuramsal nedenleri sıraya koyabilir fakat kendini inandırmak için bunu yapamaz.³⁴⁹

Sonuç olarak, A’yı yapmaya niyet eden X’in gerçeği için üç koşul sunar. Koşulların bireysel olarak gerekli ve ortaklaşa olarak yeterli olacakları

³⁴⁵ Grice, H. Paul; **a.g.e.**, s. 4.

³⁴⁶ Grice, H. Paul; **a.g.e.**, s. 4.

³⁴⁷ Grice., H. Paul; **a.g.e.**, s. 4-5.

³⁴⁸ Grice., H. Paul; **a.g.e.**, s. 5.

³⁴⁹ Grice., H. Paul; **a.g.e.**, s. 5-6

varsayılır; ya ikinci ya da üçüncü koşulun yanlışlığı A'yı yapmak için niyet eden X'in yanlışlığı için yeterlidir. Bu ilk koşulun gerçeği değildir; eğer bu koşul yanlışsa, A'yı yapmaya niyet eden X'in gerçekliği ya da yanlışlığı karar verilemez olabilir. Özet şekilde beyan edilen koşullar aşağıdakiler gibidir:

- (1) X'in A yapma için gerekli adımları atacağı,
- (2) X'in onun A'yı yapacağına emin olduğu ve
- (3) Bunun X'in teminin kanıttan bağımsız olduğu.

Bir niyet içinde merkeze ait elementin inancın kesin bir türü olduğu önerisi, kuramın merkezi fikri ile bağlantılı olarak çok önemli zorluklar ortaya çıkarmaktadır.³⁵⁰

2.3.2. Niyetlilik Tezi ve İradi Eylem İlişkisi

Bu bölümde son olarak, niyetlilik tezi ve iradi eylem problemine değinmek istiyorum. Burada niyetlilik, iradi eylem, istemsiz eylem ilişkisini konu edineceğim.

Niyetlilik, iradi eylem ilişkisinde, kolunu nasıl kaldırırın? Kolunu kaldırdığını nasıl bilirsin? gibi sorular vardır. Bu sorulara yanıt hissederim ise, o bir duyum mudur? Benim istemem kas duyumları mıdır? gibi devam eden temel sorular vardır. Bu noktada karşımıza çıkan filozoflardan birisi olan Wittgenstein, istemli eylemin temel niteliği olarak “hayretin yokluğunu” gösterir.³⁵¹ Ona göre, niyet ilk fenomendir. Örneğin: “Biri elinde tuttuğu bir tahta çubuğun ucunu bıçakla sivriltiliyor. Bu olay bir ilk görüngü değildir. Bu nedenle biz ona sorabiliriz: Bunu niçin yapıyorsun? Yanıt, Onu dışımdaki kıymığı çıkartmak için kürdan yerine kullanacağım. Böylece, o bize niyetini açıklamış oldu. Bu bir ilk fenomendir. Bu aşamadan sonra niyetin arkasında bir şey aranmaz.”³⁵²

³⁵⁰ Grice., H. Paul; **a.g.e.**, s. 6.

³⁵¹ Soykan, Ömer Naci; **Felsefe ve Dil**, İstanbul, MVT Yayıncılık, 2006, s. 156.

³⁵² Soykan, **a.g.e.**, s. 157.

Searle'e göre ise, niyetli durumlar kendi başlarına yalıtılmış halde iş görmezler. Clinton'ın Birleşik Devletler başkanı olduğuna inana bilmem ya da gelecek hafta kayak yapmaya niyet edebilmem veya bu yılki gelir vergimin geçen yıldan daha düşük olacağını umabilmem için bir sürü başka niyetli duruma sahip olmak zorundayım. Örneğin bu durumlara sahip olmam için Birleşik Devletlerin bir cumhuriyet olduğu inancına, evimden ulaşılabilir bir mesafede bir kayak alanı bulunduğu inancına ve Birleşik Devletlerin vatandaşlarına uyguladığı bir gelir vergisi sistemi bulunduğu inancına sahip olmak zorundayım.³⁵³

Ancak hem bu inançlara hem de diğer niyetli durumlara ek olarak dünyayla temas etme imkânı veren belirli yetenek ve kabullere de sahip olmam gerekir. Searle bunları “arka plan” olarak nitelendirir. Searle'ün “arka plan” dediği şey, genel olarak bu yetenekler, yetiler, eğilimler, alışkanlıklar, huylar, sorgusuz sualsiz kabul edilen varsayımlar dizisi ve nasılın bilgisidir. Arka plana dair temel tez şudur: “Bizim niyetli durumlarımızın tamamı yani inançlarımızın, umutlarımızın, korkularımızın vs. hepsi, işlemekte oldukları şekilde ancak ve ancak dünyayla temas kurmama imkân veren nasılın bilgisinden bir arka plan teması halinde işlerler.”³⁵⁴

Searle'e göre, bu noktayı görmenin en iyi yolu, gerçek hayattan bir niyetli durum alıp, bu niyetli durumların işlevde bulunması için başka neleri bir önkoşul olarak kabul etmem gerektiğini görmektir. Diyelim ki, tam şu anda bir kitapçıya gidip bazı kitaplar satın almaya ve restoranda öğle yemeği yemeye niyetim var. Bu karmaşık niyet, muazzam bir metafizik mekanizma gerektirir. Bu mekanizmanın bir kısmı inançlar ve arzular biçiminde yüzeydedir. Örneğin sadece belli türden kitaplar arzu ediyorum ve belli bir restoranın da çevredeki en iyi restoran olduğuna inanıyorum. Fakat bu bilinçli düşüncelerin altında, bir anlamda bunlardan daha öte arzu ve inanç olarak düşünülmeyecek denli temel olan daha geniş bir mekanizma vardır.³⁵⁵

³⁵³ Searle, John Roger; **Minds, Language and Society**, s. 107.

³⁵⁴ Searle, John Roger; **a.g.e.**, s. 107–108.

³⁵⁵ Searle, **a.g.e.**, s. 108.

“Niyet ve yaşantı içeriği değişebilir; ama niyet hiçbir yaşantı değildir.” Niyet bir yaşantı olmadığı gibi onun bir içeriği de yoktur. Ama niyetin içeriği, onun sözel deyiminin açıkladığı şey olarak adlandırılabilir. Bu sözel deyimde ise, ne şu andan şu ana dek süren eşbiçimli bir durumdan ne de ondaki evrelerin ayrımlanabileceği ve bu evrelerin sözel deyim sürecine eş düşürülebileceğinden söz edilebilir. Niyetin içeriğinin olmadığı ve olduğunun söylenmesinde bir çelişki yoksa içerik sözcüğü ikinci durumda niyetin kendisini, birinci durumda niyetin kendisinden başka bir şeyi gösteriyor olmalıdır.³⁵⁶

Öyleyse niyetin içeriği, yani kendisi, onun sözel deyiminin açıkladığı şeydir. Bu sözel deyim şöyle bir benzetme ile açıklanabilir. Bir kimse iki dakika süren bir açıklama yapıyor ve o, yalan makinesine benzer “niyet ölçer” bir makineye bağlanmış. Cihaz hem konuşmayı kaydeder hem de onu bu sırada kendi ekranında, tıpkı kalp atışlarını gördüğümüz gibi inişli çıkışlı ve doğrusal hareket eden çizgiler çıkartır. Bunları makine ayrıca bir kâğıda geçer.³⁵⁷

Bir kişinin neyi bilinçli olarak kontrol edebildiği, neyi bilinçli olarak kontrol edemediğinin ayrılması önemli bir sorundur. Bir yanda, isteyerek, bilinçli bir şekilde niyet ederek yaptığımız davranışlar vardır, diğer yanda kontrol etmek istesek de kontrol edemediğimiz istemsiz davranışlar vardır. Örneğin; sırf belli bir duyguyu hissetme kararı aldığımız için ya da öyle istediğimiz için o duyguyu hissetmemiz hiç de kolay değildir. Hint fakirleri gibi, normalde istemsiz davranışları üzerinde daha fazla bilinçli kontrole sahip olan insanlar da vardır. Ancak, burada bir sorunsal olarak açıklanması gereken şey, nasıl oluyor da bir organizma davranışlarının yalnızca bir kısmını kontrol edebiliyor sorusudur.³⁵⁸

³⁵⁶ Soykan, Ömer Naci; **Felsefe ve Dil**, s. 157

³⁵⁷ Soykan, Ömer Naci; **a.g.e.**, s. 157-158.

³⁵⁸ Gödelek, Kamuran; **Zihin Felsefesi**, Editörler. Veli Urhan,. Serdar Uslu, Eskişehir, Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Ocak 2013, s. 154–155.

Ryle'a göre ise, hür irade ile yapılan eylemlerin, "irade" ya da istencin etkinliği denen saf zihinsel unsurlarca öncelendikleri veya bu unsurlardan kaynaklandıkları doğru değildir.

Bir şeyi irade izhar ederek yapmak ile o şeyi yapmaya zorlanmak arasında asli bir ayırımın mevcut olduğunu kabul eder. Fakat bazı eylemlerin saklı bir ortamda gerçekleşen ve "irade" denen gizemli zihinsel etkinliklerce adeta bir gölge gibi takip edildiğini, diğer bazı eylemler içinse böyle bir durumun söz konusu olmadığını ve bahsedilen ayırımın kaynağında bunun yattığını söylemeyi reddeder. Bunun yerine, bir kimsenin bir şeyi iradesini kullanarak yaptığını söylemek, aslında o kimsenin o şeyi yapmaya muktedir olduğunu söylemektir; o kimsenin o şeyi yapmaktan alı koymadığı ya da engellenmediği için o kimsenin o şeyi yaptığını söylemektir. İnsanların bu tür durumlarına tanıklık ederek, "iradeli" ve "iradesiz" arasında ayırım yapabildiğimiz için bu böyledir. Ona göre, istencin özgürlüğüne ilişkin sahte sorunu gündeme taşımak gayesi ile bu kavramları yanlış kullanan filozoflar, "makinedeki hayalet dogması" yanılısaması içindedirler."³⁵⁹

Kuşkusuz insanın yaptığı her eylem niyetle yapılmış değildir. O halde niyetli eylem ile niyetsiz eylem birbirinden nasıl ayrılır? Örneğin, hiçbir niyet olmaksızın yapılan bir el hareketi ile aynı el hareketinin bir işaret olarak yapıldığı hareket nasıl ayırt edilebilir? Wittgenstein bu noktada istemliliği, niyetliliği ve karar vermeyi birbirine bağlı olarak görür. Nasıl bir bakışın kasıtlı olduğunun söylenmesi, onun belli bir şeyi söylediği anlamına gelirse, aynı şekilde bir bakışın kasıtlı olmadığına söylenmesi de o bakışın kastedilen şeyi söylemediği anlamına gelebilir.³⁶⁰

Bu anlamda niyet, istemlilik ya da kasıt, eylemi aşan bir şeydir. Bundan dolayı eylemde kasıt olup olmadığı söylenmedikçe bilinemez. Üstelik bu bildirimin doğru olması gerekir. Bazen yapılan bir harekette kasıt olmadığı söylendiği halde, gerçekte kasıt olmuş olabilir. Hareketi yapan yalan söyleyebilir ve yalan ortaya çıkarılamayabilir. Örneğin hareket, birine bir

³⁵⁹ Priest, Stephen; **Theories of the Mind**, London, Penguin Books, 1991, s. 49.

³⁶⁰ Soykan, Ömer Naci; **Felsefe ve Dil**, s. 157.

çarpma eylemi ise bu çarpmanın şiddetine ya da doğurduğu zararın azlığına, çokluğuna bakıp, kasıt olduğu veya olmadığı söylenemez.³⁶¹

Searle'e göre, akılsal durumun niyetlilik özelliğinden söz etmek demek, basit olarak, bir şeyden söz etmektir, örneğin bir inanç, olgu ne olursa olsun bir inançtır ya da bir özlem, ne olursa olsun bir özlemdir. Sıradan bir durumda, maksadın, niyetlilik konusunda hiçbir özel rolü yoktur. Bir şeyi yapmaya kastetmek, inanış, özlem, umut, korku vb. niyet türlerinden yalnızca biri ile hareket etmek demektir. İnanç gibi, özlem gibi niyetli durumların iki ana bileşeni vardır. Bir niyetli durumda, "durumun içeriği" adı verilen ve maksadı bir konuyla sınırlayan bir içerik; "psikolojik biçim" ya da "tip" bulunur. Bu ayrıma gerek duymamızın nedeni, aynı içeriği farklı tiplerde bulabilmemizdir. Örneğin odadan çıkmak istiyorum; odadan çıkacağıma inanabilirim ve odadan çıkmaya niyetlenebilirim. Her iki durumda da içerik aynıdır. Odadan çıkmak; ama yine her iki durumda da farklı psikolojik tarz ya da tip vardır. Bunlar sırasıyla inanç, özlem ve niyettir.³⁶²

Durumun içerik ve tipi aklın dünya ile bağlantı kurmasına hizmet edecektir. Zihinlerimizde akılsal durumların varlığının nedeni de budur: Dünyayı kendimize açıklayıp sunmak; dünyanın nasıl olduğunu, nasıl olursa ondan hoşlanacağımızı, dünya altüst olursa nasıl korkacağımızı, bu konuda neler yapabileceğimizi vb. anlamaktır. Bu çaba, inançlarımızla çakıştığı zaman gerçeğe varmakla sonuçlanacaktır; aksi halde gerçek olmayan bir sonuca ulaşacaktır; özlemlerimiz doyuma ulaşacak ya da engellenecektir, niyetlerimiz yerine gelecek ya da gelmeyecektir.

O zaman genel olarak, niyetli durumların karşılanma koşullarını içerdiği söylenebilir. Her durum, hangi koşulların doğru olduğuna ya da hangi koşulların doyum sağlayacağına, hangi koşulların düzenleneceğine karar verir. Her bir durumda da akılsal durumlar kendi karşılanma koşullarını temsil ederler.³⁶³

³⁶¹ Soykan, Ömer Naci; **a.g.e.**, s. 158–159.

³⁶² Searle, John Roger; **Minds, Brains and Science**, s. 160.

³⁶³ Searle, **a.g.e.**, s. 60.

Verilmiş olan niyet konusu irade veya istek konusunda hiçbir şey içermiyor. Bu da şundan kaynaklanıyor, Anscombe'nin de ileri sürdüğü gibi, "istemek" fiili bir hiledir. İstek veya irade eylemleri gibi şeyler yoktur. İsteğin dışını sıkıp "hareket et, hareket et, hareket et" demekten oluşan bir çeşit radyasyon olduğu fikri umutsuzdur. Hiç şüphe yok ki bu yatakta yatarak kendine "kalkmam gerekiyor, kalkmam gerekiyor; geç oldu" demekten doğuyor. Üçe kadar sayar: Bir, iki, üç ve sonunda kalkar. Bir tarafta bu düşünceleri düşünmek eyleme yardım ediyor ya da hatta eyleme neden oluyor gibi görünüyor; diğer taraftan da sık sık bunları düşünmenin hiçbir etkisi yoktur denilebilir.³⁶⁴

Büyük olasılıkla şöyle görünüyor, eğer ben kalkmam gerektiği inancına sahipsem, o zaman kelimeleri söylerim ve kalkarım ama kelimeleri kendime söylemesem de aynı şekilde kalkabilirim. Eğer kalkmam gerektiğine dair bir inancım yoksa o zaman hararetle kendimi teşvik edici şeyler söylesem de söylemesem de yataktan kalkmayacağım. Kabaca söylemek gerekirse, beynin yataktan kalkma eylemini başlatabilmesi için girdinin, örneğin yatakta yatmanın zevki, yataktan çıkmanın sevimsiz olduğu konusundaki bilgiye göre daha ağır basması gerekiyor.³⁶⁵

Denge değiştiği sürece beyin faaliyeti başlatır ve kişi yataktan kalkar. Bir kere denge bozulunca kişinin dengenin bozulduğunu fark edeceğini ve daha sonra yataktan kalkma eylemini istemeye yöneleceğini varsaymak gereksizdir. Denge bozulduğu ya da beyinde bozulduğu zaman yataktan kalkma zamanı, yapacak çok şey var ve bunun gibi farkındalık çizgisini geçen mesajlar beynin karar almasına eşlik ederler. Ancak denge bozulmadığı zaman bu mesajlar eğer kendi içlerinde sonucu değiştirmek için yeterli değilse, ne kadar tekrarlınsa da eyleme neden olmaz.³⁶⁶ Bu bilgiyi üreten farkında olma ya da bilinç değildir, fakat beynin geri kalan kısmıdır. Farkında olmak basit bir şekilde bilgi için çıkış noktasıdır.

³⁶⁴ Anscombe, **Intention**, s. 48-49.

³⁶⁵ Denett, **Content and Consciousness**, s. 171.

³⁶⁶ Denett, **a.g.e.**, s. 172-173.

Sadece bir insan başka bir insanı teşvik etmek için girdi bilgisi akıl edebilir. Böylece beyin, daha fazla ya da daha az beslendiğinde bilginin üretimi ya da telafisi tarafından teşvike yol açar. Bunun gibi bir şey iyi gidebilir ama eğer iyi giderse bilginin farkında olunması ya da birinin bilgiyi kendisine hissederek söylemesi sürece hiçbir şey katmaz. Sinir sisteminin daha yüksek seviyelerine gönderilen herhangi bir bilgi fiziksel gerçekliğe göre fark edilmelidir. Ancak o zaman gerekli olan farkında olma değil hala canlandırmadır. Kaçınılması gereken konu farkındalığın etkili sinyaller, iradeler, ya da herhangi çeşit fizik radyasyonun meydana geldiği bir merkez olduğudur.³⁶⁷

Anscombe buna farklı açılardan değiniyor. Ona göre, bütünüyle içsel bir konu olan ama yine de belirli şeylerin bütün karakterini değiştiren bir niyet hayal edebilir. Saygılı ve sevgi dolu davranışını birilerine belirli bir olayda sadece ironik olarak, gerçek duygularının işareti olmaksızın ifade edebilir. Aklındaki düşüncenin “seni küçük aptal!” olduğunu varsayalım. Şimdi bunları söylemesi yeterli değil. Bunları gerçekten kastetmesi gerekiyor. Bu da şunu gösteriyor: herhangi bir performans kendi başına niyetli bir eylem olarak kabul edemezsiniz.³⁶⁸

“Seni küçük aptal!” demek ile bunu gerçekten kastetmek arasında oldukça açık şekilde içsel bir farklılık vardır, fakat bu farklılık kendi başına bir performans değil. Farklılık bu farkındalık mesajını üretenin beynin hangi fonksiyonu olduğuna dayanmalıdır. Eğer mesaj beynin belirli bir durumu koruması yolunda üretiliyorsa, eğer bu mesajın bir takım sinirsel faaliyet tarafından üretiliyorsa, o zaman düşünce gerçekten kastedilmiş demektir. Eğer, mesaj sadece tecrübe tarafından üretilmişse, aslında “seni küçük aptal!” diye düşünüp ama gerçekten kastetmezken saygılı olmanın mümkün olup olmadığını görmek gibi, o zaman bu düşünce kastedilmemiştir.³⁶⁹ Bir kimse birinin bir şeyi kastedip etmediğini nasıl anlar? Biri bunu basit şekilde

³⁶⁷ Denett, **a.g.e.**, s. 173.

³⁶⁸ Anscombe, **Intention**, s. 52.

³⁶⁹ Denett, Daniel Clement; **Content and Consciousness**, s. 173–174.

anlar çünkü bir şeyin ne hakkında olduğunu bilir ve biri sadece önceki mesajları ve söz konusu mesajı takip ettiğini bilerek de bunu bilebilir.

Bu durumda farkındalık, niyetlerin ya da iradelerin menşei değildir. Aslında biz davranışlarımızı yönlendiren mekanizmalara sınırlı ya da hatalı olabilecek şekilde erişebiliyoruz. “Farkındalıkla” yürümeyen hiçbir şey istek ya da irade eylemi tarafından inşa edilemez ve bilinçaltında olmayan hiçbir şey bu kelimelerin sıradan anlamına uymaz. Bir kere daha beyindeki küçük adamdan kurtulmak aynı zamanda bu ticaretin araçlarından kurtulmayı da içerir.³⁷⁰

Ryle’a göre, biz insanların bir şeyler yapmalarına vesile ya da neden olan olay türlerine aşinayızdır. Eğer böyle olmasaydı, onlara istediğimiz şeyleri yaptıramazdık. Ve insanlar arasındaki sıradan alışverişler de gerçekleşemezdi. Müşteriler bir şey satın alamaz, subaylar emir veremezdi, arkadaşlar birbirleriyle konuşamaz ya da çocuklar oyun oynayamazdı, öteki insanlar ve kişilerin kendileri özel durumlarda ne yapacaklarını öğrenmedikçe tüm bu söylenenler gerçekleştirilemezdi. Bunlardan söz etmemizin iki nedeni vardır; birincisi bir eylemin bir dış nedene sahip olmasının onun bir güdüye de sahip olması ile çatışmayacağını göstermektir, koşullu önermenin koşul kısmında güdü dile getirilir. İkincisi, eylemlerin gizli ya da hayaletimsi nedenleri olmadığını göstermektir, insanların özel zamanlarda özel tarzlarda gerçekleştirecekleri şeylerin, nasıl, sıradan ve çoğunlukla herkese özgü olaylar söz konusudur.³⁷¹

Ünlemler, ses tonu iletişim tarzları oldukları için hiçbir metaforik anlam taşımaksızın anladım, anlıyorum diyebileceğimiz türden şeylerdir. Biz bunları yapmasını öğreniyoruz, ama gerçekten eğitimlerini alarak değil taklit etme yoluyla öğreniyoruz. Onları taklit etmekle nasıl yapmacık davranılacağını öğreniyoruz ve bir dereceye kadar bir maske takarak kendimizi açığa koymaktan nasıl sakınacağımızı da öğreniyoruz.³⁷²

³⁷⁰ Denett, **a.g.e.**, s. 174.

³⁷¹ Ryle, Gilbert; **The Concept of Mind**, England, Penguin Classics Books, 2000, s. 109–110.

³⁷² Ryle, **a.g.e.**, s. 110.

Yabancıların anlamasını güçleştiren sadece onların sözcük dağarcığı değildir. Benim kendi güdü ve ruhsal durumlarımı keşfetmem de ilkece farklı değildir; kendi mimik ve jestlerimi görebilmem ya da ses tonumu işitebilmem için uygun bir yerde değilim. Güdüler ve ruhsal durumlar ayrıcalıklı girişin yapay formları olarak betimlenebilecek şeyler olarak, bilincin doğrudan verileri ya da içebakışın nesneleri arasında bulunabilecek türden şeyler değildir.³⁷³ Onlar alışkanlık ya da hastalıkların deneyimler olmalarından daha fazla deneyimler değildirler.

Ryle, bu doktrine karşı şu itirazları öne sürmektedir. Ona göre, her niyetli eylemden önce bir iradenin bulunduğunu düşünmek için deneysel hiçbir dayanak yoktur. Birçok eylem örneğinde hiçbir irade izine rastlanmamaktadır. İkinci olarak, doktrin doğru olsada, bundan olsa olsa sadece herhangi belli bir hareketin, niyetli olarak yapıldığını çıkarabiliriz. Başka başka insanların durumunda ise, iç ve özel bir iradenin varlığını ancak onların davranışlarından çıkarabiliriz.³⁷⁴

İnsanın kendi durumunda ise, sebepler ancak tümevarımcı çıkarımla bilinebildiğinden, insan, iradenin gerçekten hareketinin sebebi olduğunu, olsa olsa tümevarımcı bir şekilde elde edebilir. Fakat insan çoğunlukla, özellikle de kendi durumu söz konusu olduğunda, bir hareketin isteyerek yapıldığını çıkarıma dayanmaksızın da bilebilir. O halde öğreti doğru olamaz. Son olarak biz, iradenin vuku bulması için daha önceki bir iradeye ihtiyaç olup olmadığını da sorabiliriz. Eğer öyleyse, bu durumda geriye doğru sonsuz bir irade zinciri ile karşı karşıya geliriz; bir hareketin niyetli bir biçimde vuku bulması için, daha önceki bir iradenin bulunması gerekir; fakat bizzat bu iradenin de vuku bulması için daha önceki bir iradeye lüzum vardır. Bu böylece sonsuz bir şekilde geriye giderek, bunlardan herhangi birinin vuku bulmasını imkânsız kılmaktadır. Dolayısıyla, doktrine göre isteme fiilleri olan iradeler eğer ortaya

³⁷³ Ryle, **a.g.e.**, s. 110–111.

³⁷⁴ Shaffer, **Zihin Felsefesi**, s. 130.

çıkmaları için daha önceki iradelere ihtiyaç duymuyorlarsa, niçin eylemlerin daha önce ki iradelere dayanması gerektiğini düşünelim ki?³⁷⁵

Eğer eylemlerin sebebinin daha önceki bir irade olduğunu iddia edecek olursak, iradenin ne olduğunu sorduğumuzda, söyleyebileceğimiz tek şey, onun eyleme sebep olan daha önceki bir olay olduğudur. Böyle durumlarda, eylemin sebebi olduğunu söyleyebileceğimiz bilinçli herhangi bir olayın farkında olmayız. Bu bakımdan, burada irade sadece eylemin sebebi olarak anlaşılabilir. Bu itirazlar gerçekten neyi göstermektedir? Ryle'in birinci itirazı, her örnekte, iradenin bilinçli bir hadise olamayacağını göstermektedir. Ancak, bu, iradenin bazen farklı bir mahiyette olabileceğini göz ardı etmemektedir; belki de bilinçli seçim olmaksızın bir eylemde bulunduğumuzda; irade, uygun şartlar altında bir eyleme geçme hazırlığının, yani istidatla ilgili bir durumun ele geçirilmesi olmaktadır.³⁷⁶

Ryle'in üçüncü itirazı ise göstermektedir ki, insan iradeyi ya başlı başına bir fiil olarak anlamamalı veya her fiilin daha önceki bir iradeye dayandığını gerekli görmemelidir. İnsan iradeyi, daha önceki bir iradeyi gerektirmeyen zihnî bir eylem olarak düşünebilir. Ve son olarak, Melden'in itirazı göstermektedir ki, iradenin sebep olarak açıklayıcı olması için, o, belli bir eylemin sadece sebebi olmakla kalmayıp, onunla içice de olmalıdır. Eğer iradeyi eylemle sonuçlanması gerekmeyen, bir harekete hazır olma durumu diye alacak olursak, o zaman Melden'in boşluk suçlamasından kaçabiliriz.³⁷⁷

³⁷⁵ Shaffer, **a.g.e.**, s. 130.

³⁷⁶ Shaffer, **a.g.e.**, s. 131-132.

³⁷⁷ Shaffer, **a.g.e.**, s. 132.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ DİL FELSEFESİNDE DİL, BİLİNÇ VE ZİHİN İLİŞKİSİ

3.1. DİL VE BİLİNÇ

İlk önce bilinçle ilgili tanımlara bakarak, bilincin dil, zihin ve eylem ile olan ilişkisini kurmaya çalışalım. On dokuzuncu yüzyıl psikoloğu G.T. Ladd bilinci şu şekilde tanımlamaktadır: “Derin ve deliksiz bir uykuya daldığımız veya başımıza çok şiddetli bir darbe indirildiği zamanlardaki durumumuzun tersine, uyanık olduğumuz zaman ne isek o, yani farkında olma halidir. Deliksiz bir uykuya daldıkça, ya da yavaş yavaş bayılırken git gide daha az sahip olduğumuz ve dışarıdaki kalabalığın gürültüsü mükellef bir yemekten sonraki şekerlemeden an be an bizi uyarırken veya bir sıtma nöbetinin gece yarısı karanlığından çıkarken gitgide daha çok sahip olduğumuz uyanıklılık durumumuz, yani bilinçli olmamız.”³⁷⁸

Diğer açıdan bilincin sağduyu tanımı şöyle yapılabilir. “Bilinç kelimesi, bizim sabahleyin rüyasız bir uykudan uyandığımızda başlayan ve gece uyuyuncaya kadar gün boyu devam eden veya ölünceye, komaya girinceye ya da bir şekilde bilinçsiz olduğumuz bir duruma girinceye kadar süren duyarlılık veya farkındalık durumlarına göndermede bulunur. Birçok açıdan normal uyanıklık durumlarına hiç benzememesine rağmen, rüyalar da bir tür bilinç biçimidir.”³⁷⁹

Searle’e göre, “bilinç bir açma kapama düğmesidir. Sistem ya bilinçlidir ya da değildir. Fakat bir kez bilinçli olduğunda, sistem bir direnç aygıtıdır; yani bilincin farklı dereceleri vardır. Searle’ün anlayışına göre, bilincin yakın bir eş anlamlısı farkındalıktır. Fakat anlam bakımından tam olarak eş değer değildir. Çünkü farkında olma, genel bilinç kavramından daha çok biliş ve bilgi ile yakından bağlantılıdır. Dahası, bilinç dışı olarak bir şeyin farkında

³⁷⁸ Ladd, George, Trumball; **Psychology, Descriptive And Explanatory**, Kesinger Publishing, 2007, s. 30.

³⁷⁹ Searle, **Consciousness and Language**, s. 21.

olunması durumu da mümkün olabilir. Ayrıca buraya kadar olan bilinç tanımında kendilik bilincini ima eden bir şey olmadığı da önemle vurgulanmalıdır.”³⁸⁰

Bu tanımlara baktığımızda genel anlamında zihin, bütün bilinç durumlarını, iradi eylemleri içeriyor gözükmektedir. Onun bu öznel niteliği, onun etkilerince ortaya konulan eylemlere bağlı olarak kendini belli etmektedir. “Bilinç ve zihin kapalı olarak ilişkili olmalarına rağmen onların ifade ettiği şeyler farklıdır. Böylelikle bilinci yitirmek, insanın zihnini yitirmesiyle aynı değildir. Derin uykudayken bütün bilincimizi kaybetmemiz durumu normaldir. Fakat birinin zihnini kaybetmesi açıkça anormaldir.”³⁸¹

Algılama, hissetme, isteme, niyet etme, düşünme, hatırlama gibi zihinsel eylemler, insan bilincinin paradigmatic örnekleridir. Bilinç, bu zihinsel eylemlerden bağımsız değildir. Bilinç hakkında farklı açılardan çok farklı tanımlamalar yapılmıştır. David Chalmers, bilinçle ilgili sorunların çeşitliliğini belirtirken bunun bilincin, tek bir olguyla ilişkili olmaması ve anlamının bulanık olmasından kaynaklandığını söyler. Chalmers’a göre, bilinçle ilgili sorunların çoğu, bilincin açıklamaya çalıştığı olgularla ilgili sorunlardır. Chalmers bunları şöyle sıralar: “1. Çevresel uyarıları birbirinden ayırt etme, sınıflandırma ve tepki verme becerisi. 2. Bilişsel bir sistem yoluyla bilginin birleştirilmesi. 3. Zihinsel durumların dışa vurulabilirliği. 4. Bir sistemin kendi içsel durumlarına erişebilme becerisi. 5. Dikkatin belli bir noktada odaklanabilmesi. 6. Davranışların istemli bir şekilde kontrol edilmesi. 7. Uyanıklık ve uyku hali arasındaki ayrım.”³⁸²

Zihin felsefesinde bilinç fenomeni incelenirken karşımıza şu tezler çıkmaktadır: Zihinsel hadiseler ile beyinsel hadiseler aynıdır ve bunların arasında hiçbir fark yoktur. Ya da zihinsel hadiseler ile beyinsel hadiseler bütünüyle birbirinden farklı şeylerdir. Görüldüğü gibi bu kavramın tanımını vermenin ötesinde bilincin ontolojik statüsünü belirlemede önemli problemler

³⁸⁰ Searle, John Roger; **The Rediscovery of the Mind**, Cambridge, The MIT Press, 2002, s. 83–84.

³⁸¹ Bergson, H; **Zihin Kudreti**, Çev. M. Katırcıoğlu, İstanbul, M. E. B. 1990, s. 29.

³⁸² Chalmers, David; **Facing up to the Problem of Consciousness**, Oxford, New York, Oxford University Press, 2004, s. 618.

ortaya çıkmaktadır. Nitekim Searle'a göre, "bilinç, beyindeki sinirlerin davranışıyla fışkırıp ortaya çıkar, fakat bir kez ortaya çıktıktan sonra artık onun kendine ait bir hayatı var demektir."³⁸³ Bilinç konusundaki doğalcı metafizik anlayışların yaygınlığına rağmen, bilincin ne olduğu ve nedensel işlevleri konusunda görüş ayrılıkları büyüktür.

Bilincin süreç içinde ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı, niçin ortaya çıktığı, bilincin ne işe yaradığı ve sahibine nasıl hayatta kalma avantajı sağladığı konusunda da genel kabul görmüş kuramlar yoktur. Böyle olunca da bilincin aslında beyin ve sinir sistemi içinde cereyan eden bazı fiziksel olayların tamamen yan ürünü olmadığı ve bunun natüralist bir çerçeveden açıklanmaya çalışılmasının çok ciddi problemlere yol açacağını iddia eden yaklaşımlar gelişmiştir.

Önemli yaklaşımlardan biri, "bilincin niteliksel yönünün materyalizmi sıkıntıya soktuğu iddiasıdır. Buna bağlı olarak evrende şeylerin oluşumu konusunda birbirinden farklı iki durumun ortaya çıktığı gözlenmektedir. İlki herkes tarafından aynı şekilde gözlenebilen ve aynı şekilde tecrübe edilen fiziksel şeyler iken; diğeri ise bilince bağlı olarak cereyan eden qualia (algılanmış nitelikler-deneyimin öznel karakteri) ve sadece kişiler tarafından içsel olarak tecrübe edilen şeylerdir. Dolayısıyla bunlara bağlı olarak birbirinden farklı olan beyinler ile görmek, tatmak, acı çekmek gibi birbirinden farklı iki kategori ortaya çıkmaktadır."³⁸⁴

Searle'e göre, hepimiz içimizde öznel niteliksel bilinç durumlarına ve özümüzde inançlar, istekler, niyetler ve algılar gibi niyetli zihin durumlarına sahibiz. Hem bilinç hem de niyetlilik beyinde alt düzey sinirsel hücrelerin işlemleri ile belirlenen biyolojik süreçlerdir, başka bir şeye indirgenemezler.³⁸⁵

Şimdi zihnin ana unsuru olan bilinç kavramına tekrar dönelim. Bilincin bütün eylemleri, onun dışı açılımlarıdır. Bilinçli olmak, düşünmek, yaşamak, bilginin üretim ve kullanım süreçlerine katılmak ise bilincin eylemlerini ifade

³⁸³ Searle, John Roger; **Zihnin Yeniden Keşfi**, s. 146.

³⁸⁴ Graham, **Philosophy of Mind**, s. 202.

³⁸⁵ Searle, John Roger; **The Rediscovery of the Mind**, Cambridge, The MIT Press, 2002, s. xii.

etmektir. Sıradan bir tanımla “bilinç; insanı çevresindeki birçok şeyden ayıran şeydir.”³⁸⁶

Bilinç, kendi başına kesintili, sıçramalı bir süreçtir. Hayatın belirli dönemlerinde ortaya çıkan kısa süreli bir “uyarım” gibidir. Hiç kimse bütün hayatı boyunca her an bilinçli olduğunu söyleyemez. Bununla birlikte, bilincini kazanmaya başladığı zaman kişinin şimdiki durumu ve öncesi ne ile nitelendirilecektir? İnsan uykuda iken bilinçli olduğundan söz edilebilir mi? Uykudaki insan duyuşsal ve düşünsel yönden dışarıya kapatılmış bir kutu gibidir. O anda da kendi içine dönük durumdadır. Genelde bilince ilişkin olarak denilebilir ki, “her zaman derin ve rüyasız bir uykuya dalmaya karşıt olarak uyanık olduğumuzda, işte bu bilinçli olmaktır.”³⁸⁷

Ryle, bilinç konusunu ele alır. Filozofların bu kavramla ilgili kuramsal inançlarına geçmeden önce günlük yaşamda bu terimin hangi bağlamlarda kullanıldığına bir göz atmanın yararlı olacağını belirtir ve şu saptamalarda bulunur:

a) “Mobilyaların yeniden düzenlendiğinin bilincindeydim. Eskiye göre daha az dostça davrandığının bilincindeydim gibi anlatımlarda bilinçli sözcüğü; farkında olmak, algılamak, anlamak, keşfetmek sözcüklerinin yerine kullanılmaktadır. Ancak bu kullanımda algıda belirli bir bulanıklık, algının net olarak ifade edilemeyeşi de dile gelmektedir. Genelde bu bağlamda bilinç terimi, algı ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Üstelik algıda seçicilik yani dikkat tam olarak gerçekleşmemiştir. Bilinçli terimi kendinden kuşkulu anlamında, kişilik özelliklerinin, zekâsının, düşüncelerinin, başkaları tarafından beğenilip beğenilmeyeceği konusunda, endişeli olan kişilerin özellikle gençlerin sergilediği sıkıntıyı dile getirmek için de zaman zaman kullanılmaktadır.”³⁸⁸

b) Kendisinin bilincinde daha genel bir anlamda, bireyin kendi karakter ya da zihinsel özelliklerine dikkat edebilecek bir aşamaya ulaştığını belirtmek için de kullanılmaktadır. Söz gelimi bir çocuk aritmetikten hoşlandığını, ya da

³⁸⁶ Shaffer, Jeroma; **Philosophy of Mind**, Çev. T. Koç, İstanbul, İz Yayıncılık, 1992, s. 24.

³⁸⁷ Runes, D.; **Dictionary of Philosophy**, USA, 1965, s. 64.

³⁸⁸ Ryle, Gilbert; **The Concept of Mind**, England, Penguin Classics Books, 2000, s. 150.

arkadaşlarının takılmalarına daha az kızmaya başladığını fark ettiği zaman en geniş anlamda kendi kendisinin bilincinde olmaya başlamıştır denebilir.³⁸⁹

c) Ryle'a göre, bilinçli kavramının oldukça değişik bir kullanımı da şudur: "Belirli bir organı uyuşmuş ya da duyarsızlaşmış bir kişinin sözgelimi ayaklarından dizlerine kadar bilincini kaybetmiş olduğundan söz edilebilmektedir. Bu kullanımda bilinçli kavramı duyarlı, duyumlu ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Bilinçsiz ise duyarsız ya da duyumsuz ile eş anlamlı olmaktadır."³⁹⁰

d) Bu, son kullanımla büyük ölçüde ilişkili olmasına karşın oldukça farklı bir kullanım da şudur: "Bir kişinin dikkatini yöneltmediğinde bir duyumun bilincinde olmadığı söylenir. Buna göre heyecanla şiir okuyan bir kişi, sırtındaki ya da midesinde ki bir ağrıyı duyumsamayacaktır. Yani sözü geçen ağrı duyumlarının bilincinde olmayacaktır. Bilinçli kavramı, görüldüğü gibi, bu kullanımda, dikkat etmek anlamına gelmektedir."³⁹¹

Searle'e göre, bilinç içsel, niteliksel ve öznel bir durum olup tipik olarak insanlarda ve üst düzey memelilerde bulunur. Bilinç, dikkat ile karıştırılmamalıdır. Çünkü bilincin bu anlamında sırtımda gömlek bulunduğu hissi gibi, dikkatimi vermeksizin, bilincinde olduğun birçok şey vardır. Tanımlandığı şekli ile bilinç, kendilik bilinci ile de karıştırılmamalıdır. Bilinç bir duyarlılık ve farkındalık durumuna gönderme yapar. Fakat öznenin kendisinin farkında olduğu kendilik bilinci, bilincin çok özel bir biçimidir. İnsanlara ve üst düzey hayvanlara özgüdür.³⁹²

Ağrı hissetmek gibi bilinç biçimleri, kendilik olarak bir kendilik biçimini zorunlu olarak içermez. Ben kendi bilinçli durumlarımı tecrübe ediyorum, fakat diğer insanların ya da hayvanların bilinç durumlarını ne tecrübe edebiliyor ne de gözlemleyebiliyorum. Ancak ötekilerin bilincinin gözlemlenemez olduğu gerçeği, bilimsel bir bilinç açıklamasını elde etmemizi tek başına engellemez. Elektronlar, kara delikler ve büyük patlama herhangi

³⁸⁹ Ryle, Gilbert; **a.g.e.**, s. 150.

³⁹⁰ Ryle, **a.g.e.**, s.151.

³⁹¹ Ryle, **a.g.e.**, s.151.

³⁹² Searle, John Roger; **Consciousness and Language**, s. 21.

bir kişi tarafından gözlemlenemez. Ona göre bizati bilinç durumları için, ısı ve renk için yaptığımız gibi görüntü-gerçeklik ayrımı yapamazsınız. Çünkü bilinç durumları için görüntünün varlığı söz konusu gerçekliktir. Eğer bilinçli olduğumu düşünüyorsam, bilinçliyimdir. Bu epistemik bir mesele de değildir. Bu, bilinçli durumlarımızın doğasına ilişkin kesin bilgiye sahip olduğumuzu örtülü olarak ima etmez.³⁹³

Bilinçli durumlar, beyindeki alt düzey nörobiyolojik süreçlerin neden olduğu fakat kendiliklerinde beynin daha yüksek düzeyli nitelikleridir. Bilinçli yaşamımızın tüm renkliliği ve çeşitliliğine değişik oranlardaki nöron ateşlemelerinin neden olduğunu da aynı derecede vurgulamak gerekir. Çiçeğin kokusuna, senfoninin sesine ve Öklid geometrisi teoremleri ile ilgili düşüncelere beynin düşük düzey biyolojik işleyişleri neden olmaktadır. Ve bildiğimiz kadarı ile temel işlevsel öğeler nöronlar ve sinapslardır.³⁹⁴

Bilinç, bir nedensel olarak kestirilemez sistem özelliğidir. Nasıl ki katılık ve sıvılık molekül sistemlerinin kestirilemez bir özelliği ise, bilinç de belli sinir sistemlerinin kestirilemez bir özelliğidir. Bilincin varlığı mikro düzeyde beynin öğeleri arasındaki nedensel etkileşimlerle açıklanabilir, fakat bilinç tek başına sırf sinirlerin fiziksel yapısına bakarak çıkarılamaz, hesaplanamaz, bunun için sinirler arasındaki nedensel etkileşimlere yönelik ilave bir açıklama gerekir.³⁹⁵

Searle'ün bilinci doğallaştırma gibi bir problemi yok; bilinç zaten tamamen doğal bir şey ve doğal bir biyolojik görüngüdür. On yedinci yüzyılda bilincin doğal dünyanın dışına çıkarılması, yararlı buluşlara vesile olmuştu, çünkü bilim adamlarının, ölçülebilir, nesnel, anlamsız, yani niyetlilikten bağımsız görüngülere odaklanmalarını sağlamıştı. Fakat bu dışlama yanlış bir temele dayanıyordu. Bilincin doğal dünyanın bir parçası olmadığı yanlış inanca dayanıyordu. Tek başına bu yanlışlık, tam bir bilinç anlayışına ulaşmamızı, diğer her şeyden, hatta bilinci eldeki bilimsel araçlarla incelemenin bütün zorluklarından bile daha fazla engellemiştir.³⁹⁶

³⁹³ Searle, **a.g.e.**, s. 22-23.

³⁹⁴ Searle, **a.g.e.**, s. 8-9.

³⁹⁵ Searle, John Roger; **The Rediscovery of the Mind**, s. 112.

³⁹⁶ Searle, **a.g.e.**, s. 93.

Bilinç ya da düşünme bir kişinin zihninin iç eylemlerini gözlemesi ya da farkında olmasıdır. Bilinç yoluyla bir kişi çeşitli eylemlerin ya da zihinsel durumların düşüncelerini kazanır. Kişi algılama, şüphelenme, akıl yürütme, tanıma ve istemenin düşüncelerinde olduğu gibi zihinsel durumlarını öğrenir.³⁹⁷

Bilinç yalnız kendi durumlarımızın farkında olmayı kapsamaz. Ama onların kavrayışına sahip olsak da olmasak da bu durumların kendilerini de kapsar. Eğer insan kızgınsa kızgın olduğunu bilmiyorsa bu bilincin bir değişikliğidir ve bilinçle aynı şey değildir.³⁹⁸ Bilinç kendi üzerine bilinç, öznel bilinç ya da dış dünyayı yönelik nesnel bilinç olsun bir düzenleme işlevi görmek zorundadır. Yoksa rüya v.b bilinçaltı edimlerinden farkı kalmaz. Bunu gerçekleştiren bilinç kesintisiz ve süresizdir. Bilincin burada iki ana biçimi vardır. Bunlar analitik ve bütüncül bilinçtir.

Analitik bilinç kendi içinde ya da dışa yönelirken çözümlemelerde bulunur. Bu gerçeğin, özün bulunması, tanıma, bilme eyleminin gerçekleşmesi için gereklidir. Bu çözümleyici biçim, bir bütünün parçalarını görme işlemidir. Bu, nesnelliği yakalamada, bilginin kendini vermesinde, bütünlükle arasındaki ayrımları görmesinde yardımcı olur. Bilincin bütüncül biçimi ise olgu olay ya da nesneyi bir bütün gibi kendi bütünlüğü içinde görme olarak nitelendirilebilir. Bu örneklendirilirse, orman tek tek ağaçlardan oluşmuştur. Orman demekle anlaşılan ağacın ağaçların tamamen dışında farklı bir düzenlemedir. Ağaç ise ormanı oluşturan bir öge olarak ormandan farklı bir organizasyondur. Tek bir ağaca bakmak ormanı görmeye engel olduğu gibi, yalnızca ormana bakmak da ağacı görmeye engel olur. Bu ayrımı yakalamak çözümleyici ve bütüncül bilinç biçimleri ile olur. Bilincin ilerleme süreci zamanla bağıntılı bir süreçtir. Geçmişle sağlam bağı olmayan ya da bu bağı kurmada zayıflık gösteren bilinç verileri ve bilgilerden

³⁹⁷ Edwards, P.; **Encyclopedia of Philosophy, Consciousness**, USA, Macmillan, 1974, s. 191, c 2.

³⁹⁸ Edwards, **a.g.e.**, s. 193.

yararlanma olanağını yitirir. Her şeyi zaman içinde yeni baştan üretmek zorunda kalır.³⁹⁹

Bilinç görüngüsünün, onu deneyimleyen herhangi bir kimse için oldukça tanıdık olduğu sıklıkla söylenir. Bununla birlikte, sıra bilimsel veya felsefî incelemeye gelince, bilinç görüngüsü kadar zor başka bir sorunun bulunmadığı da aynı sıklıkla ifade edilir. Thomas Nagel'in ünlü deyişiyle, "bilinç, zihin-beden sorununu gerçekten çözümsüz kılan şeydir. Bilinç olmadan, zihin-beden sorunu daha az ilgi çekici olacaktır. Bilinç söz konusu olunca, sorun umutsuz gibi görünür."⁴⁰⁰

Bilinç görüngüsünü çözümsüz kılan birçok sorun olsa da, bunların en önemlisi hiç şüphesiz, kullanılan terminolojilerdir. Bilindiği gibi bilinç çalışmaları yeni ve birbirinden farklı çok sayıda disiplin içinde sürdürülmektedir. Bu disiplinler arasında kullanılan terminolojilerde bazı farklılıkların görülmesi ise oldukça doğaldır. Aynı kelimenin farklı bağlamlarda farklı teknik anlamlarda kullanılması halinde, mesele üzerinde yapılan tartışmalara yanlış anlamaların eşlik etmesi tehlikesi her zaman bulunacaktır. Bu nedenle, her disiplinin kullandığı dilin veya jargonun mutlaka bilinmesi gerekir. Karşılaşılan bir diğer sorun ise, yeni geliştirilen kavramlar için çoğunlukla metaforların veya benzetmelerin seçilmesidir. Bu durum, söz konusu metaforların veya benzetmelerin asıl anlamlarının yeni geliştirilen kavramlarla karıştırılması tehlikesini beraberinde getirmektedir.⁴⁰¹

Özet olarak Searle'e göre, bilinç beynin yapısında gerçekleşen daha üst düzeydeki süreçlerden oluşur. Bilince sebep olan ve bilinci gerçekleştiren yapay bir beyin oluşturmamamız için, hiçbir sebep yoktur.⁴⁰²

³⁹⁹ Ornstein,R.; **Psychology of Consciousnes**, Çev. İstanbul, İnsan Yayınları, 1990, s. 23–24.

⁴⁰⁰ Nagel, Thomas; "What Is It Like to Be a Bat?", Thomas Nagel, *Mortal Questions*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, ss. 165-180. s. 165-166.

⁴⁰¹ Rose, David; **Consciousness: Philosophical, Psychological and Neural Theories**, Oxford, Oxford University Press, 2006, s. xiv.

⁴⁰² Searle, John Roger; **Mind, Language and Society**, s. 53.

3.1.1. Bilincin Temel Özellikleri

Kişinin zihinsel durumları; duygular, duyular, inançlar, umutlar, arzular, korkular vb. bilincin dolaysız nesneleridir ve bu anlamda, bilincin nesneleri olarak özel tür nesnelerdir. Daha önce bahsettiğimiz, gülün kırmızılığı, buzun soğukluğu gibi algılanmış niteliklerin deneyimi de bilinçli bir deneyimdir. Bir bilinç nesnesinin, yani bir zihinsel durumun bilincinde olan insan, o durumu dolaysız olarak bilir ve diğer kişilerin o zihinsel duruma o kişinin olduğu gibi doğrudan, dolaysız bir erişimi olamaz. İçebakışla edindiğimiz bilginin, kendimiz tarafından hatalı olarak tanınması ve yanlış olması mümkün değildir. Bir başkasının kişinin kendi zihinsel durumları hakkındaki yargısını değiştirmesi mümkün değildir.⁴⁰³

Bilincin yalnızca kişinin zihinsel durumlarının içebakış yoluyla farkında olunması anlamının yanında, kişinin zihinsel durumlarının bütünlüğüne işaret eden bir anlamı da vardır. Buna göre bilinç, izlenimler, düşünceler, duygular gibi zihinsel durumların ve olayların belli bir bütünlüğünü, kişinin bilinçli varlığını oluşturan durumların bütünlüğünü ifade eder. Bu anlamda bilinç, kendilik bilinciyle (öz bilinç) çok yakından ilişkilidir. Kişinin bilinçli varlığı, öz bilince sahip olmasıyla belirlenir.⁴⁰⁴

Bilincin onu diğer biyolojik görüngülerden hatta doğal dünyadaki diğer görüngülerden farklı kılan üç yönü vardır. Bunlar niteliksellik, öznellik ve birliktir. Bunlardan birincisi ikincisine, ikincisi de üçüncüsüne zımnen delalet ettiği için ayrı değildir.⁴⁰⁵

Searle'e göre de, zihnin başlıca ve en önemli özelliği bilinçtir. Ölüm ve koma halleri ya da başka türlü bilinçsiz hale geldiğimiz durumlar bilincin diğer kesintiye uğrayabilme şekilleridir. Bilinç birçok biçim ve türde ortaya çıkar. İçsel, niteliksel ve öznel mahiyeti her türlü formunda bilincin asli özelliğidir.⁴⁰⁶

⁴⁰³ Gödelek, Kamuran; **Zihin Felsefesi**, s. 155.

⁴⁰⁴ Gödelek, **a.g.e.**, s. 157.

⁴⁰⁵ Searle, John Roger; **Consciousness and Language**, s. 39.

⁴⁰⁶ Searle, John Roger; **Mind, Language and Society**-Philosophy in The Real World-Perseus Books Group, Newyork, in the United States of America, 1998, s. 40-41.

Bilinç diğerleri gibi bir biyolojik görüngüdür. Algılama hissetme ve düşünmenin içsel yeteneksel ve öznel durumlarından oluşur. Temel özelliği birleşmiş niteliksel öznelliktir. Beyindeki nörobiyolojik süreçler bilinçli durumlara neden olur ve bunlar beynin yapısında gerçekleşir. Bunu söylemek, midedeki ve sindirim sisteminin geri kalan kısmındaki kimyasal süreçlerin sindirim süreçlerine neden olduğunu ve bu süreçlerin midede ve sindirim sisteminde gerçekleştiğini söylemekle özdeşir. Öznel ya da birinci şahıs varlık bilimine sahip olması bakımından bilinç diğer biyolojik görüngülerden ayrılır. Fakat varlık bilimsel öznellik, bilgi bilimsel nesnelliği engellemez. Nesnel bir bilinç bilimine hala sahip olabiliriz. Geleneksel düalizm ve materyalizm kategorilerini terk ediyoruz.⁴⁰⁷

Bilinç içsel, niteliksel, öznel durum ve süreçlerden oluşur. Bir birinci şahıs ontolojisine sahip olduğu için, bilinç sıcaklık alışkanlık gibi diğer doğal görüngüler için tipik olan tarzda bir üçüncü şahıs ontolojisine indirgenemez. Bilinç her şeyin üstünde biyolojik bir görüngüdür. Bilinç süreçleri biyolojik süreçleridir. Bilinç süreçlerine beyindeki daha düşük düzeydeki sinirsel süreçler sebep olur.

Her bilinç durumunun kendisine has belli bir niteliksel hissi vardır. Birşey tatma deneyimi Beethoven'ın 9. senfonisini dinlemekten çok farklıdır. Ve her ikisinin de bir gülü koklamak, ya da gökkuşağı görmekten farklı bir niteliksel karakteri vardır.⁴⁰⁸ Niteliksel, birleşmiş öznellik şeklindeki bu bileşik özellik bilincin temel özelliğidir. Bilinci, doğa bilimlerinin incelediği görüngülerden, başka herhangi bir şeyden daha çok, farklı kılan özellik de aslında budur.⁴⁰⁹

Bilinçli durumlar nitelikselidir. Şu anlamdaki, her bir bilinçli durum için kendini hissettiği belli bir tarz kendisine ait belirli bir niteliksel karakter vardır. Kırmızı şarap içmeye benzeyen bir şey vardır ve müzik dinlemeye benzeyen şeyden oldukça farklıdır. Bu anlamda bir ev almaya, bir ağaç almaya benzer bir şey yoktur çünkü bu tür şeyler bilinçli değildir. Bilinçli durumlar daima

⁴⁰⁷ Searle, John Roger; *Consciousness and Language*, s. 48–49.

⁴⁰⁸ Searle, *a.g.e.*, s. 39.

⁴⁰⁹ Searle, *a.g.e.*, s. 42.

insan ya da hayvan bir özne tarafından tecrübe edilmeleri anlamında öznedir. Dolayısı ile bilinçli durumlar “birinci şahıs ontolojisi” diyebileceğimiz şeye sahiptir.⁴¹⁰

Searle’e göre, bilincin özelliklerinden bir diğeri özneliktir. Öznellik bir anlamıyla kişinin, kendi zihinsel durumlarının bilgisine nasıl eriştiğiyle bağlantılıdır. Bu genellikle “doğrudan ya da dolaysız farkındalık” ya da “ayrıcılık erişim” diye adlandırılan bilinç durumudur. Örneğin; karnımıza şiddetli bir ağrı saplandığında bu ağrıyı doğrudan birinci şahıs formunda hissederek biliriz. Ya da bir seyahate gitmek istediğimizi doğrudan kendi arzularımızı çözümleyerek biliriz. Kendi algılarımızı, duygularımızı, isteklerimizi, düşüncelerimizi, niyetlerimizi, anılarımızı bilmek için, bir takım davranışsal, sözel ipuçlarına dayanmak ya da çıkarsama yapmak zorunda değildir.⁴¹¹ Bunlar bizim ilk elden, aracısız edindiğimiz deneyimlerdir. Biz bunları kendimiz deneyimlediğimiz için, dolaysız bir erişimle biliriz.

Bilinç durumları ancak bir insan ya da hayvan tarafından tecrübe edildiklerinde var olur. Bu açıdan onlar, özü gereği öznedir. Searle’ e göre, doğru olarak anlaşıldığında niteliksellik, özneliği ima eder. Çünkü bir olaya karşı niteliksel bir his oluşabilmesi için, bu olayı tecrübe eden bir özne olmak zorundadır. Öznellik yoksa deneyim de yoktur. Örneğin, iki kişinin aynı konseri dinlemesi gibi benzer bir görüngüyü birden fazla öznenin tecrübe ettiği durumlarda dahi, niteliksel deneyim yalnız bir ya da birden fazla özne tarafından tecrübe edilmiş olarak var olur.⁴¹²

Farklı gösterge deneyimleri niteliksel olarak özdeş olduğunda, yani aynı tipi açıkladıklarında dahi, her bir gösterge deneyimi, ancak özne tarafından tecrübe edildiğinde var olur. Bilinç durumları bu anlamda öznel olduklarından dolayı, yaşayan hiçbir canlı olmasa bile var olabilen dağlar ve moleküllerin üçüncü şahıs ontolojisinin aksine, birinci şahıs ontolojisine sahiptirler. Öznel bilinç durumları ancak bir insan ya da hayvan özne

⁴¹⁰ Searle, **a.g.e.**, s. 42–43.

⁴¹¹ Gödelek, **Zihin Felsefesi**, s. 157.

⁴¹² Searle, **Consciousness and Language**, s. 40.

tarafından tecrübe edildiğinde var olduğu için, birinci şahıs ontolojisine sahiptirler.⁴¹³

Bilinç, öznel deneyimle bağlantısı olması bakımından kişinin kendi eylemleri ve algılarının farkında olması, yani öz bilinç veya kendilik bilinci olarak da tanımlanır. Çoğu “içebakış” ya da “içgörü” olarak da ifade edilen öz bilinç, ikinci düzey bir bilinç durumudur. Özellikle insanlara has olduğu, insanla hayvanı ayıran en temel özellik olduğu düşünülür. Öz bilinç ya da kendilik bilinci de denilen bu ikinci düzey bilinç durumunda, bilincimizin içeriği ya da kendiliğimiz, bilincin nesnesi haline gelir. Örneğin; karnımıza şiddetli bir ağrı saplandığını bilmemiz, ayrıcalıklı erişim yoluyla doğrudan yaşadığımız bir bilinç deneyimidir. Ama bu ağrı deneyimini “bacağıma sanki binlerce iğne batıyor” şeklinde ifade ettiğimizde, bu bilinçli halin kendisi, bilincin içeriği haline gelmiş olur. Acıktığımızı hissederiz ve biliriz. Bu, birinci düzey bilinç durumudur. Acıktığımızı bilmek, bunu ifade etmekse ikinci düzeyden bir bilinç durumudur.⁴¹⁴ Kısaca, kişinin kendi eylemlerinin farkında olması olarak tanımlanan bu ikinci düzeydeki bilinç, belirleyici niteliği niyetlilik olan her türlü öznel farkındalık durumunu ifade etmek üzere kullanılır.

Bilincin diğer bir özelliği ise birliktir. Birlik, bir failin yaşamının herhangi bir anında tüm bilinçli deneyimlerin birleşmiş tek bir bilinçli alanın parçası olarak ortaya çıkar. Bir bilinç durumu tanımı itibarıyla birleşiktir ve bu birlik, öznellik ve nitelikseliği takip eder. Çünkü bu özel birlik biçimi olmaksızın öznellik ve nitelikseliğe sahip olmak mümkün değildir. Masamda oturup dışarı bakarken sadece yukarıdaki gökyüzünü ve ağaçlar altında akan dereyi görmem aynı zamanda bedenimin sandalyeye, gömleğimin de sırtıma uyguladığı baskıyı ve ağızımdaki kahve sonrası oluşan tadı hissetmekle kalmam dahası tüm bunları tek bir birleşik bilinç alanının parçası olarak tecrübe ederim.⁴¹⁵

Bu noktada söyleyebiliriz ki, Searle açısından bilinç durumlarında müşterek üç özellik vardır; bunlar kelimelerin özel anlamlarında içsel,

⁴¹³ Searle, **a.g.e.**, s. 40–41.

⁴¹⁴ Gödelek, **Zihin Felsefesi**, s. 157.

⁴¹⁵ Searle, **a.g.e.**, s. 41.

niteliksel ve öznelirler. Bilinçli durumlar ve süreçler çok olağan uzamsal bir anlamda içseldir. Çünkü bedenimin özellikle de zihnimin içinde cereyan ederler. Bilinç suyun sıvılığının sudan, masanın katılığıının masadan, ayrılabilceğinden daha fazla beynimden ayrı bulunamaz. Bilinç mecburen bir organizmanın ya da başka bir sistemin içinde bulunur. Bilinç aynı zamanda ikinci bir anlamda da içseldir; bizim bilinç durumlarımızdan herhangi biri ancak bu tür durumlardan oluşan bir dizinin unsuru olarak mevcuttur.⁴¹⁶

Kişi, ağırlar ve düşünceler gibi bilinç durumlarına ancak bilinçli bir hayat yaşamanın bir parçası olarak sahiptir. Ve her bir durumun ancak bu tür diğer durumlarla ilişkili olarak sahip olduğu bir kimliği vardır. Benim zihinsel durumlarım öyle bir anlamda birbiri ile içsel olarak ilişkidir ki, zihinsel durumun o karakterdeki o zihinsel durum olması için diğer durumlarla belli bir ilişki içinde konumlanmak zorundadır; tıpkı bütün bir durumlar sistemin gerçek dünya ile ilişki kurmak zorunda olduğu gibi.⁴¹⁷

Searle'e göre beyin, bilinçli zihinsel durumlar gibi belirli "zihinsel" görüngülere sebebiyet vermektedir ve bu bilinçli durumlar da beyin üst düzey özellikleridir. Bilinç, tıpkı katılığın, buz halindeyken H₂O moleküllerinin üst düzeyde ortaya çıkan niteliği olması ve sıvılığın aynı şekilde H₂O moleküllerinin dalgalı haldeyken üst düzey ortaya çıkan niteliği olması gibi beyin üst düzey niteliğidir.⁴¹⁸ Searle, özetle şunu demektedir: "Bir şeyin zihinsel olması gerçeği onun fiziksel olmadığını göstermez. Dolayısıyla bilinç, insanların ve belli hayvanların beyinlerinin biyolojik bir niteliği olup, nörobiyolojik süreçlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır."⁴¹⁹

Aynı şekilde Searle, insan beyninin diğer organlar gibi bir organ, biyolojik bir sistem olduğunu belirtir. Beynin diğer biyolojik organlardan farklı niteliği ise bilinçli yaşamımızın muazzam çeşitliliğinin tümünü üretme ve sürdürme yetisidir. Kafatasımızın içinde sadece tüm karmaşıklığı ile beyin ve

⁴¹⁶ Searle, **Mind, Language and Society**, s. 41.

⁴¹⁷ Searle, **a.g.e.**, s. 41–42.

⁴¹⁸ Searle, **Zihnin Yeniden Keşfi**, s.29-30.

⁴¹⁹ Moreland; "Searle's Biological Naturalism and the Argument from Consciousness", s. 76.

tüm renk çeşitliliği ile bilinç vardır. Yani beyin, şu anda var olan bilinçli durumların üreticisidir.⁴²⁰

Searle'e göre, bilincin önemli özelliklerinden bir diğeri ontolojik olarak indirgenemez oluşudur. Ona göre, bilinç beynin mikro düzeydeki ilişkilerine nedensel olarak indirgenebilen üst düzey bir niteliğidir. Zihnin ontolojik karakteri, Searle'ün indirgemecilikle ilgili yaklaşımında merkezi bir yere sahiptir. Bilimsel dünya görüşünün birliğiyle tamamen uyumlu olduğu için, ona göre, bilincin indirgenemezliğinin derin metafiziksel sonuçları da yoktur.⁴²¹

Searle, bilincin indirgenemez özelliği ile ilgili şunları söyler:

"...bilinç örneğinde, nedensel indirgenebilirlik ontolojik indirgenebilirliğe yol açmaz. Bilincin nedensel olarak tamamen sinir ateşlemeleri sonucu ortaya çıktığı gerçeği, örneğin, onun sinir ateşlemelerinden başka bir şey olmadığını göstermez. Bilinç birinci-şahıs bir ontolojiye sahiptir; yani, yalnızca insanların veya bazı hayvanların deneyimi olarak var olur. Bu nedenle, o üçüncü-şahıs ontolojisine sahip, deneyimlerden bağımsız var olan bir şeye indirgenemez..."⁴²²

Searle'ün bilincin indirgenemezliğiyle ilgili yaklaşımını anlamak açısından önemli olan bir nokta görünüş-gerçeklik ayrımıyla bilincin ilişkisidir. Searle'e göre, bilinç konusunda, diğer fiziksel görüngüler için yaptığımız gibi bir görünüş gerçeklik ayrımı yapılamaz. Çünkü bilinç söz konusu olduğunda, görünüş gerçekliğin kendisidir. Bunu aşağıdaki örnekle açıklar:

"...İsı örneğinde indirgemeyle kısmen amaçlanan, bir taraftan öznel görünüş diğer taraftan da altta yatan fiziksel gerçeklik arasında bir ayrım yapmaktır. Doğrusu, görüngünün görünüş açısından değil de, gerçeklik açısından tanımlanması, bu tür indirgemelerin genel bir özelliğidir. Fakat bilinç bizzat görünüşlerin kendilerin bağlı olduğu için görünüş-gerçeklik türü bir ayrımı bilinç için yapamayız. Bilinç, diğer görüngülerin indirgenebildiği gibi

⁴²⁰ Searle, **a.g.e.**, s. 278–280.

⁴²¹ Searle, **The Rediscovery of the Mind**, Cambridge, The MIT Press, 2002, s.122.

⁴²² Searle, John Roger; "Why I am Not a Property Dualist", **Journal of Consciousness Studies**, Vol.9, No.12, 2002, ss. 57–64. s. 60.

indirgenemez. Bunun nedeni, bilincin gerçek dünyadaki görüngü modellerinin özel bir şey içermesi değildir. Bilinç dışındaki görüngülerin indirgenmesi, kısmen nesnel fiziksel gerçeklik ile öznel görünüm arasında ayırım yapmaya, kısmen de indirgenen görüngülerden görünüşü hariç tutmaya dayalı olmasıdır. Fakat bilinç söz konusu olduğunda, onun gerçekliği bizatihi görünüş olmasıdır; bu yüzden, görünüşü dışta tutmaya çalışıp bilinci sadece altta yatan fiziksel gerçeklik bakımından tanımlarsak, indirgeme amacını yitirebilir.”⁴²³

Sonuç olarak Searle’e göre, bilincin öznel karakteri, var olan görünüş-gerçeklik ayırımını mümkün kılan yegâne şeydir. Diğer bir deyişle, bilincin varlığı nesnel gerçekliğe öznel bir yapı kazandırır, fakat bilinç durumunda, kendisi dışındaki bir gerçeklik düzeyinden bahsedilemez. Dolayısıyla, bir birinci-şahıs ontolojisine sahip olan bilinç kavramının tanımından öznelliği çıkarılırsa, böyle bir kavrama sahip olmanın amacı da yitirilmiş olur. Bilinç tanımı gereği baştan birleşik haldedir. Birleşik bir bilinç alanının parçası olmasa, hiçbir şey bilinçli olmazdı. Bilinç, beyinde bir bütün olarak ortaya çıkar ve bu nedenle, hiçbir zaman parçalı bir biçimde ele alınarak incelenemez.

3.2. BİLİNÇ VE YÖNELMİŞLİK

İlk olarak yönelmişlik kavramına değinelim. Latince’de *Intentio*’dan gelir. Bu fiil herhangi bir hedefe ya da nesneye yönelmiş olmak anlamına gelir. Yine Latince *tendere* (eğilimde olma) fiilinden türeyen *intentionality* ise Latin etimolojisinde yönelmiş olma halini belirtir. *Intention* dilimizde günlük kullanımda, pratik anlamda amaç, niyet, bir şey yapmak için ona yönelme anlamına gelir. Zihnin bir şeye yönelme durumunu anlatmak için kullanılır.

⁴²³ Searle, John Roger; *The Mystery of Consciousness*, New York, New York Review, 1997, s. 212–213.

Husserl, intentional kavramını çağdaş dönemdeki nihai anlamına kavuşturmuş ve onu nesneye yönelmişlik olarak yeniden yorumlamıştır.

Husserl'in intention kavramına baktığımızda karşımıza iki farklı şekilde çıkar; anlamlı göstergelerde ve çok özgün çeşitteki deneyimlerde, ilki sözel intentiondur. Bu tip intention, anlam gibi kelimeye ait olan, kelimedenden nesneye yönlendirilmiş bir şeydir. Mecazi olarak sözel intention kelimedenden nesneye giden bir sinyal ya da ok atışı gibi bir şeydir. Böyle niyetli bir sinyalin imajının arkasında olan şey kelimedenden nesneye bildirilen özgün ama gerçekte olmayan bir imleyicinin olduğu varsayımdır. Bu yüzden sözel intention kelimedenden yayılan gerçek olmayan bir imleyicinin sinyalidir. Elbette bu sinyal bağımsız bir varlık değildir; bu sinyal, kelimedenden çıkan şeye yayılmanın kaynağı olarak bağlanmıştır.⁴²⁴

İkincisi ise, deneyimsel yönelmişliktir. Husserl deneyimleri bu tür intentiona sahip olan edimler ya da intentional deneyimler olarak adlandırır. Nadiren böyle edimlere yönelmişlik de denilmiştir. Yönelmişlik, eylemin bizzat kendisi değildir, ancak edime ait olan bir şey olarak tanımlanır.⁴²⁵ Bu yüzden algılama ve isteme kendilerinde niyetlilik değildir fakat niyetlilikleri algılama nesnesine, hedeflenene yönelmiş olarak içerirler.

Husserl için yönelmişlik bilincin özüdür. O yüzden bilinç, Husserl'e göre, her zaman bir şeyin bilincidir. "Ama her bilinç bir şeyin bilinci olduğuna göre, bilincin neliğinin incelenmesi, aslında bilincin anlamının ve bilincin nesnelliğinin kendisinin incelenmesini de kapsar."⁴²⁶ Husserl'e göre, "her bilinç eylemi, cogito bir yönelimdir, bir seçimdir. Her bilinç eyleminin bir nesnesi vardır. Düşünüyorum mutlaka bir şeyi düşünüyorum anlamına gelir. Düşünülen şey de aslında düşüncenin kendisinden başka bir şey olamaz. Çünkü masayı düşünüyorum demek gerçek masanın zihnimdeki karşılığıyla iş görüyorum" demektir.⁴²⁷ Husserl'e göre, her bilinç eylemi bir yönelimdir, bir

⁴²⁴ Linda, L. McAlister; **The Philosophy of Brentano**, Gerald Duckworth&Co. Ltd., Great Britain, 1976, s. 115.

⁴²⁵ Linda, **a.g.e.**, s. 116.

⁴²⁶ Husserl, Edmund; **Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe**, çev. A. Kaygı, Ankara, T. F. K., 1997, s. 22.

⁴²⁷ Gödelek, Kamuran; **Zihin Felsefesi**, s. 160.

seçimdir, her bilinç bir şeyin bilincidir. Husserl'de nesneler, oldukları gibi değil, bilince göründükleri gibi ele alınırlar.

Avusturyalı filozof Franz Brentano, zihinselliğin bu özelliğini, fiziksel olguların yönelimsel olarak varoluştan yoksun olması olarak betimlemiştir. Bu özelliğin zihinsel olanla fiziksel olanı ayıran özellik olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, her zihinsel olgu, bir içeriğe atıfta bulunma, bir nesneye yönelme veya içkin nesnellik adını verebileceğimiz bir özelliğe sahiptir. Her zihinsel olgunun kendi içinde bir nesnesi vardır, ancak her birinin nesnesi birbirinden farklıdır. “Bir temsilde bir şey temsil edilmiştir, yargıda bir şey kabul edilmiştir veya reddedilmiştir, sevgide sevilmiştir, nefrette nefret edilmiştir, arzuda arzulanmıştır vb.”⁴²⁸

Yönelimsellik kavramı, temsil edici yönelimsellik ve içeriksel yönelimsellik olarak ikiye ayrılabilir. Temsil edici yönelimsellik; düşüncelerimiz, inançlarımız, niyetlerimiz gibi durumları içerir. İçeriksel yönelimsellik, daha önce söz ettiğimiz önemli bir olguyla yani inançlar, umutlar ve niyetler gibi zihinsel durumların, genellikle önermeler içinde ifade edilmesiyle bağlantılıdır. Zihinsel durumlarımız, bir içeriğe sahip oldukları için bizim dışımızdaki ve elbette kendi dışlarındaki şeyleri ve olgu durumlarını temsil ederler. Tarlada çiçekler olduğunu algılamam, tarlada çiçekler olduğu olgusunu ya da olgu durumunu temsil eder. Dün gece fırtına olduğunu hatırlamanız, dün gece fırtına olduğu olgu durumunu temsil eder. Zihinsel durumlarımızın, kendilerinin dışında olan şeyleri temsil etme kapasitesi, yani temsil edici içeriğe sahip olmaları onlara ilişkin en önemli olgudur.⁴²⁹

İkinci olarak, zihinsel durumların yönelimsellik gösteren tek şey olmadıkları söylenebilir. Özellikle, kelimeler ve cümleler şeyleri temsil ederler, içeriğe, anlama sahip olurlar. “Ankara” kelimesi Ankara’yı temsil eder ve “Ankara büyüktür” cümlesi Ankara’nın büyük olduğu olgusunu, olgu durumunu temsil eder, ona atıfta bulunur. Bir bilgisayar verileri yapısındaki 1’ler ve 0’lar adınız ve adresiniz anlamına gelebilir ve böyle diziler en

⁴²⁸ Brentano, F; **Psychology From an Empirical Standpoint**, Çeviren: A.C. Rancurello, D.B. Terrell & L.L. McAlister, New York, Humanities Press, 1973, s. 73.

⁴²⁹ Gödelek, Kamuran; **a.g.e.**, s. 13–14.

sonunda fiziksel bir sistemin elektronik durumlarıdır. Eğer bu fiziksel ögeler ve durumlar, temsil etme özelliğine ve bir içeriğe sahip olabiliyorsa nasıl olur da yönelimsellik, sadece zihinsel olanın bir niteliği olarak kabul edilebilir?⁴³⁰

Bu noktada şunlar söylenebilir. İlk olarak, zihinsel durumlarımızın sahip olduğu hakiki ve içsel yönelimsellik, kendi başına yönelimselliğe sahip olmayan nesnelere, durumlara atıfta bulunduğumuz türetilmiş yönelimsellik arasında ayırım yapmak gerekir. Böylece, yazıcım Windows programları ile çalışmaya “bayılıyor” ama DOS programlarından “nefret ediyor” demekle, yazıcımın gerçek anlamda beğenileri ve nefretleri olduğunu iddia etmiş olamam. Bu sadece dilin metaforik “mış gibi” kullanımıdır, makinede gerçekten zihinsellik olduğunu göstermez. Buradaki önemli husus, dilin yönelimselliğinin, dili kullananların ve onların zihinsel süreçlerinin yönelimselliğine bağlı olması ve ondan türetilmesidir. İçsel yönelimselliğe, yani başka bir şeyden türetilmemiş, ödünç alınmamış yönelimselliğe sahip olanlar, zihinsel süreçlerdir denebilir.⁴³¹ Şüphesiz yukarıda da görüldüğü gibi, yönelimsel deyimlerin çok sayıda benzeşen ve mecazi kullanımları vardır. Ama bu sorun, fiziksel sistemlerin ve durumların, hakiki yönelimselliğe, dolayısıyla zihinselliğe sahip olabilecekleri olasılığını görmemize engel olmamalıdır.

Searle’a göre, yönelmişlik ile ilgili geleneksel tutum, kendi içerisinde bütünlük gösteren bir durum değildir. Birincisi, yönelmişlik, Searle’a göre, geleneksel anlayışın tersine, her zihin durumunun ya da bir olayının özelliği değildir. Evet, inançlar, arzular, umutlar, korkular yönelimsel zihin durumlarıdır; ama sinirlilik, sevinç, sıkıntı gibi zihin durumlarının yönelimsel olmayan biçimleri de vardır.⁴³²

Eğer bir inancımız ya da arzumuz varsa size inandığınız ya da arzuladığınız şeyin ne olduğu sorulduğunda, herhangi bir şeye inanmadığınızı yalnızca bir inancınız olduğunu ya da herhangi bir şeyi arzulamadığınızı yalnızca bir arzunuz olduğunu söyleyemezsiniz.

⁴³⁰ Gödelek, **a.g.e.**, s. 14.

⁴³¹ Gödelek, **a.g.e.**, s. 14.

⁴³² Searle, John Roger; **Intentionality**: An Essay in the Philosophy of Mind, 1983, s. 1.

İnançlarımız ile arzularımız her zaman bir şeyle ilgili olmak zorundadır. Buna karşılık, sevinçlerimizin, sıkıntılarımızın her zaman bir şeyle ilgili olması zorunlu değildir. Ortada belli bir şey olmadığı halde, nedensiz bir sevinç duygusu içerisinde olabilirsiniz; ortada bir şey olmadığı halde, nedensiz bir sıkıntı duygusu içerisinde duyabilirsiniz.⁴³³

İkincisi, yönelmişlik bilinçlilik ile aynı şey değildir. Birçok bilinçli durum, yönelimsel değildir. Örneğin, ansızın duyulan bir sevincin bilinçli olması beklenemez. Bunun gibi, birçok yönelimsel durum da bilinçli değildir. Örneğin, şu anda aklıma getirmedığım, hatta şimdiye kadar aklıma hiç getirmedığım, ama şu anda sorulacak olsa hiç duraksamadan dile getirebileceğim bir takım inançlarım olabilir. Yine de yönelmişlik ile bilinçliliğin aynı şey olduğu, çünkü bilinçliliğin de her zaman bir şey ile ilgili olduğu ileri sürülebilir.⁴³⁴

Searle'a göre, bilinçliliği bu şekilde yorumlamak önemli bir ayrımı görmemekten kaynaklanır. Bilinçli bir sıkıntı yaşantım olduğumda, gerçekten de o yaşantım, bir şeyle, bir sıkıntı ile ilgili bir yaşantıdır. Ama buradaki ilgililik, yönelmişlikteki, söz gelişi yılanlarla ilgili bilinçli bir korkum olduğunda karşımıza çıkan yönelmişlikteki ilgililikten farklıdır. Yönelimsel durumları yönelimsel kılan budur. Yönelimsel durum ile o durumun yöneltildiği şey birbirinden farklı şeylerdir.⁴³⁵

3.3. BİLİNÇ VE NİYETLİLİK

Bilincin diğer bir özelliği, bilincin niyetliliğe sahip olmasıdır. Zihin durumları bu özellik yoluyla dünyadaki nesnelere ve ilişki durumlarına yönelik olur. Bu kullanıma göre inançlar, umutlar, korkular, istekler ve algılar bütünüyle niyetlidir. Dolayısıyla eğer bir inanca sahipsem, bu inanç bir şey

⁴³³ Searle, **a.g.e.**, s. 1–2.

⁴³⁴ Searle, **Intentionality**, s. 2-3.

⁴³⁵ Searle, **a.g.e.**, s. 3.

hakkında olmalıdır. Bütün bilinç durumları niyetli değildir ve bütün niyetlilikler de bilinçli değildir. Örneğin hedefsiz anksiyete niyetlilikten yoksundur, bir kişinin sahip olduğu inançlar da uykuya daldığında derhal bilinçten yoksun kalır.⁴³⁶

Searle'in asıl ilgisi niyetlilik üzerindedir çünkü dil bunun üzerinden doğar. Ona göre, niyetlilik birçok akli durum ve olayın özelliğinin yönlendirildiği ve dünyadaki olayların durumudur.⁴³⁷

Niyetlilik; kızgınlık, inanç, arzu, beklenti, acı, nefret ve niyet gibi akli durumlardan oluşur. Niyetlilik durumları bilinçliliğin niyetli olmayan formlarından örneğin doğrultulmamış duygusal durumlar ve depresyon, kaygı, neşe ve gerginlik durumlarından farklılaşır. Niyetli durumlar bir şey veya birisine yöneliktir. Örneğin, bir inancım varsa, şu durumda bir inanç olmalıdır; eğer korkum varsa bir şeyden ya da olacağından duyulan korkudur. Eğer arzum varsa bir şey yapma arzusu olmalıdır veya bir şeyin olması gerektiğidir; eğer bir niyetim varsa bir şey yapma niyeti olmalıdır.⁴³⁸

Akli temsiller ve niyetli durumlar görünüşsel şekiller alabilir. Örneğin, "gece yıldızı" (gün batımı) ve "sabah yıldızı" (güneş doğuşu) farklı imajların büyüğü aynı objeye yani Venüs'e atıfta bulunabilir.⁴³⁹

Niyetlilik kuramı, insan bilinci için hesaba katılmalıdır. Niyetlilik, bilinçlilikten farklıdır ancak ilişkilidir. Bilinçlilik birisinin uyanık haldeyken farkındalığı gibidir.⁴⁴⁰

Searle'e göre ise, insanın öznel durumları onu dünyanın geri kalanıyla ilişkilendirir ve bu ilişkinin genel adı niyetliliktir. Bu öznel durumlar inanç ve arzuları, niyet ve algıları, aynı zamanda aşkları ve nefretleri, korkuları ve umutları içerir. Tekrar etmek gerekirse; niyetlilik, zihnin nesneler ve dünyadaki şey durumlarına yönelmesini ve onlara dair olmasını sağlayan çeşitli biçimlerin hepsinin genel terimidir. Yönelmişlik anlamında niyetliliğin, örneğin bu gece sinemaya gitmeye niyet etmem anlamındaki niyet etme ile

⁴³⁶ Searle, *Consciousness and Language*, s. 44.

⁴³⁷ Searle, *Intentionality*, s. 1.

⁴³⁸ Searle, *a.g.e.*, s. 1–3.

⁴³⁹ Searle, *Mind: A Brief Introduction*, s. 167.

⁴⁴⁰ Searle, *The Rediscovery of the Mind*, s. 84.

bağlantılı olduğunu akla getirir. Bu yüzden İngilizcedeki niyet etmenin, niyetliliğin birçok biçiminden biri olduğunu akılda tutmak zorundayız.⁴⁴¹

Belirtmemiz gerekir ki, Searle'e göre, bütün bilinç durumları niyetlilik arz etmezler; ayrıca her niyetli durum da bilinçli değildir. Örneğin, "ne için endişeleniyorsun?" ya da "niye bu kadar sevinçlisin?" sorularına cevap teşkil etmeyen, ama bilincinde olduğumuz endişe ve sevinç duygulan vardır. Bunlar bilincin niyetlilik arz etmeyen formlarıdır.⁴⁴²

Niyetliliğin bilinçli olmayan pek çok formu vardır. Derin bir uykuda olduğumda bile, inançlarım ve arzularım, umutlarım ve korkularım vardır. Tamamıyla bilinçsiz olduğum zamanlarda bile Bili Clinton'ın Amerika Birleşik Devletleri başkanı olduğuna inandığının söylenmesi doğrudur. Fakat bu durumda bu inanç bir bilinçsiz formda mevcuttur. Hala niyetliliğe sahiptir; ama artık bilinçli değildir. Bütün bilinçli durumlar niyetlilik arz etmese ve her niyetli durum bilinçli olmasa da, yine de asli bir bağ söz konusudur: Biz niyetliliği ancak bilinç bağlamında anlarız. Bilinçli olmayan pek çok niyetli durum vardır; fakat bu durumlar potansiyel olarak bilinçli olabilecek türden şeylerdir.⁴⁴³

Bilinçle, niyetlilik arasındaki ilişki nedir? Bilinçle niyetliliğin örtüşmesi tesadüfî değildir. Bilinçle alakalı olmayan beyin durumları, ancak biz bu durumları prensipte bilinçli durumlar doğurmaya muktedir olarak anladığımız ölçüde zihinsel durumlar olarak anlaşılabilirler. Örneğin, benim Clinton'un Birleşik Devletler başkanı olduğu şeklindeki inancım bilinçli de olabilir bilinçsiz de. Örneğin, derin bir uykudayken bile bu inanca sahip bulunduğum haklı olarak söylenebilir. Fakat tamamen bilinçsiz olduğumda bu iddia hangi olguya karşılık gelir? Tam o anda gerçekten mevcut yegâne olgular, beynimin tamamen nörobiyolojik terimlerle betimlenebilen durumlarını içeren olgulardır.⁴⁴⁴

Öyleyse, bu durumlara ilişkin hangi olgu, bu durumları benim Clinton'ın başkan olduğu şeklindeki bilinçsiz inancım yapar? Bu beyin durumlarını

⁴⁴¹ Searle, **Mind, Language and Society**, s. 85.

⁴⁴² Searle, **a.g.e.**, s. 65.

⁴⁴³ Searle, **a.g.e.**, s. 65.

⁴⁴⁴ Searle, **a.g.e.**, s. 86-87.

zihinsel bir durum haline getirebilecek yegâne olgu, bu beyin durumlarının, o durumun bilinçli bir forma girmesine neden olmaya prensip olarak muktedir olmalarıdır. Bilinçsiz olduğu zaman bile, bilinçsiz bir zihinsel durum, bilinçli olması mümkün olan türden bir durumdur.⁴⁴⁵

Bu noktayı daha açık hale getirmek için bir analogi yapmak bize yardımcı olacaktır. Bilgisayarımı kapattığımda, ekrandaki bütün sözcükler ve görüntüler gözden kaybolur; fakat çok büyük bir hata yapmadıkça, var olmayı sürdürürler. Daha doğrusu, bilgisayarın diskinde manyetik izler formunda depolanmış olarak kalmaya devam ederler. Peki, bu manyetik izlere ait hangi olgu, onları sözcükler ve resimler haline getirmektedir? Tam şu anda sözcükler ve resimler formunda değildirler. Güçlü bir büyüteçle bile hard disk üzerindeki sözcükleri ve resimleri göremem. Onların hala sözcükler ve resimler olmaları olgusunu yaratan şey, makine açıldığında manyetik izlerin sözcüklere ve resimlere çevrilebileceği olgusudur.⁴⁴⁶

Bu tür zihinsel durumlar, zihin ve bilinçle alakalı olmayan tamamıyla farklı bir biçime sahiptirler. Ancak bilinçsiz oldukları belirli bir zamanda nörobiyolojik durumlar ve nörobiyolojik terimlerle betimlenebilecek süreçler dışında ortada hiçbir şey söz konusu olmasa bile, bu tür durumlar yine de hala bilinçli durumlara benzer şekilde nedensel olarak etkide bulunmaya muktedir olan bilinçsiz zihinsel durumlardır.

Hakiki zihinsel durumlar gerçekten de hem bilinçli hem de bilinçsiz olduklarında nedensel olarak işlevde bulunurlar. Örneğin, trafikte yolun sağından seyrediniz kuralına uyduğumuzu düşünelim. Bu kural hem bilinçli hem de bilinçsiz olarak nedensel bir biçimde işler. Bilinçsiz olarak kurala uyma, tıpkı bilinçli olarak kurala uyma gibi, kuralın niyetli içeriğine uyma meselesidir ve gerçek zamanda işlemelidir, yani kuralın işlediği zamanla kuralla yönetilen davranışın zamanı aynıdır.⁴⁴⁷

İnsanın gerçekten yaptığı bir şeyi önceden düşünmesi, o şeyi ilkin zihin alanında, sonrada, zihinsel-olmayan alanda ortaya çıkarması

⁴⁴⁵ Searle, **a.g.e.**, s. 87.

⁴⁴⁶ Searle, **a.g.e.**, s. 87.

⁴⁴⁷ Searle, **a.g.e.**, s. 88-89.

gerekecektir. Bu durum insanı, belli bir düşünme nitelemesiyle bezediğimiz her yapmanın gerisinde bir düşünme aşaması varsaymaya iter. Oysa böylesi bir varsayım, gerçekte var olan şeylerin sayısını gereksiz yere artırmak demektir. Yapmaya ilştirilen düşünme, yapmanın ötesinde, yapmayı aşkın, yapmanın gerisinde bir aşama olmayıp doğrudan doğruya yapmanın içindedir. Bir bakıma, bir şey nasıl yapılmışsa öyle düşünölmüştür. Bunu Ryle açısından şöyle açıklayabiliriz: "...yaptığımı düşünmem, hem ne yapacağımı düşünmem hem de o şeyi yapmam anlamına gelmez. Bir şeyi zekice yaptığımda, yani ne yaptığımı düşündüğümde, tek bir şey yapmaktayım, iki değil. Gerçekleştirdiğimin özel bir yöntemi ya da biçimi var, kendisinden önce gelen özel bir şeyi yok."⁴⁴⁸

Kısaca problem, bizim zihnın niyetliliğini dilin niyetliliğine başvurmak suretiyle açıklamamızın mümkün olmayışındır; zira dilin niyetliliği zaten zihnın niyetliliğine dayanmaktadır. Beynimdeki inancın, bu inancı ağzımdan çıkan cümleleri nasıl kullanıyorsam o şekilde kullandığım için niyetliliğe sahip olduğunu düşüneceksem eğer, bu bizi yine küçük insan yanılgısıyla karşı karşıya bırakır. Kafamın içinde, cümleye niyetlilik yüklediğim şekilde inanca da niyetlilik yükleyen küçük bir adam bulunduğunu düşünmek zorunda kalırım. Daniel Dennett, akıllı bir küçük insan yerine, daha alt seviyelere inildikçe giderek daha aptallaşan yani sadece kendi seviyesindeki şeyleri bilen bir küçük insanlar ordusu koyabileceğimizi söyler.⁴⁴⁹

Bu noktada Fodor ise, "niyetliliğin dünyadaki nesnelere ilişkin bir meseleden ibaret olduğunu ifade eder. Niyetliliğin, sözcüklerin ve diğer sembollerin kafamızın içinde simgeleşmelerine neden olduğunu söyler."⁴⁵⁰

Searle'e göre, Dennett'in bu yaklaşımı bir işe yaramaz; çünkü bizi yine "küçük insan" yanılgısıyla karşı karşıya bırakır. "Giderek aptallaşan" küçük insanlar, kendi küçük insanlık görevlerini yerine getirmeye devam edeceklerse, hala niyetliliğe sahip olmak zorunda kalacaklardır. Aynı şekilde

⁴⁴⁸ Uygur, Necmi; **Kuram-Eylem Bağlamı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 55.

⁴⁴⁹ Dennett, Daniel; **Brainstorms**, Bradford Books, 1978, s. 122-124.

⁴⁵⁰ Fodor, Jerry; **Psychosemantics: The Problem of Meaning in the Philosophy of Mind**, Cambridge, Mass. Mit Press, 1987, s. 97.

Fodor'un cevabı da bir işe yaramaz; çünkü niyetlilikle alakası olmayan nedensel ilişkiler, niyetliliği açıklamak için daima yetersiz kalacaktır. Niyetlilik olmadan da insan nedensel ilişkilerde bulunabilir. Diyelim ki ancak ve ancak inekleri gördüğümde hapşıyorum. Buna rağmen, ineklerin bende oluşturdukları ve hapşıma formundaki simgeleştirmelerim hiçbir niyetlilik taşımaz; bu simgeler sırf hapşırmadan ibarettirler. Bu simgeler inekleri temsil etmez; çünkü hiçbir şeyi temsil etmezler.⁴⁵¹

İki tür hakiki niyetlilik vardır: İçsel ve türetilmiş. “Mış gibi-niyetlilik” bir üçüncü tür değildir. “Mış gibi-niyetlilik” metaforik anlamda izafe edilir. Bir şeyin “mış gibi-niyetliliğe” sahip olduğunu söylemek, niyetliliğe sahip değilken sahipmiş gibi davrandığını söylemenin bir yoludur. İçsel ve türetilmiş niyetlilik arasında yapılan ayırım, dünyanın kuvvet, kütle, yer çekimi gibi gözlemciden bağımsız özellikleriyle, bir bıçak, bir sandalye, İngilizce bir cümle olma gibi gözlemciye bağlı özellikleri arasında yapılan ayırımın özel bir durumudur. İçsel niyetlilik gözlemciden bağımsız niyetliliktir; herhangi bir gözlemcinin ne düşündüğünden bağımsız olarak açıklık durumuna sahibimdir. Türetilmiş niyetlilik gözlemciye bağlı niyetliliktir.⁴⁵²

Searle, bilinci nedensel olarak işlevde bulunuyormuş gibi, ya da buna benzer bir şekilde, ifade etti; örneğin bir patlamanın bir binayı yıkması tarzında. Fakat bir niyet ya da bir arzu gibi tipik bir bilinç durumu, neden olduğu olayı temsil etmek suretiyle işler. Örneğin su içmek isterim ve içerim. Burada sonuç yani su içme, sebep yani su içme arzusu, tarafından bilinçli bir biçimde temsil edilir.⁴⁵³ Bütün bilinçli durumlar niyetlilik arz etmese ve her niyetli durum bilinçli olmasa da, yine de aralarında bir ilişki söz konusudur.

3.4. DİL VE ZİHİN İLİŞKİSİ

⁴⁵¹ Searle, *Mind, Language and Society*, s. 90-91.

⁴⁵² Searle, *a.g.e.*, s. 93-94.

⁴⁵³ Searle, *a.g.e.*, s. 64.

Felsefeyi, bir düşünme eylemi olarak kabul edersek, akla ilk gelen kavram, düşünmeye doğrudan bağlı olduğu düşünülen zihin kavramıdır. Zihnin tanımına bağlı olarak, “ zihnin özü; sembolize etme, soyutlama ve dili kullanma kabiliyetidir.”⁴⁵⁴ Zihin çok geniş anlamlara da sahiptir. “Bireysellik, zihnin kendisidir, ya da zihin algılayan, hatırlayan, hayal eden hisseden, düşünen, isteyen, akleden ve bireysel vücut organizması ile ilişkili olan bir öznedir.”⁴⁵⁵

Zihin kelimesinin kullanımı ayrıntılı incelendiğinde, bir şeyin bilincinde olmak veya bir şeyin farkında olmak, dikkat etmek şeklinde ortak özelliklere sahiptir. “İşte bu ortak özellik olan bilinç, denebilir ki zihin kavramında ana unsur olmaktadır.”⁴⁵⁶

Kısaca, zihin kavramına karşılık gelen “mind” sözcüğünün İngilizcede nasıl kullanıldığına bakalım. Bu kelime ile yapılan deyimlerden yararlanarak biz, bir insanın fikrini değiştirdiğinden, görüşünü söylediğinden, aklını kaybettiğinden; bir şeyi hatırlatmaktan, bir şeyi yapmaya niyetlenmekten, kararlı olmaktan, kuşkulu bir durumda bulunmaktan söz ederiz. Bir kimse sağlam iradeli, kalın kafalı, kıt akıllı, geri zekâlı olabilir, derken de “mind” kelimesinden yararlanırız. Aynı şekilde, İngilizcede açık fikirli, neşeli, saf, iffetli, yüce gönüllü, cahil, kötü düşünceli şeklindeki deyimleri de “mind” sözcüğünden yararlanarak yaparız.⁴⁵⁷

Felsefede zihin kavramı ve bu kavramın dayandığı gerçeklik temeli kısaca; “ ister duyusal, ister akılsal olsun bilincin bir durumu ya da etkinliği olarak kabul edilir.”⁴⁵⁸

Zihin denince akla ilk gelen şey onun fiziksel olmayan bir şey, daha doğrusu düşünme kapasitesine sahip bir şey olduğudur. Düşünme kapasitesine sahip olmak, bir zihin sahibi olmak için hem gerekli, hem de yeterli koşuldur, çünkü eğer bir şey varsa bu şey, düşünme kapasitesine sahipse ya da bilinçli olma kapasitesine sahipse bunun mantıksal sonucu, hiç

⁴⁵⁴ Akarsu, Bedia; **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Savaş Yayınları, 1983, s. 491.

⁴⁵⁵ Russell, Betrand; **Felsefe Meseleleri**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970, s. 66.

⁴⁵⁶ Shaffer, Jerome; **Zihin Felsefesi**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 17.

⁴⁵⁷ Shaffer, **a.g.e.**, s. 17.

⁴⁵⁸ Russell, **a.g.e.**, s. 81.

değilse bir zihnin var olduğudur. Eğer bir şey varsa bu şeyin, düşünme ya da bilinçli olma kapasitesi yoksa o zaman, bu şey bir zihin değildir.

Zihnin üç temel kapasiteye sahip olduğunu söyleyebiliriz; bunlar “bilgi” (bilme), “duygulanım” (duygular) ve “istenç” (isteme) olarak sıralanabilir. Her bir zihinsel kapasite farklı zihinsel olguları barındırır. Bilgi, içsel ve dışsal bilgi kaynaklarını, her türlü bilme eylemini içerir.⁴⁵⁹

Duygulanım bedensel duyular, duygu ve hisler kadar kişilik özelliklerini de barındırır. İstenç alanı, bir eyleyici olarak, öznenin sahip olduğu arzular, güdüler, kararlar, niyetler, çabalamalar, eylemler, yapar gibi görünmeler gibi, edimler ve davranış özellikleridir. Böylece, bilgi kapasitesinin altında duyum algısı, bellek, iç gözlem, sezgi, çıkarım ve diğer bilgi kaynakları bulunur. Duygulanımın altında duyular, duygular, hisler, ruh halleri ve kişilik özellikleri vardır. İstencin altında güdüler, istekler, derin düşünme, karar vermeler, seçimler, arzulamalar, çabalamalar, eylemler ve istencin edimlerini sergileyen ve etkileyen her tür etkenler bulunur.⁴⁶⁰

“Zihinsel bir hadise” ne demektir? Duyu tecrübeleri (işitme, tatma, görme) hissetme, düşünme, hayal etme ne anlam ifade ederler? Evvela, bütün bunlar bir zihnin varlığını gerektirmektedirler. Fakat bunlar nerede bulunmaktadırlar? Fiziksel hadiseler bir bedene ihtiyaç duyarlar, dolayısıyla zihinsel hadiseler de bir zihne ihtiyaç duyarlar. Nasıl ki, fiziksel hadiseler fiziksel bedenin bir kısmı iseler, zihinsel hadiseler de zihnin bir kısmıdırlar. Fakat “zihin nedir?” sorusunu tekrar sorduğumuzda onun duyu tecrübelerin, hislerin veya düşüncenin merkezi, odak noktası veya yeri olduğunu söyleyebiliriz. Buna karşılık beden de fiziksel değişimlerin merkezi yeridir.⁴⁶¹

Zihinsel durumların ve süreçlerin gerçek doğası nedir? Hangi ortamda gerçekleşirler ve fiziksel dünyayla ne tür bir ilişki içindedirler? Zihin bakımından bu sorular filozofların ontolojik sorun olarak adlandırdıkları sorunla ilişkilidir. Bu sorun daha yaygın bir biçimde zihin-beden sorunu olarak

⁴⁵⁹ Gödelek, Kamuran; **Zihin Felsefesi**, s. 5.

⁴⁶⁰ Gödelek, Kamuran; **a.g.e.**, s. 5–6.

⁴⁶¹ Hospers; **An Introduction Philosophical Analysis**, Oxford, Prentice-Hall, 1968, s. 406.

bilinir. Bir yanda, zihinsel olduklarını söylediğimiz durumlar ve süreçlerin yalnızca karmaşık bir fiziksel sistem olan beynin karmaşık durum ve süreçlerinden ibaret olduğunu savunan materyalist kuramlar vardır. Diğer yanda ise, zihinsel durum ve süreçlerin yalnızca fiziksel bir sistemin durumları ve süreçlerinden ibaret olmadıklarını, aslında fiziksel olmayan bir doğaya sahip ayrı bir tür fenomen oluşturduklarını savunan düalist kuramlar vardır.⁴⁶²

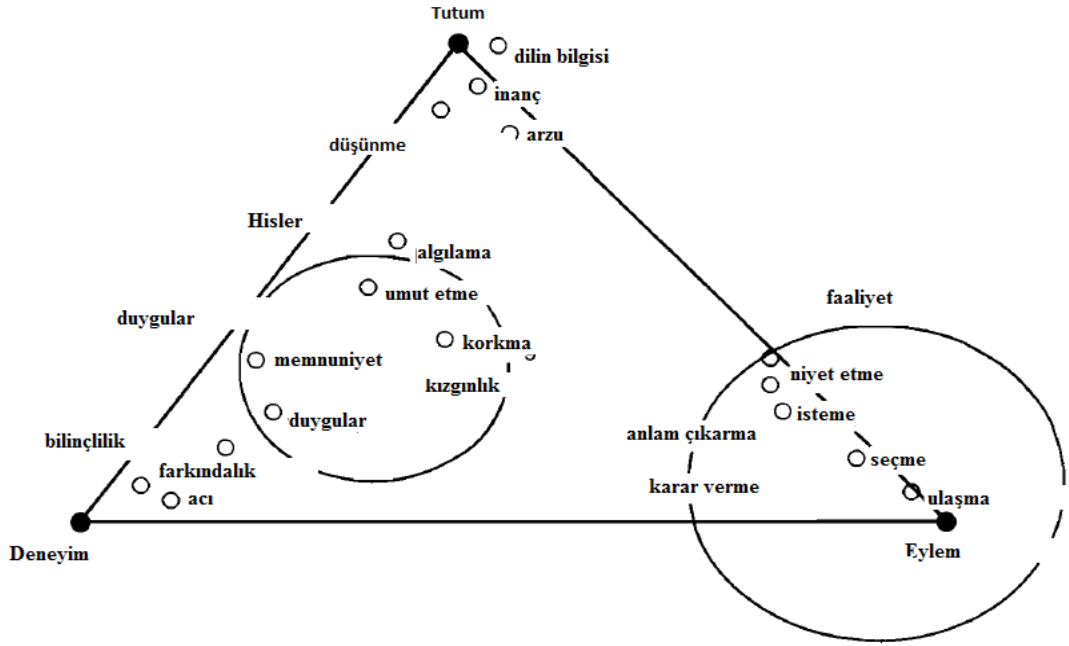
Zihin felsefesi genel olarak zihnî ifadelerin, zihnî durumların (mental states) neler olduğu sorusuyla ilgilenmiştir; çünkü biz zihnimizin varlığını, rüzgârın esmesiyle anlaşılması gibi, bu ifadelerle, bu durumlarla anlamaktayız. Zihnî durumlar dediğimizde görme, koklama, duyma, dokunma gibi algıların; açlık, susuzluk, acı gibi hislerin; sevgi, öfke, şefkat gibi duyguların; istekler, kararlar, inançlar gibi düşüncelerin tümünü ve bilincimizi anlamaktayız.⁴⁶³

Zihin, eylem ilişkisi açısından karşımıza çıkan bir düşünür Samuel Guttenplan'a göre, zihinsel bölgenin bir çalışma haritasını inşa etmek mümkündür. Bu zihin haritası aşağıdaki gibidir.⁴⁶⁴

⁴⁶² Churcland P. M; **Matter and Consciousness**: A contemporary introduction to the philosophy of mind, 1999, s. 2.

⁴⁶³ Ravenscroft, Ian; **Philosophy of Mind**, 1. Basım, İngiltere, Oxford University Press, 2005, s. 1–2.

⁴⁶⁴ Guttenplan, Samuel; **A Companion to the Philosophy of Mind**, USA, Blackwell Publishers, 1996, s. 24.



Ona göre, yukarıdaki haritadan birbirinden farklı üç etkinlik türünden bahsedilebilir. Bunlar zihinsel ülkenin üç ana kategorisini oluştururlar⁴⁶⁵:

1. Deneyimlemek; bir ağrısı olmak, kafamızı çarptığımızda yıldızları görmek.
 2. Tutum takınmak; bir parça çikolatalı kek arzulamak, Dünyanın yuvarlak olduğuna inanmak.
 3. Eylemek; bir çek imzalamak, bir iskemle yapmak, bir bardağa uzanmak.
- Bunlardan her biri zihninin bir etkinliğidir ve her birinin kendine özgü bir ürünü vardır⁴⁶⁶:

Deneyimlemenin ürünü bilinçtir. Tutum takınmanın tutumlar, eylemenin ürünü ise eylemlerdir. Zihninin hiçbir fiili özelliği sade bir profile sahip değildir. Yukarıdaki temel kategoriler birbirinden eşit uzaklıkta üç nokta olarak temsil edilirler.⁴⁶⁷

Tutumların bile zihinsel olduklarına güçlkle ikna olanlar, eylemlerin zihinsel sayılamayacak kadar fiziksel bir şey oldukları kanaatindedirler. Bu görüş, zihinselliğin özünde içsel olması gerektiği ve bu içselliğin gerçek

⁴⁶⁵ Guttenplan, **a.g.e.**, s. 8.

⁴⁶⁶ Guttenplan, **a.g.e.**, s. 8.

⁴⁶⁷ Guttenplan, **A Companion to the Philosophy of Mind**, s. 24.

anlamda ancak deneyim ve bilinçde sağlandığı, eylemlerin bu özden oldukça uzak kaldıkları inancından kaynaklanmaktadır.

Guttenplan'a göre, durumun böyle olmadığı bir örnekle gösterebilir. "Bir adamın bir iskemle yaptığını düşünelim. İskemle yapılırken, iskemlenin kısımlarını oluşturan tahta parçalarının hareketlerini fiziksel bakımdan betimleyebiliriz. İskemle oluşturulurken tahta parçalarının ve iskemlenin diğer kısımlarının, başlangıcından bitişine kadarki hareketi, saf fiziksel nedensel bir açıklama ile betimlenebilir. Böyle bir betimlemede her şey fiziksel yasalara uygun gerçekleşiyor görünür. Fakat bütün bu parçaların bir iskemleyi oluşturacak şekilde bir araya gelişini betimleyen saf bir fiziksel açıklama yapılamaz. Çünkü böyle bir açıklama, hareketleri idare eden bir insan öznesini ve amaçlı bedensel hareketlerini içermek zorundadır. Fail bir öznenin olmadığı bütün açıklama biçimleri, iskemlenin nasıl ve neden ortaya çıktığını izah edemeyecektir."⁴⁶⁸

Bu örnek, eylemlerin saf fiziksel hareketler olarak değerlendirilemeyeceğini ve eylemlerin zihinsel bir nitelik taşıdıklarını göstermektedir. Örneğin. bize sorulduğu zaman en sevdiğimiz rengi düşünmemiz, ya da bizden 15 ile 22'yi kafamızda toplamamız ama sonucu söylemememiz istendiğinde, kesinlikle bir şeyler yapıyoruz, bir eylemde bulunuyoruz.⁴⁶⁹ Bu noktada denilebilir ki, eylemler elbette ki fiziksel hareketlerden ibaret değildirler. Bütünüyle zihnin içinde gerçekleşen sayısız eylem türü vardır.

Acı bir deneyimin değerler dizisi durumu olarak atfedilmeye eğilim gösterir fakat onun bir saf deneyim denilebilen olmanın bile bekleneni karşılamadığı yollar vardır. Önce, acı onun acı çekenine yüksek şekilde erişilebilir olarak düşünülürken, fark edilmeyen acı için zihin idemiz içinde muhtemelen oda vardır.⁴⁷⁰

Samuel Guttenplan, bunun için şöyle bir örnek verir. "Bir doktor hantalca oturmanıza ve yürümenize neden olan bacağınızın içinde bir acıya

⁴⁶⁸ Guttenplan, **a.g.e.**, s.14.

⁴⁶⁹ Guttenplan, **a.g.e.**, s.15.

⁴⁷⁰ Guttenplan, **a.g.e.**, s. 24.

sahip olduğunuza atıfta bulunarak, sırtınızdaki belirli bir yorgunluğa neden sahip olduğunuzu açıklayabilir. Hiç bu tür bir acı hissetmediğinizi iddia ettiğinizde, doktor acının asla kendini ifade etmediğini söyleyebilir. Bu durum, acı deneyimin hem tutuma hem de eyleme doğru bir yol olacağını gösterir.”⁴⁷¹

Guttenplan, zihin haritası şemasında niyet etme, isteme, seçme ve karar verme kavramlarını tüm türlerin eylemleri ile çok yakından ilişkilendirir. Guttenplan, bunları faaliyet etiketli bir bölge içerisinde, eylemin daha tipik durumlarına dâhil eder. ⁴⁷²

3.4.1. Zihinsel Davranış ve Zekâ

Bu konuda da karşımıza çıkan en önemli düşünür Ryle'dır. Ona göre, zihinsel davranış kavramları, zekâ soyadı altında toplanan kavramlar ailesine aittir. Bu aileden oldukça belirleyici olan bazı sıfatlar şunlardır: “zeki, dikkatli, yöntemli, keşfedici, gözü açık, mantıklı, nükteli, gözlemci, eleştirici, deneyci, anlayışlı, hünerli, adaletli, vicdanlı gibi. Bir insan zekâca yetersiz olduğu zaman ise aptal olarak, ya da daha belirleyici bir şekilde, alık, budala, dikkatsiz, dağınık, ağır, mantıksız, basit, akılsız, bilgisiz, basiretsiz” gibi sıfatlarla nitelenme yoluna gidilir.⁴⁷³

“Zihinsel” ve “Zihinsel olmayan” diye betimlediğimiz insan davranışları arasındaki fark, onların nedenlerindeki bir fark olmalıdır. İnsanın dilinin, kol ve bacaklarının devinimleri mekanik nedenlerin birer etkisi olurken, düşünme, hayal etme, duygulanma gibi zihinsel süreçler mekanik-olmayan olayların birer etkileri olmaktadır. Buradaki fark “şey”, “durum”, “süreç”, “değişme”, “neden”, “etki” kategorilerinin bilinen çatıları içindeki farklılıklar olarak belirmektedir.⁴⁷⁴

⁴⁷¹ Guttenplan, **a.g.e.**, s. 25.

⁴⁷² Guttenplan, **a.g.e.**, s. 26.

⁴⁷³ Ryle, **a.g.e.**, s. 26.

⁴⁷⁴ Ryle, **a.g.e.**, s. 20.

Zihinler şeydir ama bedenlerden farklı çeşitten şeydir. Zihinsel süreçler neden ve etkidir, ama bedensel devinimlerden farklı çeşitten neden ve etkidirler. Böylece yabancıнын üniversiteyi, kısmen bir koleje benzeyen ama ondan oldukça farklı ekstra bir bina olarak düşünmesi gibi mekanizmi boşayanlarda zihinleri makinelere oldukça benzeyen ama aynı zamanda onlardan dikkate değer bir şekilde farklı olan merkezler olarak öne sürmüşlerdir. Onların öğretisi para-mekanik bir varsayım olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁷⁵

Ryle, zekâ davranış ilişkisini aşağıdaki örnekle açıklar:

“Palyaçonun sekerek yürüyüşü ve taklaları aynı zamanda onun zihninin çalışmalarıdır. Ama kaba, hantal bir insanın görsel olarak aynı şekilde olan yürüyüşü bu kişinin zihninin çalışmaları değildir. Çünkü o, bir amaç uğruna yürümüyor”. Bir amaç uğruna yürümek hem bedensel hem de zihinsel bir süreçtir. Ama iki süreçte değildir. Şöyle ki bunlardan birisi yürüme amacı süreci, öteki de birincisinin sonucu olarak ortaya çıkan yürüme süreci şeklinde iki süreç düşünmek son derece yanlış olacaktır. “Eski efsane kolay ölmüyor! İnsanlar hâlâ palyaçonun maskaralıklarının, onun dikkatinin, hünerinin, duyarlılığının sonucu olduğunu, ancak bunların kafasının içinde kopya, suret bir performans olarak var olduğunu düşünüyorlar.”⁴⁷⁶

Ryle’in buraya dek söylediklerinden çıkan genel sonuca göre; zihnin işleyişi, zekânın iş başında olması, önce reçeteleri düşünme, sonra bunları uygulama şeklinde, birbiri ardına koşulmuş ikili bir operasyon değildir. Akıllıca, zekice uygulama iki değil bir tek uygulamadır; “zeki”, “akıllı”, “hünerli”, “ustalık”, “incelikli” gibi nitelemeler tek başına zihinde değil, uygulamada açığa çıkan nitelemelerdir, yatkınlıklardır.

Bu konuda Ryle’in verdiği örneklerden biri de şöyledir: İlk kez satranç oynayan bir çocuk oyunun kurallarını tam olarak öğrenmeden önce “atı” ile kuralların izin verdiği bir hamle yapabilir. Oysa böyle bir hamle yapması olgusu, onun henüz bu kuralı bildiği anlamına gelmez. Ama giderek oyunu

⁴⁷⁵ Ryle, **a.g.e.**, s. 20–21.

⁴⁷⁶ Ryle, **a.g.e.**, s. 34.

tüm yönleriyle öğrenmeye başlar; bu öğrenme kuralların bilgisini de içerir. İlk birkaç oyun süresince yüksek sesle ya da kafasının içinde bu kuralları tekrarlayacaktır. Yeri ve zamanı geldikçe, bu kuralların şu ya da bu özel duruma nasıl uygulanması gerektiğini sorarak yanıt arayacaktır. Ama sonunda artık hiç düşünmeksizin bu kuralları uygular hale gelecek, izin verilen hamleleri yapıp, yasak olanlardan kaçınacaktır. İşte bir hüner, maharet, ustalık şeklinde bir dispozisyon davranışın içinde böylesine gerçekleşmiştir. Yani satranç oynamak zekice, hünerli bir operasyondur.⁴⁷⁷

Bu durum hem zihinsel hem de bedensel bir süreçtir. Anlaşıldı ki kuralları uygulama pratiğin ürünüdür. Bundan dolayı da “ehliyet”, “maharet” ve “hünerlerin” “alışkanlık” olduğunu kabul etme eğilimi vardır. Oysa Ryle, bu görüşe de kesinlikle katılmaz. Ona göre de, bunlar gerçekten ikinci doğadır; kazanılmışlıklar, yatkınlıklardır.⁴⁷⁸

Birisinin eyleminin zekice olup olmadığını yargılamak için, söylendiği gibi, belirli bir tarzda, eylemin ötesine bakmak gerekir. Çünkü rastlantısal olarak ya da “mekanik” olarak, bir geri zekâlı, bir uyurgezer, panik içinde bir kişi, hezeyan halinde bir kişi ve hatta bir papağan tarafından yapılmayacak olan açık ya da gizli hiçbir edim olamaz. Ancak eylemin kendisinin ötesine baktığımızda, kişinin içsel yaşamının varsayılan gizli bir evresinde, ortaya çıkan gizli ikinci-nüsha bir eylem merakla araştırmaya çalışmıyoruz. Bu eylemin olgunlaşmasına yol açan yeteneklerini ve yönelimlerini kastediyoruz.⁴⁷⁹

Ona göre, bu araştırma nedenlere değil, kapasitelere, maharetlere, alışkanlıklara, yeteneklere ve yönelimlere doğrudur. Ryle, nişan tahtasının tam ortasını vuran bir askeri örnek verir: “Bu iş bir şans eseri miydi, yoksa bir maharetin ürünü müydü? Eğer bir ustalığın ürünü ise, tekrar, nişangâhım tam ortasını ya da çok yakınım vurması gerekir; eğer rüzgâr sertleşse, uzunluk değişse ve hedefi kımıldasa bile sonuç değişmemelidir, ya da onun ikinci atışı kavarana ise, üçüncü, dördüncü ve beşinci atışlarda çok büyük bir

⁴⁷⁷ Ryle, **a.g.e.**, s. 40-42.

⁴⁷⁸ Ryle, **a.g.e.**, s. 42.

⁴⁷⁹ Ryle, **a.g.e.**, s. 44.

olasılıkla nişangâhın gözüne gözüne yaklaşacaktır. O genellikle, tetiği çekmeden önce nefes alışverişini kontrol eder, ne kadar kırılma payı ayıracağı, rüzgârın etkisini hesaba katması gibi konularda arkadaşına tavsiyelerde bulunabilecek durumdadır.”⁴⁸⁰

Atıcılık maharetlerin bir bütünlüğüdür. Ve nişangâhın gözünü kazara mı, yoksa gerçek bir ustalığa dayanarak mı vurduğu sorusu; bu ustalığa sahip olup olmadığı, eğer sahip ise, atışlarını yaparken bu ustalığı kullanıp kullanmadığı yani atışlarını, özenle, kendi kendini kontrol ederek koşullara dikkat ederek, öğrendiklerini düşünerek yapıp yapmadığı sorusudur. Şu halde nasılı bilmek bir yatkınlıktır ama bir refleks ya da alışkanlık gibi tek-yönlü bir yatkınlık değildir. Onun dışlaşmaları kuralların ya da yasaların ya da ölçütün uygulanışının ortaya çıkışıdır. Ama onlar kuramsal olarak kuralların söylenmesi ve sonra onların uygulanmaya konması şeklinde birbiri ardına koşulmuş ikili işlemler değildir.⁴⁸¹

Ryle’a göre, belirli bir güdüden dolayı yapılan bir eylemi açıklamak, onun gizli bir nedenle bağlantılı olduğunu söylemek değil ama onu bir yönelim ya da bir davranış eğilimi altında açıklamaktır. Ama bu da yeterli değildir. Bir eylemi bir alışkanlığa, bir içgüdüye ya da bir reflekse bağlı olarak açıklamak, bu formül ile uyuşur. Oysaki biz, sözgelimi, kendini beğenmişlikle ya da başkalarını etkilemek için yapılan eylemleri, şu ya da bu türden otomatik eylemlerden ayırt ediyoruz. Ama bu iki sınıfın birinden ötekine bir ekvator gündüzünden bir ekvator gecesine geçirmiş gibi geçileceği de sanılmasın. Onlar daha çok bir İngiltere gündüzünün, İngiltere gecesine dönüşmesi gibi birbirlerine dönüşürler. İyilikseverlik kibarlığa, düşünceliliğin alacakaranlığında ile dönüşür. Kibarlık da görgü kuralları aracılığı ile uygulamaya dönüşür. Zeki bir askerin talimleri uysal bir askerinkinden oldukça farklıdır.⁴⁸²

⁴⁸⁰ Ryle, **a.g.e.**, s. 44–46.

⁴⁸¹ Ryle, **a.g.e.**, s. 45–46.

⁴⁸² Ryle, **a.g.e.**, s. 106.

3.4.2. Zihin Dili ve Davranışçılık

Ryle'in 1949'da yayımlanan eseri *The Concept of Mind* (Zihin Kavramı), çağdaş zihin felsefesinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Geniş yankı uyandıran bu eser, Kartezyenci zihin-beden düalizminin sistemli bir reddedilişi anlamını taşır ve pek çoklarına göre düalizmin zihin felsefesindeki saltanatına bir darbe vurmuştur. Ryle'in görüşlerinin nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusu tartışmalıdır. O bir materyalist ya da bir fizikselci değildir, zira kendisi materyalizmin düalizmle eşdeğer büyüklükte bir hata olduğunu düşünmektedir.⁴⁸³

Ryle ve benzer görüşte olan filozoflar benzer bir biçimde zihin dilini ele almaya çalışmışlardır. Onlar zihin dilini incelemeye, yani bir zihin veya zihinsel olay, hal veya süreçten söz eden herhangi bir cümleyi söz konusu cümlelerin orijinal anlamını muhafaza eden, ancak zihin dilini kullanmayan bir biçimde uzun olarak açıklamaya imkân veren bir kuramı geliştirmeye girişmişlerdir. Böyle bir kuram, bize zihin dilini ve onunla birlikte bu tür bir dilin işlevi hakkındaki yanlış anlamadan kaynaklanan sahte-soruları tamamen dışarı atma imkânını verecektir.⁴⁸⁴

Şüphesiz, gerçekte hiç kimse zihin dilini kullanmaksızın konuşmaya çalışmamız gerektiğini düşünmemiştir. Nasıl ki oy hakkından söz etmek demek, başka yolla birçok kelimeyi kullanmayı gerektiren bir konuyu ekonomik bir biçimde ifade etmek demekse, zihin dilini kullanan ifadeler de onlar için teklif edilen uzun açıklamalardan daha kısa ve daha uygundur. Gündelik dilde bu uzun açıklamalar zihin dilinin ciddi bir alternatifi olarak değil, bu tür bir dilin gerçekten yaptığı işi hatırlatan şeyler olarak öne sürülürler. Bu, başka bir durumda sorma eğiliminde olduğumuz sahte-sorulardan kaçınmamıza yardımcı olur.⁴⁸⁵

⁴⁸³ Priest, Stephen; *Theories of the Mind*, Penguin Books, London, 1991, s. 56.

⁴⁸⁴ Horner, Chris, Westacott, Emrys; *Felsefe Aracılığıyla Düşünme*, Çev: Ahmet Arslan, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2001, s. 85.

⁴⁸⁵ Horner, Chris, Westacott, Emrys; *a.g.e.*, 86.

Watson ve Skinner'e göre, tüm insan davranışları uyaran-tepki ilişkisi olarak açıklanabilir. İnsan davranışlarının nedenini bilmek, onları açıklamak için yeterlidir. Watson'a göre, "bilinç" gerçeğe tekabül eden bir kavram değildir, bir yanılsamadır. İnsan davranışlarını belirleyen içsel olgular değil, çevre şartlarıdır.⁴⁸⁶Bunun felsefedeki yansıması mantıksal davranışçılıktır. Bunlara göre de bir zihni ifade içinde olmak bir davranış ifadesi içinde olmaktır.

Düşünmek, ummak, algılamak, hatırlamak gibi zihni kavramlar bir davranış veya bir davranışa kabiliyetli olmaktır. Davranışın ötesinde bir zihin yoktur. Mantıksal davranışçılara göre, zihne ait tüm önermeler, anlam kaybetmeden, davranış önermelerine tercüme edilebilirler. Mantıksal davranışçılığın özü budur. Mantıksal davranışçıların da aralarında yaklaşım farklılıkları vardır. Bazılarına göre, davranışsal ifadeye dönüştürülmediği sürece, zihinsel ifadelerin doğru veya yanlışlığına karar verilemez. Diğerleri, psikolojik ifadelerin dilde belki bir rol oynadığını kabul ederler. Ancak, hepsi hemfikirdirler ki, psikolojik ifadeler davranış ile ilgili olmadığı sürece anlamsızdırlar.⁴⁸⁷

Bu itirazı bu görüşe sağduyu noktasından yapılmış bir itiraz olarak değerlendirebiliriz. Çünkü 1930'lu yıllarda Viyana Çevresinde ortaya çıkmış olan doğrulamacılık akımından da etkilenmiş olan davranışçılara göre yukarıdaki türden bir itiraz teknik anlamda geçerliliği olan bir itiraz değildir. Doğrulamacı akıma göre bir cümlemin anlamlı olması o cümlemin doğrulanabilmesiyle doğrudan ilgilidir. Bu açıdan bakılınca hisleri içeren direkt olarak doğrulanması mümkün olmayan cümleler anlamlı değildir. İşte davranışçılar da bu noktadan hareketle zihni ifadelerin ancak davranış ifadeleri ile doğrulanabileceğini iddia etmişlerdir.⁴⁸⁸

19. yy mantıksal davranışçılarından önemli ikisi Amerikalı Cari Hempel ve İngiliz Gilbert Ryle'dir. Hempel, mantıkçı pozitivist, Ryle ise, "dil felsefecisidir." Hempel'in pozitivist yaklaşımına göre, prensipte, herhangi bir

⁴⁸⁶ Stephan, Priest; **Theories of the Mind**, Penguin Books, 1991, s. 35.

⁴⁸⁷ Günday, Şeref; **Zihin Felsefesi**, s. 62.

⁴⁸⁸ Ravenscroft, **a.g.e.**, s. 35.

görüngü, doğa bilimlerinin tekniğini kullanarak açıklanabilir. Viyana çevresi filozofları da aynı fikirdedirler. Bunlara göre de, felsefenin problemleri bilimsel metotla çözülebilir. Bunlar “anamlılılık” kriterini öne sürerler. Bir cümlelin anamlılığı onun doğrulanabilir veya doğrulanamaz oluşuna bağılıdır. Bu prensibe göre, metafizik önermeler anlamını yitirmektedir.⁴⁸⁹

Mantıkçı pozitivistler, doğrulama ilkesinin felsefe diline uygulanması sayesinde, tüm hakiki felsefe sorunlarını bilimsel yolla çözümleyebileceklerini umut ettiler. Böylelikle, “sözde-sorunlar” olarak gördükleri geri kalan anlamsız fazlalıklar güvenilir bir şekilde dışarıda bırakılmış olacaktı.”⁴⁹⁰ Felsefi davranışçılık ise, zihnin kavramlarını tamamıyla elemez. Zihin olaylarının, zihin içinde, davranışlara etki eden bir faktör olduğu görüşünü reddederler. Şu açıktır ki, felsefi davranışçılık, mantıksal pozitivizmden büyük etki alır. Pozitivistlerin amacı, birleşik bir bilim kavramı yaratmaktır. Teichman’e göre Ryle’nin temel amacı, felsefi problemleri dil analizi yoluyla çözmektir.⁴⁹¹

Ancak çözümleri onu davranışçılığa doğru itmiştir. Peki, Ryle zihin dilini nasıl analiz etmeyi teklif etmiştir? Eğer bu tür bir dil gerçekten zihinlere ve zihin olaylarına, zihin halleri ve zihinsel süreçlere işaret etmemekteyse, ne yapmaktadır? Ryle’in cevabı onun aslında davranış üzerine bir konuşma tarzı olduğudur. Bu nedenle zihin felsefesine bu yaklaşım davranışçılık veya daha uygun olarak mantıksal davranışçılık diye adlandırılır. Davranışçıya göre, zihin dilinin gerçek işlevi, davranış kalıpları üzerine ekonomik bir konuşma tarzı sağlamaktır. Böylelikle içinde zihinsel bir terimin geçtiğı her cümle zihinsel olana değil, davranışa işaret eden bir şekilde geniş bir biçimde açıklanabilir.⁴⁹²

Zihinsel olan üzerine konuşmanın nasıl davranış üzerine konuşma olarak açıklanabileceğini görmenin en iyi yolunun şu örneğe bakmak olduğu ileri sürülmüştür. Farz edelim ki ben yerel hayvanat bahçesinden bir kaplanın kaçtığına inanıyorum. Bu inanç, davranışımda nasıl kendini gösterebilir?

⁴⁸⁹ Günday, **a.g.e.**, s. 62–63.

⁴⁹⁰ Priest, Stephen; **Theories of the Mind**, London, Penguin Books, 1991, s. 38.

⁴⁹¹ Teichman, Jonny; **Philosophy and the Mind**, Oxford, Basil Blackwell, 1988, s.78.

⁴⁹² Horner, Chris; Westacott, Emrys; **Felsefe Aracılığıyla Düşünme**, s. 85.

Burada bütün mümkün davranış tarzlarını düşünebiliriz. Kapıyı sürgüler ve pencerelerin önüne barikat kurabilirim. Komşularımı uyarmak için telefon edebilirim. Her gün bu saatte yaptığım gibi köpeğimi parkta dolaştırmak için dışarı çıkmayabilirim.⁴⁹³

Bu analize yapılan bir itiraz “hayvanat bahçesinden bir kaplanın kaçtığına inanıyorum” cümlesinin bu davranışı tasvir eden bir cümleyle açıklanabileceğini söylemenin açıkça yanlış olduğudur. Söz konusu iki cümle anlam bakımından eşdeğer olmaktan çok uzaktırlar. Başka her şey bir yana, farklı insanlar aynı durumlarda farklı şekillerde davranırlar. Bundan başka, özel koşulların meydana getirdiği bir durumda yukarıda tasvir edilen şekilde davranmam mümkün olmakla birlikte, farklı şartlarda aynı inanca sahip olup çok farklı bir davranış göstermem mümkündür. Eğer evimde telefon yoksa herhalde komşularıma telefon etmek için bir telefon kulübesine gitmem ve eğer kaplanın oturma odamda olduğunu düşünüyorsam, şüphesiz kendimi onunla aynı odaya kapatmak üzere pencerelerin önüne barikat kurmam.⁴⁹⁴

Davranışçılar bu itirazın şu şekilde karşılanabileceklerine inanmaktadırlar. İncim ile fiili davranışım arasında doğrudan bir eşdeğerlik olmamakla birlikte herhangi bir inancı meydana getiren davranış eğilimlerini özel olarak belirtebiliriz. Başka deyişle incime ilişkin bir cümle, fiili davranışım ile ilişkin bir cümleyle değil, yukarıda işaret edilen türden farklı şartlarda nasıl davranabileceğime ilişkin bir cümleyle açıklanabilir.⁴⁹⁵

Birinin şu veya bu zihin hali içinde olduğunu söylemenin şu veya bu durumda olduğu zaman onun nasıl davranacağını söylemek anlamına geldiğini gördük. Petra’nın bir kaplanın hayvanat bahçesinden kaçmış olduğuna inandığını söylemek, diğer şeyler yanında onun bazı diğer şartlar gerçekleştiğinde kapıyı kilitleyeceğini söylemek demektir. Burada, “Petra kapıyı kilitledi, çünkü bir kaplanın hayvanat bahçesinden kaçmış olduğuna inanmaktaydı” cümlesi “Petra kapıyı kilitledi, çünkü bazı şartlar gerçekleştiğinde o kapıyı kilitleyecektir” cümlesine dönüşmektedir. Ancak bu,

⁴⁹³ Horner, **a.g.e.**, s. 86.

⁴⁹⁴ Horner, **a.g.e.**, s. 86.

⁴⁹⁵ Horner, **a.g.e.**, s. 86.

Petra'nın eyleminin bir açıklaması olarak ele alınamaz. O sadece Petra'nın kapıyı kilitlediğini, çünkü onun bazı durumlarda yapacağı şeyin bu olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁶

Mantıksal davranışçılık, zihin felsefesindeki belirleyici akımlardan biri olarak kabul edilir ve düalizme karşı ciddi gerekçeler öne sürer. Bu akım ilk olarak Ryle'in Zihin Kavramı adlı eserinde düalizme karşı yaptığı eleştirilerle ortaya çıktı. Ryle'a göre soyut, içsel ve nüfuz edilemez bir zihin kavramı evrensel bir kategori hatası, yani yanlış anlamadan ibaretti. Ona göre zihin ve zihinsellik açıkça görülebilen ve gözlemlenebilen davranış ve etkinliklerde aranmalıydı.⁴⁹⁷

Wittgenstein, bunu ağrı sözcüğünden hareketle açıklamaya çalışır. Wittgenstein'a göre, ağrı sözcüğü zamanla ağrının iptidai ifade biçimlerinin yerini tutmaya başlar. Ağrı gibi duyumlara işaret eden sözcükler, dildeki kullanımlarını içsel ve mahrem bir şeyin isimlendirilmesi yoluyla kazanmazlar. Henüz dil yetisini edinmemiş bir çocuk, bir ağrı hissettiği zaman ağlar, ama yetişkinler çocuğa ağlamanın yerine kullanabileceği, ağrıya ilişkin yeni dilsel nidalar öğretirler. Çocuğa yeni bir ağrı davranışı öğretirler. Bu açıklamaya göre, ağrı, ağrının ismi olmaktan çok, ağrının bir ifadesidir. Ayrıca çocuk ağrı sözcüğünü kamusal dilin kullanımlarına katılarak öğrenmektedir, yoksa gizli içsel bir isimlendirme işlemiyle değil.⁴⁹⁸

Wittgenstein, ne ağrı ile ağlamanın aynı anlama geldiğini, ne de ağrının, gerçekte dilsel-olmayan davranışa ilişkin bildiriler yoluyla tamamen konuşma diline çevrilebileceğini söylemektedir. Bununla beraber açıkça, ağrı davranışının ağrı kullanımını içerdiğini düşünür.⁴⁹⁹

Ona göre, ağrının ilk kullanımı, ağrı davranışının öğrenilmiş bir parçasıdır: "Sözcüklerin de aynen masalar ve tornavidalarda olduğu gibi, insan yapısı diğer eserlerinde sahip olduğu kullanımlar veya işlevleri vardır. Bir sözcüğü ait olduğu davranışsal ve dilsel bağlamdan çıkartmak ve sonra

⁴⁹⁶ Horner, **a.g.e.**, s. 92.

⁴⁹⁷ Ryle, Gilbert; **Zihin Felsefesi**, Çev. Sara Çelik, 1.Basım, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1995, s.12.

⁴⁹⁸ Wittgenstein, Ludwig; **Philosophical Investigations**, Translated by G. E. M. Anscombe, Basil Blackwell, Oxford, 1953, s. 244.

⁴⁹⁹ Priest, Stephen; **Theories of the Mind**, s. 61.

onun anlamını sormak, bir dişliyi ait olduğu makineden çıkarıp onun ne olduğunu sormak kadar yanlış yönlendirici bir işlemdir. Dişliyi makinedeki yerine tekrar takın, gördüğü işlev açıkça ortaya çıkar. Sözcüğü de ait olduğu canlı insani bağlama iade edin, nasıl kullanıldığı aşikâr olacaktır. Anlam içsel, gizemli, mahrem ve psikolojik bir şey değildir. Anlam dışsal, apaçık, kamusal ve davranışsaldır. Aslında yapmamız gereken, bir anlam kuramı peşinde koşmaktan vazgeçmek ve dikkatimizi gerçek hayattaki dilsel kullanımlara çevirmektir. Çünkü anlam denilen, bizzat onlardır.”⁵⁰⁰

Bu görüş düalizm ile katı maddecilik arasında bir görüş sergiliyordu; davranışçılar, birisinin acısı var dediğimizde kastettiğimiz şeyle beynimizin içinde oluşanlar arasında bir bağlantı yoktur fikriyle düalizm ile aynı yaklaşımı sergiliyordu. Ama aynı zamanda acılar, hisler, düşünceler gibi referanslarla Descartes’çi bir zihin cevherine atıf yapılamayacağı noktasında da en katı maddeciler ile aynı görüşü paylaşıyorlardı. Davranışçılara göre kesin olan hususlardan biri zihnî durumlarla davranış durumları arasında bir çeşit bağlantı olduğudur.⁵⁰¹

Ona göre, anlam içsel, mistik, özel ve psikolojik değildir. Kişiler kendi duyularına özel olarak işaret edemezler. Adlandırma, doğru veya yanlış adlandırmayı gerektirir. Bu ihtimal sadece sosyal dilde vardır. Ters bir durum, yani özel dilin doğrulanması, bir gazete haberini doğrulamak için aynı gazetenin birkaç nüshasını almaya benzer. Psikolojik kavramlar kişinin kendi durumundan doğrulanamaz. Kullanım doğruluğu için üçüncü bir kişinin “kriterine” ihtiyaç vardır. Eğer, herkes acı çeker ve hiç kimse birbirine söylemez ise “acı” kavramının sosyal dilde yeri yoktur. Terimin kullanımı için davranış kriteri de gereklidir. Dil özel olarak değil “intersubjektif “ olarak kullanılır. Bizim içimizde kabul ettiğimiz hiçbir olay özel değildir. Dilin doğru kullanımının kriteri sosyaldır.⁵⁰²

⁵⁰⁰ Priest, Stephen; **a.g.e.**, s. 61–62.

⁵⁰¹ Chalmers, David; **Philosophy of Mind**, 1.Basım, Amerika, Oxford University Press, 2002, s.45–46.

⁵⁰² Günday, Şeref; **Zihin Felsefesi**, s. 72.

Davranışçılığın da diğer görüşler gibi açıklamakta zorlandığı noktalar olmuştur. Bunların başında bilinç gelmektedir; davranışçılara göre acı, fiziksel bir olay karşısında beynimizin verdiği fiziksel bir tepkinin davranış olarak dışa yansması, yani bağırmamızdır. Ama biz bağırırken bilinçli olarak hissettiğimiz acıyı nasıl izah edeceğimiz noktasında davranışçılar zorlanmaktadır. Onlara göre bir taş ayağını çarpması sonucu bağırmaya programlanan bir robot ile aynı olay karşısındaki insan arasındaki farkı açıklamak ya da hangisinin insan hangisinin robot olduğunu anlamak imkânsızdır.⁵⁰³

Ryle'a göre, "bir zihin kabul edip onun içinde özel zihinsel olayların olduğunu farz etmek şanssız dilsel bir gelenektir. Bu bakış, geleneksel, iki dünya hikâyesine aittir."⁵⁰⁴

Ona göre zihni kavramlar ne substanzdır (töz, madde) ne de olaydır. Psikolojik olaylar tamamen farklı bir kategori içinde ele alınmalıdır. Ryle, bunun için "disposition" kavramını kullanır. Bu kavramın tam bir Türkçe karşılığı yok, ancak, muhtevasını verebiliriz. Kavram, eğilimleri, yetenekleri, kapasiteleri ve alışkanlıkları içine alır. Davranışa muktedir olmak gibi bir şeydir. Davranış özel bir zamanda olabilir. Örneğin, bir bardak çay içmek, gibidir. Ancak, eğilimler belli bir zamanda değildir. Ryle'a göre; "bilmek", "inanmak", "ummak", "istemek", "korkmak" gibi kavramlar birer eğilimdir. Bunlar zamanla ilgili değildir. Tanrı'ya inanmak ne kadar zaman alır? denilemez. Aynı şekilde, $2+2=4$ 'tür dediğimizde, ortada bir zaman var mıdır? Psikolojik ifadeler fiziksel davranış için yatkınlıklardır. Aynı bir dünyanın unsurları değildir."⁵⁰⁵

Ryle, bu noktada içebakış kavramını değerlendirir. Denir ki, içebakış, bir zihnin kendi zihni operasyonlarını takip etmesidir. Bu takip, fiziki olmayan bir algıdır. Dolayısıyla, içebakış, davranış cinsinden açıklanamaz. Ryle'a göre, içebakış denen bir şey yoktur. İçebakış vardır demek, bilincin bilinci vardır demektir. Bu durumda, iki paralel zihinsel aktivite ortaya çıkar.

⁵⁰³ Ravenscroft, Ian; **Philosophy of Mind**, 1.Basım, İngiltere, Oxford University Press, 2005, s. 31.

⁵⁰⁴ Günday, Şeref; **Zihin Felsefesi**, s. 65.

⁵⁰⁵ Günday, Şeref; **a.g.e.**, s. 65–66.

Örneğin, sabah erken kalkmak İstiyorsunuz. İçe bakış yöntemine göre, önce erken kalkmak istiyorsunuz, sonra, ikinci bir işlemle bu isteğinize yöneliyorsunuz.

Ryle’a göre düşüncede, bu şekilde, iki işlem yer almaz. Ryle sorar: İçebakış yaptığınızı nasıl bilirsiniz? İçebakış yaptığınızı içebakışla biliyorsanız, bunun için 3 tane zihni aktivite gereklidir⁵⁰⁶:

1. Orijinal eylem
2. Orijinal eyleme içebakışla yönelme
3. İçebakışa, içebakışla yönelme.

Bu şekilde üçlü bir aktivite imkânsızdır. Öyleyse, içebakış gereksizdir, diyebiliriz. Ryle için hiçbir zihni hal özel ya da sübjektif değildir. Tüm zihni olgular ya eğilim ya da olaylardır. Duygularımız fiziki olmayan bir dünyada yer almaz, vücudumuzla ilgilidirler. O halde, zihin-beden düalizmi doğru değildir.

Felsefi davranışçılar, zihni kavramlarla davranış arasındaki “nedenselliğe” de karşı çıkarlar. Zihni kavramlar eğilimlerdir. Eğilimler ise özel zihni bir hal değildir. Örneğin, “bardak kırılabilir” dediğimizde, demek istemiyoruz ki “o kırılabilir bir hal içindedir”. Sadece, demek istiyoruz ki, o kırılabilir. Aynı şekilde biz, bir insana, bir inanış attettiğimiz zaman, biz o kişiye bir içsel ifade atfetmiyoruz. Sadece, belli durumlarda ne yapabileceğini söylüyoruz. Örneğin, bir kişi yağmurun yağacağına inanıyorsa, o gün pikniğe gitmez. Felsefi davranışçılık içsel ifadeleri kabul etmediği için, davranışları bir süreç modeliyle açıklayan cognitive bilimcilerle bağdaşmaz. Diğer yandan, hiçbir zihni kavrama yer vermeden, davranışları açıklamak pek mümkün görünmüyor.⁵⁰⁷

Fodor diyor ki, “dil kullanımımızın altında, bilincinde olmadığımız psikolojik bir yapı vardır.”⁵⁰⁸ Yani, bizdeki her zihinsel faaliyet bilinçli değildir. Mentalizmde, özellikle Fodor’da bir “düşüncenin dili” kavramı vardır. Bu kavram zihinde, kendini bilince vermeyen bir sürece işaret etmektedir.

⁵⁰⁶ Günday, **a.g.e.**, s. 68.

⁵⁰⁷ Günday, **a.g.e.**, s. 73–74.

⁵⁰⁸ Glover, Jonathan; **The Philosophy and Psychology of Personal Identity**, Pelican Books, 1988, s. 109.

Mentalistler beyin ve bilgisayar arasında benzerlik ararlar. Mentalistler kendilerinin bilimsel psikolojiyi savunduklarını iddia ederler. Davranışçılar göre ise, inanış ve davranış özdeş iki şey değildir. Sizde bir inanış varsa, o yönde davranmak için de bir eğilim vardır. O zaman, inanış bir davranış değil, davranışa bir eğilimdir. Bu anlamda inanışlarımız davranışlarımızı yönetmektedir. Yağmurun yağacağına inanıyorsak, şemsiyemizi yanımıza alırız.⁵⁰⁹

3.5. ZİHNSEL DURUMLARA AİT YAKLAŞIMLAR

Son olarak zihin ile ilgili genel yaklaşımları değerlendireceğim. Bu diğer bölümlerdeki tezlerin de bir genel değerlendirmesi, özetlenmesi şeklinde olacaktır.

Bu konuda zihnî ifadelerin, zihnî durumların neler olduğu sorusuyla ilgileneceğiz. Zihnî durumlar dediğimizde görme, koklama, duyma, dokunma gibi algıların; açlık, susuzluk, acı gibi hislerin; sevgi, öfke, şefkat gibi duyguların; istekler, kararlar, inançlar gibi düşüncelerin tümünü ve bilincimizi anlamaktayız.⁵¹⁰

Zihnin, zihinsel durum ve süreçleri keşfetme gücünün bir sınırı olduğu daima kabul edile gelmiştir; yani, kendi durum ve işlemlerimin doğrudan bir bilgisine sahip olabildiğim halde, seninkilerin bilgisine sahip olamam. Kendi, duygu, istenç, heyecan ve düşüncelerimin tümünün bilincindeyim ve içe bakışsal olarak onların bazılarını dikkatle gözden geçirebiliyorum. Ama içe bakışsal olarak, senin zihninin çalışmalarını gözlemleyemem ya da onların bilincinde olamam. Bedeninin yaptığından, hiç değilse, sadece karmaşık ve zayıf çıkarımlarla belki sende bir zihne sahip olduğuna kendimi inandırabilirim.⁵¹¹ Bu noktadaki temel soru, zihnî durumlar acaba tamamen

⁵⁰⁹ Günday, **a.g.e.**, s. 72.

⁵¹⁰ Ravenscroft, Ian; **Philosophy of Mind**, s. 1–2.

⁵¹¹ Ryle, Gilbert; **The Concept of Mind**, s. 148–149.

beynimizin bir faaliyeti mi yoksa fiziksel olmayan bir ruhun yansımaları mı veya bu durumlar ontolojik açıdan sahiden var mıdır? sorusudur.⁵¹²

Searle'e göre, "zihinsel görüngülere beyindeki nörofizyolojik süreçler neden olurlar ve onlar beynin nitelikleridir. Searle, bunu diğer görüşlerden ayırt etmek için, bu görüşü biyolojik doğalcılık olarak nitelendirir. Ona göre, zihinsel olaylar ve süreçler sindirim, mitoz, mayoz veya enzim salgılama kadar biyolojik tarihimizin bir parçasıdır." ⁵¹³

Bu açıdan, bilinç ve niyetliliğin de içinde bulunduğu zihinsel durumların tamamı biyolojik tarihimizin bir parçasıdır. Tıpkı diğer doğal görüngüler gibi onları da fiziksel dünyanın işleyişine ait aynı bilimsel anlayış içine yerleştirmeye çalışan Searle, böylece "biyolojik doğalcılık" diye adlandırdığı tutarlı bir "zihinsel durumlar kuramı" meydana getirmiştir. Bu anlayışa göre bilinç, zihnin en temel niteliğidir.⁵¹⁴

Bilinci, biyolojik tarihimizin bir parçası olarak kabul eden Searle, biyolojik doğalcılığın, bilinç sorunlarını bilimsel açıdan çözmeye çalışan bir yaklaşım olmadığını özellikle vurgular. Ona göre, biyolojik doğalcılık beynin bilinçli zihni nasıl ortaya çıkardığını açıklamaz; sadece, beyinde gerçekleşen psikofiziksel ilişkiye dair yapılan açıklamada bulunması gereken biçimi tasvir eder. Bu biçimin biyolojik olarak adlandırılmasının nedeni de, bilincin temel varlığı için doğru açıklama düzeyinin biyolojik düzeyde olduğunu vurgulamasından kaynaklanır.⁵¹⁵

Biyolojik doğalcılık, bilinç ve yönelimsellik gibi zihinsel fenomenlerin, büyüme, sindirim, ya da fotosentez gibi biyolojik fenomenlerden olduğunu savunan görüştür. John Searle'e ait olan bu görüşün temelinde iki temel sav yatar⁵¹⁶:

⁵¹² Ravenscroft, Ian; **a.g.e.**, s. 1–2.

⁵¹³ Searle, John Roger; **The Rediscovery of the Mind**, s. 1.

⁵¹⁴ Searle, John Roger; **Zihin, Dil ve Toplum**, s. 50.

⁵¹⁵ Searle, John Roger; "Biological Naturalism", Max Velmans ve Susan Schneider (Ed.), *The Blackwell Companion to Consciousness* içinde, MA: Blackwell Publishing, 2007, s. 325–334, s. 329.

⁵¹⁶ Searle, John Roger; **a.g.m.**, s. 93.

1. Ağrılardan, gıdıklanmalardan ve kaşınmalardan, kavranması en zor olan düşüncelere kadar, bütün zihinsel fenomenler beyindeki nörobiyolojik alt merteye süreçlerden kaynaklanırlar.
2. Zihinsel fenomenler beynin üst merteye özellikleridir.

Dolayısıyla zihinsel fenomenler, alt mertebeden unsurların davranışı ile nedensel olarak açıklanabilmeleri anlamında tezahür eden fenomenlerdir. Biyolojik doğalcılığa göre, bir organ olarak beyin bilinçlidir ve bilinç, tek bir sinir hücresi bile bilinçli olmamakla birlikte, sinir hücreleri gibi alt merteye ögesi davranışların ortaya çıkardığı bir şeydir.

Ryle, zihinsel hallerin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durur ve buna dair günlük hayattan seçtiği pek çok örnek durumlar için açıklamalar verir. Ryle'a göre, zihinsel hallerin çok büyük bir kısmı eğilimlerle (dispositions) ve tezahürlerle (occurrences) açıklanabilir. Eğilim, bir şeyin belirli bir şekilde eylemde bulunmaya veya eyleme konu olmaya dair taşıdığı kapasite, potansiyel, gizilgüç anlamına gelir. Bilinen örnekleri içinde huysuzluk, kırılğanlık, zehirlilik sayılabilir. Dolayısıyla eğilim, zihinsel olana özgü olduğu kadar, fiziksel olana da özgüdür. Zihinsel hallerden olan inançlar, tamamen eğilimlerle ya da mizaçlarla açıklanabilir.⁵¹⁷

“Hiç şüphesiz, buzun tehlikeli derecede ince olduğuna inanmak, onun ince olduğunu kendi kendimize ve başkalarına tereddüde kapılmadan anlatmaktır; başkalarının bu durumu teyit edici iddiaları ile muvafakat içinde bulunmaktır; muhalif beyanlara itiraz etmektir; bu durumun yol açacağı muhtemel sonuçları saptamaktır ve bunun gibi benzeri davranışlar sergilemektir. Fakat aynı zamanda, buzda kayarken tedbiri elden bırakmamaktır; kaygı içinde olmaktır; olası felaketleri bir türlü kafamızdan atamamaktır ve diğer kayakçıları uyarmaktır.”⁵¹⁸

Ryle'dan bu yana zihin felsefesi tarihi filozoflar arasında en etkili tartışmalar arasında yer almaktadır. Zihin durumları nelerdir sorusuna cevap vermek için bunu zihin felsefesinin bir görevi olarak almışlardır. Bu noktada,

⁵¹⁷ Ryle, *a.g.e.*, s. 134.

⁵¹⁸ Ryle, *a.g.e.*, s. 134–135.

zihnin doğası nedir sorusu gibi birçok soru söz konusudur. Zihin olarak adlandırılan çok fazla durum çeşidi bulunmaktadır. Filozoflar zihin olarak adlandırılacak her şeyi kapsayacak soruya kısa bir cevap vermek istediler. Özellikle hem acı hem de inançları ele almak istediler. Bir dış ağrısını karakterize etmenin net bir yolunu bulmaya çalışmak ve teolojik bir ikna ortak olarak hem bir keklğin ölümünü hem de elektron ışınlarının polarizasyonunu içeren fiziksel olayın niteliğini bulmak içindir. Bazı filozoflar bu durumlardan hareketle zihinsel durumların “davranış işlemleri” veya “beynin durumları” veya “fonksiyonel durumlar” olduğunu ifade ettiler.⁵¹⁹ Bu açıklamalar birbirinden farklı yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Bunlar düalizm, mantıksal davranışçılık, materyalizm ve işlevselciliktir.

Yukarıda değindiğimiz sorulara ve ortaya çıkan problemlere çok değişik yaklaşımlarla cevaplar aranmıştır; genel hatlarıyla bu yaklaşımlara değineceğiz. İlk önce zihin-beden problemini içeren düalizmi ele alalım.

3.5.1. Düalizm

Günümüzde felsefenin ayrı bir kolu olarak tarihsel süreçte yeni sayılabilecek zihin felsefesinde ruh-beden problemi artık başka bir ifade ile zihin-beden problemi olarak adlandırılmaya başlamıştır.⁵²⁰

Zihinsel davranış terimleri mekanik süreç ve olayların simgeleri olmadığından dolayı; o zaman onlar mekanik olmayan süreçlerin simgeleri olmalıdırlar. Mekaniğin yasaları uzaydaki devinimleri yine uzaydaki daha başka devinimlerin etkileri olarak açıklandığından dolayı, o zaman, zihnin uzaysal-olmayan çalışmaları da yine zihnin uzaysal-olmayan daha başka çalışmalarının etkileri olarak açıklanmalıdır.⁵²¹

⁵¹⁹ Rosenthal, David; **Materialism and the Mind-Body Problem**, Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall, 1971, s. 75.

⁵²⁰ Günday, Şeref; **Zihin Felsefesi**, s. 26–27.

⁵²¹ Ryle, Gilbert; **a.g.e.**, s. 20.

Ryle'a göre, geleneksel zihin öğretisi eğilim ile davranış arasındaki tipsel ayrımı da, efsanevi çatallaşma görüşü içinde yanlış ele almıştır. Yatkınlıkları gözlemlenemeyen zihinsel nedenler, davranışları uygulamaları da gözlemlenebilir fiziksel etkiler olarak kategorileşmiştir. Oysa bu da bir kategori hatasıdır.

Kartezyen düalizmine göre, beden, uzay ve zaman içindedir ve mekanik yasalara tabidir. Zihin sadece zamandadır, mekanik kanunlarla açıklanamaz. Bu yaklaşımdaki problemleri daha önce söylemiştik. İki temel problem vardır. Bir zihin, diğer zihinde ne olduğunu, nasıl bilebilir? Zihin-beden ilişkisi nasıldır? Ryle'in çözümü zihni mantıksal bir kategori olmaktan çıkarmaktır. Ona göre, zihin-beden probleminin temelinde dil vardır, dilden kaynaklanan hatalar vardır.

Ryle, dualist yaklaşımı içeren kartezyen felsefeye karşı çıkar. Düalizme göre, bilinç ve diğer zihinsel görüngüler tamamen fizik, kimya ve biyolojinin sıradan fiziksel dünyasından oluşan farklı bir varlık bilimsel alanda vardır.⁵²²

Ryle, resmi öğretilerde tespit ettiği kategori yanlışlığını günlük yaşamda karşılaşılabilecek örneklerden hareketle göstermeye çalışacaktır. Kategori yanlışlığını göstermeye aşağıdaki örnekle başlar.

Oxford ya da Cambridge'i ilk kez ziyaret eden bir yabancıya, sırasıyla kolejler, kütüphaneler, bilimsel araştırma merkezleri, müzeler, oyun alanları, idarî bölümler gösterilir. Tüm bunlardan sonra o hâlâ "ama üniversite nerede?" diye sorar. Kolej üyelerinin kaldığı, bilim adamlarının deneyler yaptığı, yöneticilerin çalıştığı yerleri gördüm, ama üniversite üyelerinin kaldığı ve çalıştığı yeri, yani üniversiteyi henüz göremedim. O zaman ona üniversitenin ötekiler gibi bir kurum olmadığı, kolej, ofis, laboratuvar gibi birimlerin birlikteliğini ifade eden daha üst düzeyden bir kurum ya da kavram olduğu anlatılır. Üniversite tüm gördüğü şeylerin bir düzenleniş şeklidir. Onlar görüldüğü ve onların birlikte düzenlenişi kavrandığı zaman üniversite de görülmüş olur. Onun hatası Hristiyan Kilisesi, Bodleian Kütüphanesi gibi

⁵²² Searle, John Roger; *Consciousness and Language*, s. 47.

ifadelerin doğru olmasından kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde üniversiteyi de öteki kurumların ait olduğu kategoriye yerleştirmektedir.⁵²³

Bir diğer örnek şu şekildedir: “İlk kez bir kriket maçını izleyen bir yabancı topu atan oyuncunun, topa vurma sırası gelen oyuncunun, dış meydan oyuncularının, hakemin ve skorcu oyuncuların görevlerini kavramıştır. Ama bir süre sonra şöyle söyler; ortada takım ruhuna katkıda bulunacak biri yok; topu atanı, topa vuranı, kaleciyi görebiliyorum ama takım ruhunu uygulayacak olan kişi nerede? İşte bu noktada ona, yanlış yaptığını anlatmak gerekir. Takım ruhu her bir oyuncunun özel görevlerinin son derece güçlü bir şekilde bütünleşmesinden başka bir şey değildir.”⁵²⁴

Ona göre, kategori yanlışlığının bu örneklerinin dikkati çeken yaygın özellik şu şekilde açıklanabilir: “Bu yanlışlıklar üniversite, tümen, takım ruhu kavramlarının nasıl kullanılacağını bilmeyenler tarafından yapılır. Bunların sorunları da dildeki bazı kavramların nasıl kullanılacağını bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Kuramsal olarak ilgi çeken bazı kategori yanlışlıkları ise, bu kavramları kullanma kapasitesine sahip kişiler tarafından yapılabilmektedir. Ancak bu kişiler, kavramların mantıksal gruplara dağıtılmasıyla ilgili bu yanlış düşünmelerinden elbette sorumludurlar.”⁵²⁵

Düalizmin bir çeşidi olan nitelik düalizminin en önemli şekli olan epifenomenalizme göre beynin fiziksel nitelikleri, beynin zihinsel niteliklerini ortaya çıkarmaktadır. Yani bu yaklaşıma göre beynimizin fiziksel nitelikleri, beynimizin zihinsel niteliklerinin yani zihinsel durumlarının sebebidir; ama bunun tersi geçerli değildir. Bu kuram maddeciliğe en çok yaklaşan düalist kuramdır. Bu yaklaşımda fiziksel niteliklerin zihinsel nitelikleri tek yönlü etkilediği kabul edilip, zihinsel niteliklerin fiziksel nitelikleri etkileyebileceği reddedilmektedir. Ama bu yaklaşımda düalizmin genel problemi olan nedensellik problemini çözememektedir; çünkü bu görüşe göre örneğin zihni bir durum olan kahve içme isteğimizin fiziksel bir durum olan gidip kahve içmemiz üstünde nedensellik açısından hiçbir etkisi yoktur. Daha çarpıcı bir

⁵²³ Ryle, Gilbert; **The Concept of Mind**, England, Penguin Classics Books, 2000, s. 17–18.

⁵²⁴ Ryle, **a.g.e.**, s. 18.

⁵²⁵ Ryle, **a.g.e.**, s. 19.

örnek verirsek evlenme niyetimizin fiziksel olarak gidip evlenmemiz yönünde hiçbir nedensel etkisi yoktur. Bu da nedensellik ve etkileşim noktasında açıklaması zor bir durum oluşturmaktadır.⁵²⁶

Bunların dışında düalizmin kısaca değineceğimiz bazı farklı yaklaşımları da vardır. Paralelizm bu yaklaşımlardan biridir; paralelizme göre zihinsel ve fiziksel birbirine paralel iki durum vardır ve tanrının bir mucizesi olarak insan bir şey yaşadığı zaman aynı anda insanın hem zihinsel hem de fiziksel durumu etkilenir. Yani elimize bir çivi battığında hem derimiz delinir (fiziksel bir durum); hem de aynı anda bir acı hissederiz (zihinsel bir durum). Zamanımızda bu görüşü savunan pek kimse kalmamıştır.⁵²⁷

Bir de son olarak düalizmin etkileşim (interactionism) kuramını inceleyeceğiz. Bu yaklaşıma göre, epifenomenalizm ön gördüğü tek taraflı iletişime aykırı olarak zihinsel ile fiziksel niteliklerin karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri kabul edilir; yani zihinsel niteliklerimizin de davranışlarımız üzerinde etkisi vardır. Beynimizin içinde oluşan zihinsel olaylar bir şekilde davranışlarımızı biçimlendirmektedir. Burada çift taraflı etkileşim söz konusudur; yani fiziksel olayların da zihnimiz ve dolayısıyla davranışlarımız üstünde etkisi vardır. Bu yaklaşım da fiziksel dünyanın kendi içinde kapalı olduğu düşüncesini böylelikle reddetmiş olmaktadır. Bu düşüncenin cevher düalizminden en büyük farkı iki ayrı cevher yerine tek bir cevherin iki ayrı niteliğinden bahsetmesidir.⁵²⁸

Bu noktada, gösterge özdeşlik kuramı bu sorunları aşmak için indirgemeci olmayan bir yol izlemiş ve bu yüzden de indirgemeci olmayan fizikalizm olarak ta tanımlanmıştır. Bu yaklaşıma göre, aynı zihinsel durumların her olayda veya her insanda aynı beyin durumlarıyla özdeş olması zorunluluğu yoktur. İki insan aynı zihin durumunda olduklarında farklı beyin durumlarına sahip olabilirler. Daha açık ifade etmek gerekirse bir iğne batırılması sonucu acı hisseden iki kişinin aynı zihin durumlarında olsalarda

⁵²⁶ Braddon, David; Mitchell and Frank Jackson; **Philosophy of Mind and Cognition**, 10. Basım, Avusturalya, Blackwell Publishing, 2005, s. 6.

⁵²⁷ Braddon, David; Mitchell and Frank Jackson; **a.g.e.**, s. 7.

⁵²⁸ Braddon, David; Mitchell and Frank Jackson; **a.g.e.**, s. 7–8.

aynı beyin durumunda, başka bir deyişle aynı nörofizyolojik durumda olmaları gerekmez.⁵²⁹

Bu yaklaşım tür özdeşliğini kabul etmez. Ancak her bir örneğin ayrı ayrı belirli bir zihin durumunda ve belirli bir beyin durumunda olduğunu kabul eder. Yani bir şahsın kendisine bir iğne batırılmasında hissettiği acıyı a zihin durumu diye tanımlarsak, bu şahıs a zihin durumunda her zaman a beyin durumunda olur. Bu da yine monist bir yaklaşım olan fizikalizmdir; çünkü her şahıs veya olay için ayrı ayrıda olsa bir zihin durumu için bir beyin durumu tanımlanır.⁵³⁰

Tek bir zihin kavramından ve bu kavramın tanımından bahsetmek yerine, her biri zihne dair kendine has bir kavramsallaştırma sunan farklı zihin kuramlarından bahsetmek gerekir. Kavramın tanımlanması ve anlaşılması, kuramın bütün boyutlarıyla anlaşılıp içselleştirilmesi sayesinde ancak dolaylı olarak gerçekleşebilmektedir. O halde zihne dair kafamızdaki resim, birbirini dışlayan karşıt bileşenler içermektedir. Ryle'in düalizme dair vardığı hüküm şudur:

“Bu kuram baştan sona yanlıştır ve üstelik bu yanlışlık detaylarda değil ilkesel bir yanlışlıktır. Bu durum, basitçe, kişisel hataların bir araya gelmesi ile de izah edilemez. Yapılan yanlış, son derece büyük ve özel türden bir yanlıştır. Buna, olsa olsa kategori yanlışı denebilir. Bu yanlış, zihinsel hayata dair olguları, bir başkasına ait oldukları halde, belirli bir mantıksal tip ya da kategoriye aitmiş gibi göstermiştir.”⁵³¹

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi, Ryle, fiziksel olan ile zihinsel olan arasındaki karşıtlığın dogmatik olduğuna inanmakta ve her şeyden önce bu doğma ile savaşılmaması gerektiğini düşünmektedir. Bu doğmanın kaynağının Descartes'e dayanan Kartezyen düalizm olduğunu belirtmekte ve bu görüşün zihin felsefesinde ortodoks görüş haline geldiğine işaret etmektedir. Ancak Ryle, sıradan insanın bu konuda benimsediği yaklaşımın düalizm olduğuna

⁵²⁹ Crane, Tim; **Elements of Mind**, 1.Basım, İngiltere, Oxford University Press, 2001, s. 57.

⁵³⁰ Searle, John Roger; **Zihnin Yeniden Keşfi**, 1.Basım, Çev. Muhittin Macit, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2004, s. 62.

⁵³¹ Ryle, Gilbert; **The Concept of Mind**, s. 16.

katılmaz. Ona göre düalizm, düalistlerin iddia ettikleri gibi insanlar arasında doğal bir yaygınlığa sahip sezgisel ve felsefe öncesi bir kanaat değildir. “Ona göre, hepimiz, herhangi bir felsefi tefekküre ihtiyaç duymadan, bir kişinin zekice ya da ahmakça hareket ettiğine, kendisine bir ölçüde hâkim olduğuna, şakacı, dikkatsiz, gururlu, itaatkâr, çalışkan olduğuna ve bunun gibi diğer birçok özelliği taşıdığına kendi başımıza karar verebiliriz.”⁵³²

Zihinsel imgeler ve bunlara bağlı zihinsel bir eylem olan hayal etmek arasındaki farkı açıklamaya çalışır. “Kendi çocukluğumun imgeleri, saf zihinsel ve başkalarına mahrem öğeler konusuna örnek bir durum oluşturur görünmektedir. Bu düşüncüyü eleştirmek için Ryle, hayal etmek veya tasvir etmek ile fiziksel olmayan resimlerin optik olmayan bir tarzda görülmesi arasında bir ayırım yapmaktadır. Onun deyimiyle kabaca söylemek gerekirse, hayal etme olayı gerçekleşmektedir, fakat imgeler görülmemektedir.”⁵³³

Demek istediği şey, ben bir şeyi hayal ettiğimde bu şeyi tasavvur ederim, yoksa bu şeye ait zihinsel bir resmin içsel yoldan ayırt etmem. Bu şeyi görmem ama bana sanki onu görüyormuşum gibi gelir. Onu gördüğüm sanılsa da öyle değildir. Örneğin; “bahçesini hayal eden kişi bir şekilde, bahçesini görmekte olan kişiye benzer; ama benzerlik onun kendi bahçesinin gerçek bir tasvirine yönelttiği gerçek bakışında değildir; gerçekte görmediği halde, kendi bahçesini görüyor gibi görünmesindedir. O, kendi bahçesinin bir benzerinin seyircisi olmaktan çok, kendi bahçesinin bir seyircisine benzemektedir.”⁵³⁴

Gerçekte bu tarz hayal etme, taklit etmeye bağlı olmaktadır ve bizim hayal gücü dediğimiz şey asıl itibarıyla, davranışın yapıldığına inanmakla açıklanmak durumundadır. Mesela, bir ayı olduğumuzu hayal etmek, ayı gibi olma oyununu oynamak şeklini almaktadır. Aynen Ryle’ın incelediği diğer kavramlarda olduğu gibi bu kavramlar da, herkesçe gözlemlenebilen ve sağduyuya dayanan tek bir dünyadaki kullanımları vasıtasıyla, sahip oldukları

⁵³² Priest, Stephen; **Theories of the Mind**, London, Penguin Books, 1991, s. 43.

⁵³³ Ryle, Gilbert; **The Concept of Mind**, s. 247.

⁵³⁴ Ryle, a.g.e., s. 248.

anlamları yüklenirler, yoksa kartezyen bir zihnin içindeki mahrem yaşantılara göndermede bulunarak değil.⁵³⁵

Sonuç olarak Ryle, bir zihinsel dünya ve bir fiziksel dünya diye iki ayrı dünyadan bahsedilmesine karşıdır; ona göre ortada tek bir dünya vardır. “Bir insanın zihninden bahsetmek demek, adına “fiziksel dünya” denen bir şeyin içinde barınması yasaklanmış nesneleri barındıran bir mahzenden bahsetmek demek değildir. O insanın yeteneklerinden, sorumluluklarından ve belirli şeyleri yapmaya veya belirli şeylere maruz kalmaya olan eğilimlerinden ve bu şeyleri olağan dünyada yaptığından ya da bu şeylere olağan dünyada maruz kaldığından bahsetmek demektir. Aslında, ortada iki ya da onbir tane dünya varmış gibi konuşmanın da bir anlamı yoktur.”⁵³⁶

Düzensiz (anomalous, yasalı olmayan) monizmin kurucusu olan Donald Davidson’a göre, zihinsel kavramlar, her ne kadar fiziksel kavramların ardılı olsalar da, fiziksel terimler cinsinden bütünüyle çözümlenip tanımlanamazlar. Dolayısıyla, zihinsel olanı fiziksel olana bağlayan psikofiziksel katı ve kesin yasaların bulunmadığını savunur.⁵³⁷ Zihinsel olayların açıklanabileceği ve tahmin edilebileceği kesin belirleyici yasalar yoktur. Ona göre, algılama, hatırlama ve bilginin elde edilmesi gibi psikolojik olaylar ve niyetssel eylemler doğrudan veya dolaylı olarak fiziksel olayların hem nedeni hem de etkisi olurlar.

Davidson’a göre, bir kişi şeylerin ve olayların temel doğası konusunda monist olabilir, ama aynı zamanda zihinsel olanı, fiziksel olana tümünden indirgemenin mümkün olmadığını savunabilir. Bir başka deyimle ontolojik indirgeme mümkünse de, kavramsal indirgeme imkânsızdır. Davidson için, zihinsel etkinliklere kaynaklık eden beyin ve beyne benzer nörofizyolojik sistemlere dair eksiksiz bir bilgi kümesi, inanç, arzu, deneyim ve diğer zihinsel fenomenlere dair bir bilgi olmayacaktır. Bunun sebebi, zihnin kendine özgü bağımsız bir varlık türü olduğuna inanması değildir; o her şeye karşın

⁵³⁵ Priest, Stephen; **Theories of the Mind**, s. 55.

⁵³⁶ Priest, **a.g.e.**, s. 199.

⁵³⁷ Davidson, Donald; **Anomalous Monism**, Ted Honderich (ed.), *The Oxford Companion to Philosophy*, New York, Oxford University Press, 1995, s. 36.

bir monisttir. Bunun sebebi, zihinsel fenomenleri beyindeki fiziksel olaylara bağlayan yasa benzeri düzenliliklere, zihinsel fenomenlerin doğasının apriori olarak ters düşmesidir. Diğer taraftan eğer böyle yasalı düzenliliklerden bahsedilemezse, zihinsel olanı beynin fiziksel yapıları cinsinden açıklamak, tamamen ümitsiz bir girişimdir.⁵³⁸

Ryle'a göre, kuramcıların öne sürebileceği gibi, zihin kendi yeridir önermesi doğru değildir; çünkü zihin metaforik anlamda bile bir yer değildir. Tersine, satranç tahtası, platform öğrencisinin sırası, yargıcın kürsüsü, stüdyo ve futbol alanı kendi yerlerindedir. Bunlar insanların zekice ya da aptalca iş gördüğü ya da oyun oynadığı yerlerdir. Zihin etki edilemez bir perdenin arkasında iş gören ya da gülüp oynayan başka bir kişinin adı değildir; üzerinde iş yapılan, oyunlar oynanan başka bir yerin adı değildir ve yine kendisiyle iş yapılan ya da oyunlar oynanan başka bir araç-gerecin de adı değildir.⁵³⁹

İnsan yüksek sesle anlamlı bir şekilde konuştuğu, kravat bağladığı, hile yaptığı, ya da taş yonttuğu zaman, gözlemlediğimiz bu eylemlerin kendileri onun zekâyı içerecek bir şekilde yapmakta olduğu şeylerdir. Bu arada fizikçinin ya da fizyolojistin, onun eylemlerini betimlediği kavramları bu eylemlerin mantığını, biçimini ya da tekniğini değerlendirmek için, öğretmen ve öğrencilerin kullandığı terimleri tüketici bir şekilde aktarmaz. O, bedensel ve zihinsel olarak etkindir; ama o, iki farklı yerde ve iki farklı motorla, birbirine paralel olarak etkinlikte bulunan bir şey değildir. Bir tek etkinlik vardır, ama bu, açıklayıcı betimlemenin sadece bir çeşit olmasından daha fazlasına gereksinim gösteren karmaşık bir etkinliktir.⁵⁴⁰

Bir kuşun güneye uçan olarak ve göçmen olarak betimlenmesi arasında her nasılsa aerodinamik ve fizyolojik açılardan bir fark yoktur ancak biyolojik bakımdan büyük bir fark vardır. Aynı şekilde, gevezelik eden bir adam ve konuşan bir adam betimlemeleri arasında da fiziksel ve fizyolojik

⁵³⁸ Guttenplan, Samuel; **Anomalous Monism**, A Companion to the Philosophy of Mind, Blackwell, 1996, s. 122.

⁵³⁹ Ryle, Gilbert; **The Concept of Mind**, s. 50.

⁵⁴⁰ Ryle, Gilbert; **The Concept of Mind**, s. 50.

açılardan hiç bir fark yoktur. Oysa aynı betimlemeler arasında retorik açısından, mantık açısından ortaya çıkan farklılıklar çok büyüktür.⁵⁴¹

Ryle'a göre, öteki insanların söylediği ve yaptığı şeyleri anlayan öteki zihinler olduğunu keşfetmek mümkündür. Senin söylediğin şeyin anlamını kavrarken, şakalarını nükteli bulurken, satranç manevralarının maskesini düşünürken ortaya koyduğum kanıtlamaları izlerken, sensin zihninin çalışmalarını çıkarılmıyorum, böylece onları anlamış oluyorum. Doğaldır ki senin yaptığın gürültüleri salt işitmiyorum, devinimlerini salt görmüyorum, ama bu işittiğim ve gördüğüm şeyleri anlıyorum. Ancak bu anlama gizli nedenleri ortaya çıkarmıyor. İşlemlerin nasıl yapıldığını değerlendiriyor. Hemen hemen tüm insanların zihinleri olduğunu keşfetmek, onların belirli türden şeyleri yapmaya muktedir ve yatkın olduklarını keşfetmektir ve biz bunu onların yaptığı her türlü şeyi gözlemlemekle yapıyoruz. Gerçekten biz sadece öteki zihinlerin bulunduğunu keşfetmiyoruz, ayrıca insanların sahip olduğu karakter ve ussun özel niteliklerini de keşfediyoruz.⁵⁴²

3.5.2. Materyalizm

Materyalizm ya da fizikalizm yalnızca tek bir tözün, fiziksel tözün var olduğunu savunan görüştür. Materyalistler için en önemli sorun, zihinsel olayları tamamen fiziksel terimlerle açıklayabilme çabasıdır. Dolayısıyla materyalistler, çoğu kere zihnin, indirgemeci bir çözümlemesini vererek zihinsel durumları tamamen fiziksel süreçlerle açıklamak zorunda kalırlar. Materyalizmi en fazla eleştirenlerin başında gelen John Roger Searle, modern materyalizmin temellerini incelerken, bir görüşler ve yöntemsel varsayımlar kümesi olarak tanımladığı gelenekten bahseder. Ona göre bu

⁵⁴¹ Ryle, Gilbert; **a.g.e.**, s. 50.

⁵⁴² Ryle, **a.g.e.**, s. 59.

gelenek aşağıdaki varsayım ve tezleri merkeze almaktadır. Bu tezlerin bir kısmı řunlardır⁵⁴³:

1. Zihnın bilimsel incelenmesi söz konusu olduğunda, bilinç ve onun özel hususiyetleri daha ziyade ikincil düzeyde önemlidir. Bilinç ve özneliliği hesaba katmadan dil, biliş (idrak) ve zihinsel hallerin genel bir açıklamasını yapmak oldukça mümkün hatta asıl arzu edilendir.

2. Gerçeklik nesnel olduğu için, zihni araştırmak için en iyi yöntem nesnel olan üçüncü-şahıs yaklaşımıdır. Bilimin nesneliliği, incelenen fenomenlerin tamamen nesnel olmasını gerektirir ve bilişsel bilim (cognitive science) söz konusu olduğunda nesnel olarak gözlemlenebilir davranışı incelemesi gerektiği anlamına gelir. Olgun bir bilişsel bilime göre, zihnın incelenmesi ile zeki davranışın incelenmesi tastamam aynı şeydir.

3. Nesnel üçüncü-şahıs bakış açısına göre, bir başka sisteme dair zihinsel fenomenler hakkında nasıl bilgileneceğiz? epistemolojik sorusunun cevabı o sistemin davranışını gözlemlemek şeklindeyir. Bu aynı zamanda başka zihinler sorununun yegâne çözüdür. Epistemoloji bilişsel bilimde özel bir rol üstlenir, çünkü biliş araştıran nesnel bir bilim biliş (idrak), zeki davranış, enformasyon işleme gibi şeyleri başka doğal fenomenlerden ayırabilmelidir. Bir başka sistemin şöyle-şöyle zihinsel özelliklere sahip olup olmadığını nasıl bileceğiz? sorunun yegâne bilimsel cevabıda davranışa bakaraktır.

4. Zeki davranış ve zeki davranışla arasındaki nedensel ilişkiler, bazı bakımlardan zihinsel olanın özünü oluşturur. Zihin ve davranış arasında asli bir bağlantının olduğu şeklindeki görüşe bağlılık, davranış yönelimlerine sahip olmanın dışında zihinsel hallere sahip olmak diye bir şey olmadığını savunan davranışçılık gibi aşırı bir yorumdan, Wittgenstein'in, " bir içsel süreç dış ölçütlere ihtiyaç duyar" şeklindeki bilmecemsi yargısına kadar uzanır.

5. Var olan şeylerin hepsi de eninde sonunda fizikseldir, hem de geleneksel anlamı ile, yani zihinselın karşıtı olması anlamında fizikseldir.

⁵⁴³ Searle, John, Roger; **The Rediscovery of the Mind**, s. 10.

Buna göre geleneksel karşıtlıklarda – düalizme karşı monizm, zihinselciliğe karşı materyalizm – sağdaki terimler doğru görüşe; soldaki terimler ise yanlış görüşe işaret ederler.”

Bu beş varsayım Searle’e göre, materyalistlerin bilinçaltını şekillendiren inançlar ve kanılara işaret eder ve materyalistlerin sürekli zihin konusuna eğilmelerinin, bu alanı ivedi bir problem alanı olarak görmelerinin, her defasında yeni yeni zihin kuramları ortaya sürmelerinin itici unsurlarıdır. Materyalizme karşı çıkan ve bütün bu varsayımların yanlış olduğunu savunan Searle daha sonra sırayla hepsini çürütmeye girişir.

Bilinç önemsiz değil önemlidir. Çünkü bilinç konusunu örtük veya açık bir biçimde ele almadan, zihne dair fenomenleri incelemenin bir yolu yoktur. Bilinç kavramından bağımsız bir zihin kavramına sahip olunamaz. Gerçekliğin hepsi nesnel değildir; bir kısmı öznelir. Bilgi bilimsel (epistemolojik) bağlama ait öznellik-nesnellik ayrımı yanlış bir biçimde varlıkbilimsel (ontolojik) bağlama taşınmaktadır. Bunun sonucu olarak, doğruya ulaşmaya çalışırken mümkün olduğunca bireysel öznel önyargıları ayıklamamız gerekir düşüncesi, gerçek dünya, indirgenemez biçimde öznel olan unsurları içermez düşüncesine yol açmaktadır.⁵⁴⁴

Eleyici maddecilere göre, bir gün gelecek ve nöroloji bilimi beynimiz ve davranışlarımızla ilgili her şeyi en ince ayrıntısına kadar açıklayacaktır ve zihnimizle ilgili var olduğuna inandığımız her şey ortadan kalkacak; yani bu konudaki halk psikolojimiz tamamen yıkılacaktır.⁵⁴⁵

Maddeciliğin en aşırı ucu olan eleyici maddeciler de ikiye ayrılır; bunların her ikisi de zihnî durumların var olmadığını savunur. Bunlardan eleyiciliği (eliminativizm) savunanlar zihnî durumların var olmadığını savundukları gibi bunu düşünmenin bile tamamen saçmalık olduğunu ileri sürerler. Ama kurguculuğu savunanlar da zihnî durumların var olmadığını kabul etseler de zihnî durumlar varmış gibi davranmanın pek çok şeyi anlatmada ve anlamada işe yarayacağını iddia ederler ve bu iddiayı halk

⁵⁴⁴ Searle, **a.g.e.**, s. 18.

⁵⁴⁵ Searle, John Roger; **Zihnin Yeniden Keşfi**, s. 69–70.

psikolojisinin (folk psychology) en eski zamanlardan beri kullanıldığını ve işe yaradığını savunarak ispatlamaya çalışırlar.⁵⁴⁶

Zihinsel hal ve özelliklerin, yani inançlar, arzular, niyetler vb. bunların hiçbirinin gerçekte var olmadığını kabul eden görüş eleyici materyalizm (eliminative materialism) olarak bilinir. Materyalistler için en önemli sorun, zihinsel olayları tamamen fiziksel terimlerle açıklayabilme çabasıdır. Dolayısıyla materyalistler, çoğu kere zihnin, indirgemeci bir çözümlemesini vererek zihinsel durumları tamamen fiziksel süreçlerle açıklamak zorunda kalırlar.

Maddecilerin ortak noktası varlığı ve sıradan zihinsel hayatımızın zihinsel niteliğine karşı olmalarıdır. Bu veya şu şekilde onların hepsi inançlar, istekler ve niyetler gibi sıradan zihinsel görüngülerin değerini düşürmeye çalışır ve bilinç ile öznelilik gibi genel zihinsel özelliklerin varlığı üzerinde şüphe oluşturmaya yönelirler. Birincisi ve belki de bu görüşlerin en aşırı versiyonu zihinsel durumların aslında hiç var olmadığı düşüncesidir. Bu görüş kendilerine “eleyici maddeciler” diyenlerce benimsenir. Fikir şudur; kabul gören yaygın inanışın aksine, gerçekte inançlar, istekler, umutlar, korkular vb. gibi şeyler yoktur. Bu görüşün ilk versiyonları Feyerabend ve Rorty tarafından oluşturulmuştur.⁵⁴⁷

Maddeciler, eğer niyetlilik ve bilinç gerçekten var ise ve de fiziksel görüngüye indirgenebilir ise bu durumda, ortada zor bir zihin beden problemi olduğu konusunda hem fikirdirler. Ancak, onlar niyetliliği ve belkide bilinci doğallaştırmayı umarlar. Zihinsel görüngüleri tabileştirmekle, bunları fiziksel görüngülere indirgemeyi amaçlar. Onlar bilincin gerçekliğini ve indirgenemezliğini teslim etmenin kişiyi bir şekilde kartezyenizme bağlayacağını düşünürler.⁵⁴⁸

Genellikle eleyici maddeciliği desteklemek için kullanılan ikinci görüş ise halk psikolojisi, bütün ihtimalleri ile basit ve yanıltır diyen bir yaklaşımdır. Bu görüş P. M. Churchland ve Stich tarafından geliştirilmiştir. Halk psikolojisi

⁵⁴⁶ Ravenscroft; **Philosophy of Mind**, 1.Basım, İngiltere: Oxford University Press, 2005, s. 72.

⁵⁴⁷ Searle, **The Rediscovery of the Mind**, s. 5–6.

⁵⁴⁸ Searle, **a.g.e.**, s. 2.

“insanlar bazen su içerler çünkü susarlar”, “bazen de yerler, çünkü acıkırlar”; insanların inançları ve istekleri vardır. Bunlardan bazıları doğru veya yanlıştır ki bazı inançlar diğerlerinden daha çok desteklenir. İnsanlar bazen bir şeyler yaparlar çünkü bir şeyler yapmak isterler halk psikolojisi ile eleyici maddecilik arasındaki ilişki şudur. Halk psikolojisinin deneysel bir kuram olduğu varsayılır ve onun temel olarak şart koştuğu acılar, gıdıklanmalar, kaşınmalar vb. varlıklar teorik varlıklar olarak farz edilir. Aynı tarzdan üçüncü görüş ise, şunu savunur ki zihinsel durumlar denen durumlarla ilgili özel olarak zihinsel diye nitelenebilecek hiçbir şey yoktur.⁵⁴⁹

Davidson’a göre ise, zihinsel ve fiziksel olgular arasında bir neden sonuç ilişkisi vardır ve bir yerde bir fiziksel bir olay olduğu zaman o yerde kesinlikle bir neden sonuç ilişkisi mevcuttur. Ama zihin söz konusu olduğunda bu derece kuvvetli bir belirleyicilik yani neden sonuç ilişkisi yoktur. Fakat sonuç olarak zihinsel olaylar fiziksel olaylardır.⁵⁵⁰

Donald Davidson’a göre, zihinsel kavramlar, her ne kadar fiziksel kavramların ardılı olsalar da, fiziksel terimler cinsinden bütünüyle çözümlenip tanımlanamazlar. Dolayısıyla, zihinsel olanı fiziksel olana bağlayan psikofiziksel katı ve kesin yasaların bulunmadığını savunur.

Searle materyalizmin, düalizm ile olan farkını şu şekilde açıklar. “Düalizm dünyada, zihinsel ve fiziksel olmak üzere iki tür görüngen olduğunu söylüyor; materyalizm ise sadece birinin yani fiziksel görüngünün olduğunu söylüyor. Düalizm, gerçekliğin iki ayrı kategoride imkânsız bir çatallaşması ile son buluyor ve dolayısı ile zihinsel olanla fiziksel olan arasındaki ilişkiyi açıklamayı imkânsızlaştırıyor. Materyalizm ise indirgenemez, öznel, niteliksel duyarlılık ya da farkında olma durumlarının hiç birini kabul etmemektedir. Kısacası, düalizm problemi çözülmez kılıyor; materyalizm ise çalışılacak görüngünün ve dolayısı ile problemin varlığını inkâr ediyor.”⁵⁵¹

⁵⁴⁹ Searle, **a.g.e.**, s. 6.

⁵⁵⁰ Searle, **Mind**, 1. Basım, Amerika, Oxford University Press, 2004, s. 54.

⁵⁵¹ Searle, **a.g.e.**, s. 47–48.

3.5.3. Davranışçılık

Daha önceki bölümlerde farklı açılardan değindiğimiz davranışçılık ise, yirminci yüzyılın başlarında psikolojideki yöntem tartışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın zihin felsefesindeki yansıması mantıksal davranışçılık olarak bilinir. Bu yüzden psikolojideki davranışçılık ile mantıksal davranışçılığın karıştırılmaması önemlidir. Psikolojinin ilk defa bir bilim olarak belirmeye başladığı on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, temelde zihnin yapısının aydınlatılması ile ilgilenen bu bilimin ilk öncüleri yani yapısalcılar, bu tür bir araştırmaya en uygun yöntemin içebakış olduğunu düşünüyorlardı. Ancak kısa zaman sonra bir yöntem olarak içebakışın bilimsel olmadığı itirazları geldi. Dolayısıyla psikolojideki davranışçılık, “psikoloji kavramlarının anlamıyla ilgili bir görüş olmadığı gibi zihin-beden sorununa getirilmiş bir çözüm de değildir.”⁵⁵²

Felsefi davranışçılık ise, zihne ait kavramları tamamıyla elemez. Zihin olaylarının, zihin içinde, davranışlara etki eden bir faktör olduğu görüşünü reddeder. Felsefi davranışçılık için inanışlar, arzular ve diğer zihni ifadeler üzerinde konuşmak fiziki olmayan ayrı bir madde veya bir şey üzerinde konuşmak demek değildir. Bu ifadeler aktif veya potansiyel olarak davranış ifadeleridir. Meselâ, “x suda çözülür” dediğimizde biz x’in çözülebilirlik gibi soyut, fiziki olmayan bir karakterini ifade etmiyoruz. Sadece demek istiyoruz ki “eğer x’i suyun içine koyarsak x su da çözülür.”⁵⁵³

Byrne, zihin felsefesindeki çağdaş davranışçılıktan ayırdığı ilk dönemlerdeki davranışçılığın üç ana yaklaşım içerdiğini ifade etmektedir. Birinci yaklaşım olan eleyici davranışçılık, zihinsel olanın kendi başına bağımsız varlığının yadsınması ve elenmesini savunur ve Watson, Burrhus Frederic Skinner ve Quine bu gruba girmektedir. Nitekim, Watson bilinç diye bir şeyin var olmadığını kabul eder.⁵⁵⁴

⁵⁵² Stephen Priest; **Theories of the Mind**, London, Penguin Books, 1991, s. 35.

⁵⁵³ Churchland, P.M.; **Matter and Consciousness**, The MIT Press, Massachusetts, 1984, s. 23.

⁵⁵⁴ Stephen, **a.g.e.**, s. 36.

İkinci yaklaşım olan mantıksal davranışçılığa göre, zihinsel terimler içeren cümleler çözümlenerek, yalnızca fiziksel davranışla ilgili olan cümlelere çevrilebilir. Byrne'e göre, bu gruba Hempel ve bazı görüşleri ile yine Skinner girmektedir. Son olarak Ryle'in kendine has görüşleri olduğunu belirtmekte ve diğerlerinden ayırarak Ryleci davranışçılık şeklinde üçüncü bir yaklaşım belirlemektedir. Buna göre Ryle her ne kadar genellikle bir mantıksal davranışçı olarak değerlendirildiyse de, tüm psikolojik cümlelerin yalnızca fiziksel kavramlar içeren cümlelere çevrilebileceğini kabul eden Hempel gibi fizikselci değildir; gerçekliğin fiziksel olup olmadığı şeklindeki soruyu da aslında kavramsal açıdan hatalı bulur. Ryle, bir fail olarak insanın davranışsal eğilimlerinden söz eder ve içsel zihinsel tezahürlere ilişkin cümlelerin bir çözümlemesini vermek yerine, kişinin kamusal eylemlerinin arkasında karmaşık içsel zihinsel süreçlerin olması gerektiği şeklindeki iddia reddedildiğinde başka zihinlere dair felsefe sorununun ortadan kalkacağını ileri sürer.⁵⁵⁵

Davranışçılar hiçbir zaman yatkinlik (disposition) kavramının tatminkâr bir açıklamasına sahip değildirler. Onların çözümlemeleri bir tür döngüsellikten mustariptir veya da çözümlemede ön bitişen cümlelere hiçbir zaman doyurucu bir formülasyon getiremezler. Bu eksikler, davranışçılıktaki temel kusurlar değildir; bunlar en fazla, altta yatan sorunların yüzeye çıkan belirtileridir. Eğer hatırlayacak olursak maddeci yorum biçimiyle davranışçılık, zihinsel görüngülerin sadece davranış kalıpları olduğu görüşündedir. Bu durumda o, açıkça yanlış görünür.

Searle'e göre, bunun yanlışlığı, kendi kendimize şu soruları sorduğumuzda açıkça görünür; "ağrı gibi bazı bilinçli zihin görüngülerine sahip olmak nasıl bir şeydir? ve bunun aksine; "ağrılara uygun belli türden davranışlarda bulunmak nasıl bir şeydir? Örneğin şu anda midem ağrıyor, şiddetli değil fakat midemin arkasında rahat vermeyen bir ağrı var. Midemin böyle ağrıyor oluşu oldukça farklı bir olgudur ve gerçekte, koşullu olgular da

⁵⁵⁵ Byrne, Alex; "Behaviorism," Samuel Guttenplan (ed.), A Companion to the Philosophy of Mind, Oxford, Blackwell, 1996, s.133-135.

dâhil, davranışımıla ilgili olgulardan farklı bir olgu biçimidir. Mide ağrısı çekmek bir şeydir; mide ağrısı çekmeye uygun değişik davranış biçimlerinde bulunmak oldukça farklı bir şeydir. Ona göre, “Ryleci davranışçılık daima ağrılar gibi duyumların çözümlemesinden sıkıntı çekmiştir. Fakat o, inançlar ve arzular için daha çok tatminkârdır. Davranışçı inanç ve arzu çözümlemesinin yanlış olduğu ise tamamıyla apaçık değildir. Belki de özellikle doğru bileşimde inanç ve arzulara sahip olmak, sadece belli bir tarzda davranmaya yatkın olmaktır.”⁵⁵⁶

Bu noktada davranışçılığa başka bir itiraz ortaya çıkar. Eğer davranışçılık, zihinsel kavramları, davranışsal kavramlar açısından çözümlemekse, bu durumda proje başarısız olur. Çünkü söz konusu davranış kavramı, yani davranışçının çözümlediği çözümlenen şeyde betimlenen türdeki davranış, bizzat niyetli davranıştır. Dolayısıyla söz konusu davranış hâlâ, konuyla ilgili anlamıyla zihinseldir. Eğer davranışla insan hareketini kastediyorsak, bu durumda davranış, bir beden hareketleri dizisinden veya kas kasılmalarından daha fazla bir şeydir. Bu bedensel hareketler yalnızca niyetler onlara sebep olmuşsa hareket sayılır ve söz konusu niyetler çözümlenmesi istenen inanç ve arzular kadar zihinseldir. İnançlar ve arzular hakkındaki Ryleci davranışçılık, böylece bir ikilem ile karşı karşıya kalır.⁵⁵⁷

Ryle, günlük dilde zihinsel terimlerin, zihinsel durumları sanki özel, gizli ve bedenin işleyişinden farklı bir özelliğe sahipmiş gibi tanımlamalarını, kategori hatası olarak nitelendirir. Ona göre, kategori hataları özel tür hatalardır; bu hata, zihinsel yaşama ilişkin olguları, aslında belli bir kategoriye aitken bir başka kategoriye aitmiş gibi tasarlamaktan kaynaklanır.

Bu noktada inanç ve arzuları bedensel hareket eden açısından çözümlemeye itiraz, ağrı gibi duyumları davranış (davranış eğilimi de dâhil) açısından çözümlemeye karşı itiraza çok benzer: Zihinsel durumlar ve

⁵⁵⁶ Searle, *Consciousness and Language*, s. 204.

⁵⁵⁷ Searle, *a.g.e.*, s. 205.

katışıksız fiziksel beden hareketleri arasındaki ayrım, ağrı ve davranış arasındaki ayrım kadar yalındır.⁵⁵⁸

Davranışçılar şunu ileri sürmektedirler. Bir insanın bir inancı olduğunu söylemek, onun bazı davranış eğilimleri olduğunu, insanların belli şartlar altında belli davranışlarda bulunacaklarını söylemenin çok düzgün bir tarzıdır. Birine bir inanç yükleyen bir cümleyi, basit olarak bütün bu davranış eğilimlerini ifade eden bir cümleyle açıklayabiliriz. Örnek olarak “Petra bir kaplanın hayvanat bahçesinden kaçtığına inanmaktadır” cümlesini ele alalım. Betimlediğimiz açıklama türü şöyle başlayabilir⁵⁵⁹:

“Eğer evde bir telefon varsa, Petra komşularına telefon edecektir. Eğer kaplan evde değilse, Petra kapıların, pencerelerin önüne eşya yığacaktır, Eğer... (vb.) Ve bu böylece devam edecektir. Söz konusu açıklama her biri özel bir durumu ve Petra’ın bu durumda nasıl davranacağını ifade eden ve şu tür bir yapıda olan koşullu cümlelerden meydana gelecektir. Eğer durum... ise, o zaman Petra — caktır.”

Bu, zihin dilini kullanan birçok farklı cümleyi açıklamak için kullanılması mümkün olan genel bir ifadedir. Yapmamız gereken tüm şey, noktaların bulunduğu yeri uygun şartlar, kısa çizgilerin bulunduğu yeri ise uygun davranışlarla doldurmaktır. Örneğin, “Petra’ya hava çok sıcak gelmektedir” cümlesinin açıklaması şöyle başlayabilir. Eğer Petra bir palto giyiyorsa, onu çıkaracaktır.⁵⁶⁰ Zihin dilinin gerçek işlevinin insanların belli koşullar altındaki davranış biçimleri üzerine konuşmanın ekonomik bir biçimi olduğunu ileri süren davranışçı tutumu daha iyi bir şekilde ifade etmek için eğilim veya temayül kavramını kullanabiliriz. Davranışçıya göre zihinsel bir terimin içinde geçtiği her cümle zihinsel olana değil, davranış eğilimlerine işaret eden bir biçimde açıklanabilir ve bunu yapmanın amacı da zihin nedir? gibi boş soruları sormaktan kaçınmamıza yardımcı olmaktır.⁵⁶¹

⁵⁵⁸ Searle, **a.g.e.**, s. 206.

⁵⁵⁹ Horner, Chris; Westacott, Emrys; **Felsefe Aracılığıyla Düşünme**, 2001, s. 86.

⁵⁶⁰ Horner, Chris; Westacott, Emrys; **Felsefe Aracılığıyla Düşünme**, 2001, s. 86–87.

⁵⁶¹ Horner, **a.g.e.**, s. 87.

Davranışçıların göstermek zorunda oldukları şey, zihinsel olan üzerine konuşmayı davranış eğilimleri üzerine olan konuşmanın açıklaması olarak almak suretiyle ifade gücünde herhangi bir kayba yol açmaksızın dilimizden zihinsel terimleri atma imkânına sahip olduğumuzdur. Eğer davranışçılar zihinsel terimler kullanarak söyleyebileceğimiz herhangi bir şeyi zihinsel terimler kullanmaksızın söyleme gücüne sahiplerse, bu zihin nedir? türünden soruların gerçekten sahte-sorular olduklarını kanıtlayacaktır. Ancak onlar zihinsel terminolojiye duyulan herhangi bir ihtiyacı tamamen elimine etme gücüne sahip olmalıdırlar. Eğer zihinsel terimlerle ilgili herhangi bir şey açıklanmaksızın kalırsa şu soruyu sorma hakkına sahibiz: “Bu kelimelerin görevleri nelerdir? Onlar belki de zihinlere ve zihin olaylarına işaret ediyorlar, ne dersiniz? Eğer söz konusu açıklamada, zihin dilinin ifade gücünden herhangi bir şey kaybolmaktaysa, davranışçılar zihin dilinin gerçek işinin ne olduğunu uygun bir şekilde gösterme konusunda başarısız olmuşlardır.”⁵⁶²

Davranışçıya göre, birinin acı çektiğini söylemek onun bazı durumlarda nasıl davranacağını söylemek demektir. Bundan ötürü bir adamın acı çekip çekmediğini bilmenin tek yolu, onun davranışını incelemektir. Ancak kendimden ve kendi acılarımdan söz ettiğimde bu doğru değildir. “Arkadaşım acı çekiyor” dediğimde arkadaşımın bazı davranış eğilimleri olduğunu kastetmem mümkündür. Ancak “ben acı çekiyorum” dediğimde gerçek veya eğilimsel kendi davranışım üzerine konuşuyor değilimdir. Hiç olmazsa sadece onun üzerinde konuşuyor değilimdir. Aynı zamanda bir duygudan, dünyadaki varlıklar arasında sadece çok küçük bir azınlığın sahip olma gücünde olduğu basit, çıplak bir deneyimimden söz ediyordum.⁵⁶³

Davranışçılık zihinsel durum ve olayları, belli bir davranışa eğilimli olma haline indirgemeye çalışan görüştür. Davranışçılara göre, dışarıda yağmur yağacağına inanmak (zihinsel durum) dışarı çıkarken şemsiye alma, asılı çamaşırları toplama vb. eğilimiyle özdeş kabul edilir.

⁵⁶² Horner, **a.g.e.**, s. 87-88.

⁵⁶³ Horner, **a.g.e.**, s. 91.

Özetle söylemek gerekirse, davranışçılar davranışa atıf yaptıkları zaman hep fiziksel bir olaya atıf yaparlar. Kaşınmak, bağırmak, ağlamak bunların hepsi vücudumuzun fiziksel ve dışarıdan gözlemlenebilen tepkileridir. Bu yüzden de davranışçılar davranışlarımızı tetikleyen fiziksel olaylarla ilgilenirler. Daha öncede belirttiğimiz gibi onlara göre zihinsel durumlar tamamen beynin fiziksel olaylara karşı fiziksel tepkileri sonucunda davranışlarımız olarak gözlemleyebileceğimiz durumlardan başka bir şey değildir.⁵⁶⁴

3.5.4. İşlevselcilik

İşlevselciliğe göre, zihin halleri işlevsel haller, zihinsel özellikler de işlevsel özelliklerdir. Bir halin, işlevsel bir durum olması demek, ait olduğu sistemin içinde özel türden bir nedensel rolü yerine getirmesi demektir. Bir özelliğin, işlevsel bir özellik olması demek, bu özellik bir nesnede bulunduğu bu nesnenin özel türden nedensel bir rolü yerine getirebilme yeteneğinde olması demektir.⁵⁶⁵

Zihinsel özellikler, maddesel özelliklerle özdeş değildir, ancak maddesel özellikler yoluyla gerçekleştirilebilirler. Zihinler ve onların işlemleri, saf maddesel sistemlerin daha yüksek düzeyden özellikleridirler. Üst-düzeye ait olan zihinsel terimler yine üst-düzeye ait olan özelliklere işaret ederler. Bilim adamlarının, dünyanın maddesel yapısı söz konusu olduğunda, kullandıkları alt-düzey terimler ise, zihinsel özelliklere göre alt-düzeyde olan maddesel özelliklere işaret ederler. Her ne kadar zihinsel özellikler, maddesel özellikler yardımıyla gerçekleştirilebiliyorsa da, zihinsel haller ve özellikler maddesel haller ve özelliklerle özdeş değildirler. Örneğin ağrılar, işlevselcilere göre, sinir sisteminde gerçekleşirler. Ama ağrı içinde olma özelliği maddesel bir

⁵⁶⁴ Ravenscroft, Ian; **Philosophy of Mind**, 1.Basım, İngiltere, Oxford University Press, 2005, s. 26.

⁵⁶⁵ Heil, John; **Philosophy of Mind**, NewYork, Routledge, 1998, s. 102.

özellik değildir.⁵⁶⁶ İşlevselciliğe göre, zihinsel bir durum, bir algının sonucu ve bir davranışın nedenidir. Zihinsel durumlar da birbirinin nedeni ve sonucu arasındadır.

İşlevselciliğe göre, her zihinsel durumun özsel veya tanımlayıcı özelliği, onun beden üzerindeki çevresel etkilerle, diğer zihinsel durum tipleriyle ve bedensel davranışlarla bir dizi nedensel ilişkilere girmesidir. Örneğin ağrı, karakteristik olarak bedensel hasarın veya travmanın sonucu olarak ortaya çıkar; endişeye, sıkıntıya ve rahatlamayı hedefleyen pratik akıl yürütmeye yol açar, ayrıca irkilmeye, yüz renginin atmasına ve travmaya uğramış bölgeye bakım yapılmasına sebep olur. İşlevselciliğe göre, bu işlevsel rolü tam olarak gerçekleştiren her durum bir ağrıdır. Benzer şekilde diğer zihinsel durum tipleri de (duyumlar, korkular, inançlar vs.), duyuşsal veriler ve davranışsal sonuçlar arasında aracılık eden karmaşık bir içsel durumlar içerisinde kendi eşsiz nedensel rollerine göre tanımlanırlar.⁵⁶⁷

İşlevselcilik, zihinsel durumları özünde işlevsel durumlar olarak nitelemektedir. İşlevselci yaklaşım değerlendirildiğinde onların temelde zihinsel olguları açıklamada maddeci yaklaşımlardan çok da farklı olmadığı gözlemlenecektir. Öyle ki, işlevselcilik temelde zihinsel olguları bütünüyle işlevsel bir yolla açıkladığından onların kendindeki yapılarını, gerçek doğalarını göz ardı ettiği için bir öznenin ancak iç gözlemle sahip olabileceği algı, hayal, heyecan ve düşünce gibi bir takım zihinsel olguların öznel boyutlarını açıklamada yetersiz kalır. Bunu işlevselciliğe yöneltilecek standart bir itiraz olan “tersyüz edilmiş renk tayfı (beyaz ışık demeti)” ile açıklamak gerekirse iki özne aynı işlevsel durumda olmalarına karşılık değişik tecrübelerle sahip olabilirler. Örneğin, iki özne aynı işlevsel durumda olmalarına rağmen birbirinden farklı iki rengi yani birisinin kırmızıyı diğerinin de maviyi tecrübe etmiş olması mümkündür. İnsanın bütün zihinsel işlevlerini

⁵⁶⁶ Heil, John; **a.g.e.**, s. 102.

⁵⁶⁷ Churchland, P. M; **Madde ve Bilinç**, s. 57.

yerine getirdiği halde bir bilince sahip olmayan bir şey (robot, bilgisayar vs.) tasavvur edilebilir.⁵⁶⁸

Zihinsel bir durumda olmak, işlevsel bir durumda olmak demektir. Bunun mantıksal sonucu da o işlevsel durumda olabilen her varlığın, ne olursa olsun, o zihinsel durumda da olabilmesidir. İşlevselcilik her ne kadar davranışçılığın değiştirilmiş bir formuysa da zihinsel durumlara ilişkin ifadeleri bütünüyle davranışsal terimlerle açıklayarak zihnin ontolojisini yadsıyan davranışçılığın aksine kavramsal çerçevede bir zihin ontolojisini kabul etmesi açısından önemlidir. Dolayısıyla işlevselcilik, duyumsamaları, algısal tecrübeler ile psikolojik ifadelerin konusunu oluşturan diğer bütün zihinsel öğelerin varlığını kabul eder.⁵⁶⁹

J. Foster'a göre, her ne kadar işlevselcilik zihinsel bir ontolojiyi yadsımasa da temelde bu zihinsel olguları sadece işlevsel terimlerle açıkladığından zihinsel olanı zihinsel olmayana indirgemektedir. Böylece işlevselci bir takım psikolojik nitelikleri zihinsel bir özneye atfetmek yerine sadece bazı zihinsel durumlara referansta bulunup onları psikolojik olarak nitelemek ister. İşlevselci böylece zihinsel bir olgunun gerçek doğası ile psikolojik özelliği arasında bir ayrıma gitmek zorundadır. Çünkü zihinsel olguları çözümlemede işlevselcilik, biçimsel işlevsel kalıpların dışına çıkarak zihinsel olguların kendinde yapılarının ne olduklarını açıklamada yetersiz kalır. İşlevselcilik, zihinsel olguların fiziksel olgular oldukları konusunda bir iddiada bulunmasa da bu onun yine de zihinsel düzlemi ontolojik olarak bağımsız bir düzlem olarak gören düalizmle bir yol ayrımına geldiği gibi zihinsel olguların temelde fiziksel olduklarına da zemin hazırlamış olur.⁵⁷⁰

Zihinsel hallerden bahsetmek, aslında bir tarafsız nedensel ilişkiler açısından bahsetmek demektir ve artık daha liberal olan bu görüşle, türler özdeşliği kuramındaki aşırılık önlenmiştir. Çünkü bundan böyle bir sistem, ne türden bir sistem olursa olsun, ne tür bir malzemedan oluşmuş olursa olsun,

⁵⁶⁸ Reçber, M. Sait; "Düalizm, Swinburne ve Foster", **İslami Araştırmalar Dergisi**, C. 13, S. 2, 2000, s. 206–207.

⁵⁶⁹ Reçber, **a.g.m.**, s. 206.

⁵⁷⁰ Reçber, **a.g.m.**, s. 206.

zihinsel hallere sahip olabilecektir; yeter ki bu sistemin girdileri, içsel işleyişi ve çıktıları arasında doğru nedensel ilişkiler mevcut olsun. Ama böyle bir görüş, bir inancın söz konusu nedensel ilişkilere neden sahip olması gerektiği konusunda hiçbir şey söylemez.⁵⁷¹

Burada zihin, içinde türlü nedensel ilişkilerin cereyan ettiği bir “kara kutu” gibi değerlendirilir ve bu sebeple bu görüş kimi zaman “kara kutu işlevselciliği” (black box functionalism) olarak tanımlanır. İşlevselciliği eleştirenlere göre, bu görüş zihinsel hallerimize ilişkin niteliksel öznel duyguyu atlamış görünür. Kırmızı bir nesneyi görme deneyimi veya diş ağrısı çekme deneyimi, oldukça özel belirli niteliksel özellikler içerir; öyle ki qualia (algılanmış nitelikler- deneyimin öznel karakteri) denilen bu nitelikler, bu deneyimlerin nedensel ilişkiler biçiminde betimlenmesinde söz konusu değildir.⁵⁷²

Zihinsel olanın nesnel bir ontolojiye sahip olduğunu düşünmek yanlış olduğu için, olası bir zihin bilimi metodolojisinin, ilgisini yalnızca nesnel-gözlemlenebilir davranışla sınırlayan bir yöntem olması gerektiğini düşünmek de yanlıştır. Zihinsel fenomenler bilinçle temelden bağlantılı oldukları için ve bilinç özü gereği öznel olduğu için, zihinsel olanın ontolojisi özünde bir birinci-şahıs ontolojisidir. Zihinsel haller daima birisinin zihinsel halleridir.

Zihinsel hallerin davranışla olan ilişkisi tamamen olumsal bir ilişkidir. Davranışa gerek olmadan zihinsel hallere sahip olduğumuzu ve zihinsel hallere gerek olmadan davranışa sahip olduğumuzu tasavvur edebiliriz. Evren hakkında ve bizim evrendeki yerimiz hakkında bildiklerimiz göz önüne alınırsa, her şeyin bizim için bilinebilir olduğu şeklindeki yargı, bildiklerimizin kendisiyle tutarsızdır. Beyinlerimiz belirli evrimsel süreçlerin ürünüdürler. Ve bizim beyinlerimiz, sözgelimi köpeklerin beyinlerinden daha gelişmiştir. Bu yüzden bizim anlayabildiğimiz kuantum mekaniğini, köpekler anlayamazlar. Benzer şekilde insandan daha fazla evrimleşmiş bir yaratık düşünülebilir ve

⁵⁷¹ Searle, **The Rediscovery of the Mind**, s. 42.

⁵⁷² Searle, **a.g.e.**, s. 42.

doğal olarak bu yaratık insandan daha gelişmiş bir beyne sahip olacaktır. İnsanın bilip anlayamayacağı şeyleri bilip anlayacaktır.⁵⁷³

Fiziksel olana dair kartezyen anlayış, diğer bir deyimle fiziksel gerçekliğin kavramsallaştırılması, fiziksel gerçeklik hakkındaki cümlelere karşılık gelen olguları betimlemek için yetersizdir. Fiziksel olan deyimi bize molekülleri, atomları ve atom altı parçacıkları hatırlatır. Oysa içinde yaşadığımız dünyayı ve onun ne kadar farklı türden şeyleri içerdiğini düşündüğümüzde, zihinsel ve fiziksel kategorilerin bütün bu gerçekliği kuşatamayacak kadar yetersiz ve fakir kaldıklarını görürüz.⁵⁷⁴

Putnam ve diğerlerinin belirttiği gibi bir robotun beyinlerinin bizimkilerden farklı şeylerden yapılmış olsa veya farklı bağlantılara sahip olmuş olsa bile bu görüşe sahip olmalarını önleyecek bir şey yoktur. Dolayısıyla Putnam'ın öne sürdüğü gibi bilgisayarlarla analojiyi yaparsak yani akli durumların donanımsal beyin durumlarına karşılık olarak fonksiyonel durumlar, program veya yazılım durumları, olduğunu söyleyebiliriz.

Putnam ise, "ağrı içinde olma" fonksiyonel durumunu özel fiziksel realizasyonu ile belirli bir şekilde tanımlar. Putnam birisinin spektrumunun ters çevrildiği durumu hayal eder. Burada yanıtını tetikleyen zihinsel durum "yani mavi" fonksiyonel olarak özdeştir ancak niteliksel olarak ters çevirme öncesi yanıtı tetikleyen zihinsel durumdan farklıdır. Putnam; "bir işlevselcinin yapacağı en uygun hareket eğer böyle durumlar gerçekten olası ise "evet ancak niceliksel karakter sadece fiziksel realizasyondur demektir. Ve bu türde fizyolojik özellik söylemek için nitelikler için kimlik kuramının eski formu doğru olandı" der.⁵⁷⁵

Ancak işlevselcilik inanç veya acılara atıfta bulunulması için gerekli ve yeterli davranışsal durumları ortaya koymaz. İşlevselcilere göre, organizmanın belirli bir durumunun belirli türde bir inanç olduğunu söylemek organizmanın belirli şartlar altında ne yapacağını söylemek belirli bir programı işleten bir bilgisayarın eğer Y girdisini alırsa X çıktısını vereceğini

⁵⁷³ Searle, **a.g.e.**, s. 18.

⁵⁷⁴ Searle, **a.g.e.**, s. 18.

⁵⁷⁵ Rorty, Richard; "Contemporary Philosophy of Mind", s. 335.

söyleyecek farklı bir şey değildir. Dolayısıyla işlevselciler şimdi zihni olanın indirgemeyen bir şey olduğunu düşünürler. Dolayısıyla zihinsel terimlerin anlamının indirgenemeyeceğini ancak diğer zihinsel terimler açısından izah edilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.⁵⁷⁶

İşlevselcilik, kişiler hakkında söylemek istediğiniz bir şeyi söylemenin bilgisayarlar hakkında söyleyebileceğiniz bir şey hakkında analog yapmanızla ortaya çıkar. Eğer ideal tasarım mühendisinden oluşan bir kişiyi bir ekip kadar biliyorsanız o zaman o kişi hakkında bilmeniz gereken her şeyi biliyorsunuz demektir. Bunun en açık ifadesi DenNET'in "homuncular fonksiyonalizmindedir. Burada psikolojik izahın temel stratejisi psikologların inananlar, arzu edenler, acı hissedenler, karar alanlar ve insan içinde olduğu gibi postulatta bulunmaktır. Bir bilgisayar programını akış şemasına döktüğünde bir bilgisayarın bir işi nasıl yaptığı hakkında hiç bir gizem kalmamıştır. Dolayısıyla iyi boyanmış küçük kutular özel olarak basit elektrik devreler olarak tanınabilir. Benzer şekilde, bunlar için bir akış şeması sahip olduğumuz hakkında hiç bir gizem kalmayacaktır. En küçük kutusu özel basit bir nöral devre olarak tanınan birisi gibi."⁵⁷⁷

Rorty'e göre, ağrı ve inançları, sinir uyarılarıyla beraber toplamak ve doğaüstü zarafetle sinir ve inanç uyarılarının ağrılarını neden beraber toplamamız gerektiğinin derin bir nedeni yoktur. Kendimizi tahmin etmek ve kontrol etmek için beceriksiz çabalarımız psikoloji adındaki disiplini doğurmuştur. Şu an için en azından işleri farklı olacak şekilde kısımlayacak bir neden yoktur. Dolayısıyla akli durumun doğasının psikologların çalıştıkları insan organizmasının durumunu söyleyerek kendimizi tatmin edebiliriz. Bu tanım türü ahlaki sorumluluğun karşısında yasal olanı tanımlamayla aynı avantaja sahiptir. Bu tarz sorumluluğu mahkemeler hüküm vermeye isteklidir. Bu tarz tanımlar yasal, ahlaki ve akli, fiziksel gibi ayrımların dünyanın

⁵⁷⁶ Rorty, Richard; "Contemporary Philosophy of Mind", Synthese. Sayı. 53, 1982, s. 334.

⁵⁷⁷ Rorty, Richard; **a.g.m.**, s. 335.

yüzünde yazılmadığını hatırlatacaklardır. Dahası bunlar kültürel dokulardır, hedeflerimizi karşılamadaki faydalarıyla yargılanırlar.⁵⁷⁸

Son olarak, işlevselciliğin en önemli üç çeşidi olan ortak kanı işlevselciliğini, kara kutu işlevselciliğini ve kuvvetli yapay zekâ veya bilgisayar işlevselciliğini kısaca değerlendirelim. Kara kutu işlevselciliğine göre zihnî durumlarımız bir girdi-çıkı işlemini yapma rolünü üstlenen işlevsel bir durumdur. Belirli girdiler karşısında, örneğin; elimize iğne batması, belirli çıktılar gerçekleşir, örneğin elimize iğne batınca acıdan bağırmamız, burada zihni durumumuz da acı rolünü üstlenen işlevimizdir. Bu işlevin de içsel olarak nasıl gerçekleştiği kara kutu işlevselcilerini pek ilgilendirmez; çünkü onlar için önemli olan bu işlev sonucu belirli girdilere belirli çıktılarla tepki verilmesidir. Bunun için bu yaklaşıma kara kutu işlevselciliği denilmektedir. Bu görüşü savunanlara göre, rolün ne olduğu önemlidir; nasıl olduğu felsefeden çok nörolojinin sorunudur.⁵⁷⁹

İşlevselci yaklaşımlar, acının niteliksel işlevinin acının duyum niteliği hakkında söylenecek ne varsa hepsini söylediğini ifade ederler. İşlevselciliğin bu fizikalist yaklaşımında bu nitelemelerin hepsi büsbütün fiziksel durumlar içinde tanımlanır.⁵⁸⁰ Böylece o, acının duyumsama niteliğinin tamamen fiziksel terimler içindeki bir tanımlamasıdır.

Böylece işlevselci yaklaşıma göre, “zihinsel durumlar denen durumlarla ilgili olarak zihinsel diye nitelenebilecek hiçbir şey yoktur. Zihinsel durumlar bütünüyle birbirleri arasındaki nedensellik ilişkisinden; bir parçası oldukları sistemin etki-tepkileri arasındaki nedensellik ilişkilerinden oluşmaktadır. Doğru nedensel özelliklere sahip olan başka herhangi bir sistem oluşturulabilir ise, bu nedensel ilişkiler, kopya edilebilir. Bu nedenle eğer doğru nedensel ilişkilere sahip olsa, taşlar ve ağaçlardan yapılmış bir

⁵⁷⁸ Rorty, Richard; **a.g.m.**, s. 336.

⁵⁷⁹ Searle, **Mind**, 1. Basım, Amerika, Oxford University Press, 2004, s. 45.

⁵⁸⁰ Warner, Richard; “A Challenge to Physicalism”, **Australasian Journal of Philosophy**, C. 64, No. 3, 1986, s. 253.

sistemde bizim gibi inançlar, istekler vb. aynı zihinsel durumlara sahip olabilirler. Çünkü inançlara ve isteklere sahip olmanın hepsi bu demektir.”⁵⁸¹

⁵⁸¹ Searle, **Zihnin Yeniden Keşfi**, s. 20.

SONUÇ

Bu çalışmada, çağdaş dil felsefesindeki dil, zihin ve söz edimi kavramları farklı filozofların düşüncelerinden hareketle değerlendirilmiştir. Gündelik dil felsefesi ve söz edimleri kuramı açısından dil, edim ilişkisine baktığımızda şunları söyleyebiliriz. Dil aracılığıyla yalnızca olgulara ilişkin doğru ya da yanlış bildirimlerde bulunmayız; aynı zamanda sözler ve emirler veririz ya da ricalarda bulunuruz. Bundan dolayı da, ana işlevi yalnızca olguları doğru ya da yanlış olarak bildirmek ya da aynı biçimde olayları betimlemek olan bir mantıkçı pozitivist değerlendirme, dile ilişkin bütünlüklü bir açıklama getirememekte ve bunun ötesinde de böyle bir koşulu yerine getirmeyen bütün ifadeleri de anlamsız ya da değersiz görmektedir.

Bu problemi çözecek olan gündelik dil felsefesi ve söz edimi kuramıdır. Bu bakışa sahip düşünörlere göre dilin temel işlevi, mantıkçı-pozitivistlerin ileri sürdüğü gibi dünyayı resmetmek, olguların tasarımını sunmak değildir. Bunun dilin işlevlerinden yalnızca biri olduğunu, ana işlevinin ise insanlar arası iletişimi sağlamak olduğunu düşünmektedirler. Gündelik dildeki düşünörlere anlamı belirlemede, belirsizlik ve doğruluk kavramları arasındaki ilişkisinden ziyade kullanım, edim ve iletişim kavramları arasındaki ilişkiye başvurmaktadır. Bu noktada da gündelik konuşmalarımızda, kendisiyle bir bildirimde bulunmadığımız; ancak bir edimde bulunduğumuz, söz verdiğimiz, ricada bulunduğumuz birçok cümlenin hiç de anlamsız olmadığını gösterme çabasıındadırlar.

Söz konusu olan söz edimleri kuramı, her şeyden önce sözcüğü değil, cümleyi temele alan bir bakıştır. Daha da önemlisi, zihinci ve göndergeci kuramların bilgi felsefesi çıkışlı olmalarının bir sonucu olarak yalnızca bildiri cümlelerini, yani bir doğruluk değeri olan cümleleri dikkate almalarına karşılık, bu kuram bildiri cümleleri yanında, soru, emir, istek vb. cümlelerini de açıklama girişiminde olan bir kuramdır. Dili kullanmanın bir davranışta bulunmak, daha açık bir deyişle konuşan kişinin uyarım koşullarına gösterdiği

bir tepki olduğunu ileri sürer ve anlamı bu iki kavramın kılavuzluğunda açıklamaya çalışır.

Bu açıdan bakıldığında söz edimleri kuramının anlam problemine yaklaşımının kullanım ve eylem açısından olduğu söylenebilir. Söz edimi kavramında edim eyleme, söz ise dile gönderme yapmaktadır. Bu bağlamda söz edimi, dile gereksinim duyulan eylemleri gerçekleştirmeye yarayan, bir şey söylemenin belli koşullar sağlandığında bir şey yapmayı içermesi olarak ifade edilebilir. Söz edimi kuramının en tipik örneklerini John Langshaw Austin, John Roger Searle, Kent Bach, Michael Geis ve Haul Paul Grice gibi düşünürlerde bulmaktayız.

Austin'in geliştirdiği söz edimleri kuramının, dilin farklı kullanım biçimleri ve işlevlerini öne çıkarması açısından, özellikle döneminin sınırlayıcı ve indirgeyici dil görüşüne göre, kapsamlı bir dil kuramı olduğunu söyleyebiliriz. Austin, bir şey söylemek bir şey yapmaktır düşüncesinden hareket eder. Bu tavır, dil kullanımını dünya hakkında bildirimlerde bulunmak, betimlemeler yapmakla sınırlı tutan mantıkçı pozitivist görüş karşısında bir tavidir. Gündelik dilci filozoflar bu yüzden doğrudan olgusal saptama olanlar dışındaki örnekleri, özellikle günlük dilde sık sık kullanılanları ele almışlardır. Bu filozoflara göre, bir şeyin anlamını öğrenmek demek o şeyin belli bir bağlamda nasıl kullanıldığını öğrenmek demektir.

Searle'e göre ise, söz edimi kuramı, insan bildirişiminin küçük biriminin cümle ya da diğer anlatımı değil de, belli çeşit edimlerin icrası olduğu varsayımı ile başlar. Searle, söz edimleri üzerinde yoğunlaşma nedenini ise, şu şekilde izah eder. Ona göre, her dilsel iletişim dil edimleriyle olur. Dilsel iletişim birimi, sanıldığı gibi, simge, sözcük ya da cümle örneği değil, söz ediminde bulunulurken simge, sözcük ve cümle üretme ya da kâğıda dökme eylemidir.

Austin ve Searle'ün söz edimleri kuramında yaptıkları sınıflandırmalarda önemli farklılıklar söz konusudur. Searle, "A Taxonomy of Illocutionary Acts" adlı makalesinde edimsöz edimlerini sınıflandırırken, Austin'in yaptığı sınıflandırmayı da kendisine çıkış noktası yapar. Searle'e göre, Austin'in yaptığı sınıflandırma eksik bir sınıflandırmadır. Austin, her

şeyden önce, edimsöz edimlerini değil, edimsöz fiillerini sınıflandırmaktadır. Oysa bir dilde yerine getirilebilecek her edimsöz edimi için ayrı bir edimsöz fiilinin olması zorunlu değildir. Ayrıca, bir dilde iki edimsöz fiili bir ve aynı edimsöz ediminin adı olabilir. Bunların ötesinde Searle, Austin'in sınıflandırmasında olumsuz olarak nitelediği başka konulara da değinir.

Sınıflandırmanın zayıf olan en önemli yönü sınıflandırmanın üzerine kurulduğu net veya tutarlı prensip veya prensipler dizisi olmamasıdır. Austin, edimsellik konusunu açık ve net bir biçimde bir kategorinin tanımının temeli olarak kullanmıştır ki, bu kategori de yükleyiciler kategorisidir. Yetkinin kullanımı açısından da “kararlaştırıcılar” en azından kısmen tanımlanmış gibi gözükmektedir. İçerisinde hem konumsal hem de kurumsal düşünceler gizlidir. Tavır veya tutum benimseyicileri, Searle’ün düşüncesine göre, hiç iyi tanımlanmamış olup konuşmacı ve dinleyicinin neyin iyi neyin kötü olduğu hakkındaki düşünceleriyle ilgili olmasıyla birlikte tavır ve/veya tutumların ifade edilmesi anlamına geldiği tanımına bürünmüş gibidir.

Searle’e göre, Austin’in saydığı edimsöz fiillerinin kimileri, edimsöz fiili olarak ta kabul edilemez. Örneğin; duygudaş olmak, diye saymak, kastetmek, niyetinde olmak, bu fiiller arasında gösterilebilir. Elbette, söz gelişi uygun iletişim ortamında, “yarın sinemaya gitmek niyetindeyim” diyen kişi bir edimsöz ediminde bulunmuş sayılır. Ancak böyle bir durumda yerine getirilen edimsöz ediminin karşılığı olan edimsöz fiili niyetinde olmak değil, bir niyeti dile getirmektir. Bir edim olarak bir şey yapma niyetinde olmak, asla bir edimsöz edimi değildir; bir niyeti dile getirmek ise, her durumda, bir edimsöz edimdir. Niyet ifade eden bir edimin varlığı söz konusu olsa da edimsel fiil tabiri niyet etmek değil bir niyet ifade etmektir.

Searle’ün önerme edimi, gönderme edimi ve yükleme ediminden oluşur. Searle, Austin’in üç tür söz edimine karşılık; ifade edimi, önerme edimi, edimsöz edimi ve etkisöz edimi olmak üzere toplam dört edim türü ortaya koyar. Searle’e göre, Austin’in en önemli eksiği önerme edimine yer vermemesidir.

Söz edimi kuramında değindiğimiz bir diğer isim Kent Bach’tir. Kent Bach, söz edimlerini niyeti temele alarak açıklamıştır. Söz edimi ve niyet

ilişkisini, eve anahtarsız gelen birinin kapı ziline basma niyeti örneğinden hareketle açıklar. Bu kapı ziline basma niyeti sadece kapı ziline basmakla kalmayıp evdeki eşini uyandırmak ve sonuç olarak eve girme niyetidir. Bach için bu da söz edimlerinin sadece bazı sesler çıkarmak için yapılan eylemler olmadığını gösteren bir durumdur. Amaç ve niyetin önemini belirtmek için başka bir örnek daha verir. Bu örnekte, “bir avukata telefon edeceğim” cümlesini temele alır. Ona göre, bu cümledeki konuşmacı amacına bağlı olarak bir öngörü, söz verme veya bir uyarıda bulunma anlamlarını da taşıyabilmektedir. Burada Bach’in belirtmek istediği, edimsel bir eylemin başarılı bir biçimde hayata geçirilmesinde amacın son derece önemli olduğudur.

Bach, iletişim ile ilgili olan edimsel eylemleri dört ayrı söz edimi türü altında toplar. Birincisi betimleyiciler; konuşmacının inanç ve niyetini ifade ederler ve böylelikle dinleyici benzer bir inanca sahip olur ya da benzer bir inanç geliştirir. Bu eylemlere örnek olarak kabul, tavsiye, onaylama, anlaşma, uzlaşma, ilan etme, cevap verme, varsayma, atama, iddia etme, sınıflandırma, sona erdirmeye, itiraf etme, teyit etme, beyan etme, reddetme, açık etme, tahmin etme, katılma, rapor etme, açıklama, öngörme, söyleme vesaire gösterilebilir. İkincisi direktifler; konuşmacının dinleyicinin bazı ileriye dönük edimlerine ilişkin davranışını ve konuşmasının yapılan bu edime sebep olarak dikkate alınması amacını ifade eder. Direktifler tavsiye etme, soru sorma, yalvarma, işten çıkarma, affetme, men etme, talimat verme, emretme, izin verme, talepte bulunma, isteme, gerektirme, önerme, teşvik etme, uyarma vb. olabilir. Üçüncüsü yükleyicilerde ise; konuşmacı diğerini anlaşma, garanti etme, davet etme, sunma, söz verme, yemin etme veya gönüllü olarak bir şeyler yapmaya mecbur kılar. Son olarak tasdikler; dinleyici veya konuşmacının amacına ilişkin duyguları, söylediklerinin toplumsal bir beklentiye yerine getirdiğini belirten kabullenme, özür dileme, teklif etme, acısını paylaşma, tebrik etme, karşılama ve teşekkür gibi bazı duyguları ifade eder.

Diğer önemli bir isim Paul Horwich ise, anlamın kullanım kuramını farklı bir açıdan yeniden değerlendirir. Bu kuram, semantik şart koyma

fenomeninin uygun bir izahını yapmayı amaçlar. Ona göre, bir kelime, eğer temel türetilmemiş bir kabul özelliğine sahipse, bir anlam ifade eder. Böylece, birisi bir kelimeye anlam vermek için temel türetilmemiş kabul özelliği getirmelidir. Bu durumda, karar ve etkileri kelimeye bir anlam verir.

Horwich'e göre, öyle belirli eylem türleri vardır ki bunları gerçekleştirme niyeti oluşturur. Bunun standart örneği söz vermektir. Buna göre, bir eylem, ancak ve ancak bir söz verme olarak niyetlenilirse söz vermektir. Buna göre, yaptığım bir şeyi, bir şeye söz verme niyeti ile yaparsam ancak söz vermiş olurum. "Eğer size geleceğimin sözünü burada veriyorum" gibi açık bir edimsel cümle ile niyetimi ortaya koyarsam, niyetimi bu şekilde açık ifade ederek söz verme niyetimi açığa koyarım. Eğer açık edimsel cümlelerin söylenmesi uygun ise işler konuşmacının söylediği gibidir.

Ayrıca bu çalışmada, niyet ve eylem ilişkisi değerlendirilmiştir. Searle, niyetliliğin, zihin nesneleri ve dünyadaki şey durumlarının aslı gibi temsil edilmesini sağlayan özellik olduğunu ifade eder. Bir inancın, hakkında olduğu bir şey yoksa o şeyin bir niyetli nesnesi yoktur ve de temsil ettiği ilişki durumları elde edilemez ise o karşılanamaz. Niyetli durumlar, belirli bir akılsal tipin içeriğinden kaynaklanır. Bunlar kendi karşılanma koşullarına kendileri karar verirler yani dış dünyanın akılsal içeriği ile uyumlu olup olmadığına bağlı olarak doyum sağlarlar ya da sağlamazlar. Bazı durumlarda bunlar niyetli nedensellik, dış dünya arasında uyum sağlarken olayların oluşuna da neden olurlar; yani kendi karşılanma koşullarını kendileri yaratırken, temsil ettikleri olayın ortaya çıkmasına da yol açarlar. Bu bağlamda davranışın niyetelci bir açıklaması, eylemin meydana gelmek zorunda olduğunu göstermez. Yapılan eylemin gerçekleştirilmek zorunda olmasını belirlemek için niyetli nedenler yeterli değildir.

Niyetli nedensellik, insan davranışının açıklamasını anlamakta, kesinlikle büyük önem taşır. Rasyonel olan durumlarda insan davranışı sebeplere dayalı olarak işler; fakat sebepler davranışı ancak sebeple davranış arasındaki ilişki hem mantıksal hem de nedensel olursa açıklar. Algılama, hatırlama ve bilginin elde edilmesi gibi psikolojik olaylar ve niyetel

eylemler doğrudan veya dolaylı olarak fiziksel olayların hem nedeni hem de etkisi olurlar.

Eylemin en yakın nedeni için en temel unsur niyettir. Brand'a göre, bu zihinsel öncül eğer doğruysa, niyetlilik tezinin her niyetin doğrudan niyetli bir eyleme neden olduğunu söyleme hakkı vardır. Bu yaklaşım niyetli eylemin bir planı takip ederek gerçekleştirilen eylem olduğunu iddia eder. Böylece, eğer niyetlilik tezi gerçekse, tüm eylemler planlanmıştır. Bu noktada niyetli eylemlerin zihnî sebepleri bulunduğunu söyleyen bu kuram ciddi eleştirilere hedef olmuştur. Özellikle yapılan itirazlar, içinde niyetli eylem vuku bulmakla birlikte, buna karşılık gelen dikkate değer herhangi bir bilinçli zihnî niyet, seçme, karar verme, tasarlama ya da belirleme hadisesinin görünmediği çok büyük sayıda durumun gözlemlenmesine ilişkindir.

Bu noktada, tez çalışmamızda niyetlilik tezi ve iradi eylem ilişkisini ortaya çıkarmak amaçlardan bir diğeridir. Bir kişinin neyi bilinçli olarak kontrol edebildiği, neyi bilinçli olarak kontrol edemediğinin ayrılması önemli bir sorundur. Bir yanda, isteyerek, bilinçli bir şekilde niyet ederek yaptığımız davranışlar vardır, diğer yanda, kontrol etmek istesek de kontrol edemediğimiz istemsiz davranışlar vardır. Ryle'a göre, hür irade ile yapılan eylemlerin, irade ya da istencin etkinliği denen saf zihinsel unsurlarca öncelendikleri veya bu unsurlardan kaynaklandıkları doğru değildir. Ryle, bir şeyi iradi olarak yapmak ile o şeyi yapmaya zorlanmak arasında asli bir ayırımın mevcut olduğunu kabul eder. Fakat bazı eylemlerin saklı bir ortamda gerçekleşen ve irade denen gizemli zihinsel etkinliklerce adeta bir gölge gibi takip edildiğini, diğer bazı eylemler içinse böyle bir durumun söz konusu olmadığını ve bahsedilen ayırımın kaynağında bunun yattığını söylemeyi reddeder.

Ryle'a göre, her niyetli eylemden önce bir iradenin bulunduğunu düşünmek için deneysel hiçbir dayanak yoktur. Ona göre, eğer eylemlerin sebebinin daha önceki bir irade olduğunu iddia edecek olursak, iradenin ne olduğunu sorduğumuzda, söyleyebileceğimiz tek şey, onun eyleme sebep olan daha önceki bir olay olduğudur. Eğer dikkatimizi önceden bir seçim yapmaksızın ya da karar almaksızın eylemde bulunduğumuz, yani belli bir

durumla karşılaştığımızda doğrudan doğruya ve derhal karşılık verdiğimiz pozisyonlar üzerinde toplayacak olursak, bu husus daha bir açıklık kazanır. Böyle durumlarda, eylemin sebebi olduğunu söyleyebileceğimiz bilinçli herhangi bir olayın farkında olmayız. Bu bakımdan, burada irade sadece eylemin sebebi olarak anlaşılabilir. Ancak, bu, iradenin bazen farklı bir mahiyette olabileceğini göz ardı etmemek gerekir. Özetle Ryle'a göre, insan iradeyi ya başlı başına bir fiil olarak anlamamalı veya her fiilin daha önceki bir iradeye dayandığını gerekli görmemelidir.

Tezimizin temel problemlerinden bir diğeri zihin, bilinç ve zihinsel durumlar ilişkisine baktığımızda, farklı görüşler olmakla birlikte genel anlamında zihin, bütün bilinç durumlarını, iradi eylemleri içeriyor gözükmektedir. Onun bu öznel niteliği, onun etkilerince ortaya konulan eylemlere bağlı olarak kendini belli etmektedir.

Searle'a göre, bilinç, beyindeki sinirlerin davranışıyla fışkırıp ortaya çıkar, fakat bir kez ortaya çıktıktan sonra artık onun kendine ait bir hayatı vardır. Zihinsel hadiseler ile beyinsel hadiseler aynıdır ve bunların arasında hiçbir fark yoktur. Ya da zihinsel hadiseler ile beyinsel hadiseler bütünüyle birbirinden farklı şeylerdir. Searle'e göre, hepimiz, içimizde öznel niteliksel bilinç durumlarına sahibiz ve biz yine özümüzde inançlar, istekler, niyetler ve algılar gibi niyetli zihin durumlarına sahibiz. Hem bilinçli hem de niyetlilik beyinde alt düzey sinirsel hücrelerin işlemleri ile belirlenen biyolojik süreçlerdir ve de başka bir şeye indirgenemezler. Dahası bilinç ve niyetlilik özü bakımından, bilinç dışı birlik fikrine dayanarak anlaşılmalıdır. Searle'e göre, bilinç içsel, niteliksel ve öznel bir durum olup tipik olarak insanlarda ve üst düzey memelilerde bulunur. Bilinçli durumlar, beyindeki alt düzey nörobiyolojik süreçlerin neden olduğu fakat kendiliklerinde beynin daha yüksek düzeyli nitelikleridir. Bilinç diğerleri gibi bir biyolojik görüngüdür. Algılama, hissetme ve düşünmenin içsel, yeteneksel ve öznel durumlarından oluşur.

Searle, zihin durumlarını yönelimsellikle açıklamaya çalışır. Searle'a göre, geleneksel anlayışın tersine yönelimsellik, her zihin durumunun ya da bir olayının özelliği değildir. İnançlar, arzular, umutlar, korkular yönelimsel

zihin durumlarıdır; ama sinirlilik, sevinç, sıkıntı gibi zihin durumlarının yönelimsel olmayan biçimleri de vardır. Eğer bir inancımız ya da arzumuz varsa size inandığınız ya da arzuladığınız şeyin ne olduğu sorulduğunda, herhangi bir şeye inanmadığınızı yalnızca bir inancınız olduğunu ya da herhangi bir şeyi arzulamadığınızı yalnızca bir arzunuz olduğunu söyleyemezsiniz. Yönelmişlik bilinçlilik ile aynı şey değildir. Birçok bilinçli durum, yönelimsel değildir.

Özellikle, dualist anlayışı tanımlamak için “makinedeki hayalet” ifadesini kullanan Ryle, zihin hakkındaki konuşmalarda “kategorik bir hata” yapıldığını ve bu şekilde zihnin olmadığı bir şeye dönüştürüldüğünü düşünür. Ona göre, zihinsel faaliyetler sadece bir takım süreçler veya yatkınlıklardan ibarettir. Ryle’a göre, geleneksel zihin öğretisi eğilim ile davranış arasındaki tipsel ayrımı da, efsanevi çatallaşma görüşü içinde yanlış ele almıştır. Yatkınlıkları gözlemlenemeyen zihinsel nedenler, davranışları uygulamaları da gözlemlenebilir fiziksel etkiler olarak kategorileşmiştir. Oysa bu da bir kategori hatasıdır. Ryle, özelleşmiş bir güdü ya da eğilime dayanarak yapılan bir eylemi açıklamanın, bu eylemin özelleşmiş bir nedenin etkisi olarak betimlenmesi olmadığını ifade eder. Güdüler olaylar değildir ve bundan dolayı nedenler sınıfına sokulmaları doğru değildir. Ryle’a göre, bir zihin kabul edip onun içinde özel zihinsel olayların olduğunu farz etmek “şanssız dilsel bir gelenektir”. Bir bakış, geleneksel, iki dünya hikâyesine aittir. Ona göre zihni kavramlar ne substanzdır (töz, madde) ne de olay. Psikolojik olaylar tamamen farklı bir kategori içinde ele alınmalıdır.

Ryle’a göre, belirli bir güdüden dolayı yapılan bir eylemi açıklamak, onun gizli bir nedenle bağlantılı olduğunu söylemek değil ama onu bir yönelim ya da bir davranış eğilimi altında açıklamaktır. Ama bu da yeterli değildir. Bir eylemi bir alışkanlığa, bir içgüdüye ya da bir reflekse bağlı olarak açıklamak, bu formül ile uyuşur. Oysaki Ryle, sözgelimi, kendini beğenmişlikle ya da başkalarını etkilemek için yapılan eylemleri, şu ya da bu türden otomatik eylemlerden ayırt eder.

Denett’e göre ise, hür irade ve determenizm bağdaştırılabilir. Bu mümkün olduğunda da davranışlarımızdan sorumlu olabiliriz. Ona göre,

seçimle elde ettiğimiz sonucun tüm aşamalarının özgür olması gibi bir zorunluluk yoktur.

Zihin, eylem ilişkisi açısından karşımıza çıkan bir diğer düşünür Samuel Guttenplan'dır. Ona göre, birbirinden farklı üç etkinlik türünden bahsedilebilir. Deneyimlemenin ürünü bilinçtir. Tutum takınmanın ürünü tutumlar, eylemin ürünü ise eylemlerdir. Zihnin hiçbir fiili özelliği sade bir profile sahip değildir. Tutumların bile zihinsel olduklarına güçlükle ikna olanlar, eylemlerin zihinsel sayılamayacak kadar fiziksel bir şey oldukları kanaatinde dirler. Bu görüş, zihinselliğin özünde "içsel" olması gerektiği ve bu içselliğin gerçek anlamda ancak deneyim ve bilinçte sağlandığı, eylemlerin bu özden oldukça uzak kaldıkları inancından kaynaklanmaktadır.

Son olarak, tez çalışmamızda zihin durumlarına ait farklı yaklaşımlara değindik. Kısaca, zihin durumları dediğimizde görme, koklama, duyma, dokunma gibi algıların; açlık, susuzluk, acı gibi hislerin; sevgi, öfke, şefkat gibi duyguların; istekler, kararlar, inançlar gibi düşüncelerin tümünü ve bilincimizi anlamaktayız.

Zihnin, zihinsel durum ve süreçleri keşfetme gücünün bir sınırı olduğu genelde kabul edilmiştir. Kendi durum ve işlemlerimin doğrudan bir bilgisine sahip olabildiğim halde, seninkilerin bilgisine sahip olamam. Kendi, duygu, istenç heyecan ve düşüncelerimin tümünün bilincindeyim ve içebakışsal olarak onların bazılarını dikkatle gözden geçirebiliyorum. Ama içe bakışsal olarak, senin zihninin çalışmalarını gözlemleyemem ya da onların bilincinde olamam. Bedeninin yaptığından, hiç değilse, sadece karmaşık ve zayıf çıkarımlarla belki sende bir zihne sahip olduğuna kendimi inandırabilirim. Zihinsel hallerin, davranışla olan ilişkisi tamamen olumsal bir ilişkidir. Davranışa gerek olmadan zihinsel hallere sahip olduğumuzu ve zihinsel hallere gerek olmadan davranışa sahip olduğumuzu tasavvur edebiliriz.

Bu noktadaki temel problem, zihnî durumlar acaba tamamen beynimizin bir faaliyeti mi yoksa fiziksel olmayan bir ruhun yansımaları mı veya bu durumlar ontolojik açıdan sahiden var mıdır? sorularıdır. Bu sorulardan hareketle, zihin olarak adlandırılan çok fazla durum çeşidi ortaya konulmuştur. Zihin durumları özellikle acı ve inançları ele alarak açıklanmak

istenmiştir. Bazı filozoflar bu durumlardan hareketle akli durumların, davranış işlemleri veya beynin durumları veya fonksiyonel durumlar olduğunu ifade ettiler. Bu açıklamalar sonucunda da zihin durumlarına ait düalizm, mantıksal davranışçılık, materyalizm ve işlevselcilik gibi birbirinden farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

AKARSU, Bedia; **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Savaş Yayınları, 1983.

ALSTON, William P; **Philosophy of Language**, N.J: Prentice Hall, Engewood Cliff, 1965.

ALTUG, Taylan; **Dile Gelen Felsefe**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları. 2001.

ANSCOMBE, G. E. M; **Intention**, 2nd. Ithaca, N,Y,: Cornell University Press, 1963.

ANTHONY, Kenny; **Witlgenstein**, Pelican Book, 1973.

ATAKAN, Altınörs; **Dil Felsefesine Giriş**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2003.

AUSTİN, John. Langshaw; **How To Do Things With Words**, (Ed. J. O. Urmson), Cambridge, Massachusetts, Second Edition, in the United States of America, Harvard University Press, 1975.

AUSTİN, J. Langshaw; **Söylemek ve Yapmak**, Çeviren: R. Levent Aysever, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

AUSTİN, John Langshaw; **Philosophical Papers**, Edited. J. O. Urmson and G. J. Warnock, New York, Oxford University Press, 1979.

BACH, Kent; & Harnish, R, **Linguistic Communication and Speech Acts**, Cambridge, MA: MIT Press, 1979.

BACH, Kent; **Speech Acts**, In E. Craig, (Ed.), Routledge Encyclopedia of Philosophy. London: Routledge., 1998.

BACH, Kent; "Speech acts and Pragmatics", M. Devit & R. Hanley (eds.)'in The Blackwell Guide to the Philosophy of Language, London: Blackwell Publishers, 2003.

BACH, Kent; "A Representational Theory of Action", **Philosophical Studies**: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition, Published by: Springer, Vol. 34, No. 4, 1977 pp. 361-379.

BAKER, G. P. & Hacker, P.M.S; **Wittgenstein: Understanding and Meaning**, Oxford, Basil Blackwell., 1980.

BELL, Roger T; **Translation and Translating**, London, Longman, 1991.

BERGSON, H; **Zihin Kudreti**, Çev. M. Katırcioğlu, İstanbul, M. E. B. 1990.

BRADDON, David, Mitchell and Frank Jackson; **Philosophy of Mind and Cognition**, 10. Basım, Avusturalya: Blackwell Publishing, 2005.

BRAND, Myles; **Intending and Acting Toward a Naturalized Action Theory**, London, England, A Bradford Books The MIT Press Cambridge, Massachusetts, 1984.

BRENTANO, Franz; **Psychology from an Empirical Standpoint**, Çeviren: A.C. Rancurello, D.B. Terrell & L.L. McAlister, New York, Humanities Press, 1973.

BURKE, Kenneth; **A Grammar of Motives**, Los Angeles, University of California Press, 1969.

BYRNE, Alex; **Behaviorism**, Samuel Guttenplan (ed.), A Companion to the Philosophy of Mind, Oxford, Blackwell, 1996.

CHALMERS, David; **Philosophy of Mind**, 1.Basım, Amerika: Oxford University Press, 2002.

CHALMERS, David; "Facing up to the Problem of Consciousness" **Journal of Consciousness Studies**, Volume 2, Number 3, 1 March 1995, pp. 200-219.

CHISHOLM, Roderick; "Freedom to Action" in Freedom and Determinism, **Random House**, K. Lehrer, ed., New York. 1966, pp. 28-44.

CHOMSKY, Noam; **Syntactic Structures**, Mouton and Co., S-Gravenhage, 1957.

CHRISTOPH, Lumer And Sandro Nannini; **Intentionality, Deliberation and Autonomy**, University of Siena, Italy, Ashgate Publishing Company, 2007.

CHURCHLAND, Paul. M; **Madde ve Bilinç**, Çeviren: Berkay Ersöz, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2012.

CHURCHLAND, Paul. S; **Brain-wise: Studies in neurophilosophy**. Cambridge, MA: MIT Press, 2002.

CHURCHLAND, Paul. M; **Matter and Consciousness**, Massachusetts, The MIT Press, 1984.

COULTHARD, Michael; **An Introduction to Discourse Analysis**, London, 1985.

CRANE, Tim; **Elements of Mind**. 1.Basım, İngiltere, Oxford University Press, 2001.

CRYSTAL, David; **An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages**, Oxford: Blackwell Publishers, 1992.

DASCAL, Marcelo; **Interpretation and Understanding**, Amsterdam, John Benjamins Publishing, 2003.

DAVIDSON, Donald; **Communication and Convention**, in D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford, Clarendon Press, 1984.

DAVIDSON, Donald; **Anomalous Monism**, Ted Honderich (ed.), *The Oxford Companion to Philosophy*, NewYork, Oxford University Press, 1995.

DAVIDSON, Donald; "Freedom to Act in Essays on Freedom of Action", Ted Honerick, ed, **Routledge and Kegan Paul**, London, pp. 137–156.

DENETT, Daniel, Clement; **Content and Consciousness**, London and New York, Routledge, 1986.

DENNETT, Daniel, Clement; **Brainstorms**, Montgomery, VT: Bradford, 1978.

EDWARDS, P; **Encyclopedia of Philosophy**, USA, Macmillan, 1974.

ENÇ, Berent; “Causal Theories of Intentional Behavior and Wayward Causal Chains, Behavior and Philosophy”, **Cambridge Center for Behavioral Studies**, University of Wisconsin- Madison, 32, 2004, 149–166.

FINCH, G; **Linguistic Terms and Concepts**, Houndmills, Macmillan, 2000.

FODOR, Jerry; **Psychosemantics: The Problem of Meaning in the Philosophy of Mind**, Cambridge, Mass. Mit Press, 1987.

FOGELİN, J. Robert; “Wittgenstein’in Felsefe Eleştirisi”, **Cogito**, sayı 33, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.

FRANKFURT, Harry; “The Problem of Action.”, **American Philosophical Quarterly**, sayı.15,1978, 157–62.

GEİS, Michael, L; **Speech Acts and Conversational Interaction**, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.

GLOVER, Jonathan; **The Philosophy and Psychology of Personal Identity**, Pelican Books, 1988.

GOLDMAN, Alvin; I., **A Theory Of Human Action**, Englewood CLIFFS, New Jersey, in the United States of America, Prentice-Hall Inc., 1970.

GÖDELEK, Kamuran; **Zihin Felsefesi**, Editörler. Veli Urhan, Serdar Uslu, Eskişehir, Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Ocak 2013.

GRAHAM, George; **Philosophy of Mind**, Second Edition, Massachusetts, USA, Blackwell Publishers, 1998.

GREEN, O. H; Intentions and Speech Acts, **Analysis**, Vol. 29, No. 3, Jan., 1969, pp. 109–112.

GRİCE, Haul, Paul; **Studies in the Way of Words**, Harvard University Press, 1989.

GRİCE, Haul. Paul; **Meaning**, Londra, Philosophical Review, 1957.

GRİCE., Haul. Paul; **Intention and Uncertainty**, Annual Philosophical Lecture, British Academy, Volume. LVII, London: Oxford University Press, 1971.

GUTTENPLAN, Samuel; **A Companion to the Philosophy of Mind**, Massachusetts, USA, Blackwell Publishers, 1996.

GÜÇLÜ, A., Uzun, E., Uzun, S., Yolsal, Ü. R; **Felsefe Sözlüğü**,. Ankara, Bilim ve Sanat Yayınlan, 2003.

GÜNDAY, Şeref; **Zihin Felsefesi**, 1. Basım: Bursa, Asa Kitabevi, 2003.

HACKER, Peter, M. S; **Insight and Illusion, Themes in the Philosophy of Wittgenstein**, Bristol, England, Thoemmes Pres, 1997.

HALİON, Kevin Jospeh; **Deconstruction and Speech Act Theory: A Defence of the Distinction between Normal and Parasitic Speech Acts**, 1989.

HARE, Richard, Mervyn; **Sorting Out Ethics**, Oxford University Press, 2004.

HEİL, John; **Philosophy of Mind**, NewYork, Routledge, 1998.

HOCUTT, Maxi Gordon; "Foxall on Intentional Behaviorism, Behavior and Philosophy", Published by: **Cambridge Center for Behavioral Studies**, Vol. 35, 2007, pp. 77–92.

HORNER, Chris, Westacott, Emrys; **Felsefe Aracılığıyla Düşünme**, Çev: Ahmet Arslan, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2001.

HORWİCH, Paul; **Reflections on Meaning**, Oxford, Clarendon Press, 2005.

HORWICH, Paul; "A Use Theory of Meaning", **Philosophy and Phenomenological Research**, 68, 2004, 351-372.

HORWICH, Paul; **Meaning**, Oxford, Oxford University Press, 1998.

HORWICH, Paul; "Stipulation, meaning, and apriority", In P. Boghossian, & C. Peacocke (Eds.), *New Essays on the a priori*. Oxford: **Oxford University Press**, 2000, pp. 150-170.

HOSPERS, John; **An Introduction Philosophical Analysis**, An Introduction to Philosophical Analysis, Oxford, Prentice-Hall, 1968.

HUNTER, J. F. M; **Understanding Wittgenstein** (Studies of Philosophical Investigations), Edinburgh, Edinburgh University Press, 1985.

HUSSERL, Edmund; **Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe**, Çev. Abdullah Kaygı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 1997.

İLİE, Cornelia; **What Else Can I Tell You? A Pragmatic Study Of English Rhetorical Questions as Discursive and Argumentative Acts**, Stockholm: Almqvist And Wiksell International. 1994.

KATHRIN, Glüer and Peter Pagin; "Rules of Meaning and Practical Reasoning", **Rules in Practical Reasoning**, Vol. 117, No. 2, 1999, pp. 207–227.

KATZ, Jerrold. J; **The Philosophy of Language**, New York and London, Harper&Row, 1966.

KEMMERLING, A; "Grice's Actions", In G. Cosenza (Ed.), *Paul Grice's Heritage*. **Turnhout**, Brepols, 2001, pp. 69-95.

LADD, George, Trumball; **Psychology, Descriptive And Explanatory**, Kesinger Publishing, 2007.

LEECH, Geoffrey; **Semantics**, Second Edition. Harmondsworth, Penguin, 1981.

LEVINSON, C. Stephen; **Pragmatics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.

LEWIS, D; "Scorekeeping in a Language Game", reprinted in D. Lewis (Ed.), **Collected papers I**, Oxford: Oxford University Press, 1983, pp. 233-249.

LİNDA, L. McAlister; **The Philosophy of Brentano**, Gerald Duckworth&Co. Ltd., Great, Britain, 1976.

LYONS, John; **Semantics**. Volume II. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

MANES, Joan; **Compliments: A mirror of cultural values**, In N. Wolfson & E. Judd (Eds.), Sociolinguistics and language acquisition. Cambridge, Newbury House, 1983.

MARK, Siebel; "Illocutionary Acts and Attitude Expression, Linguistics and Philosophy" , **Published by: Springer**, Vol. 26, No. 3, 2003, pp. 351-366.

MCGİNN, Marie; **Wittgenstein and the Philosophical Investigations**, London, Routledge, 1997.

MORELAND, James, Porter; "Searle's Biological Naturalism and the Argument from Consciousness", **Faith and Philosophy**, 1998, 68-91

NAGEL, Thomas; "What Is It Like to Be a Bat?", *Mortal Questions* içinde, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, pp. 165-180.

ORNSTEİN, Robert; **Psychology of Consciousnes**, Oxford, England: Penguin. 1972.

Olshtain, E; Weinbach, L; **"Complaints: A Study of Speech Act Behavior Among Native and non-Native Speakers of Hebrew"**, In J. Verschueren & M. Bertucelli-Papi, *The pragmatic perspectives: Selected papers from the International Pragmatics Conference*, Amsterdam, 1987, s. 195-198.

PARSONS, Talcott; **The Structure of Social Action**, Glencoe, Ill: Free Press, 1949.

PASSMORE, John; "Professör Ryle's Use of "Use" and "Usage" **Philosophical Review**, Vol. LXIII, No. 1. Jan. 1954.

PEARS, David; **Freedom and the Will**, New York, St. Martins Press, 1963.

PEARS, David; **Wittgenstein and Austin**, (Ed, B. William ve A, Montefiore), British Analytical Philosophy, New York, Humanities Press, 1966.

PECCEİ, Jean, Stillwell; **Pragmatics**, London, Routledge, 1999.

PRIEST, Stephen; **Theories of the Mind**, London, Penguin Books, 1991.

RAVENSCROFT, Ian; **Philosophy of Mind**, 1.Basım, İngiltere: Oxford University Press, 2005.

RECANATİ, F; "On Defining Communicative Intentions", **Mind & Language** 1, 1986, 213- 242

REÇBER, M. Sait; "Düalizm, Swinburne ve Foster", **İslami Araştırmalar Dergisi**, C. 13, Sayı. 2, Ankara, 2000, s. 203-208.

RICOEUR, Paul; **Başkası Olarak Kendisi**, Çev. Hakkı Hünler, İstanbul, Doğu Batı Yayınları, 2010.

RICOEUR, Paul; **Söz Edimleri Kuramı ve Etik**, Çev: Atakan Altınörs, Bursa, Asa Kitabevi, 2000.

RICHARDS, Jack C. & Schmidt, Richard W; **Language and Communication**, New York: Longman Publishing, 1986.

RORTY, Richard; "Contemporary Philosophy of Mind", **Synthese Copyright** by Richard q. Elvee. 1982, 53 pp. 323-348.

ROSE, David; **Consciousness: Philosophical, Psychological and Neural Theories**, Oxford: Oxford University Press, 2006.

ROSENTHAL, David M; **Materialism and the Mind-Body Problem** Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1971.

ROSSİ, Jean. Gerard; **Analitik Felsefe**, Çev. Atakan Altınörs, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2001.

RUNES, Dagobert; **Dictionary of Philosophy**, USA, 1965.

RUSSELL, Betrand; **Felsefe Meseleleri**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970.

RYLE, Gilbert; **The Concept of Mind**, England, Penguin Classics Books, 2000.

RYLE, Gilbert; **Categories in Logic and Language**, (A.G.N. Flew, ed.). Second Series, Oxford, Basil Blackwell, 1953.

RYLE, Gilbert; "Ordinary Language", *Philosophical Review*, Vol. LXII, reprinted in *Collected Papers*, vol. 2, 301-318.

RYLE, Gilbert; **Zihin Felsefesi**, Çev. Sara Çelik, 1.Basım, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1995.

SAEED, John I; **Semantics**. Oxford, Blackwell Publishing, 2003.

SCOLLON, R., & Scollon, S. W; **Intercultural communication**. Oxford, UK: Blackwell Publisher Inc., 1997.

SEARLE, John Roger; "Biological Naturalism", Max Velmans ve Susan Schneider (Ed.), *The Blackwell Companion to Consciousness* içinde, MA: Blackwell Publishing, 2007, ss. 325-334.

SEARLE, John Roger; "Why I am Not a Property Dualist", **Journal of Consciousness Studies**, Vol.9, No.12, 2002, ss. 57-64.

SEARLE, John Roger; **Meaning, Communication, and Representation**, (Ed. Richard E. Grandy, Richard, Warner; Oxford, Clarendon Press, New York, Oxford University Press, 1986.

SEARLE, John Roger; **What is A Speech Act?**, (Ed. J. R. Searle), The Philosophy of Language, Londra, Oxford University Press, 1974.

SEARLE, John Roger; **Söz Edimleri**, Çev. Levent Aysever, Ankara, Ayraç Yayınları, 2000.

SEARLE, John Roger; Vanderveken, D. **Foundations of Illocutionary Logic**, Cambridge; New York, Cambridge University, 1989.

SEARLE, John Roger; **Minds, Brains and Science**, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1984.

SEARLE, John Roger; **Minds, Language and Society**, Philosophy in The Real World-Perseus Books Group, Newyork, in the United States of America, 1998.

SEARLE, John Roger; **The Rediscovery of the Mind**, Cambridge, The MIT Press, 2002.

SEARLE, John Roger; **Bilinç ve Dil**, Çevirenler: Muhittin Macit ve Cüneyt Özpilavcı, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2005.

SEARLE, John Roger; **Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind**, New York, Cambridge University Press, 1983.

SEARLE, John Roger; **Zihnin Yeniden Keşfi**, 1.Basım, Çev; Muhittin Macit, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.

SEARLE, John Roger; **Biological Naturalism**, Ted Honderich (ed.), The Oxford Companion to Philosophy, NewYork, Oxford University Press, 1995.

SEARLE, John Roger; "A Classification of Illocutionary Acts", **Language in Society**, Published by: Cambridge University Press, 1976, Vol. 5, No. 1, pp. 1-23.

SEARLE, John Roger; **Consciousness and Language**, in The United States of America, Cambridge University Press, 2002.

SEARLE, John Roger; **Expression and Meaning**, Newyork, Cambridge University Press, 2005.

SEARLE, John Roger; **Expression and Meaning**, Newyork, Cambridge University Press, 1989.

SEARLE, John Roger; "Austin on Locutionary and Illocutionary", **The Philosophical Review**, sayı 77, 1968, s. 405-24.

SEARLE, John Roger; **Speech acts** (An Essay In The Philosophy of Language), New York, Cambridge University Press, 1969.

SEARLE, John Roger; **Mind: A Brief Introduction**, New York: Oxford University Press, 2004.

SEARLE, John Roger; **Zihin Dil ve Toplum**, Gerçek Dünyada Felsefe, Çeviren: Alaattin Tural, İstanbul, Litera Yayıncılık., 2006.

SEARLE, John Roger; **The Mystery of Consciousness**, New York: New York Review, 1997.

SEARLE, John Roger; **Zihnin Yeniden Keşfi**, 1.Basım, Çev. Muhittin Macit, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2004.

SHAFFER, Jeroma; **Philosophy of Mind**, Çev. T. Koç, İstanbul, İz Yayıncılık, 1992.

SHAFFER, Jerome; **Zihin Felsefesi**, Çev: Turan Koç, İstanbul, İz Yayıncılık, 12. Baskı; 2005.

SKIRBEKK, Gunnar; Gilje, Nils; **Felsefe Tarihi**, Çev. Emrullah Ateş, Şule Mutlu, İstanbul, 2004.

SOYKAN, Ömer Naci; **Felsefe ve Dil**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 1995.

STEPHAN, Priest; **Theories of the Mind**, Penguin Books, 1991.

TEİCHMAN, Jonny; **Philosophy and the Mind**, Basil Blackwell, Oxford, 1988.

THOMAS, J; **Meaning in interaction: An Introduction to Pragmatics**, London and New York: Longman, 1995.

URHAN, Veli; **Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi**, İstanbul, Say Yayınları, 2013.

UYGUR, Necmi; **Kuram-Eylem Bağlamı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000

VARDAR, Berke; **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Multilingual, 2002.

WARNER, Richard, "A Challenge to Physicalism", **Australasian Journal of Philosophy**, C. 64, No. 3, 1986.

WEİTZ, Morris; "Oxford Philosophy", *Philosophical Review*, 1953, Vol. LXII, No. 2, 187–233.

WITTGENSTEIN, Ludwig; **Felsefi Soruşturmalar**, Çev: Haluk Barışcan, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

WITTGENSTEIN, Ludwig; **Philosophical Grammar**, Oxford, Blackwell, 1974.

WITTGENSTEIN, Ludwig; **Philosophical Investigations**, Translated by G. E. M. Anscombe, Oxford, First published, Basil Blackwell, 1953.